

ԾԱՌԱԿՅՈՒ ԾՐԱԺՄԱՐՈՎՈՅ



222758
3

ՈՁԻՔՆԱԾ



პიორპი პოჭორიპე



იპერპეთის ისტორიული ქეგლები

„მეცნიერიპე“
თბილისი
1995

417.1(47922)+726(47922)+ 091(=99962.1)



- 1) ქახიული ისტორიული ჯგუფი
- 2) ქახიული ეტიმოლოგიური ჯგუფი
- 3) ქახიული ხელნაწილები

წიგნი მოიცავს იმერეთის ისტორიული ძეგლების მეცნიერულ პუბლიკაციის სოფლების მიხედვით. ესაა: საკულტო და საერო დანიშნულების ნაგებობები, ეპიგრაფიკული ძეგლები, ხელნაწერი წიგნები, ისტორიული დოკუმენტები, შინაწერები, საელტო და საყოფაცხოვრებო ინვენტარი, ნუმისმატიკური მასალა და სხვა. აქვე მოცემულია ცნობები იმის შესახებ, თუ რომელ სიძველეთსაცავშია ჩაბარებული ესა თუ ის ნივთი, მისი საინვენტარო ნომრით. ავტორს თავისი მოგზაურობის დროს შეკრებილი და ფიქსირებული აქვს აგრეთვე მოსახლეობაში შემორჩენილი სოფლის ისტორიულ ძეგლებთან დაკავშირებული გადმოცემები და თქმულებები.

წიგნი შეადგინა და გამოსაცემად მოამზადა
 ლევან რატიანმა

რედაქტორი ნ. შოშიაშვილი

რეცენზენტები: ფილოლოგიის მეცნიერებთა დოქტორი მ. ქავთარიი,
 ისტორიის მეცნიერებთა კანდიდატი ლ. ფრუიძე

სკეპ-2000
 შვედეთის ეროვნული

0505000000
 მ 607 (06)-95

ISBN 5-520-01575-9

© „მეცნიერება“, 1995
 ეროვნული
 ბიბლიოთეკა

100-222-758



გიორგი ჯუკოვიძე

სკპ-2000
შავერდიაშვილი

რ ე ლ ა კ ტ ო რ ი ს ბ ა ნ

ღვაწლმოსილი ქართველი მეკლევრის, ისტორიკოს გიორგი ბოკორიძის წარმოდგენილი ნაშრომი — „იმერეთის ისტორიული ძეგლები“ — ნაწილია იმ დიდი სამუშაოსი, რომელსაც ავტორი დაუცბრომლად ატარებდა ჩვენი საუკუნის 20—30-იან წლებში, ვიდრე საბჭოური რეპრესიის მსხვერპლი გახდებოდა 1939 წელს. ეს მუშაობა მიზნად ისახავდა საქართველოს სოფლებში შემორჩენილი ისტორიული ძეგლების აღნუსხვას, აღწერასა და გამოცემას ცალკეული პროვინციების მიხედვით.

წიგნი მოიცავს იმერეთის ისტორიული ძეგლების მეცნიერულ პუბლიკაციას სოფლების მიხედვით: ესაა: საკულტო და საერო დანიშნულების ნაგებობები, ეპიგრაფიკული ძეგლები, ხელნაწერი წიგნები, ისტორიული დოკუმენტები, მინაწერები, საკულტო და საყოფაცხოვრებო ინვენტარი, ნუმისმატიკური მასალა და სხვა. აქვე მოცემულია ცნობები იმის შესახებ, თუ რომელ სიძველეთსაცაჲშა ჩაბარებული ესა თუ ის ნივთი მისი საინვენტარო ნომრით. ავტორს თავისი მოგზაურობის დროს შეკრებილი და ფიქსირებული აქვს აგრეთვე მოსახლეობაში შემორჩენილი, სოფლის ისტორიულ ძეგლებთან დაკავშირებული გადმოცემები და თქმულებები.

წიგნში აღწერილი ძეგლების ნაწილი გამოცემული ჰქონდათ XIX ს. მეკლევრებს. ავტორს მითითებული აქვს ეს გამოცემები და შესწორებული აქვს იქ დაშვებული უზუსტობანი. წიგნში აღწერილ ისტორიულ სიძველეთა ნაწილი დღეს დაკარგული და განადგურებულია, რაც, რა თქმა უნდა, ზრდის წარმოდგენილი პუბლიკაციის მნიშვნელობას.

ეპიგრაფიკული ძეგლების, მინაწერებისა თუ სხვა ხასიათის წერილობითი ძეგლების ტექსტები ქვეყნდება როგორც დედნის დამწერლობით (ასომთავრული, ნუსხური), უცვლელად (ქარაგმაგაუხსნელად, განკვეთილობის ნიშნები და სხვ.), ისე თანამედროვე დამწერლობით (ქარაგმაგახსნილი, სასვენი ნიშნებით გამართული).

შემდგენლის წინათქმა

გიორგი თადეოზის ძე ბოჭორიძის წიგნის დასათაურება — „იმერეთის ისტორიული ძეგლები“ ჩვენ გვეკუთვნის. წინამდებარე ნაშრომის არსებობა დღემდე ცნობილი არ იყო. იგი გამოავლინა ხელოვნებათმცოდნე ციციო ჩაჩხუნაშვილმა, დაცულია ავტოგრაფის სახით ძეგლთა დაცვის მთავარი სარესტავრაციო სახელოსნოს არქივში (ამჟამად ძეგლთა დაცვის საპროექტო ინსტიტუტი „საქპროექტრესტავრაცია“). მასალები მოთავსებულია ორ საქალაქო № 83 (35 რვეული) და № 86 (46 რვეული). აკლია 3, 5, 32, 34 და 39 რვეულები.

საქართველოს ცენტრალურ სახელმწიფო საისტორიო არქივში დაცულია გ. ბოჭორიძის პირადი ფონდი № 1753, იმერეთის მასალა, საქმე № 6, მანქანაზე გადაბეჭდილი სიები, რომლებშიც წარმოდგენილია: სია ქუთაისის ისტორიული ძეგლებისა, სია იმერეთის ისტორიული ნივთებისა, სია იმერეთის ხელნაწერი წიგნებისა და სია ძველი სტამბის წიგნებისა.

წიგნი დავყავით ორ ნაწილად: I. იმერეთის ისტორიული ძეგლები; II. იმერეთის სიძველეთა სიები.

წიგნის ფოტოილუსტრაციები დაამზადა საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის პრეზიდიუმთან არსებული საქართველოს მთიანეთის კომპლექსური შესწავლის რაქის ექსპედიციის წევრმა თენგიზ ფურცხვანიძემ.

წიგნში არ არის მითითებული ზოგიერთი აქ შესული ძეგლის ის პუბლიკაცია, რომელიც განხორციელდა გ. ბოჭორიძის შემდეგ.

წარმოდგენილი გამოცემა ემყარება გ. ბოჭორიძის არქივში დაცულ ხელნაწერს. წიგნში თავმოყრილია მდიდარი საისტორიო მასალა, რაც დიდ სამსახურს გაუწევს საქართველოს ისტორიისა და კულტურის მკვლევართ, გამდიდრებს მათი კვლევის წყაროთმცოდნეობით ბაზას.

გიორგი ბოჭორიძე

გიორგი თადეოზის ძე ბოჭორიძის (1884—1939) ღვაწლი ფართო საზოგადოებისათვის ნაკლებად ცნობილია. იგი 1939 წელს, შემოქმედებითი ძალების გაფურჩქვნის ასაკში, რეპრესიების მსხვერპლი გახდა. მიუხედავად ამისა, ივანე ჯავახიშვილის მოწაფესა და თანამებრძოლს მდიდარი მეცნიერული მემკვიდრეობა დარჩა, რომელიც ფართო საზოგადოებისათვის დიდხანს ხელმოუწვდომელი იყო. ამჟამად გ. ბოჭორიძის შვილიშვილის თამაზ ბოჭორიძის ძალისხმევითა და დაფინანსებით გამოვიდა მონოგრაფიები: მოგზაურობა სამცხე-ჯავახეთში (1992 წ.), თუშეთი (1993 წ.), რაჭა-ლეჩხუმის ისტორიული ძეგლები და სიძველეები (1994 წ.).

გ. ბოჭორიძის მდიდარ მეცნიერულ მემკვიდრეობაზე მუშაობა გრძელდება.

რაც შეეხება იმერეთს, მისი არსებობა არავინ იცოდა. გ. ბოჭორიძის პირად არქივში, რომელიც საქართველოს ცენტრალურ სახელმწიფო საისტორიო არქივშია დაცული (ფ. № 1753), იმერეთის სიძველეებზე მხოლოდ სიებია. სიების არსებობა თავისთავად ეკვს ბადებდა, რომ გ. ბოჭორიძეს იმერეთის ეკლესიებიც უნდა შეესწავლა, მის უმეტეს ქუთაისში ყოფნის დროს, როცა რაჭა-ლეჩხუმში მიემგზავრებოდა, ანდა იქედან ბრუნდებოდა, ქუთაისში საკმაოდ ხანგრძლივად რჩებოდა, რათა ადგილობრივი ისტორიულ-ეთნოგრაფიული მუზეუმისათვის რაჭა-ლეჩხუმიდან ჩამოტანილი მასალები ჩაებარებინა. დაულალავი მკვლევარი ნაცვლად იმისა, რომ მთაში, მაშინდელი საშუალებებით, მძიმე და მომქანცველი მოგზაურობის შემდეგ ქალაქში სული მოეთქვა და დაესვენა, ქუთაისის ახლომახლო ბევრს მოგზაურობდა და ჩვეული გულმოდგინებით ათეისტური ვანდალიზმისგან განწირულ ძეგლებს სწავლობდა. ამასთანავე მათი გადარჩენისათვის, სიცოცხლის რისკით, ყველაფერს აკეთებდა. ბედნიერმა შემთხვევამ შთამომავლობას მისი ნაამაგარი არ დაუკარგა; ხელოვნებათმცოდნე ციციო ჩაჩხუნაშვილმა საქართველოს რეს-

პუბლიკის ძეგლთა დაცვის მთავარი სარესტავრაციო სა-
ხელოსნოს არქივში (ამჟამად ძეგლთა დაცვის საპროექტო ინსტიტუ-
ტი) აღმოაჩინა გიორგი ბოჭორიძის უცნობი ნაშრომის „მეცნიერე-
იმერეთის ძეგლებზე“ (№ 83—86), რომელიც საქართველოს მეცნიერ-
ებათა აკადემიის აკად. კ. კეკელიძის სახელობის ხელნაწერთა ინ-
სტიტუტის მეცნიერ თანამშრომელმა ლევან რატიანმა გამოსაცემად
მოამზადა — სათაურით „იმერეთის ისტორიული ძეგლები“.

იმერეთის მასალებთან ერთად იქვე გამოვლინდა ლეჩხუმის ის-
ტორიული ძეგლების ამსახველი მასალაც, რომლითაც შეივსო
გ. ბოჭორიძის მონოგრაფია „რაჭა-ლეჩხუმის ისტორიული ძეგლები
და სიძველეები“.

ციცინო ჩაჩხუნაშვილის მიგნებით მნიშვნელოვნად გამდიდრდა
გიორგი ბოჭორიძის შემოქმედება და ქართული საისტორიო მწერ-
ლობა. შეიძლება გადაუჭარბებლად ითქვას, გ. ბოჭორიძე რომ არა,
20—30-იან წლებში ანტირელიგიური ლაშქრობების დროს, მთლი-
ანად მოისპობოდა საქართველოს საეკლესიო განძი, როგორც ილე-
კოს (ძვირფასი ლითონების) ნივთები, ისე ხელნაწერები. გიორგი
ბოჭორიძემ შეუძლებელი შეძლო, მან ქუთაისისა და თბილისის სი-
ძველეთა საცავებში არა მარტო უამრავ ექსპონატს მოუყარა თავი,
არამედ ეკლესიებიც აღწერა, რომელთაგან ბევრი უკვე დანგრეულია,
და უმდიდრესი ეპიგრაფიკული მასალა დაღუპვისაგან იხსნა. ყოვე-
ლივე შემოთქმული ერთხელ კიდევ ცხადყოფს, რომ გ. ბო-
ჭორიძეს ღირსეული ადგილი უჭირავს ექვთიმე თაყაიშვი-
ლის გვერდით. ამის მრავლისმეტყველი დადასტურებაა წინა-
მდებარე წიგნიც, სადაც ყოველმხრივ ვლინდება მკვლევრის დიდი ნი-
ჭიერება, მაღალი პროფესიონალიზმი და საარაკო შრომისმოყვარეობა.

ნამდვილად ღვთის შეწევნაა, ყოველი ისტორიული ქართველის
ჯამს საქართველოს გიორგი ბოჭორიძისთანა მამულიშვილი რომ
მოველინება.

ლევან ფრუიძე

პირველი ნაწილი

გუმათის მთავარანგელოზის ეკლესია

სიძველენი:

1. (ქ. 155). ვერცხლზე ნაქედი ხატი წმ. დიმიტრისი, 18×13 სმ., ოქროს წყალში დაფერილი, შემკული 2 თვლით, 4 თვალი ავარდნილია და ინახება; დიმიტრის მარცხენა ხელი და ფეხი მოტეხილი აქვს და ინახება.

2. (ქ. 156). კარედი ხატი წმ. დიმიტრისი, 11¹/₄×9×11³/₄ სმ., შექედილი ვერცხლით, ნაწილობრივ ოქროს წყალში დაფერილი და შემკული 12 თვალმარგალიტით და მარგალიტის მძივებით (აქლია 4 თვალმარგალიტი), 2 თვალი ავარდნილია და ხატთან ინახება. ხატი ძლიერ დაზიანებულია: გულის ნაწილები ცარიელია, ვერცხლის შექედილობა ბევრ ალაგას (ზურგი და კარები) მოცილებული და დაცარგულია; ზურგზე შერჩენია რამდენიმე ნაგლეჯი წარწერის კვალით.

ა. კარებს გარედან აქვს დაზიანებული ასომთავრული წარწერა.

†	ⲕ	ⲒⲔⲚⲢⲚⲤ	ⲔⲔⲚⲤⲒⲔⲔ
ⲒⲢⲤⲔⲒⲔⲚⲤ		ⲕⲒⲔⲚⲤⲒⲔⲔ	
[Ⲕ] (Ⲓ)	ⲔⲒⲚ	ⲔⲔⲚⲤ	. . .
.

იკითხება:

†მ ღუაწლისა მძლე[ო მ]
ოწამეთა შ(ორი)ს ნეტა[რო დე]-
[მ]ეტრე მფარვ[ელ ექმენ]

.....
5.

ბ. ძირა გვერდზე არის წარწერა ასომთავრულადგვე:
ქ-ღ: ზ-ი: ყი: ქაჩხხზ

იკითხება:

წ(მიდა)ო დ(ემეტრ)ე, შ(ეიწყალ)ე წ(ინამძღუა)რი ნ(ი)კ(ო)ლ(ო)ზ.

პ. (ქ. 157). რომელიმე ხატიდან დარჩენილი დაბალი ვერცხლის ფურცელი, გატეხილი სამად, 18×13½ სმ., ფურცელთან არის ფიცარი.

ფურცელს აქვს ასომთავრული წარწერა:

(†) კუ: ყუტზჳჳ: უაჳჳ:
 ხღჳჳ: კჳჳჳჳ: ლღ
 უს: ჳჳ: ჳჳჳ: სჳჳჳ
 ჳსტ: ჳჳჳჳსტ: იღ
 5. კყჳჳსტ: სტყსაჳ: სჳ
 სტ: ხღსტ ტჳ ჳჳღღჳჳჳჳ
 ყტჳს: ტტ: ყუტჳს: ყუღ:
 [ი]ნ: კღჳჳჳჳ: კჳჳჳჳ: ყ..
 ..: კაჳჳსტ: ტტ: ტს
 10 : ტჳყუტტტ[ს]
 [ყუღ]: ინ: [ტჳჳ]

იკითხება:

† მე, ბედ(ი)ლმ(ა)ნ გ(ე)რმ(ა)ნე
ჩ(ხო)ტ(ი)ძ(ე)მ(ა)ნ მ(ო)ვ(ა)ჰ(ე)დ(ი)ნე ხ(ა)ტ(ი)
ესე წ(მიდა)ი დ(ა)წ(ე)რ(ი)ლი ს(ა)წ(ი)ნ(ა)მ[ლურ]
ოსა ვლ(ა)ქ(ე)რნისა ლ(უ)თის
მშ(ო)ბლ(ი)სა სავსრ(ა)დ ს(უ)ლ-
(ი)სა ჩ(ემ)ისა ა(მ)ინ. ჰწ ჩხოტ(ი)ძ(ე)თა
ბ(ა)დ(უ)რს და შედ(ა)ნს შეუნდვნეს
[ლ](მერთმ)ან მ(ა)თთა მც(ე)ა)ლთა ყ. .
. . მ(ა)რ(ე)ხიას და ას
[ულს]? ანშიზიას
[შეუნდვნეს] ლ(მერთმ)ან [ა(მ)ინ].

4. ვერცხლზე ნაჭედი ხატი მიჭელ-გაბრიელისა, 33¹/₂ × 24¹/₂ სმ.,
შემკული 3 დიდი და 7 საშუალო ზომის თვლით. ხატს ზურგზე გადა-
კრული აქვს სპილენძის ფურცელი; აბია ჩამოსაკიდებელი ძეწკვი
ვერცხლისა.

ქვედა ამიაზე აქვს წარწერა:

1. ქ. წი¹სა სამეზისა წ¹ე მდგომარენო დიდნო მთავარ
ანგ¹ზ¹ნო წ¹ნ¹ო მიხაილ და გაბრიელ ჩ¹ნ¹ მინდობილთა
ფარვათა თქვე
2. ნთამან ლორთქ-მანიძე ბერმა და ძმათა ჩემთა
და დეკანოზმან ნკზ: და ერთობით თემმან: გუმა-
თელთა: მოვექედეთ: ხატი: თქ¹ნი. დაეასვ.
3. ენეთ ამას წა¹სა ეკლესიასა დაგვიფარეთ დაგვიცვე-
ნით ამას ცხოვრებასა და ცხოვრება საუკუნო მოგვა-
ნიკეთ ამინ: ჰ¹ეს აქეთ: ჩყვ (1806 წ.).
5. ლანგარი სპილენძისა წარწერით.

გ ა რ ე თ:

ქ.: სოღროათ აფრამ[ა]სია:

შ ი გ ნ ი თ:

ყანდინათ მოსესასია

ოფურჩხეთი

წმ გიორგის ეკლესია



სიძველენი:

1. ფიციარზე ნახატი ხატი წმ. გიორგისა, 61×44 სმ.; წმ. გიორგი ცხენზე მჯდომარე.
2. (ქ. 205). ბუკი სპილენძისა

ფონეთი

მაცხოვრის ეკლესია

სიძველენი:

1. ტილოზე ნახატი ხატი მაცხოვრისა, 90×62 სმ., გადაკრული ფიციარზე; აქვს წარწერა: იო მა'ი, ანუ: იესო მაცხოვარი.
2. ჭვარი ხისა, წოდებული ჭვარცმად, 47¹/₂(22)×18×3 სმ., რომელსაც წინა პირი შემკული აქვს დაბალ ვერცხლზე ნაჭედი ხატებით ჭვარცმისა და სხვ., უკანა მხარეს, გვერდებზე და ტარზე კი შემოკრული აქვს სპილენძი. ჭვარი დაზიანებულია: მარცხენა მკლავი მოტეხილი აქვს, ჰქონია 5 თვალი, აწ ყველა დაკარგულია.
3. დროშის ჭვარი ვერცხლისა, შემკული ჭვარცმისა (ერთ მხარეს) და ღვთისმშობლის (მეორე მხარეს) ხატებით და სხვ., 24(12)×9¹/₂ სმ.
4. (ქ. 153). ჭვარი ხისა ათონური ხელოვნებისა, 13(9)×5¹/₂ სმ.
5. (ქ. 154). ა. ოსმალური ფარა.
ბ. გერმანული ფული 2 ცალი (1816 წლის).

ზარათი

ზარათის კვირიკე და ივლიტეს ძველი ეკლესია ერთნავიანი ბაზილიკაა (სურ. 1.). 10¹/₂×6 არშინი (დაახლ.), რომელსაც ძველად ჰქონია დასავლეთით საქალებო, ხოლო სამხრეთით და ჩრდილოეთით სამწირველოები. პირველისა მოჩანს საძირკველი, ხოლო უკანასკნელთა კირის კვალი ეკლესიის კედლებზე. სამწირველოები მოუნგრევიათ გაბრიელ ეპისკოპოსის დროს. ეკლესია ნაშენია თლილი



ქვისა და კირისაგან ხურავს თუნუქი; ხალხის გადმოცემით ეკლესია დაუწევავს მტერს, ჩრდილოეთი და სამხრეთი კედლის ზევიწყური წილები დაწითლებულია, ალბათ მართლა ცეცხლისაგან. სამხრეთით და დასავლეთით; სარკმელი — აღმოსავლეთით, სამხრეთით და დასავლეთით; ტრაპეზი უწინ კედელზე ყოფილა მიდგმული და შემდეგ გადმოუტანიათ საკურთხეველის შუა ადგილას. სამკვეთლო კედელშია გამოღებული თახჩად.

გარედან ეკლესიის ორივე კარი და აღმოსავლეთის სარკმელი შემკულია ჩუქურთმებით.

შიგნით ეკლესია მოხატულია, მხატვრობის ნაწილი დაზიანებულია გადმოცემით იმავე შემოსეული მტრის მიერ.

საკურთხეველის კონქში დახატულია დეისისი (მაცხოვარი, ღვთისმშობელი და ნათლისმცემელი). მაცხოვარი ზის მალაღმურგიან ტახტზე, მარჯვენით აკურთხებს, მარცხენით ასომთავრულად დაწერილი წიგნი უჭირავს მუხლზე.

1 რიგში დახატული არიან მღვდელმთავრები გრაგნილებით და ასომთავრული წარწერებით. სარკმლის მარჯვნივ — **წ-ა-ი-ღ-ა-ს-ს-ი**, ანუ: წმიდაა იოანე ოქროპირი და **წ-ა-ნ-დ-ი-ს-ი** ანუ წმიდაა ათანასე; სარკმლის მარცხნივ—**წ-ა-ი-ს-ი** ანუ: წმიდაა ვასილი და **წ-ა-ს-ა-ღ-ა-ს**, ანუ: წმიდაა გრიგოლ. გრაგნილებიც ასომთავრულად აქვთ ნაწერი.

2 რიგში მარჯვნივ:... **შ-ნ-ც**, ანუ:... დედა, გრაგნილით ხელში; გრაგნილში იკითხება: **ა ... (..) .. ხ-შ-ა | ჴ-ნ-... (ყოფით)...** ანუ: **ა-შ** :: **(ღ-ყ-ღ-შ-ი ..) წ-ნ-ც-ქ-ტ-ა**

შ-ი-ღ-ყ-ი-ს-ი: — | ანუ: **ქ** ჩემი გან... წერილი... რ(ომელი)მ ვ(ითარმე)დ იტყოდენ წინა(ს)წარმეტყვე(ე)ლ(ნი); დედას უკან ვინმე პირი მწუხარე: **(ა)ი-ს-ი** :— ანუ: ... ბელი; მარცხნივ რომელიმე წმიდანი დაზიანებული, მის უკან: **ღ-ს-ა-ი-ს-ი** ანუ გაბრიელ.

კათოლიკონში, ცაზე, სამხრეთის მხარეს შობა ქრისტესი (?). **ი-ღ-ა-ღ-ე-ი-ს-ი**. **მ-ს-ი-ს-ი**, ანუ: ეგუ(ი)ტეთი შესღვა, და **მ-ს-ი-ს-ი** ანუ: მირქმა; ჩრდილოეთის მხარეს რომელიმე შინაარსის ხატები, დაზიანებული ნაწილობრივ და ბოლოს ნათლისღება.

1 რიგი, სამხრეთის კედელზე: წმიდანები, შემდეგ **ა-ბ-გ-დ-ე-ვ-ს-ი-ს-ი**, ანუ **ქ(უ)არცმა** ქრისტესი და ბოლოს **[ღ-ს-ა-ი-ს-ი]**, ანუ: **[გა]-**

1 მხატვრობა აღწერილია აღმოსავლეთიდან დასავლეთის მიმართულებით.

(რ)დ(ა)მოქსნა [ჯვართ]; ჩრდილო კედელზე: ქრისტე (წელსადა) მოქ-
 მელსაც ორივე ხელი საკურთხებლად აქვს გაპყრობილი, მის ძირს
 რომელიმე წმიდანი, შემდეგ **წ-ა-რ-ი-ს-ა-კ-ე-ნ**, ანუ: წმიდანი
 მერე წმ. გიორგი (?), დაზიანებული; ბოლოს გარდამოხსნა (?).

2 რიგი, სამხრეთის კედელზე ღვთისმშობელი მდგომარე ყრმით
 მარჯვენა მკლავზე, მარცხენა აპყრობილი აქვს დასავლეთით, მისკენ
 მიმართული პირისაკენ, ძირა ნაწილი დაზიანებული აქვს. შემდეგ
 დიდებული ღვთისმშობლისაკენ ხელებგაპყრობილი, ძირა ნაწილი და-
 ზიანებული. ღვთისმშობლისა და დიდებულის შუა არეზე არის წარ-
 წერა:

. ო: იო-ს-ა: ყრყყო
 მხცტს:
 ს:
 რს:—
 რ

ანუ: [დედა]ო ღ(ვ)თის(ა)ო, შ(ე)იწყ(ა)ლე
 მხ(ე)ც(ი)ძისა
 სა
 ესე
 ი

მერმე, კარის მარჯვნივ: **ს-ი-მ-რ**:— ანუ: იერემია. კარის მარ-
 ცხნივ: **მ-რ-ი-მ**, ანუ: მიქელ. ჩრდილოეთის კედელზე: **ა-რ-ი-ს-ა-კ-ე-ნ**:—**ყ-რ-ი-ს-ა-კ-ე-ნ**,
 ანუ ჯვ(ა)რისაჲ ვილვა ქრისტესი, ძირა ნაწილი
 დაზიანებული; შემდეგ დიდებული, მერე მეუღლე (?), მათ შუა ყრმა,
 დაზიანებული, ბოლოს ორი დიდებული, სულ 5 პირი. წარწერები არა
 აქვთ.

დასავლეთის კედელზე, I რიგში **მ-რ-ი-ს-ა-კ-ე-ნ** ყ-რ-ი-ს-ა-კ-ე-ნ,

ანუ: მიცვალება ყოვლად წმიდისა.

II რიგში, სასულიერო პირი, რომელსაც მარჯვენაში კვერ-
 თხი უჭირავს, მარცხენა აპყრობილი აქვს; შემდეგ დიდე-
 ბული, მას ერთი ხელი აპყრობილი აქვს, მეორე დაზიან-
 ებული; მერე, კარის თავზე, კამარის ქვეშ: **მ-რ-ი-ს-ა-კ-ე-ნ**:—**ყ-რ-ი-ს-ა-კ-ე-ნ**,
 ანუ: ტაქტი ქრისტესი; ბოლოს კარის მარჯვნივ: **რ-ს-ა-კ-ე-ნ**,
 ანუ: გაბრიელ.

სამწირველოებიც მოხატული ყოფილა, კვალი შერჩენილა აქედ-
ლებზე.



ს ი ძ ვ ე ლ ე ნ ი :

1. ჭვარი ხისა, გადმოცემით ვაზისა, 136 (122)×71×7¹/₂ სმ, წოდებული „კვირიკეს ხატად“, შექმნილი (წინა მხარეს) დაბალ ვერცხლზე ნაშენი ხატებით ჭვარცმისა, წმ. გიორგისა, კვირიკე და ივლიტესი და სხვ., და შემკული 9 დიდ-პატარა თვლით (მათში 1 დაზიანებულია). გადმოცემით ჭვარი დიდი ხნის წინათ მოუტანიათ სვანეთიდან (სოფ. კალადან) არეშიძეებს, გომშოთელიანებს და მალღაფერიძეებს; იგი დაუზიანებიათ 1923 წელს. აქვს ორი წარწერა, ასომთავრული და მხედრული; უკანასკნელი XIX ს. ასომთავრული წარწერა მოთავსებულია მარჯვენა მხარეზე, გულთან ახლოს.

† ყრყრუბ : რუბ ოქუბი
რუბ : ბიბრბიბ : ბიბრბ
რბ : რბ : ბიბ : ბიბ : ბიბ
რ : ბიბრ : ბიბრ : ბიბ
5 ბიბრბიბრბ : ბიბრბ

იკითხება

მწ. შენ შვიდ წილ უძლევე-
ლო მოწამეთა მთ(ა)ვ(ა)რო
წ(მიდა)ო გ(იორგი), მეოხ და მფ(ა)რვე
ლ მექმენ მოსავსა შ(ენ)სა
5. ხინოწმინდელ მ(ა)ქსიმ[ეს].

2 აუერიათ ჭვარისთვის ვერცხლის შემკულობა, რომლის ერთი მცირე ნაწილი დაღუპულა, ხოლო მეორე, უდიდესი ნაწილი, კარგა ხნის შემდეგ ისევ დაუკარგებიათ ჭვარზე (ზოგი ფურცელი თავის ჰორიზონტალურ ადგილას არ უნდა იყოს მოთავსებული).



ჯვარს თუმცა კვირიკესას უწოდებენ, მაგრამ, როგორც წარწერიდან ჩანს, იგი წმ. გიორგისაა.

2. დროშა-ჯვარი, წოდებული „წმ. კვირიკეს ჯვარადგენს რკინის ჯვარს, გაკეთებულს ჯოხზე. ჯვარი წინა პირზე შეკედილია დაბალ ვერცხლზე ნაჭედი ხატებით ჯვარცმისა და სხვ. და შემკულია 25 დიდ-პატარა ფერადი თვლით; ჯვრის ქვევით არის დაბალი ვერცხლისავე კიდობანი წმ. კვირიკეს და სხვ. ხატებით; ჯოხიც შემკულია ბეშტებით და რკალით. ზომით არის 39 (კიდობნის დასასრულამდე) X 21 სმ, მთლად სიმაღლე 163 სმ.

3. ფიცარზე ნახატი ხატი ათორმეტ დღესასწაულთა, 38 1/2 X 32 სმ, ქართული ხელოვნების.

4. — — — — — ნიკოლოზისა, 5 1/2 X 5 სმ, ქართული ხელოვნებისა.

5. — — — — — მაცხოვრისა, 35 X 29 სმ. შეკედილი ვერცხლით, რუსული ხელოვნების დაზიანებული. ხატს ქვედა ნაწილში აქვს დაფა წარწერით:

1. ქმ მაცხოვარო ყოველთა იესო ქრისტე ღთო ჩვენს ქალწულისაგან შობილო
2. შეიწყალე და აცხოვე ცოდვილი მხევალი შენი ღოროთქი-ფანიძის ქალი გულქან და განამ
3. ლიერენ ძენნი მისნი აბაშიძე ლევან, ამინ.

6. (ქ. 161). ძველი აღმოსავლური ფულის ერთი მცირე გროვა, ნაწილი 1890 წელს ძველი ეკლესიის მახლობლად აღმოჩენილი განძისა (უნჯისა), რომელიც გადმოცემით დამალული ყოფილა ვინმე ბერის დანიელის მიერ.

შენიშვნა: განძი ყოფილა 8 1/2 ოკა. იგი გაბრიელ ეპისკოპოსის განკარგულებით გადაუგზავნიათ მოსკოვის საარქეოლოგიო საზოგადოებისათვის.

7. (ქ. 160). ხატიდან აყრილი თვალ-მძივი და სხვ., მთელი და ნატეხი, სულ 14 ცალი.

8. (ქ. 86). სვინაქსარი, ეტრატზე ხუცურად ნაწერი ვინმე იოანეს მიერ, ბოლოში ფურცელნაკლები.

9. (ქ. 87). საეკლესიო წიგნი, ეტრატზე ხუცურად ნაწერი, თავსა და ბოლოს ფურცელნაკლები, დაზიანებული.



10. (ქ. 88). საეკლესიო წიგნი, ხუცურად ნაწერი, ფურცელნი კლები. ერეკლესიული
გვერდები
11. (ქ. 89). ეამნი, ხუცურად ნაწერი, 17—1316 გვერდნი ნებული. დაზიანებული.
12. (ქ. 90). — — — — — დაზიანებული.
13. (ქ. 91). საეკლესიო სხვადასხვა წიგნის ნაშთები: ა, ბ, გ, დ.
14. (ქ. 1). ძველი აღთქმა, მოსკოვს დაბეჭდილი 1743 წ., ხუცურად.
15. (ქ. 2). სახარება დაბეჭდილი 1818 წ. მხედრულად.

ოსუნელა

წმ. გიორგის ეკლესია

სიძველენი:

1. ვერცხლზე ნაჭედი ხატი წმ. გიორგისა, 53×37 სმ., დაფერილი ოქროს წყალში (გარდა აშიებისა) და შემკული ფოთლოვანსახეებიანი (ძირას გარდა) აშიებით. ხატი გადაკრულია ფიცარზე, უკანა მხარეს შემორტყმული აქვს სპილენძის ფურცელი წმ. გიორგი მჯდომარეა ცხენზე, უკან (ცხენის გავაზე) ბავშვი უზის. წმ. გიორგი შუბით ჰგმირავს ვეშაპს, მალლიდან ანგელოზი გვირგვინს ადგამს თავზე.

ხატს აქვს წარწერები:

1. მალლითა ნაწილში, ხატის არეზე —
ქ. ღთო ღ(მერთო) აცხონე ნიქაბერიძე გიორგი რომ ამ ხატის მჭედელის მოყვა[ნა]ზე გაიშარჯა | წმიდა გიორგიმ დალოცოს |
2. მარჯვენა მხარეს, ზევითა მედალიონში —
ღთო აცხონე ამი | რან მესხი და მისი მეცხ | ედრე მხეიძის ასული | თამარი [რ]ომ შესწირეს წმიდა | გიორგის ნაწილი ოსე | ნელის ხატს სულთა თვისთა საოხათ |
3. იმავე მხარეს, ქვევითა მედალიონში —
ღ[მთა] აცხონოს ვარდან | იძე მახარობელი ხუცესი რომ ამ ხატის ოქრომზე | დელს მსახურობდა სულ | თა თვისთა საოხათ მეთა და ასუ | ღთა თვისთა წარსამართებლათ რომელმაც ამ ხუცის ნათესავი | ს ავთ მოიმლომის წმიდა გიორგის | რისხვა ჟონდეს |



4. მარცხენა მხარეს, ზევითა მედალიონში —
 ღთ[ო] | მოიხსენე ნიჭა | ბერიძე თამაზა რომ ამ | ხმელთაშენს
 მკედელი მოიყვა | ნა და მრავალი სასჯელი გასწი | ქმელთაშენს
 ა ოსუნელის წმიდა გიორგის ხატ | ისათვის სულთა
 და ძეთა თვი | სთა საოხათ |
5. იმავე მხარეს, ქვევითა მედალიონში —
 ღთ[მა] | აცხონოს იობი | ძე გიორგი ზუცესი ო | სუნელის
 კანდელაკი რომ თე | მს შეამკობინა ეს წმიდა ოსუ |
 ნელის ხატი სულთა თვისთა | საოხათ ძეთა და ასუ-
 ლთა წა | სამართებლად |
6. ქვედა აშიაზე —
 ქ. შევამკევით ხატი ესე ოსუნელის წმიდა გიორგი
 მეფობასა სოლომონისასა და | ბატონობასა სიმონ ლორთ-
 ქიფანიძისა და კათალიკოზობასა ერისთავი ბესარიო-
 ნისა და | თემა ერთობით ორმა სოფელმა ოსუნელმა
 და ნამახოანელმა შევამკევით ხატი | ესე წმიდა
 გიორგისა სულთა ჩვენთა საოხათ ძეთა და ასულთა
 ჩვენთა წარსამართ | ლებლათ შეიმკო ხატი ქკ[სა] (ე. ი. ქრონი-
 კონსა)
 ქრ[სა] (ე. ი. ქრისტესა) 17—57 მარტის ოცდა სამს
 2. ზარი, უენო, 10 გირვანჭა (დაახლ.), ქართული ხელოვნების.

ღვედი

ღვედში მცხოვრებ პეტრე უგულავას მიერ თავის მამულ-
 ში მიწის თხრის დროს აღმოჩენილი ს ი ძ ვ ე ლ ე ნ ი :

1. (ქ. 140). ცული ბრინჯაოსი.
2. (ქ. 141). თოხი ბრინჯაოსი, დაზიანებული.

გორდი

გორდის ეკლესიის ს ი ძ ვ ე ლ ე ნ ი :

1. (ქ. 136). ჯვარი ხისა, 14×5½ სმ., ათონის ხელოვნებისა, შემ-
 კული 22 მარჯანით (აკლია 6 მარჯანი) და წარწერით:
 1. ქ ჯვარი ესე მღვდე



გიორგი ბოჭორიძის მამა, სოფელ ნაკიხეარის ეკლესიის მოძღვარი
თადეოზ ბოჭორიძე.



ეროვნული
ბიბლიოთეკა



გიორგი შოტორდი ახალგაზრდაობაში



გიორგი ბოკორიძის მუცლზე ანა კვეჩიშვილი



ქართული
ბიბლიოთეკა



გიორგი ზოქორიძე შედგენა ანა ქვეციშვილთან და შვილ. ვახტანგთან ერთად.

2. ლ დავითის სულის
3. სახსრად და საოხად *

მასვე ძირს სიმრგვალეში (წრე) აწერია: პეპუ.

2. (ქ. 137). ჯვრის ნაშთი ორ ნატეხად.
3. (ქ. 138). მთავარანგელოზის ხატიდან დარჩენილი:

- ა. ვერცხლის ფურცლის ნაგლეჯები, მთავარანგელოზის სახით.
- ბ. ხატის ზურგის სადა ფურცელი ვერცხლისა.

შენიშვნა: ჩემი მოსვლისას ეკლესიაში წირვა იდგა, მამაკაცები ფილა ჩიხლაძე-ჩიქოვანების მიერ ბაიაზეთიდან XVI ს-ში, როდესაც იქ ქრისტიანების დევნა ყოფილაო.

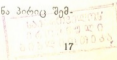
4. (ქ. 139). ფეშხუმი ვერცხლისა, უფეხო, წარწერით:
ქ: ეს: ფეშხუმი: ჩუენ ჰყოინდელი: ცაგერელი:
ჩიქუანმა: გავაჰედინე: ქე-სა: (ქრონიკონსა) სამას:
ორმოზდა (sic):
თოთხმეტსა: (ე. ი. 1666 წ.) დჯ: მთავარანგელოზის:
გორდისა: —

5. ვერცხლზე ნაქედი ხატი მიქელეგაბრიელისა 30¹/₂ × 23 × 2 სმ., დაფერილი ოქროს წყალში და შემკული 19 თვლით, გადაკრული ფი-ცარზე; უკანა მხარეს ხატს აქვს ვერცხლის ფურცელი, რომელზედაც არის წარწერა:

1. ეპა თქნ (თქუენ) ნათელსო მეორენო მთავარნო ანგელოსთანო მიხაილ და გაბრიელ მე ყოვლითურთ
2. ულონომან გლა[ხა]კმა მღვდელმან ჩიხლაძემან დ'ათ (დიდათ) ვიღვაწე საფასითა ჩემითა და მოვაჰედ
3. ინე საზე ესე თქვენი ეკლესიისა თქვენისა და საძვალისა ჩემისა გორდისათვის საოხად ცოდლისა (ცოდვილისა).
4. სლ'ისა ჩ'ისა (სულისა ჩემისა) ოდეს ვახ[ლ]დი კარზედ მთავარს დადიანს ლეონს და მეუღლესა მისსა წერეთლის *
5. სულს დედოფალს მართას: რომლისა თვის მოველი ოხასა ჟამსა სულთბრძოლისასა
6. ხელთა ჩყიე (1815 წ.).

ხატი ზის შუშაბანდიან ზის ბუდეში, რომლის წინა პირიც შემ-კულია ძვლით, 37 × 29 × 4¹/₂ სმ.,

2. ვ. ბოკორიძე



K 222.758



6. სახარება, დაბეჭდილი საჩხერეს, ვერცხლის ყდით, რომელიც დაფერილია ოქროს წყალში და შემკულია ამაღლების დღის აღსანიშნავად. ხატებით და წარწერით ზურგზე:

მე ფ'დ (ფრიად) ცოდვილმან მღვდელმან ჩიხლაძემ დავიო' საფასითა ჩემითა მოვაპყდინე წმინდა ესე სახარება და შეეწირე ჩემს ძირის ეკლესიას გორდის მთავარ ანგელოზს სულისა ჩე'სა (ჩემისა) ოხად წე'ს ქრისით (წელსა ქრისტესით) ჩყვდ (1824 წ.)

მაისის თა (11).

მათხოჯი

წმ. ბასილის ეკლესია (ხურ. 2).

სიძველე:

ვერცხლზე ნაჭედი ხატი წმ. ბასილისა, 29×22³/₄ სმ, დაფერილი ოქროს წყალში და შემკული ფოთლოვან სახეებიანი აშიებით (გარდა ძირი აშიისა). წმ. ბასილი მდგომარეა, იგი მარჯვენა ხელით აკურთხებს, მარცხენაში წიგნი უჭირავს; აწერია **IC XC NIKA**, ანუ: წმიდა ბასილი, ხატი გადაკრულია ფიცარზე.

აქვს წარწერები:

1. წმ. ბასილის მუხლებთან, ორსავე მხარეს —

ИД.: Д.: РД.: ХНУН:
 КИДЛ.: Д.: КФУБ:
 ГТН.: ДАМГ.: УНТ.: СЛП
 ГУТ.: СФНГНТ.: БМБ.: Г
 5 ФГНГГ.: СУНББС.: СН:

იკითხება:

ღ(მერთ)ო ღ(ა) წ(მიდა)ო ბ(ა)სილი,
 მეოხ ღ(ა) მფ(არ)ველ
 ექ(მე)ნ ორთ(ავე)ე შ(ი)ნა ცხ(ოვ)რ-
 ებ(ას)ა აფ(ხა)ზ(ე)თისა კ(ა)თ(ოლიკო)ზ ე-
 5. ფთვიმე ს(ა)ყვ(არ)ელ (ი)ძ(ე)სა, ა(ში)ნ.

2. ქვედა აშიაზე:

ოႭ: ႧႤ: ႼႭ: ႻႬ: ႠႭႬႬ: Ⴁ: ႠႬႬ: ႻႬ
 ႻႬႬႬ: ႡႬႬႬႬႬႬ: ႠႬႬ

იკითხება:

ღ(მერთ)ო ღ(ა) წ(მიდა)ო ბ(ა)ს(ი)ლი, აკურთხე ღ(ა) აღ(ა)შ(ენ)ე
 ხ(ე)ვი
 ქვეყანა მანთხოჯელნი, ამინ.

ხონი

ხონის წმ. გიორგის ეკლესია (სურ. 3, 4) სამნავიანი ბაზი-
 ლიკაა, 23×20^{1/2} არშინი (დაახლ.), ნაშენია თლილი ქვისა და კირი-
 საგან; იგი მოხატული ყოფილა, დღეს მხატვრობა შერჩენილი აქვს
 მარტო შუა ნაგის თალსა და კედლის შუა ნაწილებს.

გარეთ აქვს წარწერები ნუსხურად:

1. აღმოსავლეთის კედელზე ზევითა ნაწილში —

ႠႬ ႧႬ ႧႬ ႧႬ. [ა] [ხ]	ანუ: წ(მიდა)ო გ(იორგ)ი, შ(ეი)წყ(ალ)ე გ(იორგ)ი, პიპა [ი]ვანე
-------------------------	---

2. სარკმლის თავზე, იქვე.

. . ႧႬ . Ⴀ . .	ანუ: . . . შ(ეი)წყ(ალ)ე . . . ჟ . .
-------------------	--



1. ვერცხლზე ნაქედი ხატი ხონის წმ. გიორგისა, დაფერილი ოქროს წყალში და შემკული 29 თვლით (აქლია 13 თვალი), გადაკრული ფიცარზე, რომელსაც ზურგზე ვერცხლის ფურცელი აქვს შემოკრული, ხატს აქვს წარწერები:

1. წინა მხარეს, ქვედა ნაწილში—

ქ: დიდარს: უფლისა: დიდება: რომელმან: განაძლიერა:
 ღირსებით: მსახურებასა: მისსა:
 ხოლო: შენ: მეუფისათვის: შენისა: სამას: სამოცდა: ხუთთა:
 დღეთა: შინა: თითუფულად: წამებულო: და ნაც
 ულად: სატანჯველთა: წილ: სამას: სამოცთა: სასწაულებთა:
 მინიჭებულო: ერდგულო: მსახურო: სამებისაო: დიდ
 ო: მოწამეთა: თავო: წმიდაო: გიგვი: (გიორგი): ხონისაო:
 გვედრი: სასოებით: მამკობელი: ხატისა:
 ამის: შენისა: მე: კელმწიფე: დადი

5. ანი: პატრონი: ლევან: რათა: არა: სადა: განმამორო: წყა-
 ლობა: შენი: ჩემგან: და ორთავე: შინა: ცხორება ჩემს
 ა: მეუღლითურ: ჩემით: კეთილად: დამიფარე: და ძლევა:
 მომანიჭე: ან:

2. ზურგის მხარეს:

ქ: ეპა: შვიდ: წილ: უძლეველო: მოწამეთა: მთავარო: წმიდაო:
 გიორგი: ხონისაო: და ანჩის: ხატო:
 პირო: ლთისაო: (ღმრთისაო) შემოგწირეთ: და დავასვენეთ:
 ტაძარსა: თქვენსა: ხატი: ესე: ჩუენ: კელმწიფე:
 მან: დადიანმან: პატრონმა: ლევან: მას: ჟამსა: ოდეს: შე-
 ვებენით: ბაღდადს: მეფეს: გიორგის:
 და კახს: ბატონსა: თაიმურაზს: და გაგვემარჯვა: ძლიერებითა:
 შენითა: თავად: მეფე: კელთ:



5. დაგურჩა: და სრულობით: იმერელნი: და კახნი: და არზაისელებნი: ზოგნი: კელთ: დაგურჩა: და ზოგნი: გარდაიხვეწნეს: კახი: მეფე: თეიმურაზ: და მეფე: შვილები: ალექსანდრე: და მამუკა: ამავე: ქამსა: ავჭყარეთ: ქალაქი: ჩხარისა: და ჩავასხით: ზუგდიდსა: აღვაშენეთ: და გავაწყევით: ქალაქი: რუხისა: აწე: შემოგვიწირავს: ხონს: ერთი: კვამლი: კაცი: მამიკაცაი: სანოძე: ჩუენ: და მეუღლისა: ჩვენისა: დედოფლისა: ნესტან დარეჯანისა: სადღეგრძელოდა: და ძისა: ჩუენი სა: პირმშოსა: ალექსანდრეს: დ

10. ა მანუჩარისა: აღსაზრდელად: და მე ცოდვათა: ჩემთა: შესანდობლად: ძემა: ჯელმწიფისა: პატრონისმან: შემოგწირეთ: მოიქედა: და სრულ: იქმნა: ხატისა: ამის: შემკობა: ქკსა: (ქრონიკონსა) სამას: ოცდა ოთხსა:

(ე. ი. 1636 წ.).

2. ვერცხლზე ნაჭედი ხატი მაცხოვრისა, $14\frac{3}{4} \times 10\frac{1}{4} \times 2$ სმ., წოდებული „ანჩის ხატად“, დაფერილი ოქროს წყალში და შემკული 6 თვლით; დაზიანებული.

3. (ქ. 122). წმ. გიორგის დიდი ხატიდან დარჩენილი ფიცარი, 141×82 სმ., ვერცხლის შემკულობის ნაშით და 1 თვლით. ხატთან არის: ფიცრის ნატეხები (7 ცალი), ვერცხლის შემკულობის ნაშით (სახისა, მკლავისა, ტანისამოსისა, წარწერებისა და სხვ.), რაიმე ნივთიერების ნადულის ნაშით (ორი მოზრდილი ნატეხი) და თვლები 8 ცალი.

შენიშვნა: ხატი დაუღწეიათ 1923 წ. ქალაქის აღმასკომის თავმჯდომარის ნადარეიშვილისა, პარტკომის ინსტრუქტორის ონისიმე ხობუასა და მდივან გიორგი ბახტაძის შეთაურობით, განსაკუთრებით უკანასკნელთ უსაზღვრებლად ამაში თავი. შემკულობის ნაწილი აღმოჩნდა პარტკომში, ფიცარი კი ეკლესიაში.

³ ე. თაყაიშვილი, არქ. მოგზ. და შენიშვნები, წ. II, გვ. 274—278.



4. (ქ. 123). ვერცხლზე ნაჭედი ხატი წმ. გიორგისა, $46 \times 36 \frac{1}{4}$ სმ., შემკული 10 დიდ-პატარა თვლით, ძლიერ დაზიანებულია (ქვემოთაა აღწერილია შუაზე), ვერცხლის ფურცელი ნახევრად მოცილებული და დაკარგული აქვს.

ხატს ძირს, მარჯვენა ნაწილში, აშიის ადგილას შერჩენილი აქვს წარწერების ნაშთი:

+ ჩინ : ღანზგოთქ ოქისსხმან : უბღან
 უნი - სწ : ბოქუქი : ოყბჯწი : ჩინ : მბქ
 მქჩნს : მბყ : ტაყ : [მ]ქს[ტ : ყწ]

იკითხება:

ქ ჩვ(ე)ნ, ხონ(ე)ლ მთ(ა)ვ(ა)რეფი(ს)კ(ო)პ(ო)ზმ(ა)ნ გედ(ე)ონ, ...
 მოვკედეთ

გი(ორ)გ(ი)ს პ(ირველ)ად ღ(ა)მწვ(ა)რი იყო და აწ ჩვ(ე)ნ
 მოვ[აჭედინეთ]

მეჭნეს მეოხ აქ(ა)ც მერმეს[ა ეამსა]

5. (ქ. 124). დროშა-ჯვარი ვერცხლისა ხის ჯოხზე. ზომა ჯვრისა: $20 \times 15 \frac{1}{4}$ სმ. სიმაღლე მთელი დროშა-ჯვრისა 185 სმ. ზევითი ნაწილი დაფერილია ოქროს წყალში. ჯვარზე არის ჰედილი ხატები ჯვარცმისა და სხვ., იგი იშლება 5 ნაჭრად. ბუმბუზე აქვს წარწერა ასომთავრულად:

ք յիդեա : Գլա յիդեա : Եւ յիդեա :
 ԳՇ : Եւ յիդեա յիդեա : ԳՇ
 Բաճ : ԳՇ

Եւ յիդեա : Կրթութիւն : Եւ յիդեա :
 Գրք : Գրք : ԳՇ յիդեա :
 Ծ : Բժշկութիւն : ԳՇ յիդեա

Գրք : Գրք : ԳՇ : ԳՇ : ԳՇ :
 Եւ : ԳՇ յիդեա : Ծ : ԳՇ : ԳՇ :
 Գրք : ԳՇ յիդեա : ԳՇ :
 Եւ յիդեա : Եւ յիդեա : ԳՇ

Կրթութիւն : Եւ յիդեա : ԳՇ :
 Եւ յիդեա : Կրթութիւն : ԳՇ :
 Եւ յիդեա : Եւ յիդեա : Կրթութիւն :
 Եւ յիդեա : ԳՇ

Եւ յիդեա : Կրթութիւն : ԳՇ :
 Եւ յիդեա : Եւ յիդեա : Եւ յիդեա :
 Եւ յիդեա :

Եւ յիդեա : ԳՇ :
 Եւ յիդեա : Եւ յիդեա :

იკითხება:



ქ. ძელ(ო) ცხორებისაო, რომელიცა სხურებელ იქმენ უბიწოათა მით სისხლითა, შეიწყალე სული მეფეთ მეფისა ბ(ა)გრ(ა)ტისი და წარმართე და გ(ა)ნ(ა)ძრი(ელე) მეფეთ მეფობა ძისა მათისა გიო(რ)გის და მე, ცვა-ფ(ა)რვათა მინდობილმან უღირსმან ზონელ მთა-
 ე(არ)ეფ(ი)ს კ(ო)პოზმ(ა)ნ ჩხეტიძემან ზაქ(ა)რია შეე-
 ქმენ ჯ(ვ)არი, სახსრად სულ(ი)სა ჩემისა. ნუ ვინ მკ-

- 5. აღრ იქმნების გამოხმად ს(ა)ყდრისა ამის ზონისა, ამინ.
 ოქ(რო)მკედ(ე)ლსა მამ-
 ნეს შე(უნ)ლ(ო)ს ლ(მერთმა)ნ, ა(მი)ნ.

- 6. (ქ. 125). სადაფიანი ჯვრის ნაშთი 5 ნატეხად.
- 7. (ქ. 126). წმ. გიორგის დიდი ხატის ფარდა ხელით ნაკერი წმ. გიორგის ხატით და სხვა სახეებით. 150×120 სმ, წარწერით:

ჟ'ა ზღ'ზა ზრზა ჟქ'ა ზც ძუზ
 ზრყზა ზც ს'სქზა ზქ'ქუზა ზღ'ა ზღ'უ
 ყუზა ზქ'უ ზქ'ღ'უ ზქ'ა ზა ზქ'ს ს'ა ზქ'ნ
 ზც ზქ'ს ზქ'ს ზქ'ს ზქ'ს ზქ'ს ზქ'ს ზქ'ს
 ზქ'ს ს'ა ზქ'ს ზქ'ს ს'ა ზქ'ს ზქ'ს ზქ'ს
 ზქ'ს ს'ა ზქ'ს ზქ'ს
 ზქ'ს
 ზქ'ს

წ(მიდა)ო დ(იდე)ბ(უ)ლო დიდო მ(ო)წ(ამე)ო და ძლე-
ვაშ(ემოსი)ლო და ს(ა)ს(წაუ)ლთომქმედო გიორგივ,
შემოგწირე ფ(არდ)ა ესე წულუკიძის ასულმან
და ქსნის ერისთვის სძალმან მარიაშ-

5. მან სულისა ჩე(მის)ა საოხათ და შვილია
ჩ(ემთ)ა სადღეგრძე-
ლოთ წ(ელს)ა
ჩემდ (1844 წ.)

8. (ქ. 127). სარტყელი ოქრომკედით ნაყერი, შეწირული 1853
წელს სალომე აბაშიძის ასულის მიერ.

9. (ქ. 128). ბოხჩა ასომთავრული წარწერით, დაზიანებული,
XIX ს.

10. (ქ. 129). ფიცარზე ნახატი ხატი მთავარანგელოზისა, 31X
X22³/₄ სმ., დაზიანებული.

11. (ქ. 44). თენი ნუსხურად ნაწერი, ყდაში, ოთხი წიგნი
(ა, ბ, გ, დ).

12. (ქ. 45). დავითნის და სახარების თარგმანი, ნუსხურად ნაწერი.

13. (ქ. 46). ლავსაიკონი ნუსხურად ნაწერი ვინმე იოანეს მიერ,
დაშლილი, დაზიანებული.

14. (ქ. 47). მეტაფრასი, ნუსხურად ნაწერი, დაზიანებული.

15. (ქ. 48). მეტაფრასი, მარხვისა, ნუსხურად ნაწერი.

16. (ქ. 49). დოღმატიკა, ნუსხურად ნაწერი, 1778 წ.

17. (ქ. 50). შეყვანილება წიგნისა ღრამატიკისა, მხედრულად ნა-
წერი, 1767 წ.

18. (ქ. 51). ეფრემ ასურის წიგნი, ნუსხურად ნაწერი.

19. (ქ. 52). წესი ეკლესიის კურთხევისა, ნუსხურად ნაწერი.

20. (ქ. 53). სადღესასწაულო შობისა და ნათლისღებისა, ნუსხუ-
რად ნაწერი.

21. (ქ. 54). სჯულის კანონი, ნუსხურად ნაწერი.

22. (ქ. 55). სახარების თარგმანი, ეტრატზე ნაწერი ნუსხურად.

23. (ქ. 56). იოანე დამასკელის წიგნი ნუსხურად ნაწერი.

24. (ქ. 57). სამღვდელმთავრო კონდაკი, —" —"

25. (ქ. 58). მამათა ცხოვრება, —" —"

26. (ქ. 59). წიგნი ამონიოსისა, —" —"

27. (ქ. 60). წიგნი მთავარანგელოზისა, —" —"

28. (ქ. 61). კონდაკი მღვდელმთავრისა, მხედრულად ნაწერი.
 29. (ქ. 62). წიგნი ეკლესიის კურთხევისა, ნუსხურად ნაწერი.
 1772 წ. ერეკლესიის
გენერალის

30. (ქ. 63). ცხოვრება ანტონი დიდისა — „—“ — „—“
 31. (ქ. 64). წიგნი იოანე კიბის აღმწერელისა — „—“ — „—“
 ეკლესიის მთავარი სიძველე — წმ. გიორგის დიდ ხატთანავე (იხ. № 3) დაღუპულა

- სიძველენი, აღწერილნი ე. თაყაიშვილის მიერ:
- ა. ჭვარი ათონური ხელობისა ვერცხლის აშიით და თვლებით შემკული, შეწირული ბერ ივანე ბახტაძის მიერ, წარწერით.
 - ბ. თასი ვერცხლისა, შეწირული იმერეთის მეფის სოლომონის მეუღლის გულქანის მიერ, წარწერით.
 - გ. ფეხიანი ჭიქა ვერცხლისა, შეწირული მისგანვე.
 - დ. ვერცხლის სურა, შეწირული სოლომონ I-ის მიერ.
 - ე. ძველი ხატებიდან დარჩენილი თვლები 53 ცალი.

ღანირი

წმ. გიორგის ეკლესია

სიძველე:

ვერცხლზე ნაჭედი ხატი წმ. გიორგისა, 30×25¹/₂ სმ., დაფერილი ოქროს წყალში (გარდა აშიებისა) და შემკული 7 თელით (აკლია 2 თელი), რომელთაგან ერთს (ზევითა აშიაზე მჭდომარეს) აქვს წარწერა სპარსული თუ სხვა რომელიმე ენაზე (იგი უწინ პირადი ბეჭედი უნდა ყოფილიყო). ქვედა აშიაზე ხატს აქვს წარწერა:

წო (წმიდაო) დიდებული მთავარ მო | წამეო გიორგი შემწე
 მეოხ | მცველ და მფარველ ეყავ | დეკანოზს
 სვიმონს და მათეს | და რლთა (რომელთა) შეამკვეს ხატი
 ესე | ხცლ | (1802 წ.).

კულაში

კულაშის ჭვარცმის ეკლესია ერთნავიანი ბაზილიკაა, 7×5 არშინი (დაახლ.), რომელსაც დასავლეთით აქვს საქალეზო 3¹/₄×3³/₄ არშინი; ეკლესია ნაშენია თლილი ქვისა და კირისაგან, საქალეზო რი-



ყის ქვისა და კირისაგან; საქალებო შემდეგ ხანში არის მიშენებული იგი ორგანიულად არ არის დაკავშირებული მთავარ შენობასთან, ეკლესია — საქალებოს თალი არა აქვს, ხურავს ყავარი. კარი აქვს და სავლეთით და სამხრეთით; ტრაპეზი კედელზეა მიდგმული, სამკვეთლო ჩრდილო კედელშია გამართული, აღმოსავლეთ და სამხრეთ კედლებს (საეურთხეველში) აქვს თახჩები.

ეკლესია და საქალებო მოხატულია; ეკლესიის მხატვრობა ორი ხანისაა: ძველი და შემდეგი ხანისა, ე. ი. ქვედა და ზედა ფენები; ეს განსაკუთრებით ცხადად ეტყობა საეურთხეველის ჩრდილოეთის კედელს, სამკვეთლოს მარჯვენა კუთხესთან.

ახლანდელი მხატვრობა სამ რიგად არის, წარწერები ხატებს ასომთავრულად აქვს. საეკლესიო შინაარსის მხატვრობის გარდა აქ ისტორიული პირნიც არიან დახატული; აღეწერ უკანასკნელთ.

ჩრდილოეთის კედელზე დახატულია დიდებული, მას მარცხენა ხელში უჭირავს ეკლესიის მოდელი გაწვდილი აღმოსავლეთისაკენ, აწერია: **УСРС К-Г-УН-С-Д-И**; ანუ: პატა მიქელაძე; მის აღმოსავლეთით მანდილოსანი (მეუღლე პირველისა?) წარწერით: **ზ-ზ-ზ-ზ(ზ) ს-ს-ს-ს-ს-ს** | **ღ-ღ-ღ-ღ** :], ანუ ლელუკა ამირეჯიბის ქალი.

სამხრეთის კედელზე დახატულია დიდებული, წარწერით: **(ს)ღ-ღ-ღ-ღ|ს-ს-ს-ს-ს-ს|ს-ს-ს-ს**, ანუ: როსაპ⁴ მიქელაძე; მის დასავლეთით მანდილოსანი, წარწერით: **კ-ს-ს-ს-ს-ს-ს**, ანუ: კრისტინე (sic); მას ტანი-სამოსზე (მუხლზე და მხრებზე) აქვს ჯვრები, იქნებ იგი სასულიერო თანამდებობისა იყოს.

საქალებო. დასავლეთ კედელზე, კარის მარცხნივ (ჩრდილოეთით დახატულია დიდებული, წარწერით: **ღ-ღ-ღ-ღ-ღ-ღ-ღ-ღ-ღ-ღ-ღ-ღ**(ს-ს), ანუ: გოგია ნუკრაძე; კარის მარჯვნივ (სამხრეთით) დიდებულ, დაზიანებული წარწერით: . . . **ს-ს-ს-ს-ს-ს-ს-ს-ს-ს-ს-ს**, ანუ . . . ძე ღ

ჩრდილოეთის კედელზე დახატული პატა მიქელაძე ეკლესიის განმაახლებელი და მეორედ დამხატვინებელი უნდა იყოს.

ეკლესიას სახურავი სულ დამპალი აქვს, წყალი ჩასდის და მხატვრობა ირეცხება.

⁴ სახელი როსაპ დღესაც იხმარება ხალხში (ადგილობრივ).

ეკლესიის მთავარი სიძველე ყოფილა ჭვარცმის ხატი (ბაქალაქი) ოქროსი, დაახლოებით $21 \times 16 \frac{1}{4}$ სმ., რომელიც ადგილობრივ ხელისუფლების წარმომადგენლებს სიმონ თაღუმაძეს დაედო. აღმოჩენილია იტალიურად 1924 წელს გადაუციათ გასასყიდად ადგილობრივი ხელისუფლების ებრაელ აბრამ (ბეკო) ბათაშვილისათვის; უკანასკნელს იგი გაუყიდა ია ტფილისში 150 მანეთად; ხატი წონით ყოფილა $1 \frac{1}{4}$ გირვანქა; მისგან დარჩენილია წარწერიანი დაფა და ბუდე. ამ უკანასკნელთა ხელოვნების მიხედვით ხსენებული ხატი საუცხოვო ხელოვნებისა უნდა ყოფილიყო და მისი დაღუპვა უდიდეს დანაკლისად უნდა ჩაითვალოს ქართული ხელოვნების ისტორიაში.

აღწერ მის ნაშთებს:

1. ა. ჭვარცმის ხატიდან დარჩენილი დაფა ვერცხლისა, $21 \times 16 \frac{1}{4}$ სმ., ასომთავრული კიდურწყვეტილოვანი წარწერით:

1. ან: ზოაქო-ო ზ. ხედაი

ანუ: 1. ჭ(ვარ)ი, ლერწამი და ლახუარი.

იჰქან. ოც. ყდწ ჩანდ:
ილ. მყდყუბ. ყუქუ
სდუ: ოყუსოქს: კი
უხსს ქსს

იკითხება:

ღმერთი და ყო(ვლა)დ წ(მ)იდ(ა)ო
ლ(თ)ის მშობელი, შეიწ(ყ)აღე
სული აბეს(ა)ლ(ო)მისი მიქ-
ელას ძისა.

ბ. იმავე ხატიდან დარჩენილი კარედი ბუდე ვერცხლისა, $22 \frac{1}{4} \times 17$ (გამლით 36) სმ, ნაწილობრივ ოქროს წყალში დაფერილი კარებზე გამოქანდაკებული არიან (მდგომარედ): გარეთ — მოციქუ-



ლები პეტრე და პავლე შიგნით მთავარანგელოზები მიქელ და გაბრიელ

ეროვნული
ბიბლიოთეკა

წარწერები ხატებს ასომთავრულად აქვს; ძეგლი კარგონაშენია ნაშეუვარია.

ბუდეს უკანა მხარეს აქვს ასომთავრული წარწერა:

რ-დ: ყრ: აქაღჟაჟოზუზ: ჟხჟაჟ: ზხ ჟჟღღჟჟნ: ჟუნ:.

იკითხება:

ღ(მ)ე(რ)თ, შ(ე)იწყალე თქრომქედელი მამნე და მშობელნი მისნი.

2. დაბალ ვერცხლზე ნაჭედი ხატი მიქელ-გაბრიელისა, 23×20 1/2 სმ, მხედრული წარწერით:

ქ. მე, მიქელაძე რე|ვაზმან, აღვაშენე ეკლ|ესია ესე ჩემი, მინდ|ობითა ღთისითა თვით|სასახლესა ჩემსა ხვილ|იფის თავში. და შევაშე ხატი ესე| მთავარანგელოზის და დავასვენე მას შინა ჩემდა შემწედ და სულისა ჩემისა| საცხოვნებლად და მეუღლისა ჩემისა მაჟუტაძის ასულის მარიამის| სულის საოხად ქტეს (ქრისტეს) აქეთ ჩვი | (1810 წ.).

როგორც წარწერიდან ჩანს, ხატი გადმოტანილი უნდა იყოს კერძო პირის მიერ აშენებული ეკლესიიდან.

3. (ქ. 207). ჭვარი ხისა, ირგვლივ დაბალი ვერცხლით შექედილი და შემკული 1 თვლით (აკლია 2 თვალი), 30×16 სმ, დაზიანებული.

4. (ქ. 208). კოვზი ვერცხლისა.

5. საცეცხლური მღვდელმთავრისა ვერცხლისა, წარწერით ნკზ, ანუ ნიკოლოზ.

6. ბუკი სპილენძისა, 2 ცალი.

შენიშვნა: დროშა ჭვარი (ქ. 209) არ არის შესატანი სიაში; იგი ისტორიული ძეგლი არ არის.

5 ეს ასო შესაძლებელია ქ იყოს, იგი სხვა ჩ-ებს არ წააგავს; თუ ასეა, მაშინ სიტყვა მამუჩედ (?) წაკითხება.



ს ი ძ ე ე ლ ე ნ ი :

1. ბარძიმი, ფეშხუმი, კამარა და კოვზი ვერცხლისა. წარწერა აქვს ბარძიმს და ფეშხუმს.

1. მხედრული წარწერა ბარძიმზე:

ში ყოვლად ქებულო და დიდებულო მაცხოვარო
ჩვენო, ცვაფარვასა შენსა მსასოვებელმან თამაზა მესხმან
შევწირე ეკლესიასა შენსა ეს ვერცხლის ბარძიმი, ფეშხუმი,
წარსამართებლად მრჩობლი ცხოვრებისა ჩვენისა და სად-
ლეგრძელოდ ძეთა ჩვენთა. ჩლოდ (1774 წ.).

2. მხედრული წარწერა ვარსკვლავზე:

ქ. თამ[ა]ზა: მესხისა: ღმერთმა: აცხოვოს:.

2. (ქ. 198). სპილოს (?) ძვალზე ნაკვეთი გულსაკიდი მცირე ხატი
ღვთისმშობლისა, ყრმით, ვერცხლის გარემოთი, 7×5¹/₂ სმ.

საყუღია

საყუღიის მ ა ც ხ თ ვ რ ი ს ე კ ლ ე ს ი ა ერთნაფიანი, უსვეტებო (?),
ბაზილიკაა, 16×11 არშინი (დაახლ.); ნაშენია თლილი ქვისა და კი-
რისაგან; აღმოსავლეთი ნაწილი კედლებით გაყოფილია სამ ნაწილად
(საყურთხეველი, სამკვეთლო და სალარო); გარედან, აღმოსავლეთ
კედელს აქვს ორი მაღალი ნიში, აღმნიშვნელი საყურთხეველის ნაწი-
ლებისა. აქვს სამი კარი; სამხრეთით, დასავლეთით და ჩრდილოეთით;
სარკმელი აღმოსავლეთით — სამი, სამხრეთით და ჩრდილოეთით
ორ-ორი, დასავლეთით (აწ ამოშენებულია). ეკლესია შეუქმებულია
1860 წლების ახლო ხანში (კათოლიკონის დანგრეული თაღის მაგიერ
ფიცარის სახურავი გაუქმებულია და სხვ.).

ეკლესიის კარებზე უწინ ყოფილა წარწერიანი ქვა, 85×35 სმ,
რომელიც ეხლა დაცულია ეკლესიის დასავლეთით მდგომ საყარაუ-
ლო ფიცარის შენობაში.

ႠႡႢႣ : ႠႡႢႣႥ

ႡႢႣႤႥႦ : ႢႣႤႥႦႧႨ

(ႧႨ) : ႢႣႤႥႦႧ : ႢႣႤႥႦႧႨႩႰ

..... [ႣႤႥ] (Ⴇ) : (ႢႣ) : (ႢႣ)Ⴈ

იკითხება:

† ამისა აღმ(ა)შე-
ნებელსა დიდ(ებ)ულს(ა)
გიორგის⁶, მე(უ)ლელესა შ(ი)სსა ბი . . .
..... შე(უ)ნ(დო)ს ღ(მერთმან), ა(მი)ნ.

ეკლესიის გალაგნის აღმოსაველეთის კარის მარცხენა კედელს შე-
ხმარებული აქვს ქვა, 1/2×1/2 არშინი (დაახლ.), ასომთავრული წარ-
წერის ნაშთით:

(Ⴂ)ႢႣ . . . ანუ: აშშ[ენებელი]
ႢႣႤႥႦ ႢႣႤႥႦႧ

ს ი ძ ე ე ლ ე ნ ი :

1. ფიციარზე ნახატი ხატი ელია წინასწარმეტყველისა, 18×14
გოჯი. (დაახლ.) დაზიანებული.

2. (ქ. 197). ჯვარი ხისა, 21 1/2×2 სმ, ათონის ხელოვნებისა;
გვერდზე აქვს წარწერა:

ႢႣႤႥႦ . . . ანუ: დავით
ႢႣႤႥႦ ႢႣႤႥႦ ႢႣႤႥႦ
ႢႣႤႥ ႢႣႤႥႦ ႢႣႤႥႦ

⁶ ადგილობრივ მცხოვრებლებში დაცული გადმოცემით, დიდებულ გიორგის უცხოვრია დავით აღმაშენებლის დროს; მას ცხრა ქვა რომ გელათში უგზავნია (მელათის ასაშენებლად), მეათე აქ. ეს ეკლესიაც მაშინ არის აშენებული.



3. (ქ. 102). ოთხთავი, ხუცურად ნაწერი, თავში ფურცელნაკლები.

1923—1925 წლებში დაღუპულა შემდეგი სიძველეები

1. ტრაპეზის ჯვარი ბაჯალლო ოქროსი, შემკული მხედრული წარწერით.
2. გარდამოხსნა, ნაკერი ოქრომკედით, დიდი ზომისა.

ბაში

კოსმან და დამიანეს ეკლესია

სიძველე:

ბარძიმი ვერცხლისა, მხედრული წარწერით:

ქ. ქუთათელ მიტროპოლიტმან დოსითეოს წერეთელმან შემოეწირე ბარძიმი, ფეშუმ-კოვზ-კამართურთ ბაეშის ეკლესიის კოსმან და დამიანეს სულისა ჩემისა საოხად: ჩ. ყ. ი. ე.: — (1815 წ.).

მაცხოვრის ეკლესიის სიძველენი:

1. (ქ. 196). ჯვარი ხისა, $23\frac{1}{2} \times 13\frac{1}{2}$ სმ, შემკული სადაფზე ნაკვეთი ხატებით, დაზიანებული.

2. (ქ. 103). კონდაკი ნუსხურად ნაწერი, თავში ფურცელნაკლები.

ბაშის აღმოსავლეთით მდებარე გორაკის მახლობელი ადგილიდან წამოღებული სიძველე:

(ქ. 206). კრამიტისა და თუ სხვა რაიმე ქურჭლის ნატეხები 3 ცალი.

ოფიშკეთი

ღვთისმშობლის ეკლესია

სიძველე:

(ქ. 203). ფიცარზე ნაკვეთი ხატი იოანე მახარობლისა, $12 \times 9\frac{1}{2}$ სმ.

სიძველენი:

1. (ქ. 199). ტრაპეზის ჭვარი დაბალი ვერცხლისა, დაზიანებული, წარწერით: მარჯვენა გვერდზე — საქართველოს მეფის რძალი ქეთევან. მარცხენაზე — გრიგოლ წერეთლის ასული ნატალია.

2. ბარძიმი ვერცხლისა, წარწერით:

ქ. ღმერთო: შეიწყალე: სული: ციხის: თავის: აგიაშვილის; ქაიხოსროსი: ამინ.

3. ფეშუმში ვერცხლისა წარწერით: ქ. ღთო (ღმერთო) შეიწყალე სული ციხის თავ აგიაშვილის იოვანესი შეწირული წმინდის კვირიკის ამინ.

4. საცეცხლური ვერცხლისა წარწერით:

წნდო (წმინდაო) მოწამეო კვირიკე მარადის მარადის (sic) მსასობებელი მსახურებისა შენისა შემოგწირავ სირმის საცეცხლურსა ამას, სულისა ჩემისა საოხად. თად სარდალ ვეშოკთ უხ[უცესი ციხისთავი] აგიაშვილი იოვანე.

5. (ქ. 200). ოლარი ოქრომკედით ნაკერი, ყურძნისა და სხვა სახეებით 1 ცალი.

6. (ქ. 201). სარტყელი — — — სახეებით. 1 ცალი

7. (ქ. 202). სამაჯური — — — 2 ხელი (4 ცალი).

8. (ქ. 100). მარხვანი, ნუსხურად ნაწერი, ფურცელნაკლები.

შენიშვნა: აქედანვე გადატანილია მუზეუმში დასაცავად (ადრევე): ვერცხლზე ნაქედი ხატი კვირიკე და ივლიტასი 16×8 გოჯი. (დაახლ.), შემკული თვლებით და 2 მცირე სახარება, ოქროს ყდით.

ტყაჩირში მცხოვრებ თეიმურაზ გიორგისძე

აგიაშვილის მიერ შემოწირული საბუთები:

1. (ქ. 2). ნასყიდობის, თავდებობის და სხვ. წიგნები და სხვ. საბუთები, XVIII—XIX სს., სულ 93 ცალი.

2. (ქ. 3). ა. საარქივო მასალა — 35 ცალი.

ბ. მცირე ბარათები — 1 ქისა.

ტყაჩორის მცხ. ნატალია დავითის ას. აგაპოვიძის
მიერ შემოწირული სიძველენი:

ერევნული

1. (ქ. 204). დროშის ტარი, შემკული ზარნაშით და მხედრული
წარწერით: წარწერა შეიცავს ოხითას წმ. გიორგისას (?).

2. (ქ. 97). კარაბადინი, მიცემული მეფისძე ბაგრატის მიერ აგი-
აშვილი დავითისათვის, მხედრული ნაწერი.

3. (ქ. 98). ქილილა დამანა, მხედრული ნაწერი, მდივან მელიქ-
სედეკისა 1773 წ.

უკანასკნელ ფურცელს მეორე გვერდზე სხვათა შორის აქვს მი-
ნაწერი:

1. მეფს ირკლის ძე

2. ძე (?) ლევან მიცვალა ფებერვალის ე. ქქს (ქრონიკონს უახ)
(1781 წ.).

4. (ქ. 99). ძლისპირნი, მხედრულად ნაწერი, დარჩენილი ბესა-
რიონ დადიანის ასულის ზაიდახან აგიაშვილის წიგნებიდან.

ქორეისუბანი

ქორეისუბნის ღვთისმშობლის ეკლესია გუმბათიანი ბაზი-
ლიკაა, ნაშენი ქვიტყორისაგან. შიგნით იგი მოხატული ყოფილა; დღეს
მხატვრობა შერჩენია მარტო გუმბათის ნაწილში.

სიძველენი:

1. „ჯვარცმის“ ჯვარი ზისა, 72 (36)×22 სმ, შეკედელი წინა მხა-
რეს დაბალი ვერცხლით, რომელზედაც კედელი ხატებია ჯვარცმისა
ღვთისმშობლისა და სხვ., დაფერილნი ოქროს წყალში, ნაწილობრივ
დაზიანებულნი.

2. (ქ. 167). ფიცარზე ნახატი ხატი ღვთისმშობლისა, 89¹/₂×55 სმ,
ვერცხლის შეკედულობის მცირე ნაშთით, მხატვრობა მიმქრალი, და-
ზიანებული.

ხატს ძირა მარცხენა ნაწილში, კუთხესთან, აშის ადგილას შერ-
ჩენილი აქვს ასომთავრული წარწერის ნაშთი:

...ნ.:ჰ.ი.ი...

ანუ: . . . ნ მეულ[ლე] . . .

...ნ.:ჰ.ს.ზ.ი...

. . . ნ მას დლ[ესა] . . .



3. (ქ. 168). დაბალ ლითონზე ნაკედი ხატი წმ. გიორგისა და სხვა
54×42 1/2 სმ, შემკული 10 თვლით, ძლიერ დაზიანებული.
4. (ქ. 169). თხელ ლითონზე ნაკედი ხატი ღვთისმშობლისა და სხვა
1/2×11 3/4 სმ.
5. (ქ. 170). დაბალ ლითონზე ნაკედი ხატი წმ. გიორგისა, 22×
18 სმ, შემკული 3 თვლით.
6. (ქ. 171). ა. მთავარანგელოზის ხატის ნაშთი ორ დიდ და სხვა
წვრილ ნატეხებად.
ბ. გულსაკიდი მცირე ხატი რომელიმე მღვდელმთავე-
რისა, 8×5 1/2 სმ, რუსული ხელოვნების.
7. (ქ. 172). ეკლესიის ძველი კარი ვაზისა (?), 159×108×8 სმ.
8. (ქ. 173). ძველი საომარი იარაღი რკინისა დიდი 1 ც., მცირე
1 ც., სულ 2 ცალი.
9. (ქ. 174). ძველი აღმოსავლური ფულები ლითონისა (დაბალი)
1 გროვა.
10. (ქ. 175). ძველი ბეჭედი, 2 თვლით (აკლია 1 თვალი).
11. (ქ. 92). ეამნი, ნუსხურად ნაწერი, დაშლილი, დაზიანებული,
მრავალფურცელ ნაკლები.
12. (ქ. 93). ეამნის ნაშთი, ნუსხურად ნაწერი.
13. (ქ. 94). თვენის ნაშთი, — — — — —
14. (ქ. 95). ლოცვები, — — — — — ბოლოში ფურცელნა-
კლები.

ტოლები

წმ. გიორგის ეკლესია

ს ი ძ ვ ე ლ ე ნ ი :

1. კარედი ხატი ღვთისმშობლისა, 18×14 (25 1/2)×2 3/4 სმ, ღვთის-
მშობელი ნახატი არის ფიცარზე, იგი ძლიერ დაზიანებულია (მხატვ-
რობა მიმჭრალა); კარები შეკედილია ვერცხლით, რომელზედაც შე-
დილი ხატებია ჭვარცმისა მთავარანგელოზთა მიქელ და გაბრიელისა
და წმიდა მარინესი მხედრული წარწერებით (სახელთა).

ხატზე არის გულსაკიდი მცირე ხატი წმ. გიორგისა ძეწვეით.

2. (ქ. 158). ჭვარი ხისა, 30 1/2×17 სმ, რომელსაც ვერცხლის შე-
კედილობიდან მცირედი ნაწილია შერჩენია. ამ ნაწილს აქვს ასო-
მთავრული წარწერა:

ჰ: ანტა,
 ა: ცქა
 რრს:

კყაფ
 ა: კჭ

რრს: რყ
 რრ: კქრს: ბ

ხუჯა
 რს
 რ: ზრ: ლ
 რსბრ
 რსრ: კრს
 რ: რრყაბ
 რაბს:

იკითხება:

1. ქ ჯვარ-
2. ო ცხო-
3. ველს
4. მყოფელ-
5. ო მფარ-
6. ველ მე-
7. ავ მ(ი)ქ(ა)ელ ძ-

მეჯო-
 ელს-
 10. ა და გ-
 აზრდი-
 ლსა მისს-
 ა ნიკოლ-
 აბსს.

8. (ქ. 159). ძველი ფულები სპილენძისა — 5 ცალი.

4. (ქ. 83). სახარებათა საძიებელი და თვეთა-მეტყველება, ნუსხურად ნაწერი, ფურცელნაკლები.



გამოჩინებული

წმ. გიორგის ეკლესია (სურ. 5, 6) ერთნაეიანი ბაზილიკაა, 13x7 არშინი (დაახლ.), მას დასავლეთით მიშენებული აქვს საქალებო, 5x7 არშინი სამხრეთით აღრევე ჰქონია რაიმე შენობები, რომელთაგან დღეს მცირედი ნაწილია მოსჩანს. არც საქალებო და არც სამხრეთის ნანგრევები ორგანულად არ არიან დაკავშირებულნი მთავარ შენობასთან. ეკლესია — საქალებოთი ნაშენია თლილი ქვისა და კირისაგან⁷, ჰხურავს ყუაარი⁸ კარი აქვს: ეკლესიას — სამხრეთით და დასავლეთით, საქალებოს ჩრდილოეთით სარკმლები — აღმოსავლეთით 1, ჩრდილოეთით 1, დასავლეთით 1; თაღს ხმისათვის დატანებული აქვს ჭურები. კათოლიკონში ჩრდილოეთის კედელთან პილიასტრის ძირთან გამართულია ქვის საჯდომი. ეკლესია-საქალებო შიგნით გაღესილია კირით, ორივეს შერჩენილი აქვს მხატვრობის ნაშთი; პირველს ჩრდილოეთის, მეორეს აღმოსავლეთის და სამხრეთის კედლებზე (წითელი საღებავით). ეკლესიის დასავლეთის კარის თავზე მოსჩანს საღებავით ნაწერი ასომთავრული წარწერის კვალი.

ეკლესიას გარეთ აქვს წარწერები ასომთავრულად:

1. სამხრეთის კედლის ქვაზე⁹:

† 3023

787: 10: 2-7

30(7)|70: 0

სე[...]: 30: 3

20728

7870 798

700: 0|000

10. 2

5. აწტფინა:

3

7 გადმოცემათ ეკლესიის საძირკველის ჩაყრის დროს ოსტატებს (კალატოზებს) ერთი ბიჭი ჩაუტანებიათ შიგ. ამ ბიჭს ოსტატებისათვის სადილი მიუტანია. (შესადილე), უკანასკნელთ მისთვის ქედი მოუხდიათ და საძირკველში ჩაუვდიათ და ქედის ამოსაღებად ჩაუტყუებიათ შიგ (საძირკველში); მერმე ზედ ლოდები მიუყრიათ და იქვე ცოცხლად დაუმარბავეთ და ეკლესია ისე აღშენებიათ. ეს იმიტომ, რომ ძველი რწმენით, „ყოფიანზე აშენებული მაგარი იქნება“-ო. შემოსხენებული ბიჭი ყოფილა შანიძეების გვარისა და აღწერილი ამბის გამო შანიძეებს ეკლესიის „შესაძირკველს“ ეძახიან.

⁷ სახურავი დამპალია და შეკეთებას მოითხოვს.

⁸ ამ წარწერას უნდა იხსენიებდეს დ. ბაქრაძე, როდესაც წერს, რომ ეკლესიის შესავალში, როგორც გადმოცემს, ქვაზე წერია აღმასწენებელი, რომლის სახელიც სიძველისაგან არ იკითხებო (АПГА, 234).

იკითხება:

ქ ეპა შ(ე)ნ უძღვევლო მხედარო უ(ფლ)ისაო,
დიდო მოწამეო
ვ(იორ)გი, შ(ეიწყ)ალე ფ(რია)დ ც(ოდვი)ლი ერისთ-
ვის შვილი ქ(რისტ)ეფორე

5. განმანახლებელი
ს(ა)ყდრისა ამის, რ(ომელ)მან მე-
ორედ იერუსალიმად წა-
რვიდა და ა
ლ[ე]სრუ[ლა].

დ. ბაქრაძის აზრით წარწერაში მოხსენიებული ქრისტეფორე უნდა იყოს XVII ს. მეორე ნახევარს და XVIII ს. დასაწყისში მცხოვრები პირი.

საქალებოს შესავალში კარის თავზე აწერია¹⁴. „მოხსენევი აზნაური გამოჩინებულის (კანდელაკი გ'ს გიორგის ლაზარეს და) ნიკოლოზის ძენი (ქორიძენი)“.

ს ი ძ ვ ე ლ ე ნ ი :

1. ჭვარი ხისა, 79×58 სმ, შემკული წინა მხარეს ვერცხლზე ნაჭედი ხატებით: ჭვარცმისა, წმ. გიორგისა, ღვთისმშობლისა, ამაღლებისა, მიძინებისა და სხვ. (ხატებს სახელების წარწერები მხედრულად აქვს); დაზიანებული.
2. დაბალ ვერცხლზე ნაჭედი ხატი წმ. გიორგისა, 35×29 სმ, დაზიანებული, თვალამოვარდნილი. წმ. გიორგი ცხენზე მჯდომარეა.
3. ტრაპეზის ჭვარი ვერცხლისა, დაფერილი ოქროს წყალში და შემკული სხვადასხვა ხატებით და თვლებით.
4. (ქ. 162). ფიცარზე ნახტი ხატი მაცხოვრისა, 106×68 სმ, მხატვრობა მიმჭრალი; ვერცხლის შეჭედილობიდან შერჩენილი აქვს მართო შარავანდები სახეებით, ძლიერ დაზიანებული.
5. (ქ. 163). ფიცარზე ნახტი ხატი ღვთისმშობლისა, 94×67 სმ, მხატვრობა მიმჭრალი, ვერცხლის შეჭედილობიდან შერჩენილი აქვს მართო შარავანდების სახეებით, ძლიერ დაზიანებული.
6. (ქ. 164). ღვთისმშობლის ხატიდან დარჩენილი ბუდე უკარებოდ, 27×19¹/₂ სმ, მას გვერდები შეჭედილი აქვს დაბალი ვერცხლით.

¹⁴ წარწერა გადმოიღო მელქისედეკ თევზაძემ.

7. (ქ. 165). მაცხოვრის ხატის ნაშთი, 30¹/₂ × 20¹/₄ სმ.

8. (ქ. 166). საწიგნე ხისა, დაზიანებული.

ეკლესიის სიძველეთაგან რამდენიმე დაღუპულა, სახელწოდებით
1. 1905 წელს, გაზაფხულს, მძარცველებს გაუტაცნიათ ხატი ღვთისმშობლისა, წოდებული „ოქროსა ღვთისმშობლის ხატად“, შემკული თვლებით და წარწერით მამია გურიელისა¹⁵.

გადმოცემით, ხატი გადმოტანილი ყოფილა ხინოწმინდის ეკლესიიდან ხინოწმინდელ ეპისკოპოსის იოანე თავდგირიძისა და მღ. გაბრიელ მოწყობილის მიერ კლარჯეთის გამაჰმადიანების დროს. გამაჰმადიანებულ ქართველებს ხატი მალე უკანვე გაუტაცნიათ, ხოლო მათგან დაუხსნია მამია გურიელს, რის თაობაზედაც გაუკეთებია მასზე წარწერა (მხედრულად): „ღმერთო და უ'დ წო, გურიელი მამია აცხოვნე“¹⁶.

2. 1922 წელს მძარცველებსავე გაუტაცნიათ: ა. დროშა-ჯვარი, შეჭადილი ვერცხლით და შემკული წარწერით, აღწერილი დ. ბაქრაძეს მიერ¹⁷.

შენიშვნა: ხსენებულ დროშა-ჯვარზე ადგილობრივ გადმომცეს, რომ აქ ძველად ჰქონიათ წესი: აღდგომის წინ, წითელ პარასკევს (ვენების კვირა) თარგამაძეების გვარის კაცი წაიღებდა ჯვარს და ჩამოატარებდა სოფელში. ხალხი ნებაყოფლობით სწირავდა ფულს. მოგროვილი ფულით ყიდულობდენ ზვარაკს (ეხვარს), რომელსაც აღდგომის დილას, წირვის შემდეგ შემწვარს მიაართმევდნენ კალოიანებს (გვარია); ისინი ბეჭებს აიღებდენ და შემდეგ ხალხს დაუძახებდენ: „ზვარაკი არის და მოგროვდითო“. ხალხი მოგროვდებოდა; აიღებდენ კალოიანები და ზვარაკს ხალხისაყენ ისროდნენ; ხალხი დატაცებით ინაწილებდა მას, ვის რა ერგებოდა.

ამავე ჯვრით უძღვებოდნენ ძველად მიცვალებულს (მნათეს მიჰქონდა იგი წინ).

ბ. ტრაპეზის ჯვარი ვერცხლისა, ოქროს წყალში დაფერილი, შემკული ჯვარცმისა და სხვა ხატებით და თვლებით.

გ. ბარძიმ-ფეშხუმი ვერცხლისა და სხვ.

¹⁵ АИГА, 234.

¹⁶ იქვე.

¹⁷ იქვე, 235—236.

ადგილობრივ მცხოვრების მელქისედეკ თევზაძის სიტყვით, ძველად ამავე ეკლესიაში ყოფილა ოქროს ხატი წმ. გიორგისა, მოტანილი აფხაზეთიდან. ეს ხატი ყოველი პირის განრისხებას ასრულებდა. რისხვა სრულდებოდა ადამიანებზედაც და ფრინველებზედაც. მსგავსი ხატულ ხალხს (ზოგს დედას შვილი რომ დაუწყევლია და ამ წყევლისაგან მოჰკდომია, ზოგს სხვა) მოუთხოვნია ბერებისათვის (ეკლესიისა), რომ იგი ან მოეშორებინათ საითმე, ან დაემაღათ. ბერებსაც იგი ჩაუდვიათ სპილენძის ქვაბში და დედამიწაში დაუფლავთ, და დღესაც არ იციან, თუ სად არის დაფლული; აზრით ამბობენ, რომ ეკლესიის აღმოსავლეთით, გადაღმა დიდი რცხილის ძირს არისო, რისგანაც ამ ხეს ნახევარი გვერდი გაუხმაო.

ეკლესიის დასავლეთით დგას ორსართულიანი სამრეკლო ქვიტკირისა, რომელსაც აღმოსავლეთის კარის თავზე აქვს მხედრული წარწერა¹⁸:

მოსახსენებელად სულთა გიგო
კალოიანისა და მშობელთა თვისთა
ამ სამრეკლოს აშენებაზე შევაწიე
სამი თუმანი აზნაურმა ოტია

5. კალოიანმა ჩყნე წელსა (1856 წ.).

ეკლესიის ეზოზე დგას ბუნების მრავალი ძეგლი: ურთხველა და სხვ.

ეკლესიის სიძველეთა დათვალიერებასა და აღწერაში დიდი დახმარება გამოიწიეს ადგილობრივ მცხოვრებ ძმათ მელქისედეკ და ერემია თევზაძეებმა, რისთვისაც მათ გულითად მადლობას უუცხადებ.

ძველი ოფეთის (ტერჩოულის) მთავარანგელოზის ძველი ეკლესია დგას სოფლის თავში აზიდულ მცირე გორაკზე. იგი ერთნავიანი ბაზილიკაა, 8×5 არშ. (დაახლ.), მას სამხრეთით უწინ ჰქონია სამწირველო, რომლისაც დღეს მარტო საძირკველი მოჩანს. ნაშენია თლილი ქვისა და კირისაგან, იგი დღეს სანახევროდ დანგრეულია: თლის დასავლეთი ნაწილი ჩამონგრეულია. კარი აქვს სამხრეთით და დასავლეთით; სარკმელი — აღმოსავლეთით, სამხრეთით და დასავლეთით; ტრაპეზი კედელზეა მიდგმული (მისი მალლითა ქვა გადმოგორებულია).

ეკლესიას აქვს წარწერები ასომთავრულად.

¹⁸ წარწერა გადმოიღო მელქისედეკ თევზაძემ.

1. სამხრეთის კარის თავად მდებარე ქვაზე —

...[თ] ოს]

.....

...

...

5. ო... | ოსოოო
 ოსოო .. ოსოო
 ოსოო ოსოო

იკითხება

... თის

.....

.....

.....

ე... [და]ვით

5. უსთა ს... ია უსთა

აცხონე ს(ა)სუფ(ე)ელსა.

წარწერაში მოხსენიებული დავით უსთა იგივე პირი უნდა იყოს, რომელიც იკითხება გამოჩინებულის ეკლესიის წარწერაში.

2. დასავლეთის კარის თავზე თავდაყირა მდებარე ქვაზე —

... ოსოო...

... ოსოო

... ოსოო

... ოსოო

... ოსოო

... ოსოო

სიძველენი:

1. (ქ. 194). დაბალ ვერცხლზე ნაპედი ხატი მიქელ-გაბრიელისა, ნაწილობრივ ოქროს წყალში დაფერილი, 33¹/₂×26¹/₂ სმ; ხატს შემოღობული აქვს ძეწკვი.

2. (ქ. 195). ჯვარი ხისა, რომლის წინა პირიც შეჭედულია დაბალ ვერცხლზე ნაპედი ხატებით, 16×13 სმ.

საპაიქო

ვერხენის ქვარცმის ეკლესია I



სიძველე:

(ქ. 190). ხატიდან დარჩენილი ფიციარი დაბალი ლითონის აშიე-
ბით, გვერდის აშიაზე ჰედილი ხატებია მაცხოვრისა, $31 \times 22\frac{1}{2}$ სმ.

ძველი ტობანიერი

ძველი ტობანიერის ეკლესია ერთნავეიანი ბაზილიკაა, $13 \times 9\frac{1}{2}$
არშ. ნაშენია ქვიტყირისაგან, სახურავი დამბალი აქვს; მას გადაკე-
თება ეტყობა; შიგნით იგი მოხატული ყოფილა; მხატვრობა კარგად
არის შენახული მარტო საკურთხევის ნაწილში, დაუზიანებიათ
(მხატვრობა) 1923 წელს; წარწერები ხატებს ასომთავრულად აქვს.

სიძველე:

1. ფეშხუმი ვერცხლისა, მხედრული წარწერით:

წინამძღვარი სვიმონ.

მთავარი სიძველე ეკლესიისა — ფიციარზე ნახატი ხატი სამებო-
სა, დიდი ზომისა, ადრევე გაძარცული ყაჩაღების მიერ, 1923 წელს
ჩამოუტანიათ ტობანიერის აღმასკომში, დაუჩეხიათ და დაუწვავთ.

ქედი

წმ. გიორგის ეკლესია

სიძველენი:

1. ვერცხლზე ნაქედი ხატი წმ. გიორგისა, $46\frac{1}{2} \times 33$ სმ, შემკუ-
ლი 13 თვლით (ნიმბზე 8, სანაწილეს კარზე 5). წმ. გიორგი ცხენზე
მჯდომარეა.



:ქ. ჩაბუჯ - უიკუნი, +უნდუ ბბბბ
ბბ ბბბბბ ბბბბ ბბბბბ ბბბ
ბბბ ბბბბ ბბბბ ბბბბ ბბბბ
ბბბბ ბბბბ ბბბბ

იკითხება:

ქწ, წმიდა გიორგი ქ(რისტ)ესაო აღიდე ხე-
ვი ქედელი ნაღს, ფოთელ(ა)ს შე(უნდო)ს ღმ(ერ)თმ(ა)
ზას, ხფრეს, ნიკ(ოლოზ)ს, გ(იორ)გის, ეოჯოს (?) მ(ა)ნინა-
შე(ი)ლს შე(უნდო)ს ღმერთმა.

2. (ქ. 191). ვერცხლზე ნაჭედი ხატი მაცხოვრისა, $15\frac{1}{2} \times 11\frac{1}{4}$ სმ;
დაფერილი ოქროს წყალში.

3. (ქ. 192). ვერცხლზე ნაჭედი ხატი ღვთისმშობლისა, $14\frac{1}{2} \times 12\frac{3}{4}$ სმ, შემკული 6 თვლით (აკლია 1 მე-18 თვალი) და მხედრუ-
ლი წარწერით (წინა მხარეს, ხატის არეზე):

ქ: ესე: ხატი

მოგიჭედე: მე: თეკლა: მონა.

ზო[ნ]მა: ჩემის: სულის: სახსრად:.

(ქ. 193). დასაყვეცი ხატი ათორმეტ დღესასწაულთა, სპილენძისა.
1923 წელს ტობანიერის აღმასკომში გადმოთუტანიათ და აქ და-
ლუბულა ქედის ეკლესიის შემდეგი სიძველენი:

1. ვერცხლის ჯვარი დროშისა, $32,7 \times 24$ სმ, შემკული 2 ლალით.

2. ხელნაწერი, თარგმანი ფსალმუნთა.

სიძველე:

1. (ქ. 96). კონდაკი, ნუსხურად ნაწერი, თავსა და ბოლოს ფურცელნაკლები.

1923 წელს ეკლესიიდან ქონების გამოტანის დროს დაღუპულა დიდი ზომის ლურჯ ქაღალზე ნუსხურად ნაწერი სახარება, ოთხი მახარებლის სურათებით, გადმოტანილი ეკლესიიდან.

მუხაყრუას ღვთისმშობლის ეკლესიის გარეშემო მდებარე ადგილი მეფე სოლომონ II-ის მიერ შეწირული ყოფილა გელათის ღვთისმშობლის ეკლესიისათვის; ამ მამულს დღესაც „საგენათლო“ თუ „საგენათო“ ეწოდება; მას დასხმული ჰქონია სამანნი, რომელთაგან დღეს უმეტესი ნაწილი შენახულია, ხოლო უმცირესი ნაწილი აღარა ჩანს. ეს სამანნი არიან:

1. მუხაყრუას ხატურის სერზე, სპირიდონ დავითის ძე ყუბანეიშვილის მამულში ქვა, 1 არშ. X 12 გოჯზე, X 4 გოჯზე (დაახლ.), მხედრული წარწერით:

მეფემან სოლო-
მონ გ(ა)ენათს
შევსწირე
ქეუსით ჩყმ (ქრისტესით 1808 წ.).

ამ სამანის დასავლეთით ზის სხვა ქვა, ოთხკუთხი, გათლილი პირამიდალურად; მასზე წერია: „12“. ეს რუსეთის ხანის გამოცენისა უნდა იყოს.

2. იმავე სერის სამხრეთით, ათანასი ლეონტის ძე ყუბანეიშვილის ეზოზე, შარის პირისაკენ ქვა, 90 X 30 X 12 სმ, მხედრული წარწერით:

მეფემან სო-
ლომონ გ(ა)ე
ნათს შეგ-
წირე.

3. საკაჯის ღელის პირას, ლევანტი მიხეილის ძე ყუბანეიშვილის მამულში (სამხრ.), ქვა წარწერით ყოფილა; იგი ამოუღია ხსენებული პირის სიძეს კოწია ღვინიანიძეს, გადაუყეთებია, წარწერა მოუშლია

(ოდნავლა ემჩნევა) და თავის მეუღლის საფლავზე დაუდევს ზვიანის ღვთისმშობლის ეკლესიასთან.

4. პირველთა სამხრეთთა ბიქტორ ბუბუტეიშვილის მემკვიდრეობა, ჭიჭილიძის ქუჩაზე, წარწერით; დაცულიაო.

5. მე-4 ქვის დასავლეთით, ღელე ნაყრელას პირზე, წარწერით. ცნობილი არ არის, შენახულია თუ არა.

6. სოფ. გომის კანცელარიის მახლობლად, მდ. კაპიტონეს მარჯვენა ნაპირს, აწინდელი კოოპერატივის ყოფ. ხის შენობის სამხრეთის კუთხესთან, წარწერით; ქვა, როგორც გადმოცემეს, აღებულნი უნდა იყოს მომიჯნავეს მიერ.

7. სოფლების გომ-ტობანიერის შარის მახლობლად აღფაძის მამულთან ქვა წარწერით, დაცულიაო.

8. ექვთიმე ნიშნაინძის საყანეში ქვა წარწერით, დაცულიაო.

დაბა ვანი

ვანის მთავარანგელოზის ეკლესია (სურ. 7). ერთნაეიანი ბაზილიკაა, რომელსაც დასავლეთით აქვს სტოა, ზოლო ჩრდილო-აღმოსავლეთ ნაწილში სამწირველო; სხვა სამწირველო სამხრეთითაც ჰქონია, მაგრამ მისგან დღეს მხოლოდ საძირკველია მოჩანს; ეკლესია და სხვა შენობები ნაშენია ქვიტყარისაგან, სამწირველოს თაღის ჩრდილო-დასავლეთი ნაწილი ჩაქეული აქვს; ტრაპეზი კედელზეა მიდგმული, სამკვეთლო თახჩაშია გამართული.

შიგნით ეკლესია მოხატულია. მხატვრობა ძლიერ კარგად არის შენახული; წარწერები ხატებს ასომთავრულად აქვს. საკურთხევლის კონქში დახატულია დეისუსი (მაცხოვარი, ღვთისმშობელი და ნათლისმცემელი); მის ძირს, პირველ რიგში — მღვდელმთავრები და სხვ.; სამწირველოში კედელზე ხატია მღვდელმთავარი, გადმოცემით ჩიჯავაძიანთ გვარის პირი. მას მარცხენაში კვერთხი უჭირავს, მარჯვენა დასალოცად აქვს გამოხადებული. მღვდელმთავრის დასავლეთით დიდებული — **საქარაიშის უფროსი**, ანუ: ჩიჯავაძე ვახტანგ; მას მარჯვენა ხელი ხმალზე თუ ხანჯალზე უდევს, მარცხენა მეუღლისაგან აქვს გაპყრობილი; ვახტანგის დასავლეთით მეუღლე — **მეფისძეის ქალი** |**ქალი** | ანუ მიქელაძის ქალი ხვარამზე; მას ხელები მეუღლისაგან აქვს გაპყრობილი. ჩრდილო კედელზე (აქვე) მხატვრობა სულ დაზიანებულია და განადგურებამდეა მისული.

თეულისა, $9 \times 6\frac{1}{5}$ სმ, ორივე ხატი ზის ერთ ვერცხლის ბუდეში/გარემოს შერჩენილი აქვს ძლიერ დაზიანებული წარწერა: ერევნული

ქ: ეს თორმეტბუდეშია
. . . . [გ] ედეონისა

8. (ქ. 179). ფიცარზე ნახატი ხატი ჯვარცმისა, $23\frac{1}{2} \times 17$ სმ, გადმოტანილი ძლევის ჯვრის ეკლესიიდან.

9. (ქ. 180). ფიცარზე ნახატი ხატი წმიდანისა, $16\frac{1}{4} \times 12$ სმ, გადმოტანილი იქიდანვე.

10. (ქ. 181). ეტრატზე ნაწერი ოთხთავის გარეთი ბუდე, დაბალი ვერცხლისა, $32 \times 24 \times 9\frac{1}{2}$ სმ, დაზიანებული. აქვს წარწერა მხედრულად.

ა. ზევითა გვერდზე:

ქ: გეხვეწებით: ჩვენ: ცოდვილი: ესე: ჩიჯავაძე: ვახუშტი: და თანა: მეცხედრე: ჩვენი: ლოლაბერიძის: ქალი: მარეხ: თქვენ: შემშრალეთა: და შემწყნარებელთა: ჩვენთა: თქვენ: ოთხთავთა: მახარებელთა: მათე: მარკოზ: ლუკას: და იოვანეს:

5. ძველად ე: ჩვენთა: სახლთაგანვე: მოქედვილი: ბრძანებულხართ: აცა შთა გამოსვლისაგან: დარყუელხართ: სხეფ: ვასაკეთებლად: ხელი: არ: შეგმართოდათ: სხვა: ვერა: გაგებდეთრა: კუბო: შეგიშნადეთ: და მადლისა:

თქვენისათვი[ს]: მას გრძელს: საუკუნეს: ცოდვილსა: სულსა: ჩვესსა: შუე.

ბ. მარჯვენა კარზე (ზევითა ნაწილში):

მწე და: მეოხ: ეყვენით:

პირველი ძვირფასი ბუდე ყაჩაღებს გაუტაცნიათ 1917—1918 წლებში. თვით ოთხთავი ევროპაში უნდა იყოს გატანილი.

11. (ქ. 182). გულსაკიდი სანაწილე ოქროსი, $6\frac{1}{4} \times 5\frac{3}{4}$ სმ, დაცლიერებული უჭრედებით, ოქროსავე მცირე ჯვრით და ასომთავრული წარწერით ზურვის მხარეს:

ჩ ა ხ უ ბ ა ს უ

[ჰ] ჰ ა ე დ ჳ ე დ

[ჲ] [ღ] ტ ჰ [ფ] ჯ ჳ

უ ზ ჳ ე თ ჳ ე ჳ

5 ს ტ ჳ ს ტ ყ ნ ს

ტ ჳ ტ ჰ ტ ტ

ჩ ჳ ტ ჰ ტ ტ

ჩ ა ს ჳ უ ს (ტ)

იკითხება:

ჰ. ძელო ჳ ე უ.

მარატო მეო-

[ხ] [ღ] ა მ [ფ] არვ-

ელ მექმ(ე)ნ მო-

5. სავსა უ(ე)ნს-

ა ვარდა-

ნ ვარდა-

ნ ს ძესა

სანაწილე ზის ვერცხლის ბუდეში, $7 \times 5\frac{1}{2}$ სმ, რომელსაც აქვს ვერცხლისავე ძეწვევი, ზომით ორკეცად 67 სმ.

წარწერაში მოხსენიებული ვარდან ვარდანისძე ცნობილი პირია ისტორიაში.

12. (ჰ. 183). გულსაკიდი ნაწილებიანი მცირე ჳვარი ოქროსი, $6\frac{1}{2} \times 2\frac{1}{2} \times 1$ სმ, შემკული ჳვარცმის ხატიით; ჳვარს აქვს ვერცხლის ძეწვევი, ზომით ორკეცად 67 სმ.

13. (ჰ. 184). ვერცხლზე ნაჳედი ხატი ორი რომელიმე წმიდანისა, 27×23 სმ., მარჯვენა წმიდანს ხელში რაიმე უჳირავს (გულთან), მარცხენას მარჯვენაში გრაგნილი უჳირავს (გულთან), მარცხენა აპყრობილი აქვს (გულთანვე). მარჯვენა წმიდანის მარჯვენა მუხლთან დამოქილია ვინმე პირი. ხატი ძლიერ დაზიანებულია, უზის 2 თვალი.

აწერია თავზე: ჩ ა ... ხ დ

ორ წმიდანს შუა ა ...

ჩ

ხატი განახლებულია.

14. (ქ. 185). ა. ვანის გაძარცვული ხატიდან (ათორმეტ დღესასწაულთა) დარჩენილი თვალი 1. (იხ. № 1).

ბ. დიდი მძივი.

გ. მცირე კოლოფი ხისათვის ხუფით.

ს ი ძ ვ ე ლ ე. შემოწირული სოფ. ვანის მცხოვრებ ივლიანე ომანის ძე აბრამიძის მიერ.

1 (ქ. 186). საპირისწამლე — 2 ცალი.

ს ი ძ ვ ე ლ ე. შეძენილი იმავე პირისაგან.

1 (ქ. 187). სპილოს ძვალზე ნაკვეთი ხატი ათორმეტ დღესასწაულთა, $6\frac{1}{4} \times 4\frac{1}{2}$ სმ, რუსული ხელოვნების.

ბზვანის წმ. გიორგის ეკლესია

ბზვანის წმ. ნიკოლოზის ეკლესია (სურ. 8). ერთნაეიანი ბაზილიკაა, 15×11 არშ. (დაახლ.), რომელსაც სამხრეთით და დასავლეთით აქვს სამწირველო, საქალებო და სხვ.; ნაშენია თლილი ქვისა და კირისაგან.

აქ ყოფილა სამი წარწერიანი ქვა, რომელიც საშენებელ მასალად წაუღიათ.

კათოლიკონში, სამხრეთით პირველ სვეტთან ქვას შერჩენია ნუსხური წარწერის ნაშთი:

ⲉⲩⲩⲟ	ანუ:	აბულ
ⲁⲩⲩ		იაშ

ს ი ძ ვ ე ლ ე:

დაბალ ვერცხლზე ნაქედი ხატი წმ. გიორგისა, 30×24 სმ, შემკული ფოთლოვან სახეებიანი აშიებით და 3 თვლით. გადმოცემით იგი მოტანილია აფხაზეთიდან კოზოლიძეების მიერ, რომელნიც დღეს ტყეშელაშვილებად იწოდებიან.

ინაშოური

ინაშოურის ს ი მ ო ნ წ მ ი ნ დ ის ეკლესია ერთნაეიანი ბაზილიკაა, 8×5 არშ., ნაშენია ქვიტკირისაგან; გალესილია კირით; სახურავი აღარა ხურავს. კარი აქვს სამხრეთით და დასავლეთით, სარკმელი — აღმოსავლეთით. შიგნით ძველად იგი მოხატული ყოფილა, დღეს კი



2. (ქ. 188). დროშა-ჯვარი, შეკედილი დაბალი ვერცხლით, შემკული ხატებით და 8 დიდ-პატარა თვლით (ჯვარზე 4 და კედლებზე 4), აკლია რამდენიმე თვალი. ჯოხი შეკედილია სპილენძის ფერით და ნაწილი მოტეხილი და დაკარგული აქვს. მთელი დროშა-ჯვარი სიმაღლით არის 93 სმ.

3. (ქ. 189). ვერცხლზე ნაჭედი ხატი, წოდებული „შავმაცხოვრად“, 17×14 სმ.

4. ბარძიმი ვერცხლის მხედრული, წარწერით:

ქ.: ახლად.: განმახლებელი.: ერისთავი.: შოშიტა.: თანა.: მემცხედრე.: წერეთლის.: ასული.: მარიამ.: მოიხსენოს.: უფალმან.:
 ქ. ერისთავის. ლომინისა.: და.: თანა.: მეცხედრეს.: გურიელის.: ასულის.: შარების.: სულის.: საოხათ.: შეგვიწირავს.: ბარძიმი.:
 ესე.: შეუნდოს.: ლ. თნ. (ღმერთმან).

როკითი

როკითის მაცხოვრის ეკლესია ერთნავიანი ბაზილიკაა საშუალო ზომისა. ნაშენია თლილი ქვისა და კირისაგან, ჰხურავს კრამიტით. შიგნით გალესილია კირით. კარი აქვს სამხრეთით და დასავლეთით. ორივე კარის სიმაღლის ქვეში შემკულია ჩუქურთმებით.

1. სამხრეთი კარის თავზე მდებარე ქვაზე ეკლესიას აქვს წარწერები ასომთავრულად:

[ქ ქ] [ა: სტჟუღტა: ოქტჟსუღა: ი]
 ტტრმა: სმფრუსტა: ჟრქაფრტა: უ
 ორრტაჟუღ: ჟრ: ამრტსუ: ზტ
 ყაფრტტ: ზტტ: ამტტ
 ორრსუ: ზტტს: ხტტრტსს: ზტტტტ
 ოტტს: ზტტ: ხტტტტ: სტტრ:
 ჟრტსუფრ
 ტტრს: ჟტტრ: სმფრტტტ: ყრტტტტტ

იკითხება:

ქვ. წმიდაო სამებაო ერთარსებაო, ნ-
ათ(ე)ლო სოფლისაო, მ(ა)ცხოვარო, გ-
ვევედრები მე უღირსი და
ყოველთა კა(ც)თა უნარჩ-

5. ევესი დიდისა ჩრდილოსა და [ა]ფხაზ-
ეთისა კ(ათოლიკო)ზი ჩხეტიძე სე(იმ)ონ მ(ო)მიხსენე
ოდეს მ(ო)ხვი(დ)ე სუფევითა შენითა, ა(მი)ნ.
2. დასავლეთის კარის თავად მღებარე ქვაზე —

[ქ რუჯ]: ყწ: ყფც: ზწ: ჰქფჳსს: ყრზ
 აზსს: ზც: აქ[რც]
 ზრსს: ყწჰჰჳჳ: ჰყჰჳჳსს: იწ: :
 ჰქაზაზ: ყაჳჳ: ჰრა: :
 ცწ: ყჰცჳაზა: აქრწს: ჰყჳჳსს:
 სწზსა: ჰაწქწრცა: :
 ჰხნ: არს: ჰჰრცც: ყწც: ჰაწ
 ჰაჳჳჳჳ: ჰცჰწრჰჳ: ჰრჳსს:
 ჰაჰრაგჳსს: ჰცჰქჳგჳსს: აჳჳრწ
 ჳსს: რჰჳწსს: სწგჳ: ჰჳჳა
 აჳჳჳ: ჰწ: ჰაჳცცჳჳჳ: ხჳჳრჰ
 რჳ: სწ: ჰრჳჳჳგჳ: ჰაჰაჳ: :
 სწ: ჰაწაჰჳსს: ჰაჳგჳსს: სწჳწაზ: ჰც
 სწაქ: სწზსს: ხწსს: :
 ჰწ: ჰ: :



იკითხება:

ქწ. ეპა, შ(ე)ნ ყ(ოველ)თა ზ(ედ)ა მხ(ე)დ(ე)ლისა კი
 ვისა კ(ე)ლმწიფედ მ(კ)ყრ(ო)ბელისა ღ(ვთისა), მხოლოდ შობილო
 თ(ან)ა შ(ე)რთებულო ცხ(ო)ვ(ე)ლს მყ(ო)ფელისა ს(უ)ლის(ა)ო
 ქწ. ჩ(ვე)ნ ცვა ფ(ა)რვათა შ(ე)ნთა მონდობ-ლმან და მ(ო)საემ(ან)
 5. ჩრდილოეთისა და აფხ(ა)ზეთის ბიჰვინტისა ემბ(ა)ზისა საჰეთ
 ბელმ(ან) კ(ათალიკო)ზ ქუთათელმ(ან) ჩხეტიძემან ს(ვიმონ)
 სე მ(ა)ცხოვრისა როკითს სახსრ(ა)დ და საოხ(ა)დ ს(უ)ლისა
 ჩ(ემ)ისა, ამ(ი)ნ, კ(ორონი)კ(ონ)სა ტმთ (1661 წ.).
 ეკლესიის სამხრეთით არის „პალატის“ ნანგრევი.

ობჩა

ობჩას ხობის წმ. გიორგის ეკლესია (სურ. 9). ერთნავიანი ბა-
 ზილიკაა, რომელსაც ჩრდილოეთის მხარეს (აღმოსავლეთ ნაწილში)
 XIX ს-ში მიშენებული აქვს სამწირველო¹⁹. ზომით (მართო ეკლე-
 სიის) არის 14X8 არშ. (დაახლ.). ნაშენია თლილი ქვისა და კირისა-
 გან. სახურავად ჰქონია ყავარი, რომელიც სულ დამპალია და მოს-
 ცილებია. კარი აქვს სამხრეთით, დასავლეთით და ჩრდილოეთით.
 (სამწირველოსაკენ); სარკმელი აღმოსავლეთით— 1, დასავლეთით —1;
 კარ-სარკმელი შემკულია ჩუქურთმებით, დასავლეთის კედელზე არის
 ორი ქვა ჯვრის გამოსახულებით (სარკმლის თავზე 1, კარის მარჯვ. 1)
 და ერთი ქვა ჩუქურთმებით (კარის მარცხნივ). აღმოსავლეთის კედ-
 ლის მაღლითა ნაწილში ფუტკარს ბუდე აქვს გაკეთებული²⁰. ტრაპე-
 ზი საკურთხევლის შუაშია, სამკვეთლო თაბჩაშია გამართული.

¹⁹ ხალხის სიტყვით, სამწირველო აშენებულია მღ. ბურჯანაძის მიერ, რომელ-
 საც მღ. ჩარკვიანი ეკლესიას არ ანებებდაო.

²⁰ ადგილობრივ მცხოვრებთ გადმოცემს, რომ ისინი ყოველ წელს „ახესებენ“,
 ანუ წყვებენ ფუტკარს და თაფლს იღებენ, მაგრამ შემდეგ წელს ისევ ახალი ფუ-
 ტკარი იბუდებს მისშიო.

შენობა ძლიერ დაზიანებულია: სამხრეთის კედელი რომელიმე შემოსეულ მტერს (ოსმალს?) დაუწევას: ქვა დაწითლებულა, ფასკდარა და ნაწილობრივ ჩამოშლილ-ჩამონგრეულა. უსახურ-სახურად გამო მთელი თალი გაყდენილია წყლით, შუა ნაწილში კი არის წყლის დენის გამო და ჩაქცევას ლამობს.

ეკლესიას გარეთ, დასაუღეთის კედლის სამხრეთის კუთხისაკენ მდებარე ქვაზე აქვს ასომთავრული წარწერა 6 სტრიქონად:

[ქ: ყოჭოუჩი²¹ნ²²ნ²²: ი²²ნ²²ს²²უ²²ნ²²]: კო²²ფო²²: კო
 ფ²²ნ²²ს²²: უ²²ნ²²: ჩ²²ყ²²ნ²²ზ²²ა²²უ²²ნ²²: ჯ[ი]ო²²ზ²²ყ²²ო²²ნ²²:
 კ²²ო²²ნ²²ს²²დ²²
 უ²²ჩ²²: უ²²ს²²: ქ²²ა²²უ²²ნ²²ს²²: კ²²ო²²: კ²²ო²²ჩ²²კ²²ნ²²ს²²: [კო]
 უ²²ნ²²ს²²უ²²ნ²²ს²²ქ²²ქ²²ნ²²კ²²ნ²²
 უ²²ნ²²: ჯ²²: კ²²ო²²ნ²²ი²²ო²²ნ²²კ²²ნ²²: ხ²²ო²²ნ²²: [ქ]ქ²²ქ²²
 უ²²ნ²²ს²²ქ²²ს²²: ს²²ს²²ა²²უ²²ნ²²ს²²:
 ნ²²ს²²ქ²²: ხ²²ო²²ნ²²: [ი]ნ²²ს²²ქ²²უ²²ნ²²ს²²: [ყ²²ა²²ფ²²ქ²²ს²²:]
 [ყ²²ო²²ნ²²ს²²:]
 [კ²²: ყ²²ო²²ნ²²ქ²²ნ²²ს²²]

იკითხება:

[ქ. შეწვევითა ღ²²თისათა] მეფეთ-მე-
 ფისა გ(იორგ)ის წყალობითა ა[ლ]ვაშენე მონასტ-
 ერი ესე ხობისა მ(თავა)რ მოწ(ა)მის(ა) მე ლ²²პარტიანმ(ა)ნ

21 ხ-ის მცირე ნაწილი მოჩანს.

22 ამის შემდეგ ქვა იტეხილია, სტრიქონს აკლავს დაახლოებით ორი მესამედი.

გ(იორგ)ი და მეულემ(ა)ნ ჩემან სახულარის ასულმ(ა)ნ
5. თაჯი ჩ(ე)ენს [ლ] არი[ბ] აღ ყოფასა შიგან და ვინ-
[ცა შეცვალოს]



ამავე მხარეს კარს, მარცხენა მხარის ქვაზე ჰქონია წარწერა, რომლისაგან დარჩენილია მხოლოდ ორი ასო:

. . სზ (. . .), ანუ . სლ: (. . .).

შეგნით ეკლესია მოხატულია. მხატვრობა უსახურავობის გამო ძლიერ არის დაზიანებული: 1925 წელს იგი გაცილებით მთლიანად იყო დაცული, ვიდრე დღეს; ორი წლის განმავლობაში თაღს თითქმის მთლად მოსცილებია მხატვრობა, კედლებიც ნაწილობრივ დაზიანებულია; მთელი იატაკი დაფარულია მხატვრობიანი ნანგრევით. განადგურება დღესაც გრძელდება: თალიდან წყლის დენით მხატვრობა ირეცხება, თვითეული წვიმა საგრძნობ ზიანს აყენებს მას.

სასულიერო შინაარსის მხატვრობის გარდა ეკლესიაში ისტორიული პირნიც არიან დახატული; ამას გარდა, მხატვრობასთან ერთად რამდენიმე ადგილას ცალკე წარწერებიც არის.

შენიშვნა: ქვემოთ აღწერილი არის ჯერ საეკლესიო შინაარსის მხატვრობა. შემდეგ ისტორიული პირებისა, წარწერები კი მოთავსებული არის იმ მხატვრობასთან ერთად, რომლის ფარგალშიც ისინი არიან მოქცეული.

საკურთხევის კონქში დახატულია ღვთისმშობელი ყრმით (ხელში თუ კალთაში), მჯდომარე ტახტზე. ღვთისმშობლის ხატიდან შენახულია თავის მარცხენა ნაწილი, მარცხენა მხარი წელამდე და მარჯვენა მხრიდან მოკიდებული ფეხამდე ზოლად; ყრმიდან კი მარტო რკალი თავის გარეშე მო; დანარჩენი ნაწილი სულ დაზიანებულია. ღვთისმშობელს აქვს წარწერა [შუზ:·] ი·ღს:·, ანუ: ღვდა ღვთისა. ღვთისმშობლის მარჯვნივ არის მდგომარე ანგელოზი, მათ შორის კი ექვსფრთოსანი ანგელოზი, წარწერით: [ს7] ო·ჯ·ღ·ღ·, ანუ: სერაბინი. ღვთისმშობლის მარცხნივ შენახულია მარტო წარწერა: [ო·ჯ·ღ·] [ღ7] ანუ: ქერაბინი; დანარჩენი ნაწილი სულ მოსპობილია.

1 რიგში, სარკმლის თავზე, დახატულია მაცხოვარი (წელამდე), წარწერით. i·CX·C; იგი მარჯვნივ აკურთხებს, მარცხენაში უჭირავს გაშლილი წიგნი, რომელშიაც იკითხება: შ·ღ·ღ·|·ღ·ღ·ღ·|·ხ·პ·ჯ·|·ღ·ღ·, მოვედით ჩ(ე)მდა ყ(ოველ)ნი.



მაცხოვრის მარჯვნივ და მარცხნივ დახატული არიან მღვდელმთავრის მოციქულები: მარჯვნივ: **წ-ა|ს-ი**, ანუ: წ(მიდა)ი პ(ეტრ)ე, მის შემდეგ დეგ 5 მოციქული, ძლიერ დაზიანებული; მარცხნივ: **წ-ა|ს-ი**, ანუ: წ(მიდა)ი პ(ავ)ლე, შემდეგ სულ დაზიანებულია უკანასკნელი ორის გარდა, რომელნიც ნაწილობრივ შენახულია.

II რიგში დახატული არიან მღვდელმთავრები, სარკმლის მარჯვნივ (... **ღ-ბ-ი|ს-ი**), ანუ: ... ოქროპირი, სახე დაზიანებული; გრაგნილზე უწერია **ხ-ს-ი|გ-ს-ი**, ანუ: ზიართა ა. ...

2. ოქროპირის შემდეგ: **წ-ი(ნ-ბ)** ანუ: წ(მიდა)ი ნ(ი)კ(ოლო)ზ, თავდაზიანებული. გრაგნილზე უწერია: **ბ-ს-ი|გ-ბ-ი**, ანუ: რ(ომელ)ი აკურ[თხა].

3. ნიკოლოზის შემდეგ: **წ-ა|ს-ი-ღ-ს-ი**, ანუ: წ(მიდა)ი სილ(ი)ბ(ის)-ტ(რო).

4. სილიბისტროს შემდეგ: **წ-ა|ს-ი-ღ-ს-ი|ს-ღ-ს-ი**, ანუ: წ(მიდა)ი გი(ორ)გი პ(ონ)ტ(ოე)ლი, ნაწილობრივ დაზიანებული.

5. მე-5 და მე-6 პირი მარტო წელს ქვევით მოჩანან. სარკმლის მარცხნივ: 1. **წ-ა|ღ-ს-ი|ს-ი**, ანუ წ(მიდა)ი ბასილი; დაზიანებული მუხლის ქვევით; გრაგნილზე უწერია: **ბ-ს-ი|ღ-ს-ი**, ანუ: რ(ამეთუ) შეენის შ(ე)ნდა.

2. ბასილის შემდეგი პირის გამოსახულება ძლიერ დაზიანებულია.

3. მესამე პირიც აგრეთვე ძლიერ დაზიანებულია; მას გრაგნილზე უწერია: **ბ-ს-ი|ღ-ს-ი**, ანუ: რ(ამეთუ) შ(ე)ნი არს.

4. შემდეგი პირი არის: **წ-ბ-ი|ღ-ს-ი**, ანუ: ათანასე; შენახულია მარტო თავის ნაწილი.

5. ათანასეს შემდეგ: **წ-ა|ღ-ს-ი|ღ-ს-ი|ს-ღ-ს-ი**, ანუ: წ(მიდა)ი გრიგოლი ლ(ვთ)ის მეტყ(ვე)ლი; იგი ძლიერ დაზიანებულია.

6. მეექვსე გამოსახულებიდან შენახულია მარტო წელის ნაწილი. საკურთხეველში, სამხრეთ პილიასტრის თავის ზევით ყოფილა წარწერა, ერთ თუ ორ სტრიქონად, ძლიერ მსხვილი ასოებით; შერჩენილა მარტო ბოლო ორი ასო: ... (ნ) ს, ანუ: ... ნა.

ამის ქვევით, პილიასტრის თავზე არის მეორე წარწერა:



...
... **ⲀⲚⲔⲚⲤⲞⲩⲚ** ..
... **ⲚⲔⲔⲚⲤⲞⲩⲚ**...
... **ⲚⲔⲔⲚⲤⲞⲩⲚ**...

იგიობება:

....
... მახარებე[ლი]
... ენაკავა ...
... ა შეუენდო)ს ღ(მერთმა)ნ...

შუა ეკლესია: თალი. საკურთხეველის ხაზიდან დაწყებული დასავლეთის კედლამდე თალის შუა ნაწილზე გასდევს განიერი ძლიერი ჰრელი ზოლი.

თალის ჩრდილოეთის მხარეს, აღმოსავლეთ ნაწილში დახატულია²³: **ⲠⲚⲔⲚⲤⲞⲩⲚ**, ანუ: ფერისცვალება, ძლიერ დაზიანებული; მაცხოვრის მარჯვნივ დგას: **ⲠⲚⲔⲚⲤⲞⲩⲚ**, ანუ: წ(ინას)წ(არმეტყველ)ი მოსე; მარცხნივ: **ⲠⲚⲔⲚⲤⲞⲩⲚ**, ანუ: წ(ინას)წ(არმეტყველ)ი ელია; დასავლეთ ნაწილში მოჩანს მხოლოდ მხედრული წარწერის კვალი.

თალის სამხრეთ მხარეს აღმოსავლეთ ნაწილში: **ⲔⲚⲤⲞⲩⲚ**, ანუ: ხარება; შენახულია მარტო ზევითი ნაწილი; დასავლეთ ნაწილში მხატვრობა, როგორც ჩრდილო მხარეს, სულ მოსპობილია.

1 რიგი. ორივე კედელზე მხატვრობა, პილიასტრის გარდა, ძლიერ დაზიანებულია. ჩრდილო მხარეს, პილიასტრზე დახატულია: **ⲠⲚⲔⲚⲤⲞⲩⲚ** ანუ: წ(მიდა)ა მონ. ფიტე.; სამხრეთის მხარეს, პილიასტრზედვე რომელიმე წმიდანი, დაზიანებული (ორივე წელამდე).

2 რიგი. ჩრდილოეთის მხარეს, აღმოსავლეთის უაღბ კამარაში დახატულია წმ. გიორგი ცხესზე მჯდომარე, რომელიც ვეშაპს გმირავს შებით; აწერია: **ⲠⲚⲔⲚⲤⲞⲩⲚ** $\frac{\text{Q}}{\text{Q}}$ **ⲠⲚⲔⲚⲤⲞⲩⲚ** |...|, ანუ: წ(მიდა)ა გ(იორგ)ი ხურცე; ხატი ძლიერ დაზიანებულია.

²³ ჩრდილოეთისა და სამხრეთი კედლების მხატვრობა აღწერილია აღმოსავლეთიდან დასავლეთის მიმართულებით.

წმ. გიორგის დასავლეთით, პილიასტრზე არის სამი წარწერა (ოთხკუთხედებში); ორი კარგად არის შენახული, მესამისა თილა დარჩენილა.



1 წარწერა:

:: ორჳ :: ომ :: ღოფუნ :: შოფჳ :: ~

:: კჳსტ :: - ხონ :: - ღოცუნოსტ :: ყ

ჰსტოტ :: - ოცტჳტღოფ :: ნტჳტ

ქ :: - შონღოქ :: - ოს :: - ჰუნოსტ

5 ტნცტ :: - ოოტ :: - ოსტჳტღოქ :: ტჳს ::

ტჳ :: ტჳსტ :: ოოტჳ :: - შონოსტჳტ

:: ტჳსტ :: ოოტჳტღოქოსტ :: -

ცოტჳს :: - ყოტღოს :: ოს :: -

იკითხება:

ღოდ(ე)ბა ღ(მერ)თ(ო), ხოფისა მთ(ა)ვ(ა)რ-
მ(ო)წ(ამე)სა ჩე(ე)ნ ხუცელთ(ი)სა შე-
მაღალთა დავახატიეთ ნავევა-
რი მონ(ა)სტერი ესე, ძველთაგ-

5. ანცა დიდი ჳირნახული არის.

აწ ახლად კიდევ მოვიპირვეთ;

ამისა ჳედამდგომელთა

ცოდ(ა)ნი შეე(ნ)დოს ღ(მერთმა)ნ.

II წარწერა:



ԸԿԸԿԻԿԸ : : ԿԸԸԸԸԸԸԸ : : ԿԸ :
ԾԸ ԹԻԸԸԸԸԸ ԹԸԸԸ : : [ԸԸԹԸ]ԾԸ[Ը] : :
ԿԻԸԸ : : = ԸԸ : : -

იკითხება:

აბაშიძესა როსტევეანს შ(ეუნდო)ს ლ(მერთმა)ნა
და მეუღლესა მ(ა)თსა [აზმა]და[ო]ს
შეუ(ნ)დ(ო)ს ლ(მერთმა)ნ.

III წარწერა:

. . . . Գ
.

დასავლეთის ყალბ კამარაში დახატულია წმ. გიორგი, მკდომარე ცხენზე; ცხენს ქვეშ დეოკლეტიანე (?); მას წმ. გიორგი შუბით გმირავს. წმ. გიორგის წინ დახატულია ნათლისმცემელი (წელამდე), აღმოსავლეთისკენ გაპრობილი ხელებით. აწერიათ, წმ. გიორგის: ԲՎԱԸԸԸ, ანუ: წ(მიდა)ა გ(იორ)გი; ნათლისმცემელს: :ՆԸԹՆՄ[Ե.] | .ԹՆԸԸԸԸ | ՆԸ- |, ანუ: ნათლის მცემელი.

სამხრეთის მხარეს, აღმოსავლეთის ყალბ კამარაში დახატულია წმ. გიორგი; იგი ზის ცხენზე, უკან უზის ყრმა, რომელიც მარცხენა ხელით რაიმეს აწვდის მას. ცხენს ქვეშ ვეშაპია. წმ. გიორგის თავი და ვეშაპის დიდი ნაწილი სულ მოსპობილია. 1925 წელს ხატს ჰქონდა წარწერა: ԲՎԱԸԸԸ-ՆԸԹՆՄ[Ե.] | ՆԸԸԸԸԸ |, ანუ: წ(მიდა)ა გ(იორ)გი ზო(ბ)ის [მ]თავ[არ] მოწ(ა)მე; დღეს ეს წარწერა მოსპობილია.

წმ. გიორგის დასავლეთით, პილიასტრზე წმიდანი მხედრული წარწერით: წმიდა დიმიტრი.

დასავლეთის ყალბ კამარაში — მიძინება ღვთისმშობლისა.

მიძინების ძირს მთელი კამარის სიგანეზე საგანგებოდ გაყვანილ

ზოლში მსხვილი ასოებით ყოფილა წარწერა, რომლიდანაც ლია მარცხენა ნახევარი.

... (X) Q E P L S M I Q S S | I B - M H . S B - H

იკითხება:

... ჯობ(ტ)აბ(ე)რს შ[ეუნდოს] ღმ(ერ)თ(მ)ან, ა(მი)ნ.

ამ წარწერის მარცხნივ, დასაველეთის კუნძულთან არის სხვა წარწერის ნაშთი:

. . . .	ანუ:
.
.
.
5. . . . ႁႁႁ		5. . . . ერთ
. . . . ႁႁ	 ინ

დასაველეთის კედელზე მხატვრობა კარგად არის შემონახული

1 რიგში დახატულია: სამხრეთისაკენ **ႁႁႁႁႁ**

ႁႁ, ანუ: მიგებება; ჩრდილოეთისაკენ **ႁႁႁ**

ႁႁႁႁႁႁ, ანუ: ნათლისღება

2 რიგში სარკმლის მარჯვნივ **ႁႁႁႁႁ**, ანუ:

ჯვარცმა; მარცხნივ **ႁႁႁႁႁႁႁႁႁ**,

ანუ: გარდამოხსნა

3 რიგში წმიდანები, დახატულნი წელამდე.

(სამხრეთიდან ჩრდილოეთისაკენ მიყოლებით):

ა: **ႁႁႁႁႁႁႁႁႁ**, ანუ: წ(მიდა)ი ელისაბედ

ბ: **ႁႁႁႁႁႁႁႁႁ**, ანუ: წ(მიდა)ი ივლიტა

გ: კარის თავზე: **ႁႁႁႁႁႁႁႁႁ**, ანუ:

წ(მიდა)ი ანასტასია

შენიშვნა: სამივე პირს ცალ ხელში ჯვარი უჭირავს, მეორე აბყრობილი აქვს გულთან.

დ. რომელიღაც წმიდანი, დაზიანებული: წარწერიდან შერჩენილი აქვს ორი ასო ... (LQ...), ანუ: ... სო...

ე: **ႁႁႁႁႁႁႁႁႁ**, ანუ წ(მიდა)ი ეც(ა)ტ(ე)რინა.



ბოლოს, ჩრდილოეთის კუთხესთან დახატულია ალდგომა²⁴ ქრისტესი; ხატი ნაწილობრივ გადადის ჩრდილოეთის კედელზე²⁵ დასავლეთის კედელზე არის ანგელოზის მიერ უფლებით²⁶ აღგზნება და მხედარნი პირქვე დაცემულნი, ხოლო ჩრდილოეთისაზე მაცხოვარი, მდგომარე; მას მარჯვენა ხელში გრავნილი უჭირავს, მარცხენით კი აღმოსავლეთისაკენ უჩვენებს. არის წარწერები: მაცხოვართან — [C]I[Ḃ]Ḍ[Ḃ]C, ანუ: ალდგომა.

ანგელოზთან. :. ሂሩህ-ሆ. ረሁህ[ዐር]|ሴጻ።—ሂሩ-ሐር[ሀ]ር,
 ანუ: გაბრ(ი)ლ
 ა(ნ)გ(ე)ლ(ო)ზმა ლოდი ვარდა(ა)გ(ო)რ)ვა.

ისტორიული პირნი დახატული არიან შუა ეკლესიაში ჩრდილოეთის, სამხრეთის და დასავლეთის ძირა რიგებში.

ჩრდილოეთის კედლების მხარე: სამწირველოს კარის მარჯვნივ, პილიასტრისაკენ კედელზე საღებავით ყოფილა წარწერა, რომლიდანაც შენახულია ძლიერ მცირე ნაწილი.

- ...²⁴ⲥⲠⲠⲤⲤⲤⲠⲐⲤⲤⲤ:—
 ...²⁵ⲚⲠⲠⲤⲠⲤ: ⲚⲠⲠⲤⲠⲤ: ⲚⲠⲠ...²⁶
 ...²⁷ⲠⲚⲤⲠⲠ...²⁸
 ...²⁹ⲚⲠⲚⲤ...³⁰
 5. 31
 32
 33
 ...³⁴ⲚⲠⲠⲤ ...³⁵
 ...³⁶ⲚⲠⲠ (:—) ረሁ[Ḃ] [C]...³⁷
 10. ሂጻ።፱ጻ ሰ-ሁ...³⁸
³⁹

24, 25, 26, 27, 28, 29, 30, 31, 32, 33, 34, 35, 36, 37, 38 დაზიანებულ ასოთა რაოდენობა არა ჩანს
 39 ბოლოში რამდენი სტრიქონი აკლია, არა ჩანს.

იკითხება:

- ... ზოფისა (მ)თავარ მ(ო)წა(მ)ესა
- ... [დავხ]ატეთ ზუცელთა წმი[და]...
- ... ენა მუ ...
- ... თავ ...

5. ...

- ...
- ...
- ... ერთ ...
- ... ლეს აწი და ...

10. ... შ(ე)უნდოს ლ(მერთმა)ნ...

წარწერის მარჯვნივ, პილიასტრზე დახატულია ჰაბუკი, რომელსაც ავსწერ ქვევით.

ა. პილიასტრის მარჯვნივ ანუ დასავლეთით ყალბ კამარაში: დიდებული — აღმაშენებელი ეკლესიისა; მას მარცხენაში ერთნაევიანი ეკლესიის მოდელი უჭირავს (აღმოსავლეთის მიმართულებით). ზოლო მარჯვენა გულთან აქვს გაპყრობილი; შენახულია მუხლებამდე; თვალებისა და მარცხენა მუხლის ადგილი დაზიანებულია; თავისა და მხრების ორივე მხარეს აქვს წარწერა:

∴ ႠႧႠ ∴ ႧႧႧႧႧႧႧႧႧႧ ∴ ႠႧႧႠ⁴⁰

ႧႧႧႧႧႧ ႧႧႧႧ ∴ ႧႧႧ ∴ ႧႧ

ႧႧႧႧႧ ႠႧႧႧ ∴ ႧႧႧႧႧ

Ⴇ ∴ ႧႧႧ ∴ ႧႧႧ ∴

5 ႧႧ ∴ ႧႧႧႧႧ ∴

[ႧႧႧႧႧ] ႧႧႧ

ႧႧႧ ∴ ႧႧ

[Ⴇ] ႧႧ

40 აქ, სტრაბონის ბოლოს, გაჩი არის ატეხილი კვლიდან.

იკითხება:

ამა ეკლესიისა აღმა-
შენებელსა გ(იორ)გ(ი)ს ლი-
პარტიანსა შ(ე)უნდო-
ს ლ(მერ)თ(მ)ან, ამინ.

5. და ვინცა
[ბრძანოს] თქვე-
ნცა შ(ე)გინდოს
[ლ(მერ)თ(მ)ან.

ბ. ეკლესიის აღმაშენებლის შემდეგ, დასავლეთით, დაბატულია მისი მეუღლე; მას ორივე ხელი აპყრობილი აქვს; იგიც მუხლებამდეა შენახული, მარცხენა თვალის ნაწილი დაზიანებული აქვს; თავის მალა და მარჯვნივ არის წარწერა:

ⲀⲚⲔⲒⲒⲚⲔⲚⲔ ⲀⲚⲔⲒⲒⲚⲔ

იკითხება:

ⲈⲚⲔⲒⲒⲚⲔ ⲀⲚⲔⲒⲒⲚⲔ

მეუღლეს(ა) მისს-

ⲈⲚⲔⲒⲒⲚⲔ ⲀⲚⲔⲒⲒⲚⲔ

ა თაჯი ყოფილ-

ⲈⲚⲔⲒⲒⲚⲔ

სა თებრონია-

5. ⲈⲚ

ს შეუ-

ⲒⲒ

5. ნდ-

ⲒⲒⲚ

ოს

ⲈⲚ

ლ(მერ)თ(მ)ან,

ამ(ინ).

გ. ეკლესიის აღმაშენებლის წინ, აღმოსავლეთით, პილიასტრზე, დაბატულია ძე მისი, ჭაბუკი, აღმოსავლეთისაკენ ხელებგაპყრობილი; იგი შენახულია წელამდე; აწერია:

.: [ქ] - 1 მზ - 1
[უ] [ც] [ა] [ყ] - 1

იკითხება: ძე მათ(ი)
]ე] ამ(ე) ყი.



დ. აღმაშენებლის მეუღლის თებრონიას დასავლეთით დახატულია
ლია ასული მათი, ორივე ხელგაპყრობილი; შენახულია მუხლამდე,
თვალები დაზიანებული აქვს; თავის მალლა და მარჯვნივ აწერია:

ქუჭც [ს]

ნცუნ : ყ

7 Q H

ბსი

5 ცნ

ტჰნ

იკითხება: ძე მათ(სა)

ნ(ა)თ(ე)ლს შ-

ეუნ-

დ(ო)ს ლ-

(მერ)თ(მა)ნ,

ამ(ი)ნ

ზემო აღწერილი ოთხი პირი, როგორც წარწერებიდან ჩანს, შე-
ადგენს გიორგი ლიბარტიანის ოჯახს.

შემდეგ არიან სხვა ოჯახის წევრნი.

ე. ნათელის ფრესკის დასავლეთით დახატულია დიდებული, აღ-
მოსავლეთისაკენ ხელგაპყრობილი; იგი შენახულია წელამდე; პირის
ნაწილი დაზიანებული აქვს; თავის მარცხნივ აწერია:

ქ1 :.. სღზმტ მტმტ

იკითხება:

ძე სულთა მამა

სა ზაზ(ა)ს შეუნდ(ო)-

ს ლ(მერ)თმ(ან) ამ(ი)ნ.

სტ :.. ზტზს ყ7Q H ბ

სიციჰნ

ტჰნ

ვ. ზაზას დასავლეთით დახატულია მისი მეუღლე, აღმოსავლეთ-
ისაკენ ხელგაპყრობილი; შენახულია წელამდე; თვალისა და პირის



ჰიდონს :. ჰასს ..

ჰსსქტსუზუს

სსდსს :. უდზს

ს ყდნდ დს იჰ

5 : ჰდნ სჰნ

იკითხება:

მეუღლესა მისა
მასხარაშვილისა
ასულსა გულდაბ-
ს შეუდოს ღმე-
5. რთ(მა)ნ, ამ(ი)ნ.

ზ. გულდაბის დასაველეთით ძე მათი, ზელებგაპყრობილი; შენა-
ხულია მუხლებამდე, ნაწილობრივ დაზიანებით; აქვს წარწერა:

ჰ

ჰ[ღ]

ღ

[ღ]

იკითხება:

ძე
მ(ა)[თი]
გ(იორ)გ-
[ი]

თ. ამავე კედელზე, დასაველეთის კუთხესთან. დახატულია ორი
ყმაწვილი: ერთი ზევით, მეორე ქვევით; ორივე ზელებგაპყრობილი.

ზევეითას აწერია:
ქვევითას:

სეძე,
სეზე,
სეჟე

ანუ: ესტ(ა)ტე
ანუ სულთ-
ამ(ა)მა



ე-დან თ-მდე აღწერილი პირნი შეადგენენ სულთამამის ძის ზა-
ზას ოჯახს.

დახვედეთის მხარე:

ა. კარის მარცხნივ დახატულია ეკლესიის მომხატვინებული დი-
დებული, როგორცა ჩანს ძმა ზემოთ აღწერილი ზაზასი; მას ორივე
ხელი აპყრობილი აქვს; შენახულია მუხლამდე; მარცხენა თვალის ნა-
წილი დაზიანებული აქვს; თავის გარეშემო აწერია:

(:) ძეჟე სეზესეჟე
სეჟე :: ძეჟე :: ჟესეჟე
ძეჟე :: ჟესესეჟე ::
ე :: ჟესესეჟე :: ეჟე :: ძეჟესე
5 სეჟესე :: სესეჟე ჟესე ::
ეჟესესე
ე :: ძეჟესესე
ეჟესესესე :: იჟე
ძესესე

იკითხება:

ქემან სულთამამ-
ასმან თ(ა)ყა მაჭუტა-
ქემან დაეხატვინე-
ე მონასტერი ესე, ჩემისა
5. სულისა საოხ(ა)დ, ვინც
შენდობ-
ა ბრძანოთ,
შეგინდოს ღმე-
რთმან.

ბ. თაყას მარცხნივ დახატულია მისი მეუღლე, ხელეგაპყრობილი; შენახულია მუხლებამდე, ნაწილობრივი დაზიანებით; თავის მაღლა და ორივე მხარეს აქვს წარწერა:

∴ [ჰ] QIYHC ∴ ∴ ოცხ ∴ ∴ P7A7D7HC
T ∴ ∴ TCRHC ∴ ∴ 7QBYX ∴ ∴ YQH[DS]
H7A7D7H

იკითხება:

[მე] უღლესა მ(ა)თსა წერეთლის-
ა ასულსა გულშ(ა)რს შ(ე)უნდ(ო)ს
ღმერთმ(ა)ნ.

გ. გულშარს შემდეგ, მარცხნივ, დახატულია მათი ორი ასული, ხელეგაპყრობილნი; შენახული არიან მუხლებამდე; მათ აქვთ წარწერა თავის მაღლა და ორივე მხარეს:

აბ-ა: - 77777: - იკითხება: ძ(ე) მ(ა)თი ელენე და
აღსაღწ

დ. თაყას მარჯვნივ, კარისაყენ დახატულია მათი ორი უმაწვილი; მათგან მოზრდილი შენახულია წელამდე, პატარა კი — მხრებამდე; თავის ორივე მხარეს აწერიათ:

ქ:·ჰ·ზ
 ტ·ქ·
 (ხ)·ტ·
 ც·

იკითხება:
 ძე მათი ზალდ-
 ასტ(ა)ნ და
 ზალ გ(ა)ზარდ-
 ოს ღმ(ერ)თ(მა)ნ.

დასავლეთის კედელზე შემოაღწერილნი პირნი (ა—დ) შეადგენენ ერთ ოჯახს.

სამხრეთის მხარე:

კარის ზევით ყოფილა წარწერა; მისგან შენახულა მარტო უკანასკნელი სტრიქონის ნაშთი.

[ა]:·ჰ·
 ანუ ...
 . ო მად ...

ა. კარის მარცხნივ მოჩანს დიდებულის სურათიდან დარჩენილი მარჯვენა მხარის ნაწილი და დაზიანებული წარწერა:

...ჰ·
 ...
 ...
 [მაჰუ]ტაძის(?) .. [მა]თ

ბ. დაზიანებული დიდებულის მარცხნივ დახატულია მისი მეუღლე; იგი შენახულია წელამდე, მარჯვენა მხარი და მის ქვევით ნაწილი სულ მოცილებულია, გაცი, რომელზედაც ეს სურათია, კედლიდან უკვე აგლეჯილია და მალე მთლად დაიღუპება იგი; სურათს აქვს დაზიანებული წარწერა:

[ჰ]·
 ს·
 [მეუღ]ლ(ე)სა მათ-
 ს შეუდ(ო)ს
 ღმერთ(მა)ნ,
 ამინ.

გ. შემდეგ, მარცხნივ, დასავლეთით, ასული მათი, აღმოსავლეთისაკენ ხელგაპყრობილი, შენახულია ფეხამდე; წელს ქვევით მარცხენა მხარე ნაწილობრივ დაზიანებულია.

ასულისა და დედის შუაში ზის მცირე ყრმა, მუხლმოკეცილი, ხელგაპყრობილი დასავლეთისაკენ.



ამ ორივეს თავზე არის წარწერა:

აჲ მ-ჲ ოცნაჲ:... იკითხება: ძე მათი გ(ა)ბამაჲრ...

წარწერა უნდა ეკუთნოდეს მცირეწლოვან ყრმას, რადგანაც დედის შემდეგ ის პირველად არის დახატული; ხოლო წარწერის ბოლოს, დაზიანებულ ადგილას, იქნებოდა ასულის სახელის წარწერა.

დ. ამვე კედელზე, დასავლეთის კუთხესთან, დახატულია ყრმა; იგი შენახულია მუხლამდე, ნაწილობრივი დაზიანებით. აქვს წარწერა:

აჲ მ-ჲ:... იკითხება: ძე მათი
„საქცხა“ რისოტნ

ე. დასავლეთის კედელზე, სამხრეთის კუთხესთან დახატულია სამი ყრმა; პირველს⁴¹ და მეორეს მარჯვენა ხელები აპყრობილი აქვთ, ხოლო მარცხენა სარტყელზე უჭიდიანთ; მესამეს მარცხენა ხელი აქვს აპყრობილი და მარჯვენა კი მასაც სარტყელზე უჭიდიან; სამნივე შენახული არიან მუხლებამდე.

პირველს (სამხრეთის კუთხესთან დახატულს) აწერია:

„აჲ მ-ჲ: ოცნაჲ:— ანუ ძე მ(ა)თი ესტატე.
მეორეს (პირველის მარცხნივ):

„აჲ მ-ჲ: მცხა:“ ანუ: ძე მ(ა)თი თაყა.
მესამეს (მეორის მარცხნივ):

„აჲ მ-ჲ:“ ანუ: ძე მ(ა)თი
„საქცხა:“ გრიგო(ლ).

სამხრეთი და დასავლეთი კედლის ზემო აღწერილი (ა—ე) პირნი შეადგენენ ერთ ოჯახს.

ამგვარად სამივე კედელზე სულ ოთხი ოჯახი არის დახატული:

1. გიორგი ლიპარტიანისა
2. სულთამამის ძის ზაზასი (მაკუტაძისა?).
3. სულთამამის ძის თაყა მაკუტაძისა და
4. ვინმე მაკუტაძისა (?).

⁴¹, ⁴² თავსა და ბოლოში აქლია ასოები თუ არა, არა ჩანს.

⁴³ აღწერისზე კუთხიდან ჩრდილოეთის მიმართულებით.



დასავლეთის კარებში მარჯვენა კედელზე ყოფილა წარწერა
 ღებავით; დღეს მისი ნაშთი არის შერჩენილი:

- | | | |
|--|--------------------------|------------------------------|
| ·.ი· | იკითხება: ლ | ბიზლიჩიშვილი |
| ·.ჟ· | წ | ხე[ი] |
| ·. ⁴⁴ | · | · |
| ·.ტ·: სკ[ტ]ი[ტ]ს | · | · ა მ ს(ა)ყდ[ა]რის |
| 5. ჟ[ჟ]ო[ჟ]ო[ჟ]ო: | 5. [შე]მავალი | · [შ] [ნასხიდ] |
| · (ჟ)... ნს[ჟ] ⁴⁵ | · იძ | · |
| · ობ | · | · |
| · ნ | · | · |

წარწერებში მოხსენებული გიორგი ლიპარტიანი წყაროებში არა ჩანს, თუ როდის ცხოვრობდა. გიორგი ლიპარტიანი ორი არის ცნობილი ისტორიაში: ერთი XVII ს. ნახევარში, რომლის შვილი ვამეყი ლევან დადიანის ძმისწულის ლიპარიტ იესეს-ძის გადაგდების შემდეგ გადადიანდა⁴⁶. მეორე — XVIII ს. დასაწყისს, პირველისა შემორჩენილია 1615—1620 წლების ახლო ხანის შეწირულობის წიგნი ბიჭვინტის ღვთისმშობლისადმი⁴⁷; მეორისა — ორი შეწირულობის წიგნი: ერთი ცაგერისათვის 1701 წ.,⁴⁸ მეორე ბიჭვინტისათვის 1707 წ.⁴⁹, პირველი თავის თავს აცხადებს „ბატონიშვილად“, „ბატონადა“⁵⁰, მეორე კი — გამდიდრებულად, ღთივ აღმატებულად, ოდიშისა და სალიპარტიანოს მპყრობელად, ლეჩხუმისა და საინასარიძის მჭირავ მქონებელად, იმერეთის სარდლად და თავად, სულ სვანეთის კლიტედ, დადიან ლიპარტიანად და ბატონად⁵¹.

პირველს ცოლად ჰყავდა ქილაძის ქალი დარეჯან⁵², მეორეს კი ჯერ შიქელაძის ქალი, შემდეგ გიორგი აბაშიძის ქალი თამარ⁵³ და ბოლოს გურიელის ქალი თამარივე⁵⁴.

44 აქ ხაზები გაღებული წითლად.
 45
 46 საქ. ისტ. ს. კ. 96.
 47 დას. საქ. საეკლ. საბ., II, 172.
 48 დას. საქ. საეკლ. საბ., I, 86.
 49 დას. საქ. საეკლ. საბ., I, 96.
 50 დას. საქ. საეკლ. საბ., II, 172.
 51 დას. საქ. საეკლ. საბ., I, 86.
 52 დას საქ. საეკლ. საბ. II, ...
 53 ბ რ ო ს ე. საქ. ისტ., ნ. II, 216.
 54 იქვე, II, 221.



ამ მასალების მიხედვით არც ერთი ამ პირთაგანი არ უნდა იყოს წარწერის ლიბარტიანი, იგი სხვა პირია; მას არაერთი უნდა ჰქონდეს აქვს; იგი თავის თავს ლარიზად უწოდებს: „აღვაშენე ჩემს ლარსად“ უყოფასა შიგან“-ო. სიტყვა ლარიზი თითქმის XVII ს. დამლევამდე აღნიშნავს უცხოელ მყოფს, გადახვეწილს და აქაც, რასაკვირველია, აღმნიშვნელია სწორედ უცხოელ მყოფობისა; წინააღმდეგ შემთხვევაში, ეს სიტყვა რომ დღევანდელი მნიშვნელობისა იყოს, შეუსაბამობა იქნებოდა: იგი რომ ქონებრივად ლარიზი ყოფილიყო, ეკლესიას როგორ ააშენებდა. ეს საბუთს გვაძლევს წარწერები XVII ს-ზე ადრე გადავიტანოთ.

ეკლესიის მხატვრობა შ. ამირანაშვილის აზრით ეკუთვნის XVI ს. და ამრიგად ძეგლი და მისი ნახატობა — წარწერები უნდა დათარიღდეს XVI ს-ით. წარწერაში მოხსენებული მეფეთმეფე გიორგი უნდა იყოს იმერეთის მეფე გიორგი II, ძე ბაგრატ III-ისა, რომელიც ბროსეს მიხედვით მეფობდა 1548—1585 წლებში⁵⁵.

ჩრდილოეთის მხარის პილიასტრის წარწერაში მოხსენიებული როსტევიან აბაშიძე და მეუღლე მისი აზმადაოს დახატული არიან აგრეთვე შორაპნის მხარის სოფ. ვანის (ხარაგაულის მახლობლად) ეკლესიაში.

სვირი

სვირის ეკლესია

სი ძველენი:

1. (ქ. 130). კარგი ხატი ღვთისმშობლისა, 19¹/₄ X 16¹/₄ სმ, ირგვლივ დაბალი ვერცხლით შეჭედილი, ნაწილობრივ ოქროს წყალში დაფერილი; ხატი შემკულია 8 თვლით და მარგალიტის მძივებით; კარებზეც მარგალიტებით არის შემკული (უკანსკნელთ აკლიათ); ხატი დაზიანებულია, მარცხენა კარი ავარდნილი აქვს.

⁵⁵ მ. ბროსე, შთაშ. სია იმერ. მეფეთა.



მხედრული წარწერა:

- ა. მარჯვენა კარზე, მარჯვენა მხარეს: ქ. ში უზეშთაფს
- ძირა მხარეს: სერაბინთაო: უმაღლესო
- მარცხენა მხარეს: ცათაო და უწმიდ-
- ესო მჩიბნთაო (?)
- ბ. თვით ღვთისმშობლის ხატზე: მცობო და მსნელო:.
- გ. მარცხენა კარზე: სასო და: სიქადულო ჩვენო: ყოვ-

ლად: წმდაო: დედოფალო

უბ(ი)წოდ: მშ(ო)ბ(ე)ლო:.

მაცხ(ო)ვრ(ი)ს(ა)ო:

და უმეტესად:

კურთხეულო დიდ(ე)ბულო:

ღმრთის —

მშბლო მ(ა)რ(ა)დს ქ(ა)ლწულო

მარიამ: შ(ე)წნ: მოწყალე: გ(ვი)ყავი: ძე შენი

ცოდვილის: სულის: ს(ა)ხსრ(ა)დ:

ბეხაზა ჩიჯავადის: ქალს:

ბენმიკაცს (?)

სდლ(ე)გძ(ე)ლოთ ს(ა)ოხ(ა)დ:.

2. (ქ. 131). ფიცარზე ნახატი წმ. გიორგის ხატის (რუსული ხელოვნების). ზურგიდან აღებული თითბრის ფურცელი წარწერით, რომელიც იხსენიებს საქართველოს მეფის გიორგის ძის თეიმურაზის და მისი მეუღლის მეფის სძლის ელენე ამილახერის ასულის მოძღვარს მღვდელმონაზონს ვიქტორიოს გიორგაძეს, 1844 წ., ზომა ფურცლისა $62\frac{3}{4} \times 50\frac{1}{2}$ სმ.

3. (ქ. 132). გარდამოხსნა, ოქრომკედით და ფერადი ძაფით ნაკერი, 117×73 სმ, დაზიანებული.

4. (ქ. 133). ოდიკი 1822 წლისა.

5. (ქ. 65). კონდაკი, ნუსხური ნაწერი, მრავალი ფურცელხაკლები.



6. (ქ. 66). მოსკოვს დაბეჭდილი (1823 წ.) სახარებიდან აღოც-
ბული წინა ორი ფურცელი, რომელიც შეიცავს სიასტყვეობის
გიორგაძის მიერ შემოწირული ნივთებისას.

როდინოელის ეკლესიაში ინახებოდა ფიცარზე ნახატი ხატი აჯა-
მეთის მაცხოვარისა. 8x5 (დაახლ.), შეჭედილი ვერცხლით და შემ-
კული 30 წლის წინათ აჯამეთის წერეთლების კარის ეკლესიიდან. იგი
დაუმტერევათ 1923 წელს.

გეგუთი

გეგუთის წმ. ელიას ეკლესია დგას სოფლის გარეთ, აღმოსაე-
ლეთით; იგი ერთნაევანი მცირე ბაზილიკაა, ნაშენი ქვიტკირისაგან;
ხურავს ყავარი, შეკეთებულია გვიან.

დასავლეთის კარის თავად მდებარე ქვაზე აქვს ძლიერ დაზიან-
ებული ასომთავრული წარწერა:

.

უზუზუს ცჳს
|ც|იჳყრჳყუზუს

5.
.
.
.

ყ-7
. 7-6

იკითხება:

.
.

ეკლესი(ი)სა ამის
[ა]ლმშენებელისა

5.
.
. შ(ეიწყალ)ე
. ა(მი)ნ.



გვერდის წმ. გიორგის ეკლესია ერთნავიანი ბაზილიკაა, 12×9 არშ. (დაახლ.), რომელსაც დასავლეთით მიშენებული აქვს ნახევრული ქალებო, 6×9 არშ., ნაშენია ქვიტყირისაგან; იგი მოხატულია ლოეთის კედელზე შენახულია ოთხი, ვგონებ, ისტორიული პირის სურათი.

ეკლესიას აქვს წარწერები:

1. დასავლეთის კარის (საქალებო) თავზე მდებარე ქვაზე ასომთავრულად (ქვის ზევითა ნაწილში ჩუქურთმა და ჟვარია გამოსახული წარწერით X-VI, ანუ: ჟ(ვ)არი ქ(რისტეს)ი, ქვევითა ნაწილში კი წარწერაა):

[ქ ზმ: პიმ ჭპუმ: ქრ: უღ: პიმსსქსმ: ხონ ოცყოხპინ: ყცხპინ:]

[ზცდნცჟიფქუჟქიქინ: ხქინ: ცყცყქის:

ქსპინ: კსქიქ: ციქც ყინიქ:]

[უხნუნს ოსქ:] კცმ: პიმქ: უქქქინს:

ქინსყ: იქც: ზიქს: კსს: უცნხქცქქ

სსს:

იკითხება:

[ქ. წ(მიდა)თ მოწ(ა)მე]თ ქ(რისტ)ე(ს)თ ვ(იორ)გი მოისარისათ,
ჩვენ იაშვილმან ბაკ(ურ)მ(ან) (ბაკაიან?)

[და თანამეცხელ]რემ(ან) ჩ(ე)მ(მ)ან აბაშიძის
ქალმ(ან) მარტ ალვაშენთ

[ეკლესია ესე], რათა მეოხ გვე)ქმნ(ე)ს

წინაშე ლ(ვ)თ(ი)სა დღესა მას განკითხვისასა.

56 აკლია 30-მდე ასო.

57 აკლია 13-მდე ასო.

58 აკლია 15-მდე ასო.



2. ა. სამხრეთის კარის თავზე მდებარე ქვაზე მხედრულად
 [ქ. ლტო] (და) წ(მი)დაო გი(ორ)გი ერეკლესული
⁵⁹ [აბაშიძის] ქალისა:
 მარეხისა: ვინცა: შენ
 [დობაბძანოთ]⁵⁷ წ(მი)დაო გი(ორ)გი
⁵⁸ ბატონსა თინა-
 თინს: ამენ:

ბ. იმავე ქვაზე, ზემოთმოყვანილი წარწერის ძირს —
 [ქ]: ლ(მერ)ტო, და წ(მი)დ(ა)ო გიორგი მოს საო მცვ
⁵⁹ კასა: და
⁶⁰

3. აღმოსავლეთი სარკმლის თავად მდებარე ქვაზე ასომთავრულად:

ⲚⲂⲠⲬⲟⲛⲓ ⲛⲥⲰⲒⲘⲟⲛⲉⲕⲛⲓ ⲛⲁⲩⲗⲟⲛⲓ
 ⲏⲚⲤⲰⲒⲚⲚⲚⲚⲚⲚⲚⲚⲚⲚⲚⲚⲚⲚⲚⲚⲚⲚⲚ
 ⲁⲩⲛⲉⲕⲛⲓ ⲛⲥⲰⲒⲘⲟⲛⲓ ⲛⲥⲰⲒⲘⲟⲛⲓ ⲛⲥⲰⲒⲘⲟⲛⲓ
 ⲛⲥⲰⲒⲘⲟⲛⲓ ⲛⲥⲰⲒⲘⲟⲛⲓ
 ⲚⲂⲂⲟⲛⲓ ⲛⲥⲰⲒⲘⲟⲛⲓ ⲛⲥⲰⲒⲘⲟⲛⲓ ⲛⲥⲰⲒⲘⲟⲛⲓ
 ⲛⲥⲰⲒⲘⲟⲛⲓ ⲛⲥⲰⲒⲘⲟⲛⲓ

იკითხება:
 . . . ამისთა კალატოზთა გოგინასა, ნასყიდასა, ი-
 თვანეს, ბეჟანასა და ნასყიდას შე(უ)ნდოს ლ(მერთმან);
 ამათი შიხა . . . დავითა ბანცაძე
 შეუწდოს ლმერთმან.

ამ წარწერის მალლა:
 ⲁⲒⲘ...: ⲏⲒⲠ: ოღო: ლთე:

⁵⁹ აკლია 12-მდე ასო.
⁶⁰ აკლია 9-მდე ასო.

ს ი ძ ვ ე ლ ე ნ ი :

1. ფიცარზე ნახატი ხატი წმ. გიორგისა 1 ა. 2 ვ. X 12 ვ. (დაახლოებით).
2. ფიცარზე ნახატი ხატი ღვთისმშობლისა 10 ვ X 8 ვ. (დაახლოებით).



ორივე XVIII ს.

გვერუთის ციხის ძირის წმ. გიორგის ეკლესია ერთნაეიანი ბაზილიკაა, 16 X 8 არშ. (დაახლ.). ნაშენია ქვიციკრისაგან (გარეთ თლილი ქვა ეკლარისა, შიგნით ძირა ნაწილში იგივე ქვა, ზევითა ნაწილში აგური). ადგილობრივ მცხოვრებთ კედლებისათვის შემოუცლიათ ქვა და აგური და წაუღიათ საშენებელ მასალად (უმთავრესად ბუხრებისათვის). პერანგი (გარეთი პირი) ეკლესიას მთლიანად მარტო აღმოსავლეთ კედელზე შერჩენია, დანარჩენ კედლებს კი მხოლოდ ალაგ-ალაგ. შიგნით ეკლესია მოხატული ყოფილა, მხატვრობის კვალი შერჩენია ჩრდილოეთის კედელზე აღმოსავლეთ ნაწილში (აქ შენახულია ასოები იქნებოდა **ԸՅՄԻՆԻԿԸ**, ანუ (ჯვარცმა) და საკურთხევის ჩრდილო-აღმოსავლეთ კუთხესთან.

აქვეა აგურისა და კირისაგან ნაშენი ციხე, ორ დიდ და მრავალ წვრილ შენობებად, რომელიც აგრეთვე უნგრევიანთ და საშენებელ მასალად უზიდიან სახლებისათვის.

ცუცხვათი

ცუცხვათის ღვთისმშობლის(?) ეკლესია დგას სოფლების ცუცხვათისა და ჭალისთავის საზღვარზე, მალარას ხევის მარჯვენა ნაპირას ამაღლებულ ბორცვზე.

ეკლესია ერთნაეიანი ბაზილიკაა, 19X9 არშ. (დაახლ.), რომელიც საც ჩრდილოეთით და დასავლეთით აქვს გალერეები, სამხრეთითაც კქონია, მაგრამ იგი დღეს დანგრეულია. უკანასკნელი წარწერა არ არიან დაკავშირებულნი მთავარ შენობასთან. ჩრდილოეთი გალერების აღმოსავლეთი ნაწილი წარმოადგენს მცირე ეკლესიას, რომელიც იქნება სხვა ნაწილებზე უფრო ძველი იყოს; მას კარებთან აქვს ჩუქურთმიანი ქვები, კარის თავზე შერჩენია მხედრულ წარწერიანი ქვის ნატეხი, უდიდესი ნაწილი კი ჩამოტეხილია, ჩამოვარდნილია და აღარსადა ჩანს.

ეკლესია ნაშენია ქვიტკირისაგან: გარეთი პირი თლილი ქვაა, შიგნითი კი ნაწილობრივ თლილი და ნაწილობრივ კლდის ქვა. კარი აქვს სამხრეთით —1, დასავლეთით —1; ჩრდილოეთით —1; სარკმელი აღმოსავლეთით —1, სამხრეთით —2, დასავლეთით —1, ჩრდილოეთით —2.

ძველი დღეს ნანგრევად არის: ეკლესიის თაღი სულ ჩამოქცეულია, ჩრდილოეთის და დასავლეთის გალერეებისა ნახევრად, სამხრეთის გალერეია თითქმის სულ აღარ არსებობს.

ეკლესიას აქვს წარწერები.

1. აღმოსავლეთ კედელზე სარკმლის ზევით მდებარე ქვაზე (ქვის გულში ჟვარია გამოსახული)⁶¹.

2. იმავე კედელზე, პირველი წარწერის მარჯვნივ, სამხრეთით მდებარე ქვაზე, ასომთავრულად:

†(ԹԴ)Ծ
 Թ|ԿԿ|ԽԶ: Կ-Դ: Ը(ԴԵ)
 Դ: |ԹԻՆ-Շ|: ԿՄԻՏԸ
 ; ԸԴՂԸԸ: ԸԻ:—

⁶¹ წარწერა გ. ბოჭორიძის ხელნაწერში არ არის ფიქსირებული — რედ.

იკითხება:

ქ. [თავ]დ[ევისა ლ(ვ)თის]-
მ[შობ]ელო, შ[ეიწ]ყალე ს(უ)ლ-
ი [მონისა] შენ(ი)სა
ავ(ა)გისა, ა(მი)ნ.



3. ეკლესიის დასაველეთის კარის თავზე მდებარე ქვაზე მხედრულად (ქვის თავში ჭვარია გამოსახული):

1. † : ევა: შენ: ყოველთა: მნათობთა: უბრწყინვალესთა:
...მთიებო: დაუალისა: ნ(ა)თლისაო: დედაო: უფლისა: ჩ(ვენ)ისა:
იესო: ქრისტესო: ავაშენე: ტა-
2. ძარი: ჩე(ე)ნ: დიდ(ე)ბ(უ)ლისა: და: ძლიერისა: ხელმწიფის: მ(ე)ფის:
სოლომონის: ქეშკეთ: უხ(უ)ც(ე)სმ(ა)ნ: ციხის: თ(ა)ვმ(ა)ნ:
ქ(ა)იხ(ო)სრ(ო)მ:

ს(უ)ლისა: [ჩ(ვენ)ისა]: ს(ა)ხსრად:

4. დასაველ. გალერეის ჩრდ. კარის თავზე მდებარე ქვაზე ასომთავრულად:

ი-ღ: ყ-ღ: სზ-ღ

ღაჰნს: . ლ-ღ

იკითხება:

ლ(მერთ)ო: შ(ეიწ)ყალე ს(უ)ლი
გ(ე)რმ(ა)ნ(ე)სი, ა(მი)ნ.

ცუცხვათის წმ. გიორგის ეკლესიის სიძველენი:

1. ევრცხლზე ნაქედი ხატი წმ. გიორგისა, $33\frac{3}{4} \times 26\frac{1}{4} \times 2$ სმ, ოქროს წყალში დაფერილი და შემკული 2 თვლით და ფოთლოვანი აშიებით (წმ. გიორგი ცხენზე მჯდომარეა, იგი შუბით გმირავს მის ცხენის ფეხთ ქვეშ განრთხმულ კაცს). აქვს წარწერა $\text{†} \text{წ} \text{ღ} \text{ს} \text{ზ} \text{ღ}$, ანუ: ქ. წ(მი)დ(ა) გ(იორგი).



† წმ: ჴ: ყ: სზუცუქუსცყს
 . ჸრღღუსღ: . ჸრღს: . ჸრღ
 ცუღღუს: . ჴმზ. ჴმ. ჸრღს: . ჸრ
 ჸრღ ჸრღს ყრღს ჸრღს †
 ჸრღს: . ჸრ: . ჴ: ყრღს: . ჸრ
 ჸრღს: . ჸრღს ყრღს: . ჸრ: . ჸრ:
 ჸრღს: . ჸრღს ჸრღს: . ჸრღს
 [ზმს] ჸრღს: . ჴმ. ჸრღს: . ჸრღს:
 ჸრღს: . ჸრღს
 ჸრღს:

..... 62

იკითხება:

- ქ წ(მიდა)ო გ(იორგ)ი შ(ეიწყალ)ე ს(უ)ლი ციხის თ(ა)ვ(ი)ს ავაგისი და მისის მემ-
ცხედრისა გულ ბოდახისი, ა(მი)ნ.
- ძენი მ(ა)თნი შერმაზან, ჭიი-
- 5. ხოსრო და გ(იორგ)ი შ(ე)იწყალნეს და
ცოდ(ე)ანი მ(ა)თნი შ(ე)ნ(დნე)ს ლ(მერთმა)ნ, ა(მი)ნ.

62 აქ ხატს, ალბათ, დაზიანებისა გამო, ზევიდან სხვა ფურცელი აქვს დაკერებული, აქლია 2 ან 3 სტრიქონი; ეს ნაწილი საკვრებელს ქვეშ არ უნდა იყოს შენახული.

მოიჭედა დეკანოზობასა შ(ინ)ა
[ზოს]იმესსა ბურჯანაძისასა
.... ესსა ს კნამ (საუკუნომცა?)

10. მ(ა)თი

.....
.....

ზოგიერთ პირთა გადმოცემით ხატი მოტანილია უნაგრეთის მთის ეკლესიიდან, რომელიც დღეს ნანგრევად არის. წარწერაში მოხსენებული ავაგი და ქაიხოსრო იკითხებიან აგრეთვე ღვთისმშობლის (?) ეკლესიის წარწერებში.

იმავე პირთა ცნობით ავაგი ყოფილა „ავიაშვილების წინაპარი, მეფის სწორი კაცი“.

2. (ქ. 69). სახარება, ნუსხურად ნაწერი, ძლიერ დაზიანებული, მრავალ ფურცელნაკლები.

3. (ქ. 70). ეფუთი, ხუცურად ნაწერი, თავსა და ბოლოს ფურცელნაკლები.

ტუცხვათის შ ა ც ხ ო ვ რ ი ს ამაღლების ეკლესიის ს ი ძ ვ ე ლ ე :
ჯვარის ხისა, $124 \times 53\frac{1}{2} \times 6\frac{3}{4}$ სმ, რომელსაც ვერცხლის შეკედ-
დილობა შერჩენია მარტო თავზე; ეს შეკედილობა შემკულია წვრილ-
ფოთლოვანი სახეებით და უზის 4 დიდ-პატარა თვალი. შეკედილო-
ბის ქვევით ჯვარს პერანგი აცვია.

ტუცხვათის უნაგრეთის მთის ეკლესია ერთნავიანი ბაზილიკაა, ნაშენი კვიტიკირისაგან. დღეს იგი ნანგრევად არის; შენახულია მარტო ჩრდილოეთის და დასავლეთის კედლები, დანარჩენი სულ დანგრეულია. სამკვეთლოში (ჩრდილოეთის ნაწილი) არის ორი ჩუქურთმია-
ნი ქვა.

ხალხის გადმოცემით ეკლესია ამენებულია დაეთ აღმაშენებლის მიერ.

ძუნწური

შ ა ც ხ ო ვ რ ი ს ამაღლების ეკლესია

ს ი ძ ვ ე ლ ე :

1. ვერცხლზე ნაჭედი ხატი შაცხოვრისა და სხე., 33×24 სმ, დაფერილი ოქროს წყალში და შემკული 3 თვლით. ხატის ზევითა ნა-

წილში გამოსახულია მაცხოვრის მკდომარე ტახტზე ანგელოზების
 ორივე მხარეს, ქვედა ნაწილში ღვთისმშობელი მდგომარე მოციქუ-
 ლებით პეტრეთი და პავლეთი. აქვთ წარწერები: მაცხოვრის ტახტზე
 ანუ: ი(ეს)უ. ქ(რის)ტე; ანგელოზებს — ს(ი)ა(ნ)ა, ანუ: სერაბინი,
 ქ(ი)ა(ნ)ი, ანუ: ქერაბინი, მ(ი)ქ(ი)ლ და გ(ა)ბ(ი)რიელ;
 ღვთისმშობელს — ყ(ო)ვლ(ა)დ წ(მ)იდა, მოციქულებს —
 პ(ე)ტ(რ)ე და პ(ა)ვლ(ე). ღვთისმშობლის წინ დაჩოქილია ვინმე პირი, რომელსაც აქვს წარწერა
 ასომთავრულად: | ლ(ე)ო(ნ)ი (ღ-ს)ი⁶³.

ანუ: აქა მეფე გ(ი)ორგი.

უკანა მხარეს ხატს გადაკრული აქვს სპილენძი.

ხატი დაზიანებულია; როგორც გადმოგვცეს, კარისკარ ტარება
 არის მისი მიზეზი.

ბუეთი

ბუეთის მთავარ ანგელოზის ეკლესია ერთნავიანი ბაზილი-
 კაა, ნაშენი ქვიტკირისაგან, ხურავს კრამიტით; კარი აქვს სამხრეთით
 და დასავლეთით, სარკმელი აღმოსავლეთით — 3, სამხრეთით — 1, და-
 სავლეთით — 1, ჩრდილოეთით — 1, სამხრეთის კარისა და ყველა სარ-
 კმლის ქვეში შემკულია ჩუქურთმებით; კედლებს (აღმოსავლეთით,
 სამხრეთით და სხვ.) აქვთ აგრეთვე მრგვალი სახის ჩუქურთმები;
 დასავლეთის კარის თავზე დახატულია ვინმე ზეღებამწერილი პირი
 (ჯვარცმა?); სამხრეთის კარის თავზე გამოსახულია ჯვარი და ორი
 ფრინველი; ამავე ქვის აღმოსავლეთით (მარცხნივ) ქვაზე გამოსახუ-
 ლია ვეშაპი.

ს ი ძ ვ ე ლ ე ნ ი :

1. (ქ. 78). კურთხევანი, ნუსხური, ნაწერი, თავსა და ბოლოს ფურცელნაკლები.
2. (ქ. 79). დავითნი, ნუსხური ნაწერი, თავსა და ბოლოს ფურ-
 ცელნაკლები.

⁶³ წარწერის ადგილზე გუგუთებით სანაწილე, რასაც დაზიანებია წარწერა.

3. (ქ. 80). კურთხევანი, ნუსხური ნაწერი, თავსა და ბოლოზე ფურცელნაკლები.



4. (ქ. 81). კურთხევანის ნაშთი, ნუსხური ნაწერი.

5. (ქ. 82). სასულიერო. წიგნის ნაშთი, ნუსხური ნაწერი.

ახალდაბა

წმ. გიორგის ეკლესია

სიძველენი:

1. ვერცხლზე ნაქედი ხატი წმ. გიორგისა, $28\frac{1}{4} \times 23$ სმ, დაფერილი ოქროს წყალში და შემკული 8 თვლით და წარწერით ძირა ამისს ბოლოზე:

1. ქ ნებიოთა: და შეწეენით: ლუთისათა შევ[ამ]კვეთ: ჩვენ: ოცდა: სამ[შ]ა: კვამლმა: კა-

2. ცმა: ხატი: ესე: წმინდის: გიორგის: ეკლესი[ი]ს: სადო-
დებლად და ჩვენის: გამული

3. ს: შეილის: განსაძლიერებულად: ამისი: შემომწირველი
ლმან: ღმერთმან აცხოვნოს:

2. ხისგან ნაქანდაკევი ჯვარცმა ღვთისმშობლით და იოანეთი, $40 \times 25\frac{1}{4}$ სმ.

3. ხისგან ნაქანდაკევი იოანე მოციქული, წარწერით **წმ-ი** ანუ: იოანე მოციქული, $25 \times 16\frac{1}{4}$ სმ.

4. ბზის ჯვარი, ჯვარცმისა და სხვა გამოსახულებით, 14×8 სმ. მდარე ხელოვნების.

5. ჯვარი ხისა, ხატებით, $28\frac{1}{2} \times 8\frac{1}{4}$ სმ. მდარე ხელოვნების.

დაბაძველი

მაცხოვრის ფერისცვალების ეკლესია

სიძველე:

ვერცხლზე ნაქედი ხატი მაცხოვრისა, 31×27 სმ, დაფერილი ოქროს წყალში (გარდა ამიებისა) და შემკული 11 თვლით (მათგან 3 დაზიანებულია) და წარწერით ქვედა ამიაზე.

1. იესო მაცხოვარო ქრისტე ღმერთო (ღმერთო, ჭეშმარიტო) ძეო ღმრთისა ცხოველისაო რწლი (რომელი) განხორციელდი ჩვენს (ჩვენს) ცოდვითათვის და ხატი მონისა მიიღე ჩნ (ჩვენ) მსასოებე-
2. ღთა წისა (წმიდისა) მეუფისა შენისათა დაბაძველისა ამის ეკლესიისა შემომავალთა ერთობით ყნთა (ყოველთა) წყალობით შევამკვეთ ხატი ესე შენი შეი-
3. წირე მცირე მწუღილი და მოეც სულთა და კორცთა ჩნთა (ჩვენთა) მადლი და წყალობა შენი და ძეთა და სახლთა ჩნთა (ჩვენთა) მოანიჭე სიმრთელით კეთილი ცხოვრება: ამინ:

ქნეს (ქრისტეს) აქეთ: ჩყგ: — (1803 წ.).

4. ხ (ხოლო) იყვენეს ზედა მდგომელნი და მშრომელნი ამისნი

 64

ძიროვანი

მრავალძალის წმ. გიორგის ეკლესია

სიძველენი:

1. ვერცხლზე ნაჭედი ხატი მრავალძალის წმ. გიორგისა, 36¹/₂ X 27¹/₄ სმ, ოქროს წყალში დაფერილი (გარდა აშიებისა) და შემკული 2 თვლით (აკლია 1 თვალი), ძლიერ დაზიანებული (დაკერებული)⁶⁵. წმ. გიორგი ცხენზე მჯდომარეა (ცხენს ქვეშ არის ვეშაპი). ხატზე შემორჩენილია ძველი წარწერების ნაშთი:

- | | | |
|---------------------------------|-------------------|---|
| 1. წმიდა გიორგის: თათან: | ქ[შ]უ[რ] ჴ[ს]-[ი] | ანუ: წმიდა(ა) გ(იორ)გი მრ(ა)ე(ა)ლძ(ა)ლ(ი)ს(ა) |
| 2. წმიდა გიორგის წელის მარჯენი: | ქ[შ]უ[რ] ჴ[ს]-[ი] | ანუ: წ[მიდა გიორგი] |

⁶⁴ ეს ნაწილი სტრიქონისა ამოშლილია და ვინმე მღვდელნი არიან ჩაწერილნი შიგ.

⁶⁵ როგორც გადმოძევს დაზიანებულია დღესასწაულის დროს კარისკარ ტარებით.

3. ცხენის წინა
ფეხებ ქვეშ —

[S] 78

კასპი. : ა. ანდ
კოხი [ცხოვრებასა]

ანუ: [ბქ] ედ

ორსავე შინა

[ცხოვრებასა]



ქართული
წიგნობის
სამსახური

სამივე ეს დაზიანებული წარწერა ძველი ხანისაა.

4. ქვედა აშიაზე არის მხედრული წარწერები ახალი ხანისა აშიის მარჯვენა ნაწილზე: აშიის შუაში:

- ა. 1. ძველთაგან წი-
2. ნ მღვდმან ან-
3. დრია მღვდელმა,
4. ამის (?) მამულიშვი
5. ლის შემწეობით, შე
6. ვამკვე ხატი ესე

- ბ. 1. ქ. მოვახთნეთ მრავალძალის
შესაწირველად თორმე
2. ტმა ბუკმა კაცმა, ჩვენათ
სადღეინგრძელოთ, მამუ
3. ლიშვილის გასამარჯვებლათ
ამისი შამომწირველი ამდიდ-
- როს

4. ლმერთმან

აშიის მარცხენა ნაწილზე:

- გ. 1. ლმერთო,
2. აცხოვნე მონა
3. მღვდელი ანდრია.

2. (ქ. 149). ისრის ბოლო (ორბოძალი, ზრო) რკინისა, ჩამოტანილი ველიეთის წმ. გიორგის ეკლესიიდან (მთაზე).

3. (რკინის ჯვრები, მთელი 6 ც., (სულ 8), ჩამოტანილი იქიდანვე.

მთის წმ. გიორგის ეკლესია ანუ „მთასაყდარი“ („მთასაყდარი“)

ეკლესია დგას ოკრიბას (იმერეთი) ჩრდილოეთით აღმართულ მაღალი მთის მწვერვალზე, რომელსაც ეწოდება „წმ. გიორგის მთა“ ანუ „მთაწმიდა“ (თაწმიდა); სოფელ ძმუისიდან იგი დაშორებულია 7 ვერსის მანძილით (აღმ.-ჩრდ.-ით), ამ სოფლიდან მიმავალი გზა ორი ბილიკით ადის მთის მწვერვალზე: ერთი შორს შემოუვლის, მეორე კი მოკლედ მთის სამხრეთის ფერდობზე; პირველი ადგილი სავალია, მეორე კი ძნელი და სახიფათო (მე მომიხდა მგზავრობა მეორე გზით). ხსენებული მთა საზღვარზეა (?) რაჭა-იმერეთისა; მას სამხრეთით აქვს ფრიალო კლდე, ხოლო ჩრდილოეთით ოდნავი ტყიანი დაქანება რაჭის მიმართულებით. ეკლესიის ადგილი და მისი მიდამო რაოდე-



ნიმედ დავაყვამს წარმოადგენს, რომელიც ზაფხულს მწვანით არის შემოსილი; ადგილიდან სამხრეთისაკენ იშლება დიდებული სანახაობა: აქედან ხელის გულივით მოჩანს დასავლეთ საქართველოში დღეს ნაწილი.

ეკლესია ერთნაევანი ბაზილიკაა, $15\frac{1}{2} \times 7$ არშ. (დაახლ.), რომელსაც ჩრდილოეთით აქვს გალერეია, გაყოფილი ორ ნაწილად (აღმოსავლეთ და დასავლეთ), ხოლო დასავლეთით ჰქონია საქალებო, რომელიც ეხლა დანგრეულია. გალერეია ორგანიულად არ არის დაკავშირებული მთავარ შენობასთან. ნაშენია შირიმის თლილი ქვისა, კლდის ქვისა და კირისაგან, სკარბოზს შირიმი.

ეკლესია გალერეით დღეს დანგრეულია. შენახულია მარტო კედლები, თალი კი, საკურთხევლის აღმოსავლეთი ნაწილის (კონქი) და ეკლესიის შუა ნაწილის პილიასტრის კამარის გარდა, სულ ჩამოქცეულია; ხსენებული პილიასტრის კამარა, წრომის ბაზილიკის კამარის მსგავსად, დღესაც მტკიცედ და მშვენიერად არის გადაკიდული ძეგლის ცაზე. ეკლესიის სამხრეთი კედლის შიგნითი პირი, დასავლეთი კედლის შიგნითი და გარეთი პირების ნაწილები და გალერეის ჩრდილოეთი კედლის გარეთი პირის ნაწილი ჩამოქცეულია. ეკლესია შიგნით სულ ნანგრევით არის სავსე.

გალერეის ჩრდ. კედელს გარედან ადგილ-ადგილ აქვს ჩუქურთმიანი ქვები, რომლებიც შესაძლებელია დატანებული ჰქონდეს განახლების დროს.

ეკლესიას კარი აქვს: დასავლეთით —1, ჩრდილოეთით —2 (ორივე აწ ამოგებულია) და სამხრეთით —1; სარკმელი: აღმოსავლეთით —1, ჩრდილოეთით —2, დასავლეთით —1; დასავლეთის კარს შემოული ჰქონია ფოლადგადაკრული ხის კარი, დღეს შენახულია მარტო მადლითა და გვერდის კოჭები, რომელთაც იმგვარადვე ფოლადის საღებავები აქვთ გადაკედილი.

საკურთხეველს აქვს ორი მცირე თახჩა.

კანკელი გაკეთებული ყოფილა თეთრი თაბაშირის მაგვარი მიწისა თუ ფხვიერი ქვისაგან. ნანგრევთა შორის ჩანს მისი სვეტი და სხვა ნატეხები (სვეტი —1, სვეტის ნახევარი —1, სვეტის ნატეხი —2, სვეტის თავი —1), შემკული ყვავილთა სახეებით.

საკურთხევლის აღმოსავლეთის კედელთან გამართულია ყავრის ფარდული, რომლის ქვეშაც შეფარებულია ხატების ნაშთები.

აქ არის რომელიმე ხატიდან დარჩენილი ფიცარი, $105 \times 82\frac{1}{2}$ სმ, რომელსაც წმიდანის სახის მოხაზულობა ოდნავ ემჩნევა; ხალხი მას

წმ. გიორგისად თვლის: წმიდანი წელამდე ყოფილა დახატული; თი
ცარს ძირა ნაწილი დამწვარი აქვს.

აქვეა სხვა ხატიდან დარჩენილი ფიციარი, 90×71 სმ, მის
ბის მცირე ნაშთით.

გარეთ, ეკლესიის ჩრდილოეთით ყრია: ქანდაკება ცხვრის თავისა,
დაგრეხილი რქებით (დიდი ზომისა), კოზმიდების ჩუქურთმიანი ქვე-
ბი — 3 ცალი.

ეკლესიის აღმოსავლეთ-ჩრდილოეთით და ჩრდილოეთით არის
შენობათა ნანგრევები.

ეზოს გარშემო ჰქონია გალავანი, რომლისაგან დღეს ნაშთი
მოსჩანს. ეკლესიის სამხრეთით, ძირს კლდეში არის წყარო.

ამ ეკლესიაზე ცნობები მოიპოვება სიგელ-გუჯრებში.

თ. ჟორდანიას თავის ქრონიკებში (წიგნი II) 1491 წლის ქვეშ
დაბეჭდილი აქვს (ოდნავი შემოკლებით) იმერეთის მეფის ბაგრატ
II-ისა და დედოფალ ელენეს და ძეთა მათთა გიორგის და ალექ-
სანდრეს (XV ს.) მიერ „მთის წმ. გიორგისათვის“ მიცემული გუჯრის
პირი, რომელიც, როგორც ამას თვით გამომცემელიც აღნიშნავს, მე-
ტად დამახინჯებულა; მე რაოდენიმედ აღვადგინე იგი და სრული აღ-
დგენაც ვგონებ შესაძლებელია.

მოვიყვან მას ნაწილობრივ:

„თქვენ წო გ'ი (წმიდაო გიორგი) მთის მთავარმოწამეო! რა-
გვართაც დავით აღმაშენებელისა და ძისა მისისა დი-
მიტრისაგან შემოწირული ყოფილყო და ისევე ჩ'ნ (ჩვენ)
მეფეთ მეფემან... პირმშომან ბაგრატ და თანამემცხედ-
რემან ჩ'ნმან (ჩვენმან) დედოფალთა დედოფალმან ელენე და ძეთა
ჩ'ნთა: გ'ი (ჩვენთა გიორგი) და ალექსანდრე... ვიგულისმიდგი-
ნეთ და

ველყავით ახლად აღშენებად და შემკობად ტაძრისა
შენისა და გარდავხურეთ ზევით ტყვიითა და სპილენძითა
და მოვაქედინეთ ხატი წ'სა (წმიდისა) გიორგისანი და წ'ისა
(წმიდისა) ...

და სხვანი ძველნი ბონგნი (ბუნავნი?) ხატნი გაუახლენით და
შეუკაზმენით, კარნი აუბით და მოუქედინით და კლრტენი
მოუწყვენი და დაუმაგრეთ და ახლად დაუმტკიცეთ და
შემოეწირეთ მამულნი და გლეხნი: სახადს-აგარა, მა-
თითა სახლკართა... ველითა... ვითა ძველთაგან მთისა

მთავარ-მოწამისა იყო ... ახლად შემოგწირე და დაგიმ-
კვიდრეთ ... შესავლისა, (?) შუა წყალსა გამოღმა და გაღმა
და საეწაღესა (?) საწირესა) აქით ... ასე მკვიდრათ და მკვიდრულნი
(დაბას?) დღევანდელი დაბა-ძველი?) მსხდომნი გლეხნი
თხოვრი კი [? თხოვრი კი] ძველთაგან ყოფილიყო მისითა
მმიდგომითა სამზღვრითა სამართლიანითა; ძმური [? ძმუისი]
... მისითა მმიდგომითა სამზღვრითა სამართლიანითა ...

და შემოგწირეთს კაცითს ადგილი ს'დ სრულად ზენათშუა ველ-
თის (ველიეთის?) მინდორს აქეთ... წყონაანს [? წყხორსი]
მათათშვილები და ქლივაძენი ... ჭაშლათს (ჭაშლეთს?)
... ქიშმეიძენი ... თუ ვინმე ავაზაკმა კაცმან ... მის
(მთის?) მთავარმოწამის ხატი ქელყოს გატეხად, მისი
სასარი არა იქნების; ძელსა აცვან⁶⁶ და სხვ.

როგორც აქედან ირკვევა, ბაგრატ II-ს განუახლებია ზემოხსე-
ნებული ეკლესია, განუახლებია და შეუწირავს მისთვის ადგილები და
ხალხი. გუჯარში დასახლებული სოფლები დღესაც არსებობენ, იგინი
მდებარეობენ მთიდან მახლობელ მანძილზე. ამ სოფლების დღევან-
დელი მცხოვრებნი ადასტურებენ ცნობას, რომ მათი ადგილები და
თვით ისინი ეკუთვნოდნენ მთის წმ. გიორგის. სოფ. წყნორში გადმომ-
ცეს, რომ „წყნორი და ძმუისი თაწმიდის გიორგის ჰქონია შეწირუ-
ლი“. იგინივე ხსენებული ეკლესიის მიჯნებს ასე ასახელებენ: „თასა-
ყდარი, საჩინებო (ადგილია), შუამთა, ვერხენარის სერი, ქეაყუნტი,
შემდეგ სოჩხეთის სამზღვარი (ნაკადი), წყნორი და ძმუისი“. აქ მი-
ჯნების ხაზი მოდის მთიდან სამხრეთისკენ, შემდეგ დასავლეთისკენ
და ბოლოს ჩრდილოეთისკენ ე. ი. თვით მთისკენვე.

ზემოთ მოყვანილი გუჯარის სიტყვები: „რა გვარათაც დავით აღ-
მაშენებელისა და ძისა მისისა დიმიტრისაგან შემოწირული ყოფი-
ლიყო... ისევე ჩ'წ (ჩვენ)... კელყავით ახლად აღშენებად“-ო გვა-
ფიქრებინებს, რომ ეკლესია დავით აღმაშენებელის დროს უკვე
აშენებული ყოფილა; მის მიერ და მის დროს, თუ მასზე ადრე? ეს
საკითხია; ვფიქრობ, რომ ადრე ზემოხსენებული ადგილიდან ცხადად
ჩანს, რომ დავით აღმაშენებელი მხოლოდ შემწირველი არის, და თვით
ეკლესია კი რომ უფრო ადრე უნდა იყოს აშენებული, ამას გვიკარ-
ნახებს წარწერები იმ სიძველეებისა, რომელნიც ოდესმე ყოფილა

ხსენებულ ეკლესიაში, ხოლო დღეს დაცულია ძმუისსა და წყნორში სიძველეების ხსენებული ეკლესიიდან ჩამოტანის სინამდვილეს აღსტურებენ ზოგიერთი პირნი, მცხოვრებნი ძმუის-წყნორისა; სტურებს სხვა გარემოებაც: ძმუის-წყნორის ეკლესიები ნობებია და ამ სოფლების მახლობლადაც არ არის შემოხსენებულ სიძველეთა დროინდელი რომელიმე შენობა, გარდა აღნიშნული მთის წმ. გიორგის ეკლესიისა, რომელშიაც ეს სიძველეები უნდა ყოფილიყვნენ.

ძმუისის დიდი ჯვრის წარწერა იხსენიებს ბაგრატ კურაპალატს, რაც მაფიქრებინებს, რომ ეკლესია მის დროს უნდა იყოს აღშენებული; მაგრამ რომელი ბაგრატი? ამის გამოსარკვევად საჭიროა მივმართოთ მეორე წარწერას იმავე ჯვრისა: იგი იხსენიებს ვინმე არსენს: „მე გლახაკმან არსენი მოვჭედე“-ო. ეს არსენი კათოლიკოსი უნდა იყოს; იგი თუ თავის სასულიერო პატივს არ ამკლავნებს ეს ან ბერის თავმდაბლობით აიხსნება, ან კიდევ იმით, რომ ამ დროს იგი შესაძლებელია კათოლიკოსობიდან გადამდგარი იყო; რომ ის კათოლიკოსი უნდა იყოს ამას ის გარემოებაც გვიკარნახებს, რომ კურაპალატის გვერდით უბრალო ბერი თავის სახელს ვერ მოათავსებდა. მაგრამ რომელი არსენი არის ეს არსენი? კათოლიკოსები არსენის სახელით დავით აღმაშენებლის მახლობელ ხანაში მხოლოდ ორია ცნობილი: ერთი IX ს-ში, მეორე X-ში⁶⁷. ხსენებული არსენი უნდა იყოს X ს-ისა, რომელიც თ. უორდანიას მე-II არსენად ჰყავს მიღებული; იგი ჩანს 954 წლების ახლო ხანებში⁶⁸. ეს წლები უახლოვდება ბაგრატ III-ის მეფობის ხანას და საფიქრებელია, რომ წარწერის ბაგრატი უნდა იყოს შემოხსენებული ბაგრატ III. აქედან, თუ ჭვარი, მთავარი ისტორიული ნივთი ეკლესიისა მიეკუთვნება ბაგრატ III-ის დროს, იქნება თვით ეკლესიაც იმავე დროისა იყოს. და რომ ასეა ამას ადასტურებს თვით ეკლესიის აგებულებაც, რომელიც შ. ამირანაშვილის აზრით, X ს. მიეკუთვნება.

შემდეგ, ამავე ეკლესიაზე ცნობას იძლევა სხვა სიგელი XVII ს-ისა, რომელიც დაბეჭდილი აქვს ს. კაკაბაძეს „დასავლეთ საქარ-

67 ქრონ. II, 75, შენ. 149.

68 იქვე.



თველოს საეკლესიო საბუთების“ წიგ. I-ში; ამ სიგლით ნიკორწმიდელს სვიმეონ წულუკიძე მთის წმ. გიორგის სწირავს ერთ კომპლექტში 69.

ბოლოს, მესამე განახლებული სიგელი, XVIII ს-ისა, დაბეჭდილი იმავე პირის მიერ, წიგნ II-ში არის მიცემული სოლომონ II-ის თანამემცხედრის დედოფალ მარიაშის მიერ ნიკორწმიდისათვის 1795 წელს; იგი ეხება დავას ერთ-ერთი (კაციეთის) ადგილზე და უკანასკნელს აძლევს ნიკორწმიდელს; აქიდან ირკვევა, რომ მთის წმ. გიორგის ეკლესია იმ დროს ყოფილა ნიკორწმიდელის გამგებლობაში.

ეხლა აღვწერ ხსენებული ეკლესიის სიძველეებს, რომელნიც ნაწილობრივ ინახებიან დღეს სოფ. ძმუისსა და წყნორში.

ძმუისი

წმ. გიორგის ეკლესია

სიძველე:

1. ჭვარი ხისა, 125×56×8¹/₂ სმ, შეჭვდილი (წინა მხარეს) ვერცხლზე ნაჭედი ხატებით: წმ. გიორგისა (გულში), მაცხოვრისა (თავში) და ღვთისმშობლისა და მაცხოვრისა (მხრებზე), რომელნიც დაფერილი არიან ოქროს წყალში; მას უწოდებენ „ოქროს ჭვარს“ ალბათ, ფერის გამო. ჭვარს ქვედა ნაწილში ერთ ნაჭერ ფურცელზე ჰქონია ვერცხლზედვე ნაჭედი ხატი, ეგონებ ნათლისმცემლისა, რომელიც აუძვრია და წაულია ვინმე ავაზაკს 1923—1924 წლებში. ძირა ცალიერი ადგილი ჭვრისა ახლო ხანში ვარაყით დაუფერიათ. ხატებს აქვს წარწერები: წმ. გიორგისა — **ⲒⲁⲒⲒ**, ანუ: წ(მიდა)მ გ(იორგი); მაცხოვრისას — **ⲠⲘⲚ** (ჭვრის თავში), ანუ: ი(ეს)უ. ქ(რისტ)ე და **ⲠⲘⲚ** (მხრებზე), ანუ: ი(ეს)უ ქ(რისტ)მ; ღვთისმშობლისას — **ⲒⲁⲒⲒ**, ანუ: წ(მიდა)მ მ(არია)მ.

ჭვარს აქვს სამი ასომთავრული წარწერა.

1. გულში, წმ. გიორგის ხატის მარცხნივ:

69 დას. საქ. საეკლ. საბ., წ. 1, 81.

კულუქუ [ჩ]
 ტხსჩ [ა]
 ჩვენი
 ან წ
 სს ჩს
 დუს
 კჩკ
 უსს
 უაჩ
 სსჩ
 დ

იკითხება:
 მე გლ(ა)ხ(ა)კმ(ა)ნ
 არსენი მო-
 ვვედე
 ჯ(ვარ)ა წ(მი)დ-
 5. (ი)სა ნა-
 თლის-
 მც(ე)მ(ე)ლ-
 ისაი
 ლოცვ-
 10. ა ყავ-
 თ.

2. მარჯვენა მხარეზე, ღვთისმშობლის ხატის მარჯვნივ:

ბრწყაზა
 ჩსდუსკ
 კონაყოკჩი
 სსსსსს
 სსსსს

იკითხება:
 დიდებულო
 ნათლისმცემე-
 ლო შემწე ეყ-
 ავ ბაგრ(ა)ტ კუ-
 5. რ(ა)პ(ა)ლ(ა)ტსა.

3. მარცხენა მხარეზე, ღვთისმშობლის ხატის მარცხნივ:



წაწეწ
ხეხეხეხე
ნაწიწიწი
ჩაწიწიწი
წიწიწიწი
წიწიწიწი

იკითხება:
წ(მიღა)ო გ(იორგ)ო
მცვენ ე(რისთავთ)-ე(რისთავთ)-
ნი კახაბ-
ერი და
5. მიქ(ე)ლ.

ჯვრის პირველ წარწერაში მოხსენებული არსენი უნდა იყოს კათოლიკოზი არსენ II, X ს-ისა; მეორე წარწერაში მოხსენებული ბაგრატ კურაპალატი — ბაგრატ III; ხოლო მესამე წარწერის ერისთავთ-ერისთავნი მიქელ და კახაბერი — ნიკორწმიდის სიგელში მოხსენებული მიქელ და კახაბერი; ესევე მიქელ უნდა იკითხებოდეს აგრეთვე ხეამლის მთის წარწერაში, რომელიც თუმცა ძლიერ დაზიანებულია, მაგრამ მისი ასოების ნაშთი ამას გვაფიქრებინებს. ოკრიბელები ამ მთას უწოდებენ კიდემოტეხილას.

ეს წარწერა არის:

წაწეწიწიწიწიწიწიწიწიწიწი
ჩაწიწიწიწიწიწიწიწიწიწიწი
წიწიწიწიწიწიწიწიწიწიწიწი

70 შ-ს შემდეგ დარჩენილი ასოს ნაშთი, მცირე ხაზი მათიქრებინებს, რომ ის ქ-ს მარჯვენა მხარი არის და მის ადგილს იქნებოდა ქ, შემდეგ იქნებოდა ზს და მანის მთელი სიტყვა შქ-ზს მიქელად წაიკითხებოდა.



იკითხება:

წ(მიდა)თ გ(იორგი)ი მეოხ და მფარველ ექ
(მე)ნ ე(რისთავთ) ე(რისთავსა) ენონს სუ(ლ)თა (?) და
ა მისთა მიქელს

2. ვერცხლზე ნაკედი ხატი წმ. გიორგისა, 29x27 სმ, ოქროს წყალში დაფერილი. წმ. გიორგი მდგომარეა (ხატის მარჯვენა ნაწილში) სასახლის კედელთან, პირით მარცხენა მხარეს, მას ხელში ქისა უჭირავს ფულით; წმ. გიორგის წინ (ხატის მარცხენა ნაწილში) დგანან გლაზაქნი, რომელნიც მოწყალებას სთხოვენ მას; წმ. გიორგის წინ თოკზე ჩამოკანჭურებულია სამი ეშმაკი, რომელნიც „ხელს უშლიან“ გლაზაქთ და წმ. გიორგის ეუბნებიან: „ფულს ნუ მისცემ იმათაო“. ხატს წმ. გიორგისა და გლაზაქების შუა დარჩენილ არეზე აქვს ასომთავრული წარწერები:

წ^ნ უ^ნ ს^ქ ა^ნ
ქ^ნ ს^ქ
ქ^ნ ს^ქ ა^ნ
ყ^ა ფ^ი
ს^ქ უ^ნ
რ^ქ ს^ქ
ყ^ა ფ^ი
რ^ქ

იკითხება:

წ(მიდა)თ გ(იორგი)ი საქონ-
ელსა
განუ-
ყოფ-
5. ს გლ-
ახა-
კთ-
o



ქაღ¹
 ხს²
 ქ³
 კ⁴
 ც⁵ ყ⁶
 ს⁷ კ⁸
 უ⁹ ქ¹⁰
 ზ¹¹ ყ¹²
 ქ¹³
 1

- იკითხება:
- წ(მიდა)ო გ(იორგ)ი
- ზიარ
- ქმენ
- მადლს-
5. ა შ(ე)ნ-
- სა მ(ე)-
- ლქ(ი)ზ(ე)-
- დ(ე)კ იშ-
- ხნ(ე)ლ-
10. ი

ეროვნული
 ბიბლიოთეკა

ხატი უძვირფასესი ნამუშევარია, წმ. გიორგი და გლახანი საეცხოვროდ არის გამოყვანილი; იგი ნაწილობრივ დაზიანებულია.

3. ვერცხლზე ნაჭედი ხატი წმ. გიორგისა, 80×64 სმ, წმ. გიორგი ცხენზე მჯდომარეა; იგი ტლანქი და დაბალი ხელის ნამუშევარია, განახლებულია 1890-იან წლებში.

4. ვერცხლზე ნაჭედი ხატი ოთხი წმიდანისა: გიორგისა, თევდორესი, მერკულისა და პროკოპისა, 70×39 სმ, წარწერებით: ქ¹ა ზ², ანუ: წ(მიდა)ა გ(იორგ)ი; ქ³ა ც⁴, ანუ: წ(მიდა)ა თ(ევდორ)ე; ქ⁵ა შ⁶კ⁷ხ⁸ზ⁹, ანუ: წ(მიდა)ა მერკ(უ)ლი და ქ¹⁰ა ს¹¹ა¹²კ¹³ა¹⁴ს¹⁵, ანუ: წ(მიდა)ა პროკოპი. ხატი საუცხოვო ნამუშევარია.

5. ვერცხლზე ნაჭედი ხატი ოთხი წმიდანისა: დემეტრესი, თევდორე ტირონისა, ნესტორისა და ევსტათესი, 70×39 სმ, წარწერებით: ქ¹ა შ²კ³ჟ⁴ქ⁵ა⁶, ანუ: წ(მიდა)ა დემეტრე; ქ⁷ა ც⁸კ⁹ქ¹⁰ა¹¹ნ¹², ანუ: წ(მიდა)ა თ(ევდორ)ე ტირონი; ქ¹³ა ნ¹⁴ს¹⁵კ¹⁶ა¹⁷, ანუ: წ(მიდა)ა ნესტორ და ქ¹⁸ა უ¹⁹ს²⁰ლ²¹ც²²კ²³, ანუ: წ(მიდა)ა ევსტ(ა)თე. ეს ხატიც საუცხოვო ნამუ-

შევარია და უნდა ეკეთვნოდეს იმავე პირს, რომელიც მე-4 ნომრითაა აღწერილი.



6. ვერცხლზე ნაკედი ხატი მაცხოვრისა, 11×11 სმ, ანუ: ი(ეს)უ ქ(რისტე). ხატი დაზიანებულია, იგი ზის ჩარჩოში 15½×13½ სმ, (მაცხოვარი წელამდეა გამოსახული).

7. (ქ. 71). სვინაქსარი (?) ეტრატზე ნუსხურად ნაწერი, დაზიანებული, ფურცელნაკლები.

წიგნს აქვს მინაწერები:

1. ერთ-ერთი ფურცლის მეორე გვერდზე, სადაც არის სათაური, ნუსხურად:

ყფოს: ყ, კონე შახთონ | ს: ანოქ უყსთონა: . ||,

ანუ: შ(ა)ფ(ა)თსა ბ, წ(მიდა)თა (მ)არხვათასა პ(აე)ლე ებრ(აე)ლთა.
ამ გვერდის ძირა ხარვეზზე სხვა ხელით, ხეცურად:

1. უყჩინე ყფოსე ესინონე ყჩნ ოჩნ: შაჩ შეჭითოეს

2. უყსყსშაჩნ ყჩნ ოჩნ აჩნ: შათს ყფოსე უაჭიეს ყჩნ ოჩნ

იკითხება:

1. გუჩინა შეილსა არს ... შ(ეუ)ნ(დო)ს ლ(მერთმ)ან, მის(სა)

მეუღლესა

2. გულსურმ(ა)ს შ(ეუ)ნ(დო)ს ლ(მერთმ)ან, ამინ, მათს შეილსა
ოვ(ა)ნეს შ(ეუ)ნ(დო)ს ლ(მერთმ)ან.

2. პირველი მინაწერის შემდეგ მე-9 ფურცლის მეორე გვერდის ძირა ხარვეზზე, ნუსხურად:

1. უყჩყყეძიეს სასხუნეს ყჩნ ოჩნ შაჩ შეჭითოეს უყთ

2. აშაყის ყჩნ ოჩნ შათს ძიეს ყჩნ ოჩნ აჩნ

იკითხება:

1. გუბრბუაძესა სორაზანს შ(ეუ)ნ(დო)ს ლ(მერთმ)ან, მისა

მეუღლესა გულა-

2. რდულს შ(ეუ)ნ(დო)ს ლ(მერთმ)ან, მ(ა)თს (sic) ძეთა

შ(ეუ)ნ(დო)ს ლ(მერთმ)ან, ა(მი)ნ.

შ. ამირანაშვილის აზრით, ძმების ორი ოთხ-ოთხი წმიდანის ხატები, წმ. გიორგის ხატი? და წყნორის წმ. გიორგის ხატი ერთი ვერცხლიდან უნდა იყვნენ ჩამოხსნილნი.



სოჩხეთი

ნათლისმცემლის ეკლესია

ს ი ძ ვ ე ლ ე ნ ი :

1. ჯვარი ხისა, წოდებული ნათლისმცემლის ჯვარად, $69\frac{1}{2} \times 42\frac{1}{2}$ სმ, შექმნილი წინა მხარეს ვერცხლით და შემკული ჰედილი ხატებით და 7 თვლით; ვერცხლი ოქროს წყალშია დაფერილი.

ჯვარს ქვედა ნაწილში აქვს წარწერა:

† სვიმონ
 იობ
 იძე
 ქ. შე
 5. ვამკე
 თ ჯვარ
 ი ესე
 ნათლის
 მცემელი
 10. თ(ა)მ(ა)ზ(ა)მ
 (აგ) ოგიამა
 .. ნმ.: სოჩ
 .. ლს თე

2. ვერცხლზე ნაჰედი ხატი წმ. გიორგისა, $13\frac{1}{2} \times 9\frac{3}{4}$ სმ, გადაკრული ფიქარზე წმ. გიორგის მდგომარეა; მის ფეხებთან (ორსავე მხარეს) არის წარწერა:

წა: უ¹7 კ¹0¹ა¹
 უ¹კ¹0¹ნ¹ა¹ბ¹დ¹რ¹ი: ყ¹ნ¹ს: გ¹ქ¹0¹ა¹
 რ¹ი¹რ¹ყ¹დ¹ს¹ს: უ¹ა¹ყ¹ბ¹ა¹დ¹ი¹რ¹ბ¹ს¹
 ნ¹ს: რ¹ი¹ნ¹რ¹ს¹ბ¹ს: ბ¹რ¹ს: კ¹ს¹
 ბ¹ს: ქ¹ს¹უ¹ქ¹ა¹ს¹ბ¹ა¹ს: ბ¹რ¹ს:

იკითხება:

წ(მიდა)ო გ(იორგ)ი მეოხ
 ექმენ ორთავე შინა ცხო-

ვრებასა გოშქოთელთა-
 ნსა ივ(ა)ნეს და ძესა მა-
 5. თსა ქაიხოსროს, ა(მი)ნ.

3. (ქ. 134). ფიცარზე ნახატი იოანე ნათლისმცემლისა, 79¹/₂ × 51¹/₂ სმ. ძლიერ დაზიანებული (ფიცარი დაფუტურებულია, მხატვრობა მიმქრალია და ვერცხლის შემკულობიდან მცირედი ნაწილია შერჩენია).

4. (ქ. 135). გარდამოხსნა, 272 × 155 სმ, შემკული ოქრომკედით და ფერადი ძაფით ნაკერი ხატებით და სახეებით და ასომთავრული წარწერით. ზვეულად.

ა. წარწერა ზვეითა ნაწილში:

† ყ¹რ¹ი¹ნ¹რ¹ს¹კ¹ნ¹† რ¹ა¹ს¹რ¹ყ¹ + ბ¹რ¹ს¹ს¹რ¹ნ¹ + რ¹ყ¹ბ¹ბ¹ს¹კ¹
 ს¹ + ბ¹ქ¹ბ¹ჩ¹ნ¹რ¹ბ¹ + რ¹ა¹ბ¹რ¹ყ¹ნ¹ + ქ¹ბ¹ს¹ქ¹ +
 ბ¹ს¹ბ¹რ¹ნ¹ ბ¹დ¹ს + ბ¹რ¹ს¹ბ¹ს + ბ¹ს¹ბ¹რ¹ს¹ [ბ¹რ¹ს¹ნ¹ +
 ს¹ბ¹ბ¹ნ¹რ¹ბ¹რ¹ყ¹რ¹დ¹ + ყ¹რ¹ბ¹ბ¹ბ¹რ¹ს¹ნ¹ + ბ¹ს¹ქ¹ს¹

⁷¹ ზოგიერთ სიტყვათა შორის წარწერაში ზის ვარი სიტყვების განკვეთის ტექნიკურ ნიშნად.



სს + სწოხნ + ზც : ლღრ + ყრჭდ + ჭს
ჭრდოიწს + : ციხდ : ლ + ზც + კწ : ნსნ
წოხნ + ზრდჭყრ

გ. ძირა ნაწილში

ყწ : . ჯკჯ + ლქჯჯკკყსწს + სცქრწც +
ყრჯკკყწოხნ + კკჭოხჭწწ + კრწქჯჯ :
ჯიჯყწწწწ + [კკკკკკ] [სყ] ჯქწწ + ჯწჯს
ქოხწწ + ზწ : რწწწწწწ : ჯჯყრჯკწწ +
ყოწწწწწ : წწწწწწ წყრწწწწ

დ. მარჯვენა მხარეს:

ქქქქქ : ჭწწ : ლწწ ყწწწ : ქქქქქ :
ქქქქქ : . ჯჯჯჯჯ + სწწწწწწ :
ჯწწწწწწ : კკქქქ : ჯწწწწწწწ :
ქქქქ ქქქქქ : . ლწწწწწწ : . კკწწწწწ :
ქქქქქ : ყრწწ

ე. ბოლოს, წარწერა გადადის ისევ ზევითა ნაწილში პირველი სტრიქონის თავზე:



6. **ს(ა)რწმუნოებრივი მართლმადიდებელი - - - სმნი**

იკითხება:

1. ქ შევნიერებ(ან) იოსებ ძელ(ის)(ა)გ(ან) გ(არ)დამ(ო)ე ს(ნ)ა უბრწუნელი გუამი შ(ე)ნი ქ(რ)ისტ(ე), და რ(ომელ)მ(ან) კ(უარ)თითა წმიდ(ითა), წარგ(რა)გნა, სურნელეზით შემურვ(ი)ლ(ა) ახ(ა)ლ-
2. სა ს(ა)ფლ(ა)ვს(ა) დ(ა)გდ(ვა) შემ(დგომა)დ მეს(ა)მე(სა) დღ(ე)ს(ა) აღსდ(ე)გ და მ(ო)ან(ი)ჰ(ე) სოფელს(ა) დიდ(ი) წყ(ა)ლო-
3. ბა; ამა გ(არ)დამოცსნ(ის) ს(ა)თრელ(ი)თ? შემამ კობელს, რომელმ(ან) მეორ(ე)დ აღაშენნ(ა) ციხეთ (?). ს(ა)ყდ(არ)ნი მ(ო)ნასტერნი დ(ა) ეკლ(ე)სი(ა)ნი და შეამკ(ე)ნ(ა) ყოველ(ი)თურ უნაკლ(ო) კელითვე
4. მხ(ა)ტ(ვა)რთ მ(ი)ერ განაშე(ე)ნა ხ(ა)ტ(ა)თ, წიგნით დადებ(ის) სიმრავლ(ი)თ აღს(ა)ვსე ყო მ(ე)ორეს აღმაშენ(ებ)ელს მეფეთ
5. მეფ(ე)სა ბაგრ(ა)ტსა ცოდვანი მათნ(ი) შეუწ
6. დუნეს ღმერთმან ამ(ი)ნ.

შენიშვნა: წარწერა სიტყვებში (ზოგან) შეიცავს ზედმეტ ასოებს, რომელნიც აღმოკითხვის დროს ჩემ მიერ გამოტოვებულ იქნა.

8. (ქ. 72). სასულიერო შინაარსის წიგნიდან დარჩენილი რვეული (6 ფურცელი), ნუსხურად ნაწერი.

წყნობი

წმ. გიორგის ეკლესია

სიძველენი:

1. ვერცხლზე ნაჭედი ხატი წმ. გიორგისა ზომით (ფურცელი) 33X65 სმ, დაკრული ფიციარზე. წმ. გიორგი ცხენზე მკდომარე, მის წინ გამოსახული არიან მეფის ასული ვეშაპთან, მეფე-დედოფალი და სხვ.; აქვს წარწერა —

ა. წმ. გიორგის თავთან: **წაიღე** ანუ: წ(მიდა)მ გ(იორგ)ი

ბ. წმ. გიორგისა და მეფე-დედოფალთ შუა:



ანუ:

სსსსსსსს
წსსს წსსსსს
სსსსსსსსსსსს
სსსსსსსს
5. სსსს სსსსსს
სს სსსსს
სს

სასწაული
წ(მიდ)ისა გ(იორგ)ისი.
განრიგებამ
ვეშ(ა)პისს-
5. აგ(ა)ნ მთ(ა)ვრ-
ის ას(უ)ლი-
სა.

ხატი უძვირფასესად არის ნაქანდაკევი; იგი ძლიერ დაზიანებულ-
ლია; დაზიანებულია წმ. გიორგის თავის ნაწილი, ვეშაპი, მეფე-დე-
დოფლისა და სხვ. განაპირა ნაწილი. ხატს ფიცარი მოგვიანო ხანისა
აქვს. ადგილობრივ პირთა ცნობით, ხატი დიდი ხნის წინათ ჩამოტა-
ნილი არის მთის წმ. გიორგის ეკლესიიდან.

ამავე ხატთან არის (მისავე ფიცარზე დაკრული) მეორე ხატის
ნაშთი, რომელიც წარმოადგენს ვერცხლზედვე ნაჭედს სამს მდგო-
მარე პირს, რომელთა მარცხნივ არის წმიდანის ნიშბი წარწერით:
წაიღე...; ანუ: წ(მიდა)მ კ(ვი)რ(ი)ვე; უკანასკნელის ძირს სხვა პი-
რის ნაშთი, შენახული წელს ქვევიდან დაწყებული ფეხამდე. ეს ხატი
არის ერთ დიდ და რამდენიმე წვრილ ნაგლეჯად; ესეც საუცხოვო ნა-
მუშევარია.

ორივე ხატი ერთ ხელს ეკუთვნის; ადრევეც ისინი ერთად უნდა
ყოფილიყვნენ მოთავსებული ერთ დიდ ხატზე ან ჭვარზე.

2. ვერცხლზე ნაჭედი ხატი წმ. გიორგისა, 36¹/₄ X 28 სმ, გადა-
კრულ ფიცარზე, რომელსაც ზურგზე ტყავი აქვს შემოკრული; იგი
შემკულია 5 თვლით, მე-6 ჩამოკიდებულია ზედ; აკლია 4 თვალი.
ხატი ძლიერ დაზიანებულია: მოჩანს მარტო წმ. გიორგის სახე, და-
ნარჩენი სულ ნაჭრებად არის ქცეული; ხატზე მრავალი სხვა ნაჭერია
დაკერებული.



[ქ] იწა ზც ზ'ნაღუკაგუსკაჩჩაქაქა
 [ყსინ] წანა ზც ზყინ [უ] ჩაგინა კაქაქა
 [ჯ] ჯ კანაგაღაყჩაქაქა
 კაგაგაქაქა
 ინაგაქაქა [ქ]
 სცაქაქა
 ჩაგაქაქა
 სანაგაქაქა
 ზც
 სცა
 იქაქა
 ზანაგაქაქა
 ხაქაქა

იკითხება:

1. ჭ (შერთ)ო და წ(მ)ი(და)ო გ(იორგ)ი მთის მ(თ)ავ(ა)რმ(ო)წა-
მეო ი-
2. კსენ ჭ(ირ)ისა და წყე(ც)ის(ა)გ(ან) ქუცნა მხე(ი)ძე
[ღ]ა მ(ი)სნი ცოლმეი[ლნ]ი მე კა"შია (?) ..
 მო(ცქ)ედე ხა(ტ)ი
3. ესე წმ(ილ)ისა გ(იორგ)ი-
 სა შე(ს)ა-
 ნ(დ)ო(მე)ლად

სუ(ლ)თა ჩ[ვენთა]
 და
 10. სად-
 ლეგ(რ)ძე-
 ლთ
 ჩე(მღ)ა.

ხატს აქვს ტყავის ბუდე; ხატზე იყო 21 დიდი და 2 პატარა ზღვის ქვისა (?) და სხვ. მძივი, რომელთაგან 15 დიდი და 2 პატარა აღგი-
 ლობრივ ხატთანავე იქნა დატოვებული, ხოლო 6 დიდი მძივი გადა-
 ტანილ იქნა დასაცავად ქუთაისის საისტორიო-საეთნოგრაფიო მუზე-
 უმში (ქ. 145). ხატთანავე არის მრავალი ფარა.

8. (ქ. 144). ვერცხლზე ნაჭედი ხატი წმ. გიორგისა, 21×17 სმ,
 გადაკრული ფიცარზე, ძლიერ დაზიანებული: ვერცხლის ფურცელი
 ნახევრად აგლეჯილი და დაკარგული აქვს. ხატი ზის ტყავმემოკრულ
 ხის ბუდეში, გარედან კიდევ სხვა ტყავის ბუდე აქვს.

ჯონია

ჯონიას წმ. გიორგის ეკლესია

ერთნაეიანი ბაზილიკაა, ნაშენი შირიმის ქვისა და კირისაგან; ში-
 გნით ვალესილია კირით, თალი გადაკეთებულია.

აქვს ნუსხური წარწერები:

1. სამხრ. კარის მახლობლად (აღმოსავლეთით)

რ ა უ რ ყ	წ(მიდა)ო გ(იორგ)ი შ(ეიწყალ)-
ე ყღჳნ	ე-კ(უ)ზუნა (?)

2. პირველის აღმოსავლეთით —

რ ა უ რ	წ(მიდა)ო გ(იორგ)ი
(ყ რ)...	შ(ეიწყალე)...

3. მეორის აღმოსავლეთით —

რ ა შ ა ს ჟ ყ რ	წ(მიდა)ო მოსე შ(ეიწყალე)
-----------------	--------------------------

4. მესამის აღმოსავლეთით —

რ ა უ რ ყ რ	წ(მიდა)ო გ(იორგ)ი შ(ეიწყალე)
ყყუოს	უშა (?) წ(მიდ)ის
რ(ნ)ჳჳახს	ანავორს (?)
... უ რ ნ რ	... გენ ა (?)

წმ. გიორგის ეკლესია

სიძველენი:

1. კანკელზე გაკეთებული ხისგან ნაკვეთი ქანდაკება ჯვარცმისა ღვთისმშობლითა და რომელიმე სხვა მანდილოსნით.

2. ვერცხლზე ნაქედი ხატი წმ. გიორგისა, 39¹/₄×34 სმ, დაფერილი ოქროს წყალში, გადაკრული ფიცარზე. წმ. გიორგი ცხენზე ზის და ვეშაპს ჰგმობიანს. ძირა ამოიხე ხატს აქვს ასომთავრული წარწერა:

1. ქიშ-აოა. ბა. წა. ბა. უ. უ. ნ. ცა. ზო. ყ. ს. მ. ყ. წი. ბ. ც.
2. ბა. მ. წი. მ. ბ. ც. ზო. ყ. ს. მ. ყ. წი. ბ. ც. უ. უ. ნ. ცა. ზო. ყ. ს. მ. ყ. წი. ბ. ც.

იკითხება:

1. ქ ლმ(ე)რთო და წმიდ(ა)ო გი(ორ)გი ამ(ა)ლღებ(ი)ს(ა)ო, შე(ე)წიე და მშვე(ი)დობით დ(ა)იკეე ფირან მხე(ი)ძე
2. და თანა მ(ე)ცხ(ე)დრე მათი აბაშ(ი)სა ას(უ)ლი ელ(ე)ნე და ძენი მა(თ)ნი ქ(უ)ცნა და გი(ორ)გი ო(რ)სავე შ(ი)ნა ცხ(ოვრება)სა, ამინ.

გადმოცემით ხატი მოტანილია სვანეთიდან ბერია ბაბუხადიას მიერ XIX ს. დასაწყისში.

3 ფიცარზე ნახატი ხატი წმ. გიორგისა, 49¹/₂×41 სმ, წმ. გიორგი ცხენზე მჯდომარეა; ხატი ძლიერ დაზიანებულია. მას მარცხენა ქვედა კუთხე მოტეხილი და დაკარგული აქვს.

4. (ქ. 142) ხისგან ნაკვეთი ხატი წმ. გიორგისა, 10³/₄×7¹/₂ სმ, ქართული ხელოვნებისა, ათონურად ნამუშევარი.

5. სახარება დაბეჭდილია საჩხერეში 1817 წელს, შემკული ვერცხლის ბუდით, 12×8×4 სმ, ბუდეზე ქედილი ხატებია მაცხოვრისა და სხვ. და უზის 6 თვალი (წინ 3, ზურგზე 3).

ბუდეს ზურგზე აქვს მხედრული წარწერა:

- ქ. შევამკევე საღმრთო
 სახარება ესე მამის
 ქ. ჩემის ერისთვის ძის
 ბარძიმის სულის-
 5. ა საოხად, ძემან
 მისმან
 გიორგი,
 ჩყით წელთა (1819 წ.)

6. (ქ. 73). ქამნი, ნუსხურად ნაწერი, დაზიანებული, თავსა და ბოლოს ფურცელნაკლები.

წიგნს „დასდებელი აღდგომისანის“ წინა ფურცლის პირველი გვერდის ბოლოში, მეორე სვეტის დასასრულს აქვს მინაწერი ნუსხურად:

- ბუ ეშუჟ ია ყუღა
 ჩუ უყსოჟო მუჟა მუ
 აქსნი შაასოჟ შასოჟ
 ესე უნიჭოღოღო მისი
 5. სესა რნი შნ ჭსნი

იკითხება:

- ზე აღიდე, ლ(მერთ)ო, ბატონი
 გურიელი მამია და
 ივს(ე)ნ მიორედ (sic) მოსლესა
 ასა გ(ა)ნკითხვისა მისი-
 5. სასა, ა(მი)ნ და კ(ირიელეი)-
 ს(ო)ნ.

7. (ქ. 74). კონდაკი ნუსხურად ნაწერი, დაზიანებული, თავში ფურცელნაკლები.

8. გვირგვინი ჭვარისწერისა, გაკეთებული ფერადი ძაფისა და მძივისაგან, 2 ცალი.

9. ლანგარი სპილენძისა, სომხური წარწერით:

ԱԶՎԻԱՄԻԹԳԹԱՆԷԲ = ა ზ ე ე ი ა მ ი რ დ რ თ ა ნ ჰ ბ.

10. (ქ. 143). ფარა ოსმალური, ერთი მცირე ქისით. გურნის ეკლესიის ს ი ძ ვ ე ლ ე :

1. (ქ. 5). შეწირულობის წიგნი, ანუ ნუსხა.

კისორეთი

კისორეთის წმ. გიორგის ეკლესია

ერთნაგვიანი ბაზილიკაა, $10 \times 4\frac{1}{2}$ არშ., ნაშენი მოკეციბოლო და მოლურჯო ფერის თლილი ქვისა და კირისაგან; კარი აქვს სამხრეთით და დასავლეთით. სარკმელი აღმოსავლეთით და დასავლეთით; ტრაპეზი გაკეთებულია ჩუქურთმიანი ქვებისაგან, იგი ოდნავაა დაშორებული კედელს; სამკვეთლო თახჩაშია გამართული, სხვა თახჩა არის კიდევ სამხრეთ-აღმოსავლეთის კედელშიაც, ამ თახჩის მალა არის კიდევ სხვა თახჩა, წოდებული „არმანად“. უკანასკნელში შენახულია ძველი კანკელიდან დარჩენილი ჩუქურთმიანი ქვები, 9 ცალი; ამგვარივე ქვები აწყვია კათოლიკონში, ჩრდილოეთის კედელთან 10 ცალი (სულ 19 ცალი).

ეკლესია მოხატულია; მხატვრობა ნაწილობრივ დაზიანებულია, ძირა რიგი საკურთხეველშიაც და განსაკუთრებით კათოლიკონში თითქმის სულ აღარა ჩანს. საკურთხეველის კონქში დახატულია ქრისტე, მის ქვევით პირველ რიგში მღვდელმთავრები, ასომთავრული წარწერებით.

ეკლესიის აღმოსავლეთ-სამხრეთით (?) მეორე გორაკზე არის ნანგრევი მთავარანგელოზის ეკლესიისა, სადაც ერთ-ერთი გვარის წევრნი მსხვერპლად ღორს სწირავენ.

რიონი

მატხოვრის ეკლესია

ს ი ძ ვ ე ლ ე ნ ი :

1. (ქ. 104). ოთხთავი, $20 \times 15 \times 8\frac{1}{2}$ სმ., (ფურცელი $19\frac{1}{2} \times 14\frac{1}{2}$ სმ.). ეტრატზე ნუსხურად ნაწერი, წიგნისათვის 1824 წელს გაუკეთებიათ ახალი ყდა, რომელიც შეუქმნიათ ვერცხლითა და რუსული მინანქრის ხატებით; ამავე დროს წიგნი დაუზიანებიათ: წაუქრიათ მის-



თვის გვერდები, რისგანაც დაზიანებულია ზევითა ნაწილში პირველი სტრიქონი, ძირს კი მინაწერები აშოებზე.

ოთხთავს ფურცლები აკლია, დღეს შენახულია 302 მ. ფურცლები მას აქვს ოთხი მახარებლის სურათი ორ ფურცელზე (თითო თითო გვერდზე); პირველი ფურცელი არის მათეს სახარების თავში, მეორე — იოანეს სახარების წინ (222), პირველზე ხატია მათე და მარკოზ, მეორეზე ლუკა და იოანე. სურათები ძლიერ მდარეა.

ოთხთავს უკანასკნელ (302—303) ფურცლებზე, როგორც ჩანს, ჰქონია ანდერძი გადამწერისა; ეს ანდერძი შემდეგ ხანში ამოუშლია დეკანოზ გრიგოლს და მის ადგილას თავისი ანდერძი ჩაუწერია, რაც მტკიცდება შემდეგით:

1. დეკანოზის ანდერძის სტრიქონთა შუა მოჩანს ძველი ნაწერის ნაშენები:

2. ამ ანდერძის ზევით ნაწერი (გამოკრებილი სახარების ტექსტი) არ კი თავდება, არამედ სიტყვა გაწყვეტილია ამგვარად: „განკურნებდით მთ შა უძ“ (ნუსხურად); უკანასკნელი სიტყვა უნდა ყოფილიყო „უძღურთა“, „ღურთა“ ამოფხეკილია.

3. ოთხთავისა და დეკანოზის ანდერძის ხელი და მელანი სხვადასხვაა, პირველი ლამაზი ხელით არის ნაწერი, მეორე კი მდარეთი, პირველის მელანი მკრთალია, მეორისა კი შავი;

დეკანოზის ანდერძს, როგორც ზევით მოყვანილი ცნობიდანაც ჩანს, უჭირავს 302 ფურცლის მეორე გვერდის მეორე სვეტი (20 სტრიქ.), 303 ფურცლის პირველი გვერდი (24 სტრ.) და მეორე გვერდი (11+3 სტრ.) ერთ სვეტად. დეკანოზის ანდერძის ტექსტი (დაწერილი ნუსხურად):

302 ფ.
მე-2 გვ.
მე-2 სვ.

1 ს(ა)ხელითა ღ(ვ)თისაჲ-
თა და მეოხებითა
ყ(ოვლა)დ წმიდისა ღ(ვ)თის
მშობელისათა

5. მე დეკანოზმან გრი
გ(ო)ლ. პლტელმან
გ(უ)ლსვიდგინე. ცო-
ღვ(ა)თა. ჩ(ე)მთა აღსა-
ხოცელ(ა)დ. რა(თა)მცა .

10. ს(უ)ლისა ჩემისა ს(ა)ლხე[ნ]-
ელ(ა)დ. რიონს სა(უ)კუ-

ხომ. ალაპი გ(ა)ვ(ი)ჩ-
ნე: — და მოვ(ა)კსენე
კეცსა რიონსა: ქა
15. ლაქსა და ივინი
მაცხოვრისა ხ(ა)ტის
მოკედასა. დამენუ-
კენს დამე კელპ-
ვე(ა)ვ. მაცხოვრი-
20. სა

303 ფ.

72

- 1 გვ. და გ(ა)მიჩინეს სა(ა)უ(უ)კუნ(ო)ა ალაპი ფე[რის]-
ცვალებისა დღ(ე)სა ყ(ოველ)ით(უ)რთ [უნა]-
კლ(უ)ლოთ რაიცა ალაპსა ნიეთი [უნ]-
და რაზომიცა ხუცესი რიონს ესახ[ლ]-
ოს მ(ა)ს დღესა ყ(ვ)ლ(ა)ა ჩემთ(ვი)ს სწირ(ვა) [დ]-
ენ და ს(ა)წირავ(ა)დ თვითთი კორჩხლა:
ღვინთა მიეცემოდეს მეკელეთ(ა)გ(ა)ნ და
სტუმ(ა)რთა და გლ(ა)ხ(ა)კთა ნუგეშინის
10. ეცემოდეს ს(უ)ლისა, ჩემისა ს(ა)ლ(ო)ცველად და
ყ(ოვე)ლთა წირვ(ა)თა და ლოცვათა მო(ვ)ე[ი]-
კსენებოდე. და დავილოცვებოდე:—
ღწ ამ(ა)ს ჩემგ(ა)ნ ს(ა)სოებით ქმნილსა რ[ა]-
მ(ა)ნცა გუარმან. კ(ა)ცმ(ა)ნ. რ(ომ)ლისაცა მიზეზ[ი]-
15. სა შემოღებითა შეცვ(ა)ლებ(ა)დ: კელუ(ო)ს
და ესე ზემოით ვითა სწერია ალა-
პი წირვ(ა)ა და ლოცვათ თუ დამაკლ-
ოს. ვ(იდრ)ე აღს(ა)სრ(უ)ლ(ა)მდე ე(ა)მთა პრი(ს)-
ხ(ა)ვსმცა მ(ა)მ(ა)ა ძე და წმიდაჲ ს(ულ)ით. და
20. წმიდაჲ ღ(ვ)თისმშობელი. და ჩემთამც(ა)
ცოდვ(ა)თა. და ბრ(ა)ლთა: მზღვე(ლ)
არის დღესა მ(ა)რს დიდსა გ(ა)ნკიოხ(ვი)[ს(ა)სა]
და ვინც არ დამ(ა)კლოს აკურთ[ხნეს]
ღ(მერ)თ(მ)ან:-

303 ფ.
მე-2 გვ.



74 (ს) სრულითა სააღაპ-
მარქვენი
ქმნილი
ქმნილი

ოათ. ძ(ა)ლითა ჩ(ვე)ნ [კ] (ე)ვი შევესჯერდით (ი)რ(დ)ე
ვინცა შესცვალოს პრისხავსმცა ძ(ა)მა ძე

5. და ა(უ)ლ^ი წ(მი)დაა და ესე მ(ა)ცხ(ოვე)არი რიონისა
დეკ(ა)ნოზობ(ა)სა

ც(ხ)ადადსძისა და მქედლისძის(ა)სა ეძგუღრა-
დსძისა და ციქუადსძისა სა. ვაბარისძისა (და)

... ესორნაჲ სძისასა. ახალდსძისა და ქ
... ძის სა დოლაბარისძისა. და მაჩა(ლ) ...

10. (ძ)ის(ა)სა. მე სალთ^ოელსა გ(რი)გ(ო)ლს დამიწე[რია]
და მოწამე ვარა.

ამის შემდეგ ცარიელი ადგილია; მერე მხედრულა მინაწერი;
შემდეგ ისევ ნუსხა ხუცური ხელით:

ჩ ზ ე(ა)კ(ო)ნ(ო)ზისა გ(ა)ზრდილმ(ა)ნ. ი(ო)ანე^ე. მ(ა)ც^ხო-
ერისა მოკედასა ზედა და[დგა]
მოიჭირვა და შეიუნდვენ ო^რ(ფალო)ლ^ო: (მერთ):

ბოლს, ქვედა აშიაზე გაგრძელებაა ზემოსხენებული მხედრუ-
ლისა, რომელიც აქედან გადადის აქვე მარჯვენა აშიაზე და იქ თავ-
დება.

იგი აღწერილი იქნება ქვემოთ.

ოთხთავს აქვს მინაწერები, რომელთაც მოვიტან შემოკლებით:

- 1. მე-7 ფ., მათეს სურათის მარჯვნივ მინაწერი მიმჭრალა.
- 2. ა. 25 ფ., მე-2 გვ.,

ქვედა აშიაზე, ნუსხურად: ი(?) ლ(მერთ)ო^რ შეიწე(ა)ლე სუემონ
დ(ე)კ(ა)ნ(ო)ზი

ბ. 46 ფ., ორივე გვერდზე, ნუსხურად. ... მ(ა)ცხ(ოვე)არო რიონი-
საო ამ სფელსა ად-

ქვედა აშიაზე: ლენგრძელე სვ(ი)მონ მთავ(არ)(ე)ბისკოპოზოზი...
მინაწერები ა და ბ ერთი ხელითაა ნაწერი და ეკუთვნის XIX ს.

73 ეს სტრიქონი წაპრილია.
74 ეს ნაწილი არ იკითხება.



ეროვნული
მაზლიჩიშვილი

- 3. ა. 67 ფ., პირვ., გვერდზე, ქვედა აწიანზე, ნუსხურად: მოიქსენე ო(უფალო) ც(ო)ცხლით ცხოვნებით გოჩია სუენა ტაშვილი.
- ბ. 68 ფ., პირველი გვერდის ქვედა აწიანზე, ნუსხურად: მოიქსენე უ(ფალო) მამუკა ალფაიძე...
- გ. 78 ფ., მე-2 გვერდის ქვედა აწიანზე, ნუსხურად: მოიქსენე უ(ფალო) გოჩია ტურაბენიძე, მეუღლე მისი მანიცა...
- დ. 79 ფ., პირველი, გვერდის ქვედა აწიანზე, ნუსხურად: მოიქსენე უ(ფალო) გოგია სულაქუ ლიძე მეუღლე მისი თითაი...

მინაწერები ა, ბ, გ, დ, ერთი ხელითაა ნაწერი და ეკუთვნის XIX ს.

4. 83 ფ., მე-2 გვ. და 84 ფ. პირველი გვ.

ქვედა აწიანზე, მხედრულად:

ძალე... თუთუბერიძე და მაგა-
ძის (?) მახარობელი წაგვი[ვიდ]ა
ჩვენ თემ(ე)ა ვი(თ)ხ(ო)ვეთ ადგა

5. თემი, პავლეს დეკანოზს
მორჩაძეს მიადგა; ადგა დეკა-
ნოზი იოსელიანს სიმონ(ნ)ს და ეზიას თემობით
მიადგა: რათ გარდაგბ(ი)ვირე ეს კაცი. აწ კაცი
დაგვანება. აწ წიგნი უბოძა ხატს [და]..
მ(ა)ს თუ ამ კაცს ჩემგან და ჩემის რჯული კაცი[სა]-

10. გან არაფერი უღებე გასდგის, თუ გაძლიოს,
არა თქვენ გიახლოს. არის ამის მოწამე

ხახუტა სვილაქველიძე, მამვაკა ალფაიძე.
ქოროკონს (sic) ჩყ (1800 წ.)

5. 131 ფ. პირველი გვერდის ... ჩვენ: სულ: რიონელმა: ბერმა:
და აწიანზე, მხედრულად: მღღელმა:

აზნაურმა: და: ერმა: თქვენ: გიორგი: ლორთქიფანიძეს...

6. 140—148 ფურცლები უჭირავს წიგნის ხელახლა დამკაზმავთა
მხედრულ მინაწერს.

140 ფ. პირველი გვ.:

ქორთონიკონს: ჩუვდ (1824 წ.), იელისის კდა: (24)
 ჩვენ, ცოდვილმან და უნდომან მონამან ღვთი-
 სამან, ვიგუღეთ და ვიგულსმოდინეთ რიონსა-
 მცხოვრებელმან და ქუთაისის მოურავმან სპი-
 5. რიღონ მესხმან: და გენათის მარტომყოფელ-
 მან რიონის დეკანოზის ძემან და თვით ყოფი-
 ლმან მღვდელთმონაზონმან მორჩაძემ ნიკო-
 ლოზმან: მოვაჭედინეთ მეორეთ წმიდა ესე ოთხ-
 თაენი სახარება და შევამკვეთ იესოთ ოთხის
 10. მახარებლით და თვალით: მაცხოვარო რიო-
 ნისათ და ოთხთაენო სახარებაო, შე-წირე მწ-
 ვლილი ესე და მშვიდობა მოგვამდღე მარჩობ-
 ლითავე ცხოვრებასა შინა: და ვინცა შენდო-
 ბა გვიბრძანოთ, ღმერთოა თქვენც შევიინ-
 დოსთ მამანო და ძმანო, ამინ:


მე-2 გვ. ღმერთო აცხოვნე და შეიწყალე სვიმონ მთავარეფისკობოზი:

—	—	ჯამშან ასათიანი
—	—	ზაქარია ქვარიანი
—	—	ხუცია საყვარელიძე
—	—	გიორგი ლორთქიფანიძე
—	—	ამირ(ან) მესხი
—	—	თამაზა მესხი
—	—	პაატა მესხი
—	—	ივანე მესხი
—	—	ბეჟან მესხი

141 ფ. პირველი გვ.

—	—	სეხნია მესხი და მისი მეუღლე მისი ანა ჭულერიას ქალი ...
—	—	ანდრია კანდელაცი
—	—	პავლე და გრიგოლ დეკანოზი
—	—	გოჩია სვინატაშვილი და კაცია სვინატაშვილი
—	—	მამუკა ალფაიძე
—	—	გოჩია ტურაბელიძე
—	—	ხახუტა სულაქველიძე

—„— —„—
—„— —„—

გოგია სულაქველიძე
მღვდელთმონაზონი დევანოზი
დავით ბერი მორჩაძე და
სახლელუნი მისნი.  **ქართული
სახლელუნი მისნი.**
გეგზლიოთეკა

მე-2 გვ.

—„— —„—

მარტომყოფი ნეკოლოზ, სახ-
ლელუნი მისნი

7. 156 ფ. მე-2 გვ.

ქვედა აშიაზე, მხედრულად:

ქ. მეფე სოლომონ და თანამემცხედრე მათი
დედოფალი მარიამ ბატონობდენ იმერეთს, მოვიდა
უსჯულო აგარიანი და მეფეს შემოებენ ოკრიბას,
ზრესილზე. მეფეს გაემარჯვა, ფაშა მოკლეს და

157 ფ. პირველი გვ.

ქვედა აშიაზე.

5. მრავალი თათარი ამოსწყვიდეს. ამისთვის მეფემ
მტყვის აღთქმა დასდუა მთელს ქრისტიანობაზე.
ყოველმა ქრისტიანმა ხელი ამპყრობით ლო-
ცვა შესწირეს მეფისთვის. ქ. ახლა მის(მ)ან ყმამან
ამირან მესხმა და მეუღლემ ჩემმა მხეიძის ასულმან

მე-2 გვ.

ქვედა აშიაზე:

10. თამარმან შოვაქედინეთ რიონის საყდრის ოთხთაეი სახა-
რება ვინც აღმოიკითხოთ ჩვენთვის შენდობას ბრძანე-
ბდეთ. ღმერთმან თქვენც შეგინდოსს, ამინ.

158 ფ. პირველი გვ.

ქვედა აშიაზე:

ქ. და მერმე უსჯულო ლეკებისაგან ქართლი შეწუხებული
იყო. მერმეთ წაბრძანდა ბატონი მეფე სოლომონ და

15. გაემარჯუა ატოცს. ლეკები ექვსი ათას ზუთასი მოკლეს,
ქორონიკონს ათას შვიდას და ორმოცდა ცხრას (1749 წ.).

8. 168 ფ. მე-2 გვ., 169 პირვ. გვ., 187 მე-2 გვ. და 188 პირვ. გვ.
აშეიბზე ნუსხურად არის მინაწერი ზემოხსენებული (№ 6)
სეხნია მესხისა.

9. 189 ფ. მე-2 გვ. და 190 პირველი გვ. ნუსხურად არის მინაწერი ზე-
მოხსენებულ ხაზუტა სულაქველიძისა (№ 6).

10. 222 ფ. ლუკას სურათის მარჯვენა არეზე არის მხედრული მარჯვენა წერი.
11. 303 ფ. პირველი გვ. ძირა ამიაზე იწყება მხედრული წერილი, რომლის გაგრძელება უნდა ყოფილიყო ამავე გვერდზე, მაგრამ იქვეა დასრულებულია, რომელიც დღეს წაჭრილია და ბოლო ნაწილი მისი არის 302 ფ. მე-2 გვ. ქვედა ამიაზე.
- 303 ფ. პირველი გვ. ქვედა ამიაზე: ქ.: სულსა: ლაგაზის (?). . . .
12. 303 ფურცლის მე-2 გვერდზე, ანდერძის სტრიქონის შემდეგ იწყება მხედრული მინაწერი, რომელიც შემდეგ გადადის აქვე ქვედა ამიაზე, და ბოლოს მარჯვენა ამიაზე.

ანდერძის სტრიქონის შემდეგ:

- ქ. სახელითა ღ(ვ)თ^რის [აძთა]
და მეუხეებითა ყველად წმიდისა ღ(ვ)თის
მშობელისათა გიორგი უს(ა)სის....
მისი: მეუღლემან გულსვი[დ]-
5. გინე: ცოდვათა: ჩვენთა: ასა კოცელად,
რათამცა სულსა. ჩვენისა: სალოც(ვე)-
ლად რიონსა
-

სიონი

მ ა ც ხ ო ვ რ ი ს ფერისცვალების ეკლესია

ს ი ძ ვ ე ლ ე ნ ი :

1. ბარძიმი ვერცხლისა, მხედრული წარწერით: ესე ბარძიმ ფეშუმში კამარა და კოვზი შემოგვიწირავს ჩვენ, თამაზა მესხსა, ჩვენი სასაფლავოს რიონის მაცხოვრისათვის, სულთა ჩვენთა საოხად და ვინც რომ გამოგწიროთ, მის მიერ შეჩვენებული იყოს, ამინ. ქ(რისტ)-ეს აქათ. ჩ. ღ. ო. ვ. (1776 წ.).

კამარას და ფეშუმს აქვს წარწერა: მესხი თამაზა.

2. ტილოზე ნახატი და ფიკარზე გადაკრული ხატი მაცხოვრისა (ფერისცვალებისა), თვით ხატის ზომა: — 88×66 სმ, ფიცრისა, რომელზედაც ხატია გადაკრული 107×74 სმ. მაცხოვარს აქვს თავზე

შეიქმნა, ვერცხლისა, ოქროსწყალში დაფერილი, — და შემკული
20 თვლით. მხატვრობა მიმჭარალია.

ხატის ფიციარი ძლიერ დაზიანებულია, უნდა იყოს XIV-XV ქუჩაში
სორმონის სამების ძველი ეკლესია. დგას სოფელში მდებარე
მცირე გორაკზე, რომელიც გადაჰყურებს ერთი მხრივ წყალწითელას,
მეორე მხრივ რიონს; იგი ნაშენია კლდის ქვისგან, ადგილ-ადგილ
თლილი ქვისა და კირისაგან; კარი აქვს სამხრეთით და დასავლეთით;
სარკმელი აღმოსავლეთით და დასავლეთით; ტრაპეზი გაკეთებულია
ორი ქვისაგან. იგი კედელზეა მიდგმული. ძველად ეკლესია მოხატუ-
ლი ყოფილა, კვალი შერჩენია აღმოსავლეთის სარკმლის მარჯვნივ,
ერთ ქვაზე.

გარეშე მო ეკლესიას უწინ გალავანი ჰქონია, ეხლა ის ნანგრევა-
დაა.

სორმონის სამების ახალი ეკლესია

ს ი ძ ვ ე ლ ე ნ ი :

1. ფიცარზე ნახატი ხატი სამებისა, 73×55 სმ, რომელიც წარ-
მოადგენს მუხა მამბრესთან გამოცხადებას. აწერია: *ოუ სძუყუ* ანუ
წ(მიდ)ა სამება. ძირა ნაწილში ხატს ჰქონია წარწერა, მისგან შერჩე-
ნილია (მარცხენა კუთხესთან) რამდენიმე ასოს ნაშთი.

2. (ქ. 85). ემნი, ნუსხურად ნაწერი, თავსა და ბოლოს ფურცელ-
ნაკლები.

ქოლევის წმ. გიორგის ეკლესია. ერთნავიანი ბაზილიკაა, 9×7
არშ. (დაახლ.), მას დასავლეთით მიშენებული აქვს საყარაულო სახლი
ფიცრისა. იგი ნაშენია ქვიტკირისაგან (თლილი და კლდის ქვა), შიგ-
ნით და გარეთ გალესილია კირით. თალი აქვს ფიცრისა; სახურავს
ხურავს თუნუქი. კარი აქვს სამხრეთით და დასავლეთით; სარკმელი
აღმოსავლეთით, სამხრეთით და დასავლეთით; აღმოსავლეთის სარკმე-
ლი ახალ ხანში უნდა იყოს გადიდებული.

შენიშვნა: ჩემი მოსვლისას ეკლესიაში წირვა იდგა, მამაკაცები
წინ იდგნენ, მანდილოსნები უკან.

ეკლესიას კანკელი აქვს ფიცრისა, საუცხოო ხელოვნების კრი-
ლობებით, განსაკუთრებით მშვენიერია აღსავლის კარისა და ზოგიერთ
სხვა ნაწილის კრილობა. ძალიან დიდი მწუხარების გამომხატველია
ლათინური(?) ჭვარცმა, გაკეთებული კანკელის თავზე: ფიცარზე ტა-
ნის წინა ნახევრით გამოქანდაკებულია ჭვარცმული იესო, მის მარ-

ჩვენ მეგობარე მოციქული, მარცხნივ აგრევივ მეგობარე ღვთის
მშობელი; მოციქული და ღვთისმშობელი დგანან ორ დიდთავიან ვე-
შაპზე.

ეროვნული
გზაობა

ს ი ძ ვ ე ლ ე ნ ი :

1. (ქ. 150). დროშა-ჯვარი ხისა, 39x19 სმ., ირგვლივ დაბალი
ვერცხლით შექვიდილი და შემკული ჯვარცმის ხატით და 8 თვლით;
იგი გაკეთებულია სადა ჯობზე. დროშა-ჯვარს უკანა მხარეს აქვს ასო-
მთავრული წარწერა:

ქაჯაოუცქუანსნა
ყრჯცკყუთაყუც
ჯჯჯჯჯჯ: ჭსა: ჭსა
: კაყუწყუნ: ჭ
რყნონ: [რქ]
აყაქყუწყ
ქრჯსყუჯ
ყუქაქრჯქ

ქაჯაო: ქსქსა: ჭა: ჭ: კყუთაყუც:
ჯჯჯჯჯ: ყუწყ: ქ
ყუწყ: კაყუწყ: ყაყუწყსნა:
რყყუწყსნა: რ

[აუცა]
ყაქყუწყქ
რჯჯჯ: აყ
ქაყუწყქ
რქ []

იკითხება:

ქწ. ჯ(უ)არო პატიოსანო,
შ(ე)იწყალე და მშ(უ)იღობით
დაიცვენ წ(მიდი)ს(ა)ი გ(იორ-
გის)აი

მოკელენი: დ-

5. ეკანოზი [ი(ოანე)]

ოყურეშლი-
ძე, ნასყიდა
ბერძენაძე⁷⁵.

ქწ. ჯუარო ქ(რ)ისტესო, წ(მიდა)ო გ(იორგ)ი, მშ(უ)იღობით
დაიცევ ჯევი ქ(უ)ე-

10. ყანა ჭოლევი და იჯენ ყოვლისა ვნებისაგნ, ა(მი)ნ

...ოპაო-
ყურეშლიძ-
ე, დათიაოყ-
ურეშელიძე.

15.⁷⁶ დ

2. ბარძიმი ვერცხლისა, წარწერით:

ქუთაის მახლობელს სოფელს ჭოლევის მცხოვრებელმა აზნაურმა ნათილით სახელი იესე და მრძე ბუჭუა ღულაძე და მეუღლემ აჩემა რუსუდან იოსელიანის ქალი, გულისმომდგინ(ე)დ, წმიდა დიდისა ჩვენისა სამშობლოსა ჭოლევის წმიდა გიორგისათვის შამოგვიწირამ(ს) სირმა ვერცხლის ბარძიმი და ფეშხუმი, აგ(რ)ევე კამარა, ჩვენდა სადღეგრძელოთ და აგრეთვე გარდაცვალებუ(ლ)ისა ჩვენისა სულისა საოხად და მოსახსენებლად. და აგრევე მღვდელს მდგომიერეს გთხოვთ, რთა გასვენებისა ხ(ა)ტიასს მოგვიხსენებდეს, საოხად სულისა ჩვენისა.

მ. ვერცხლზე ნაჭედი ხატი წმ. გიორგისა, 43×33¹/₂ სმ, ოქროს წყალში დაფერილი; ვერცხლისავე წვრილი აშიებით, შემკული 4 ძლიერ დიდი და 1 მოზრდილი (სულ 5) თვლით და წარწერით: **წ-ტ-ღ-ს**, ანუ: წ(მიდა) გ(იორგ)ი. ხატს უკანა მხარეს შემოკრული აქვს სპილენძი, იმავე მხარეს აქვს სანაწილე სპილენძის კარით და მცირე ბოქლონით დაკეტილი. ხატი ძლიერ კარგი ნამუშევარია.

⁷⁵ გადმოცემით ეკლესია ბერძენიძეს აწენებულია.

⁷⁶ ფურცელ დაზიანებულია და საკერებელი აქვს დაკრებული.

4. ფიცარზე ნახატი ხატი მაცხოვრისა, 50×40 სმ (წელამდე გა-
მოსახული) წარწერით 74ქ7 ანუ: ი(ეს)უ კ(რისტ)ე

5. (ქ. 151). ლახტი რკინისა, ექვსი ფრთით.

6. (ქ. 152). შინა დაბალი ლითონისა სხვადასხვაგვარი მრგობრივ
შეწირვისას რქაზე ვასაყეთებელი — 6 ცალი.



კურსების „წელუნის“ (ზედაუნის) მაცხოვრის ეკლესია.

ერთნავეიანი ბაზილიკაა, რომელსაც დასავლეთით შემდეგ ხანში მი-
შენებული აქვს საქალებო, სამხრეთით და ჩრდილოეთით ჰქონია სამ-
წირველოები, რომლებიც ეხლა მოშლილია. ზომით (მარტო ეკლესია)
არის 10×4¹/₂ არშ. (დაახლ.), ნაშენია თლილი ქვისა და კირისაგან;
ხურავს თუნუქი. კარი აქვს სამხრეთით და დასავლეთით, ძველად
ჩრდილოეთითაც ჰქონია, აწ იგი ამოშენებულია; სარკმელი — აღმოს-
ავლეთით, სამხრეთით და დასავლეთით; ტრაპეზი კედელზეა მიდგმუ-
ლი, სამკვეთლო კედელშია გამოკვეთილი.

გარედან ეკლესია შემკულია სხვადასხვა სახეებით: სამხრეთ კოზ-
მიდზე აქვს ცხვრის თავის ქანდაკება ორი ცალი, ჩრდილო კოზმიდ-
ზე — დათვის თავისა და მტრედის ქანდაკებანი, დასავლეთ მხარეს,
სარკმლის თავზე — ჩუქურთმა და ჯვარი.

შიგნით ეკლესია მოხატულია; მხატვრობის უდიდესი ნაწილი და-
ზიანებულია.

საკურთხევლის კონქში დახატულია დეისისი: მაცხოვარი მჯდომა-
რეა მაღალბურგიან ტახტზე, მარჯვენა ხელით აკურთხებს, მარცხენით
წიგნი უჭირავს მუხლზე. მაცხოვრის მარჯვნივ დგას ღვთისმშობელი,
მისკენ (მაცხოვრისკენ) გაპყრობილი ხელებით, ღვთისმშობლის უკან—
ანგელოზი. მაცხოვრის მარცხნივ — ნათლისმცემელი და ანგელოზი.

1 რიგში, სამხრეთ ნაწილში შენახულია მოციქულის გამოსახუ-
ლება, გრავნილით ხელში, წელამდე, დანარჩენი დაზიანებულია.

2 რიგში, ძირს, სამხრეთ ნაწილში არის სამი მღვდელმთავრის
ხატი, ჩრდილოეთ ნაწილში ორი, დანარჩენი მოსპობილია.

კათოლიკონის ცაზე, აღმოსავლეთ ნაწილში დახატულია: სამ-
ხრეთით — ხარება, ჩრდილოეთით ფერისცვალება, დასავლეთით ნა-
წილი სულ დაზიანებულია; ყველაზე უკეთესად მოჩანს: ჩრდილოე-
თის კედელზე, საკურთხევლის ახლოს, რომელიმე სცენა ქრისტეს
ცხოვრებიდან; მაცხოვარი და მოციქულები სხედან გრძელ სკამზე...;
დასავლეთ კედელზე, კარის მარჯვნივ, სამხრეთ კუთხესთან — წმიდა-



ნი, რომელსაც მშვილდი მოწეული აქვს...; სამხრეთ კედელზე მხატვრობა სულ მოსპობილია (მთავარი მიზეზი ამისა არის სამხრეთ კედელზე დიდება).

„საქალებოს“ აღმოსავლეთ კედელზე (ეკლესიის დასავლეთი კედლის გარეთა მხარეს) შერჩენია მხატვრობის კვალი. ეკლესიას აქვს წარწერები ასომთავრულად.

1. სამხრეთის კარის თავზე მდებარე ქვაზე —

†·Ⴀ Ⴁ·Ⴀ Ⴀ. ႠႮႰႠႮႠႮႠ ႠႠ...
 Ⴀ
 ႠႠ ႡႠ ႠႠႠ. ႠႮႠႮႠႮႠ ႠႮ ႡႠႠ ႠႠႠ. . . .

იკითხება:

ქ(რისტე) შ(ეიწყალ)ე . ე . . [და შ]ვილნი მისნი: თევდორე...
 მ
 ქ(რისტე), შ(ეიწყალ)ე ბერ(ი) [გა]ლ[ატ]ოზი გა შ(ვილნი მ(ი)სნი.

2. იმავე კარის მარცხნივ (აღმოსავლეთით) ქვაზე არის წარწერის ნაშთი:

5.

ანუ:

5.

იკითხება:

ქწ. ქ(რისტე) შ(ეიწყალ)ე და დაიცივ მშ(ვი)დობით ორთავე შინა ცხოვრებათა გენათელი დომენტი ჩხეტიძე, ა(მი)ნ.
 ქ(რისტე) გან(ა)ძლიერე ქ(უ)ეყანა კურსები. დაი-

5.

ცვ3
 ყოვლი-
 საგა[ნ]
 ვნე[ბ]-
 [ისა]...

ჯვრის ბუშტს აქვს ასომთავრული წარწერები ზევითა ნაწილში:

Բ Մ Ը Ի Տ Ը : Մ Բ : Լ Ը Զ Ե : Դ Կ Կ Ե Կ Ե
 Ժ Կ Ը
 (Ը) Ժ Կ

ქვევითა ნაწილში:

... 77 Կ Կ Կ Կ Կ Կ : Ժ Կ Կ Կ Կ : Ե Կ Կ Կ Կ Կ Կ :

იკითხება:

Գ. ჯ(უარ)თ ქ(რისტე)სათ შ(ეი)წ(ყალ)ე სული გენესი ნიშნაინის
 ძესა
 ამინ

1. კელარი მაკარე ჭალანგარიძე . . .

2. (ქ. 146). ჯვარი ხისა, 18×5½ სმ, ათონის ხელოვნებისა, ვერ-
 ცხლის გარემოთი და გიშრის ტარით, ტარმოტეხილი.

3. (ქ. 67). კურთხევანი, ნაწერი ნუსხურად, მახარობელ ბაკურა-
 ძის მიერ, თავში ფურცელნაკლები.

4. (ქ. 68). თვეთა მეტყველება, ანუ წმინდანთა კალენდარი, ნუს-
 ხურად ნაწერი, მასში მრავალი წმიდანია გამოსახული, 9½×7 სმ,
 წიგნი გადაწერილია 1694 წელს, რაზედაც აქვს მინაწერი: თავსა და
 ბოლოს ფურცლები აკლია.

ეკლესიის დასავლეთ-ჩრდილოეთით კუთხის გასწვრივ არის ე.წ.
 „საჭირისუფლო“ ოთახის ნანგრევი, რომელშიაც თურმე თავს იყ-
 რიდნენ ჭირისუფალნი სატირლად ან დასასვენებლად.

ეკლესიის ეზოს გარეშემო არის ნაშთი ძველი გალავნისა; მის
 დასავლეთ-სამხრეთ ნაწილში აღმართული ყოფილა ქვეტყირის ორ-
 სართულიანი სამრეკლო, რომლის ზევითა ნაწილი (საზარე) დღეს მონ-

77 წარწერას თავში და ბოლოში აკლია.

78 ასო Կ ავლევია და ჯვართანვე იხახება.

გრეულია, ძირა ნაწილი კი ეზოს კარად არის გამართული. უკანას-
კნელს შერჩენილი აქვს მხატვრობის კვალი.

გკლესიის დასავლეთით, სოფელში არის ძველი კოშკის ნანგრევები.
გო.

კურსები

წმ. გიორგის ეკლესია

ს ი ძ ვ ე ლ ე ნ ი :

1. (ქ. 147). გულსაკიდი ჭვარი ვერცხლისა, $9\frac{1}{4} \times 5\frac{3}{4}$ სმ, შემ-
კული ჭვარცმის ხატით, 9 თვლით და 2 მარგალიტით, დაზიანებული.
უკანა მხარეს აქვს წარწერა:

ქ. ესე ჭვარი
შევამკე მე,
კოდვითა ტ-
ვირთ მძიმე-

5. მან წინამძღვარმან ოქონელმან
აოსებ, რათა მასმინო შეწუნდა
ჭვარცმელისა ქრისტეს მიერ
ხმა იგი ტყბილი. მოვედი
კურთხეულნო
10. მამისა ჩემისანო
და დაიკვიდრე-
თ თქვენთვი-
ს გამზადე-
ბული სასუფეველი
15. ქს ქ(რისტე)ს ჩღპგ (1783 წ.)

2. (ქ. 76). ეფუთი, ნუსხურად ნაწერი, თავსა და ბოლოს ფურ-
ცელნაკლები, დაზიანებული.

კურსების მცხ. გიორგი ცორილაძეს მიერ შემოწირული

1. (ქ. 75). სჯელის კანონი, მხედრულად ნაწერი.

კურსების მთავარ ანგელოზის ეკლესიის სიძველე

(ქ. 148). ჯვარი რქისა, 19×11¼ სმ, მხარმოტეხილი.

ეროვნული
მუზეუმი

ნაბოსლევი

ნაბოსლევის ეკლესია

სიძველე:

(ქ. 77). სასულიერო წიგნის ნაშთი, ნუსხურად ნაწერი.

გოდოგანი

გოდოგანის მაცხოვრის ძველი ეკლესია ერთნავიანი ბაზილიკაა, 9×4 არშ. (დაახლ.), რომელსაც სამი მხრით (სამხრეთით, დასავლეთით და ჩრდილოეთით) ჰქონია გალერეები.

უკანასკნელი ორგანიზაციის არ არიან დაკავშირებულნი მთავარ შენობასთან. ეკლესია ნაშენია თლილი ქვისა და კირისაგან; იგი დღეს ნანგრევად არის; სახურავს ზედა პირი სულ მოცილებული აქვს, მოცილებულია აგრეთვე გარეთი პირი ჩრდილოეთის კედლისა მთლიანად და სამხრეთის კედლისა — ნაწილობრივ (ზევითა ნაწილი), შიგნით კედლები და თალი შედარებით კარგად არის შენახული. გალერეებიდან შენახულია მხოლოდ სამხრეთის ნაწილის ნაშთი. ეკლესიას კარი აქვს სამხრეთით, დასავლეთით და ჩრდილოეთით. სარკმელი აღმოსავლეთით, სამხრეთით და დასავლეთით. ტრაპეზი კედელზეა მიდგმული.

შიგნით ეკლესია მოხატული ყოფილა; მხატვრობის კვალი შერჩენილია აღმოსავლეთის სარკმლის ცაისა და ამავე სარკმლის სამხრეთით კედელზე.

გარეთ ეკლესია შემკულია გამოსახულებიანი და წარწერიანი ქვებით. გამოსახულებიანი ქვები არის: სამხრეთ კედელზე — ერთი დასავლეთის კუთხესთან — ჩუქურთმით; მეორე — იქვე ჯვრის გამოსახულებით, ორივე დაზიანებული; მესამე — სარკმლის ძირს ცხოველებისა და ფრინველების გამოსახულებით, მეოთხე — აღმოსავლეთის კუთხესთან, ცხოველის გამოსახულებით, მეხუთე — იქვე, ჩუქურთმით. აღმოსავლეთის კედელზე: — ერთი სარკმლის მარჯვნივ, სამხრეთით, ვინმე პირის (მამაკაცის) გამოსახულებით, ეს პირი გამო-

ქანდაკებულია უშნოდ: დიდი თავით და ხელებით და პატარა ტანით და ფეხებით, მას ორივე ხელი აპყრობილი აქვს მაღლა, მის მარჯვენა (იმავე ქვაზე) გამოსახულია ჯვარი; მეორე ქვა — იქვე მარჯვენა ხრეთით და მესამე — ჩრდილოეთის კუთხესთან, ჯვრისავე გამოსახულებით.

წარწერა ეკლესიას აქვს ხუთი: სამი აღმოსავლეთით (საქარის ძირა ნაწილში 2 და სარკმლის თავზე 1) და ორი სამხრეთ კედელზე (კარის მარჯვნივ 1, მარცხნივ 1); ყველა ნუსხურად არის ნაწერი, სამხრეთის მხრის წარწერები დაზიანებულია.

1. აღმოსავლეთ მხარეს საქარის ძირა ნაწილში, მარჯვნივ, სამხრეთით მდებარე ქვაზე:

† ო^ა უ^ა ყ^ე ააჟიჩი
†

იკითხება:

† წ(მიდა)ო გ(იორგ)ი შ(ეიწყალ)ე აოვანე
†

2. იქვე, პირველი წარწერის მარცხნივ, ჩრდ. მდებარე ქვაზე:

† ო^ა უ^ა ყ^ე ჯ^აღ
აოა

იკითხება:

† წ(მიდა)ო გ(იორგ)ი შ(ეიწყალ)ე კატ-
ალა

3. იმავე მხარეს სარკმლის თავად მდებარე ქვაზე

† ო^ა უ^ა ყ^ე ფოაძი⁷⁹

იკითხება:

† წ(მიდა)ო გ(იორგ)ი შ(ეიწყალ)ე ფელაქა

4. სამხრ. მხარეს, კარის მარჯვნივ მდებარე ქვაზე:

† ო^ა უ^ა (ყ) [ი^ა]...⁸⁰

იკითხება:

ქწ. წ(მიდა)ო გ(იორგ)ი შ(ეიწყალ)ე...

5. იმავე მხარეს კარის მარცხნივ

† ო^ა უ^ა...⁸¹ ანუ: წ(მიდა)ო გ(იორგ)ი...

⁷⁹ დაზიანებულია.

⁸⁰ დაზიანებულია.

⁸¹ დაზიანებულია.

ყველა წარწერა ეკლესიის აშენების თანადროული უნდა იყოს; თვითელი მათგანი სხვადასხვა ხელით არის ნაწერი; განსაკუთრებით სამხრეთისანი (მე-4 და მე-5).

განსაკუთრებული
შეხვედრისთვისაა

წარწერები წმ. გიორგის იხსენიებენ, დღეს კი ეკლესიას მაცხოვრისა ეწოდება.

ს ი ძ ვ ე ლ ე ნ ი:

1. „მაცხოვრის ჯვარი“ ანუ დროშა-ჯვარი, რომელიც წარმოადგენს რკინის ჯვარს, გაყვებულს ჯოხზე, ჯვარი ირგვლივ დაბალი ვერცხლით არის შეჭედებული, შემკულია (წინა მხარეს) ჯვარცმის ხატით და 8 თვლით. ზომა ჯვრისა 27×24 სმ, (კიდობნამდე 33³/₄ სმ); სიმაღლე მთელი დროშა-ჯვარისა 156 სმ.

დროშა-ჯვარს აქვს წარწერები უკანა მხარეს:

ჯვარზე ასომთავრულად —

ი კ ი თ ხ ე ბ ა:

ქწ. ჯუარო
ქრ(ი)სტ(ე)საო,
შ(ე)იწყალ(ე) ორთ-
ავე შ(ინ)ა

5. ცხორ(ება)თა
გენათ(ე)-
ლი
მენტი
ჩხეტიძე.

10. ქწ ჯუარო ქრ(ი)სტესაო მშ(უ)ილობით დაიცევ სოფელი
შენი გოდოგანი ყოვლისაგან ვნებისა ა(მი)ნ.

ღმერთო,
შ(ე)იწყალ(ე) იოვ-
ანე მ-

15. ორშიძ-
ე, ამინ.
ი(ოან)ე ჭინჭ-
რაქაძე-
სა შე(უ)ნ(დო)ს ლ(მერთ).

20. (მა)ნ.

ՔՄԻՅԱ:
 ԺԻՆԸԱ:
 ՅԴ:ՈՅԹ
 ՇԻԴ:ՍՇ:
 ԸԵԺԹՇ:
 ՂԴԽՇԹ
 ԽԴ:ԾԱ
 ԺԴԽԸԴ
 ԽԸԴԸԴԺԴ

ՔՄԻՅԱ ԺԻՆԸԴԵՂՆԱ ԺԿԿԻԾԱԿԴԹ: ԾՇԴԸԴԴԻ:
 ՆԱՓԴԽԴ
 ՍԴԽԴ: ՂԱԾԱՂՇԽԴ: ԿԱԽԽԴՆՇՂՇԽԴ: ԴԽԴ
 ԿԴՆՇ: ՇԽ

ՈՅԴԺԹԱ
 Ս[Դ]:ԴՈԽ
 ՇԽԴ:Ժ
 ԱԺԿԴԺ
 Դ:ՇժԴԽ
 ԴԴ:ՏԴԽԳ
 ԺՇԺՇԺԴ
 ՆՇ: ՍԴԽԽ:Ո
 Խ:

კილობანზე ასომთავრულადვე



ქ. უსი (ჯაქსი) ხც.
ყა. შაქსაშვი
შეცნობა
მეცნიერება

5. სწავლა-მეცნიერება. ს.ა.ს.
ს.ა.ს. ხ.ს.ს. ს.ა.ს.
ს.ა.ს.

იკითხება:

ქ. ესე ჯ(უ)არის კუ-
ბო მოვსკედე
დეკანოზმა
მ(ა)ხარებ(ე)ლმა

5. კიტრაქაქემ სულ-
ისა ჩ(ე)მ(ი)ს ს(ა)ოხ-
ად

დროშა-ჯვარზე არის:

ა. პირადი ბეჭედი წარწერით:

მონ ლთ	ანუ:	მონ(ა) ლ(ვ)თ-
ის ელ		ის(ა) ელ-
ისბარ		ისბარ

ბ. ძველი რომაული ფული 1 ცალი.

2. ფიცარზე ნახატი ხატი მაცხოვრისა, 100x60 სმ, ძველი ქართული ხელოვნების.

3. კანკელის ჯვარცმიდან ჩამოხსნილი:

ლეთისმშობლის ქანდაკება ხისა;
იოანე მახარებლის ქანდაკება ხისა.

შენიშვნა: თვით ჯვარცმა ადრევე გადატანილია და ინახება ქუთაისის საისტორიო-საეთნოგრაფიო მუზეუმში.

პირველი და მეორე ნომრით აღწერილი სიძველეები ინახება მაცხოვრის ახალ ეკლესიაში, ხოლო მესამე ნომრით აღწერილები — ძველ ეკლესიაში.

იმერეთის ერთ-ერთი ეკლესიიდან:



იმერეთის სხვადასხვა ეკლესიებიდან მოგროვილი მასალა
(ქ. 6). აღსარების სიები — ერთი კონა.

ქუთაისის მარა

1. საჯაროთ — შობის წინა დღეს ხვადაგს (საკლავს) ჰხოცავენ და ჰყიდიან. ეს ვნახე გეგუთში იციან საზოგადოდ დასავლეთ საქართველოში ეს სიტყვა საჯაროთოდან უნდა წარმოსდგებოდეს.

ნოქალაქევის (სენაკის ახლოს) ეკლესიის ფრესკებს წარწერები ჰქონია ასომთავრულად; აღმოსავლეთის კედელს საკურთხეველში შერჩენილი აქვს წარწერა: 4257 ე. ი.: ბასი —

[76] [ლი]

— კახენის (ტფილისის ახლოს) მონასტრის ფრესკებისათვის დიდი ზიანი მიუციათ. ამ ერთი წლის წინათ სახეებისათვის თვალეები უთხრიათ. ცნობები მცხეთაში გადმომცეს.

ბაგრატის ტაძარი

იგი გუმბათიანი ეკლესია ყოფილა (სურ. 10, 11). ნაშენია თლილი ქვისაგან. დღეს ნანგრევადაა. ეკლესიაში არის გამოფენილი მრგვალი ჩუქურთმიანი ქვები: სვეტის თავები და სხვ., არის ქვებზე ლომის, ფრინველთა და მცენარეულთა ქანდაკებანი. ეკლესიის სამხრეთის (აღმოსავლეთ ნაწილში) არის ორი პირის დაზიანებული რელიეფური ქანდაკება. ეკლესია ფრესკიანი ყოფილა, შერჩენილი აქვს მარტო ჩრდილოეთის კალთაში.

1. ეკლესიაში არის ქვა წარწერით = 3/4 X 8 ვერშ. (დაახლ.);

† 7 5 7 5
2 3 5 6 7
7 8 9 2

ანუ:
ქ(რისტე)ე შეიწყალენ
ამ(ა)ს ზ(ედ)ა
იწ(ა)მა (?)

2. ჩრდილოეთის კედელზე წარწერა:



კონაფრეკფონაკუნაკუნდ
საფრეზდაფკუნსზსზსზსზს
რკუნკუნკუნკუნკუნკუნკუნ
ქუნკუნკუნკუნკუნკუნკუნ
ქუნკუნკუნკუნკუნკუნკუნ
ქუნკუნკუნკუნკუნკუნკუნ
ქუნკუნკუნკუნკუნკუნკუნ
ქუნ

იკითხება:

მეუფეო მფლობელო ყ(ოვე)ლთა სუფ(ე)ვ(ა)თაო უმ(ე)ტ(ე)სად
ადიდე ძლიერი ბ(ა)გრ(ა)ტ კ(უ)რ(ა)პ(ა)ლ(ა)ტი აფხ(ა)ზ[თა] დ[ა] ქ(ა)-
რ)თვ(ე)ლთა მ(ე)ფს თანა: მათით, დედით, დედოფლით და ძით
მ(ა)თით ა(მე)ნ.

წარწერა ფანჯრის მეორე მხრით:

ქანუსუნკუნკუნკუნკუნკუნკუნ
ქუნ

ოდეს ვ(ა)ნმტყიცნა იატ(ა)კი ქ(რონი)კ(ო)ნი იყო 223.

ეტრატზე ნაწერი სიგელი კილაძეების წაუღია თ. ყორღანიას.
მისთვის ეს სიგელი მიუცია სოფ. ზემოხეთში მცხოვრებ სოლომონ
კილაძეს [შვილი დომენტი].



დარუას „კაბუკმთის“ ბერ(თ) ეკლესია ერთნავიანი აღმოსავლეთით, 3 ვერსის დაშორებით, გორაკზე. იგი ერთნავიანი ბაზილიკაა, $8\frac{1}{2} \times 4\frac{1}{2}$ არშ. (დაახლ.), მას ძველად სამხრეთით ჰქონია სამწირველო, დასავლეთით საქალებო; ისინი დღეს დანგრეულია. ეკლესია ნაშენია კლდის დიდი ქვისა და კირისაგან, სახურავი დაზიანებული აქვს, მასზე ხეებია ამოსული (ძველად გადახურული ყოფილა ღარიანი ბრტყელი კრამიტით). კარი აქვს სამხრეთით და დასავლეთით; სარკმელი აღმოსავლეთით, სამხრეთით და დასავლეთით; კათოლიკონში ჩრდილოეთის მხარეს კედელთან არის საჯდომები, შესაძლებელია სამხრეთითაც ჰქონდა (ეს მხარე ეხლა ნანგრევით არის სავსე).

საკურთხეველი ამალეებულა კათოლიკონის იატაკიდან სამი საფეხურით ($\frac{3}{4}$ არშინის სიმაღლეზე); ტრაპეზი კედელზე არის მიდგმული. კანკელი ქვიტკირისაა, ადგილ-ადგილ აგურიც აქვს შესმარებული, სიმაღლით არის კათოლიკონიდან $4\frac{1}{2}$ არშ., იგი ნაწილობრივია შენახული. კარი კანკელს აქვს მარტო აღსავლისა, კარის მარჯვნივ და მარცხნივ უდევს თითო ოთხკუთხი ფიქალი, $1\frac{1}{4} \times 1\frac{1}{2}$ არშ. (დაახლ.), ჯვრის, ცხოველთა და ფრინველთა გამოსახულებით; თვითოეული ამ ფიქალის წინ დგას რვაწახნაგოვანი ქვიტკირის სვეტი (სიმაღ. $2\frac{1}{2}$ არშ.) ჯვრის ასამაღლებლად, მათზე აღმართულია ხის ჯვრები, თვითეული ზომით დაახლოებით $4\frac{1}{2} \times 2\frac{1}{4}$ არშინი. ეკლესიაში არის მესამე ჯვარი, $4\frac{1}{2} \times 1\frac{3}{4}$ არშ., რომელიც შესაძლებელია აღმართული იყო აღსავლის კარის წინ, მსგავსად სპეთის ეკლესიისა. თუ ეს ასეა, მაშინ ჩვენ თვალწინ გვექნება საუცხოო სახე ძველად კანკელთან ჯვრების აღმართულობისა.

ეკლესიას გარეთ, სამხრეთის სარკმლის თავზე აქვს ქვა, რომელზედაც გამოქანდაკებულია ორი პირი, მათ ეკლესიის მოდელი უჭირავთ (შუაში).

შიგნით ეკლესიაში ყრია ძველი დამბალი კარის ნაწილები და რკინის სალტეები; აქვეა ტრაპეზის სვეტის ნაწილი. მარჯვენა ჯვარზე აყუდია ჩუქურთმიანი ქვა, რომელიც შესაძლებელია უწინ კანკელს ჰქონდა.

ეკლესიის სიძველე:

ჯვარი რკინისა (რვა ბოლოიანი) ირგვლივ დაბალი ვერცხლით შემკედილი და შემკული ვერცხლზედვე ნაქედი ხატებითა და სხვ., 28 ტარითვე 46×22 სმ, დაზიანებული. მდარე ნაშუქვეარი. ქართული ხელოვნებისა.

ბერთეკლესია

ღარყას „ჭაბუკმთის“ ბერ(თ) ეკლესია ერთნავიანი ბაზილიკაა 12×6¹/₂ არშ., მას სამხრეთით და ჩრდილოეთით ჰქონია სამწირველოები, ხოლო დასავლეთით საქალებო; უკანასკნელთა დღეს მხოლოდ ნაშთილა მოჩანს. ნაშენია კლდის ქვისა და კირისაგან, იგი დღეს ნანგრევად არის; დგანან მარტო ნაწილობრივ დანგრეული კედლები უთალოდ. კარი აქვს სამხრეთით, დასავლეთით და ჩრდილოეთით (სამხრეთით და ჩრდილოეთით კარები ნანგრევისაგან ნაწილობრივ დაფარულია); სარკმელი — აღმოსავლეთით 1, სამხრეთით 2, დასავლეთით 1.

სინაგურის ეკლესია⁸³ რომელია?

გ. წერეთლის ცნობით ის მის დროს უკვე დანგრეული იყო ამჟამად შემორჩენილია ჩრდილოეთის კედელზე ამოსული დიდი ცა-ცხვის ხე (გარსი 7 არშ.), ზომით მარტო ეკლესია 15 არშინი, ნართექსითვე 20 არშინი, სიგანე სამწირველოთი 15 არშინი.

ეხვევი

ეხვევის ღვთისმშობლის ეკლესია⁸⁴ ერთნავიანი ბაზილიკაა (სურ. 12), 11¹/₂×6¹/₂ არშინი, ნაშენი თლილი ლოდებისა და კირისაგან⁸⁵. ძველად მას მიშენებული ჰქონია სამწირველოები, რომელიც მოუშლიათ უკანასკნელ ხანს (მათი მასალა ყრია ეკლესიის აღმოსავლეთით. გზის პირას). კარი აქვს სამხრეთით, დასავლეთით და ჩრდილოეთით. სარკმელი აღმოსავლეთით 3, სამხრეთით 2, დასავლეთით 1 და ჩრდილოეთით 2; კარ-სარკმელი შემკულია ჩუქურთმებით. ტრა-

⁸³ MAK, VII, 110—111.

⁸⁴ MAK, VII, 107—110.

⁸⁵ გადმოცემით ეკლესია ნაშენია თამარ მეფის დროს, ქვა ადგილობრივ არის ამოღებული.

პეზი ძველად კედელზე ყოფილა მიდგმული⁸⁶, ეხლა კი საკურთხევ-
ლის შუაშია. საკურთხეველშივე არის სამალავში ასავალი ორი ეკლე-
სიის აღმოსავლეთ მხარეს, შუა სარკმლის (სურ. 13) ღრმის მხარეს⁸⁷.
ბოლოზე არის წარწერა⁸⁸ **†·ⲛⲥ·ⲛⲥ·ⲛⲥ** იკითხება: ქ(რისტე) შე(ეწყალ)ე
ლ(ვ?)

ამ წარწერის უკანასკნელს სიტყვას გ. წერეთელი კითხულობს
ლეონ და გიორგი-დ, მათ სცნობს აფხაზეთის მეფეებად ლეონ და გი-
ორგიდ და ეკლესიის აშენებას მიაწერს მათ ხანას — 786—860 წწ.⁸⁸.

კანკელს უზის ორი ოთხკუთხი ფიქალი (მათში ერთი მარმარი-
ლოსი), შემკულნი ჯვრის გამოსახულებით. ეკლესიაში არის: ორი
სვეტი ქვისა ოთხკუთხედი ფორმისა, ლარებით და ერთი მრგვალი
ფორმის მარმარილოს სვეტი, ცოტა დაბალი; ესენიც ხსენებული კან-
კელიდან უნდა იყვნენ დარჩენილნი.

გ. წერეთლისავე ცნობით, ნაწილი კანკელისა XIX ს. 30-იან
წლებში მიტროპოლიტ დავითს გადაუტანია ჯრუჭის მონასტერში⁸⁹.

ეკლესიაში არის დიდი ხის ჯვარი 4×2 $\frac{1}{2}$ არშ. ეკლესიის აღმო-
სავლეთით გდია ქვა ოთხკუთხად ამოფულურული, შესაძლებელია იგი
ჯვრის კვარცხლბეგი იყოს.

აქვე გდია ერკემალი ქვისა.

საკურთხევლის მარჯვენა ნიშში შენახულია ეკლესიიდან ჩამო-
ვარდნილი თუ ჩამოღებული წარწერიანი ქვის ნატეხი (წარწერის
მხოლოდ ფრაგმენტებია შემორჩენილი).

მხედრულად:

.. ⲛⲥ: ⲃⲚ:Ⲟ
... ⲘⲚⲔⲒⲒⲁ: †ⲁⲞ
... [ⲘⲛⲚⲛⲥ:
... ⲞⲁⲚⲁⲛⲥⲒ
5. ... ⲛⲥ: ⲃⲚ: ⲛⲥ
... ⲛⲥ: Ⲛⲥⲥⲁ
[ⲛⲥ]: ⲁⲚⲛⲥ
..... ⲃⲚ Ⲛⲥ

... ითა: და: თ
... შსმოგო: † ძმ
... [შ]ედევლ:
... ორაძემც ფ
5. ... ითნ: და: ჩნ
... ით: ს(ა)კსრ[ად]
[სულისა ჩვენისა]: მ(ა)დლითა
... დლ ა(მე)ნ

⁸⁶ MAK, VII, 108.

⁸⁷ იქვე, 109.

⁸⁸ იქვე, 209, 111.

⁸⁹ იქვე, 109.

ს ი ძ ვ ე ლ ე :

დასაკეცი ხატი ღეთისმშობლის მიძინებისა, (ბერძნული ხელოვნების. 30×23 (გაშლით 42¹/₂) სმ. მას გარეთა პირი დაწვრილებული აქვს. იგი ბერძნული ხელოვნებისაა.

ა რ გ ვ ე თ ი

არგვეთის წმ. გიორგის ეკლესია (სავანის ახლოს) ერთნავიანი ბაზილიკაა, გადაკეთებული XIX ს-ში (მიშენებული აქვს შენობები სამხრეთით და ჩრდილოეთით). ნაშენია ქვიტკირისაგან. აღმოსავლეთის მხარეს აქვს ჩუქურთმიანი დიდი ჯვარი, რომელიმე დღესასწაულის გამოსახულებით (მიძინება ღეთისმშობლისა?).

ს ი ძ ვ ე ლ ე ნ ი :

1. ბარძიმი ვერცხლისა მხედრული წარწერით:

+ მოიხსენე უფალო აბდუშელისაშვილი ბეჟან და შეუდღე მისი ამილახვრის ასული მაია, რომელთაცა შექმნეს ესე ფეშხუმით და კოვზ კამარით.

2. ზარი მხედრული წარწერით:

ქ. შეეწირე წმინდა გიორგის ზარა ერთი წყვილი ბეჟან აბდუშელის შვილმა და მემცხედრმან ჩემან ამილახორის ასულმ(ან მარიამ(ან სულისა ჩვენ[ისა])
საოხებლად ვინც წარ(ი)კითხოთ შენდობას გვიბრძანებდ(ი)თ თქვენცა შენდობილ იქმნეთ
აღიწერა ივნიის იზ (17) წელსა ჩუკბ (1822 წ.).

გ ო რ ი ს ა

წ მ . გ ი ო რ გ ი ს ე კ ლ ე ს ი ა

ს ი ძ ვ ე ლ ე ნ ი :

1. ფიცარზე ნახატი ხატი წმ. გიორგისა (ცხენზე და ქვეშ ვეშაპი), 65×43 სმ., შემკული დაბალი ვერცხლის აშიებით და 3 თვლით.

2. (ქ. 40). ფიცარზე ნახატი ხატი ჯვარცმისა, 16¹/₂×13¹/₂ სმ.

3. (ქ. 41). ფიცარზე ნახატი ხატი მაცხოვრისა, 16¹/₂×13¹/₂ სმ.

ქორვილა



ქორვილის წმ. მარინეს ეკლესია (ციხესთან) ერთნაწილიანი ნილიკა ყოფილა, ნაშენი ქვიტკირისაგან, 6x4 არშინი და 11x6 დღეს იგი ნანგრევად არის, მარტო კედლები; კარი აქვს დასავლეთით ეკლესია მოხატული ყოფილა, კვალი შერჩენილია საკურთხევლის სამხრეთ ნაწილში და ჩრდილოეთის და დასავლეთის კედლებზე.

დასავლეთ მხარეს, კარის თავზე გადებულ ქვაზე ჭვარია გამო-სახული, ეკლესიაშიც არის ქვა ორი ჯვრით.

ეკლესიის მახლობლად არის ძველი ციხის ნანგრევი, აქვე დგას დიდი ცაცხვის ხე.

ქორეთი

ქორეთის მაცხოვრის ეკლესია (სურ. 14) ერთნაწიანი ნილიკაა, 11x6 არშინი (დაახლ.), რომელსაც სამხრეთით მიშენებული აქვს კარიბჭე და სამწირველო (კარიბჭის აღმოსავლეთით), აგრეთვე ოთახი (კარიბჭის დასავლეთით), ხოლო დასავლეთით — საქალებო; ეს შენობები გალერეისაგან არტყია გარს ეკლესიას. ნაშენია თლილი ქვისა და კირისაგან. ხურავს კრამიტი, შიგნით, საკურთხეველი ძირს ოთხკუთხია, ხოლო 3 1/2 არშინის სიმაღლეზე კუთხეებში კამარა არის გადაყვანილი კედლიდან კედელზე და ამ კამარიდან ზევით კედელი მრგვალდება. ეკლესიას კარი აქვს სამხრეთით და დასავლეთით, სარკმელი — აღმოსავლეთით 1, სამხრეთით 1 და დასავლეთით 1, დასავლეთით და აღმოსავლეთით (ამოშენებული) სარკმელი და კარნიზები შემკულია ჩუქურთმებით. კარიბჭის თალი გამოყვანილია ჯვრითა და სხვა სახეებით შემკული ქვებისაგან; სამხრეთის და დასავლეთის შენობებს მრავლად აქვს ჩაშენებული ნატეხები ჩუქურთმიანი ქვებისა; მთაში კარიბჭეს გარედან, კამარის მარჯვენა ნაწილში, აქვს დატანებული ქვის ნატეხი, შემკული ყურძნის მტევნებით; ამგვარივე ნატეხი დატანებული აქვს ძირს; ეს ნატეხები კარიბჭის ნაწილები უნდა იყოს, გადატანილი მისი განახლების დროს.

ეკლესია მოხატულია. მხატვრობა კარგად არის შენახული საკურთხეველსა და შუა ეკლესიის მაღლითა ნაწილში; დანარჩენ ადგილას დაზიანებულია (სამხრეთის და დასავლეთის კედლების ძირა რიგები ნაწილობრივ სულ მოცილებულია).

საეურთხევლის კონქში დახატულია მაცხოვარი, მჯდომარე მდიდრად შორთულ ტახტზე; იგი მარჯვენით აეურთხებს, ხოლო მარცხენით გაშლილი წიგნი უჭირავს მუხლზე წარწერით:

ერეკლესიის
ნიშნების შესახებ

		†	ახსოვ	ანუ:
7	ჰ	ღ	ჩ	ქრისტ-
ღ	სა	ე	გ	ე (sic) მაცხოვ-
				არი.

მაცხოვრის მარჯვნივ — მჯდომარე ღვთისმშობელი ანგელოზით, მარცხნივ ნათლისმცემელი ანგელოზითვე.

1 რიგში ზიარება ორ მხრივ: პურით და ღვინით.

2 რიგში მღვდელმთავრები და წმინდანები; საკმლის მარჯვნივ წმ. გრიგოლი, წმ. თომა, წმ. მარკოზ და წმ. პანტელე; მარცხნივ წმ. ბასილი, წმ. იოანე ოქროპირი, წმ. მათე მახარებელი და წმ. სტეფანე. მღვდელმთავრებს გრაგნილები ასომთავრულად აქვთ დაწერილი.

3 რიგი არის მხოლოდ საეურთხევლის კუთხეებში, სადაც დახატული არიან წმინდანნი.

შუა ეკლესიაში: თაღზე არის 8 ხატი; სამხრეთის კედელზე — 4 ხატი, ჩრდილოეთის — 4 ხატი; უკანასკნელთაგან კარგად შენახულა ჩრდილოეთის კედლის მე-2 რიგი. აქ დახატული არიან წმ. ვიორგი (აღმოსავლეთ ნაწილში) და წმ. ესტატე (დასავლეთ ნაწილში), ცხენზე მჯდომარენი. შუა პილიასტრზე მალა — 4 წმიდანი.

დასავლეთის კედელზე მხატვრობა შერჩენილია მარტო ჩრდილოეთის კუთხესთან. აქ დახატულია დიდებული, ხელეგაპყრობილი, დაზიანებული წელს ქვევით. აწერია: ¶ ΓΑΡΘΕΥΣΙ ΠΑΥΛΟΣ ἄნτ ἰερεϋთელი გოდერძი⁹⁰.

⋄:†:†:†:†:†:†:†:†:†:
 ⋄:†:†:†:†:†:†:†:†:†:
 ⋄:†:†:†:†:†:†:†:†:†:

⁹⁰ ეგვიპტის ამ სახელთან რაიმე კავშირი ჰქონდეს ამავე სოფლის მეორე ეკლესიის სახელწოდებას „უდერძის“ (ეკლესია იწოდება „უდერძის“ წმ. ვიორგად).

იკითხება:
 აქა კეთილისა მ.
 ოქმედთა ყოველთა
 ცოდვანი შეუნდოს ღმერთმან,
 ა(მი)ნ.

ეკლესიას გარეთ აქვს წარწერები:

1. სამხრეთით, სამწირველოს კედელზე არის წარწერიანი ქვა, რომელიც ადგილობრივ მედავითნის სიტყვით ამ 20 წლის წინათ გადმოტანიათ გვერდითვე მდგომ კარიბჭის სამხრეთის კარის თავიდან, როდესაც ხსენებული კარი სიდაბლის გამო გადაუკეთებიათ, აუმაღლებიათ. განახლება კარიბჭეს მართლაც ცხადად ეტყობა.

ქვა არის ზომით 48 1/2 x 46 სმ, წარწერა ნაწერია ნუსხურნარევი ასომთავრულით: მე-6 სტრიქონიდან დაწყებული ასოები ზეთიანი წამლით გაუშავებია ადგილობრივ მცხოვრებ ქამუშაძეთა გვარის ერთ-ერთ პირს (წამალი უბრალო გადარეცხვით არ ამოვიდა); ამის გამო მათი მოხაზულობა ოდნავ შეცვლილია, დამახინჯებულია. (სურ. 15):

ქ კ ო ზ ო მ ა მ რ ო მ
 ო მ რ ო მ ა მ რ ო მ
 ო მ რ ო მ ა მ რ ო მ
 ო მ რ ო მ ა მ რ ო მ
 ო მ რ ო მ ა მ რ ო მ
 ო მ რ ო მ ა მ რ ო მ
 ო მ რ ო მ ა მ რ ო მ
 ო მ რ ო მ ა მ რ ო მ
 ო მ რ ო მ ა მ რ ო მ
 ო მ რ ო მ ა მ რ ო მ
 ო მ რ ო მ ა მ რ ო მ
 ო მ რ ო მ ა მ რ ო მ
 ო მ რ ო მ ა მ რ ო მ
 ო მ რ ო მ ა მ რ ო მ
 ო მ რ ო მ ა მ რ ო მ

92 93

⁹¹ აქ აღგლი ძველადვე დაზიანებული ყოფილა და მწერალს მისთვის გვერდი აუვლია.

⁹² აქ სტრიქონს აკლია თითქმის 3/4 ნაწილი;

⁹³ ბოლოს კიდევ რამდენი სტრიქონი აკლია, არა ჩანს; ეგონებ 2—4-მდე დაახლოებით.

- ქ. მე, დედოფალთა
დედოფ(ა)ლმ(ა)ნ ანა
აღვ(ა)შენე წ(მილ)ა მ(ო)ნა-
სტერი ესე მ(ა)ცხ(ოვ)რისა;
5. გა(უ)ჩინე აღ(ა)პი გამოცხადობისა
დღ(ე)სა: ერთი ცხ(ვა)რი შეუხებელი,
ერთი კაბიწი პური, ექვსი
კოკა ღვინო: ამის მეტი არ-
ა ეთხუებოდეს, არა სალაშქ-
10. რო, არაფერი არა ამა მონა
სტრისა, გლეხთა, ვინცა ესე შემ...
[დგომად ჩემსა შეცვალოს შემცაიცვა] ლების...

ადგილობრივი მცხოვრებნი ქამუშაძენი წარწეოა: მოხსენიებულ გლეხს თავიანთ გვარისად სთვლიან და გადმოგვცემენ, რომ ჩვენი წინაპარი იყო შეწირული მონასტრისათვისაო. ამათივე გვარის კაცი იხსენება ქვემოთ მოყვანილ აღმოსავლეთის მხრის წარწერაში (VII).

წარწერაში ყურადღებას იპყრობს საზომები კოკა და კაბიწი. პროფ. ივ. ჯავახიშვილის გამოკვლევით კოკა ქართულ მწერლობაში X ს-იდან XVIII ს. დამლევამდე ყველგან იხმარება⁹⁴, ამიტომ ამ საზომს დათარიღებისათვის მნიშვნელობა არა აქვს.

კაბიწი, ივ. ჯავახიშვილისვე გამოკვლევით, VI ს-იდან მოყოლებული XV ს. დამლევამდე საყოველთაოდ იხმარებოდა. აღმოსავლეთ საქართველოში კი XVI ს-შიაც იხმარება ხშირად, ხოლო XVII—XVII სს-ში უკვე იშვიათად გვხვდება⁹⁵, ვინაიდან წარწერა დასავლეთ საქართველოშია და იქ კი ეს საზომი ზემოთ მოყვანილი ცნობით მხოლოდ XV ს-მდე იხმარებოდა, მასასადამე წარწერა არ შეიძლება ამ ხანაზე (XV ს.) გვიანი იყოს. ამ ხანაში კი ვიცით ერთადერთი დედოფალი ამ სახელით.

ანა დედოფალი ზაგრატ V-ის (1360—1393) დავით მეფის IX-ის ძის მეორე მეუღლე⁹⁶;

⁹⁴ ქართ. საფას-საზომთამცოდნეობა, 70.

⁹⁵ იქვე, 74.

⁹⁶ ვახუშტი, საქ. ისტ., დ. ბაქრ. გამოც., გვ. 284—285.

ქართული წყარო ბაგრატ V პირველი ცოლის ელენეს ხიკვდობის უჩვენებს 1366 წელს. ანაზე ცნობას იძლევა პანარეტის „ხრონიკა ტრაპიზონისა“, რომელიც ანას მიიხნევს ტრაპიზონის იმპერატორის მანუელ III-ის (1350—1390 წწ.) ქალად და თვით მის მეუღლეს „იბერიის მეფე პანკრატისთან [ე. ი. ბაგრატთან] უჩვენებს 1367 წელს. პანარეტი ამბობს: „ივნისში, მეორეს ინდიქტიონს 6875—1367 წლისასა ჩვენ ჯართურთ ხმელეთით და ზღვით ვეახლენით ლაზიკაში იმპერატორის ასულს, კირა-ანნას, დიდ კომნეს, რომელიც შეუღლდა კირ-პანკრატის პანკრატიდს იბერიელთა და აბაზგთა მეფეს...“ ანა, ვახუშტის ცნობით, გარდაიცვალა 2 მარტს 6903—1395 წელს⁹⁷.

ანა დედოფალი არის აგრეთვე ალექსანდრე კახთა მეფის (1476—1511) თანამეცხედრე.

ს. კაკაბაძის მიერ ჩემს მოხსენებაზე გამოთქმული აზრი, ვითომც ეს ანა დედოფალი უნდა იყოს ანა დედოფალი „ადგილობრივი დედოფალი“ ანა, რომელიც შემდეგ მოლოზნად შევიდა და მიიღო სახელი ქრისტიანო მცდარია. „ადგილობრივი დედოფალი“ არასდროს არ იწოდება დედოფლ. არამედ დიოფლა, აქ კი — აღნიშნულია: „დედოფალთა-დედოფალი“. ცხადია იგი არის ხსენებული XIV ს. ბაგრატ V-ის მეორე მეუღლე.

II. II წარწერის მარჯვნივ დასაველეთის კუთხეში დევს სვეტის ნაწილი წარწერით:

<table style="margin-left: auto; margin-right: auto; border-collapse: collapse;"> <tr> <td style="border-right: 1px solid black; padding: 5px;">წა</td> <td style="padding: 5px;">სა</td> </tr> <tr> <td style="border-right: 1px solid black; padding: 5px;">ყი</td> <td style="padding: 5px;">ჟა</td> </tr> <tr> <td style="border-right: 1px solid black; padding: 5px;">1</td> <td style="padding: 5px;">ბ.</td> </tr> </table>	წა	სა	ყი	ჟა	1	ბ.	<p style="text-align: center;">იკითხება:</p> <p>წ(მიდა)ო ს(ა)მ(ე) ბ(ა)ო</p> <p>შ(ეიწყალ)ე ქ. იდ.</p>
წა	სა						
ყი	ჟა						
1	ბ.						

III. ამავე მხარეს კარიბჭის კარს მარჯვნივ (კუთხეში) წარწერა-შემობრუნებით (გვერდზე) დევს ჩუქურთმიანი და წარწერიანი ქვის ნატეხი:

(ჩ)აჲ	ანუ:
აჲაჲჲჲ	. ნო
აჲე	აოჲეთ
ა...	ოია.
ა...	ა

ამავე მხარეს თვით ეკლესიაზე, მაღლა კარნიზის წარწერები ნუსხანარევი ასომთავრულით, რომელნიც გვაქვს დასავლეთიდან აღმოსავლეთის მიმართულებით.



IV.

† Բ-Ա|ს
|ჰ|უ|ყ|
|ყ-|
ა. ყზ-|

იკითხება:

ქ. წ(მიდა)ო ს(ა)-
[მე]ბ(ა)ო,
შ(ეიწყალ)ე
უშლი

V. IV-ის მარცხნივ (აღმოსავლეთის) წრეში

† Բ-Ա სԺ
Կ-Ա ყ| Ժ-|
ზა|ԻԸԸ
ნს|ՀԺ|

იკითხება:

ქ. წ(მიდა)ო ს(ა)მ(ე)-
ბ(ა)ო, შ(ეიწყალ)ე მ(ი)ქე-
ლ მიატ
ნისაძ(ე)ი

VI. V-ის მარცხნივ (აღმოსავლეთით).

† Բ-Ա
სჰԿ-Ա
ყ-| ა⁹⁸ა
ვა⁹⁹უზ|
5. ძ|ნ|

იკითხება:

ქ. წ(მიდა)ო
ს(ა)მ(ე)ბ(ა)ო
შ(ეიწყალ)ე ჯო
ჭილი
5. ძენი

შენიშვნა:

1. VI-ის აღმოსავლეთით არის წარწერიანი ქვა; იგი ძლიერ არის გადაღესილი კირით და არ იკითხება.

2. აღმოსავლეთის კედელზე ამოგებული სარკმლის გვერდებზე წრეებში მოჩანდა წარწერები, რომელთა შემოწმებაც ტექნიკურ პირობათა გამო ვერ მოხერხდა.

VII. აღმოსავლეთის კედელზე სარკმლის ქვემოთ მე-3 ქვაზე არის მრგვლოვანი ასომთავრული წარწერა წითელი საღებავით:

⁹⁸ X უნდა იყოს.

⁹⁹ S უნდა იყოს.



[იოანეს ქაძი]
 [იანესი, შიონი]
 [სტარს: 5- სი-]

იკითხება:
 ვუვასა ქამფ-
 უშაძესა, მეულლ
 ესა მისსა შ(ეუნდო)ს ლ(მერთმა)ნ.

წარწერა ეკლესიის მოხატვის დროისა უნდა იყოს.

VIII. დასავლეთის სარკმლის თავზე (ეკლესიისა) არის წარწერა:

ქწა	იკითხება:
სჟა	ქ წ(მიდა)ო
ჟი ხი	ს(ა)მ(ე)ბ(ა)ო,
	შ(ეწყალ)ე ზი (?)

ქორეთი

ქორეთის უღერძის წმ. გიორგის ეკლესია.

ეკლესიაში არის (კანკელის წინ) სვეტის მაგვარი დიდი ქვა, ჩუქურთმით ერთ ნაწილში.

ს ი ძ ვ ე ლ ე ნ ი :

1. (ქ. 31). ეკლესიის ძველი კარი ვაზისა (?), 158×75 სმ, შემკული ლომებისა და სხვ. სახეებით, დაზიანებული (გამსკდარია ორად—ზევიდან ქვევით).
2. (ქ. 32). ოდიკი 1786 წლისა.
3. (ქ. 33). აღმოსავლური ძველი ფული ვერცხლისა, 5 ცალი.
4. (ქ. 34). ოსმალური ფარა, ერთი ქისა.
5. (ქ. 25). მარხვანი ეტრატზე ნაწერი ნუსხურად, დაზიანებული, მრავალ ფურცელნაკლები.

თბილისი

ნათლისმცემლის ეკლესია

ს ი ძ ვ ე ლ ე ნ ი :

1. ჯვარი ხისა, 104×77×9 სმ, მას წინა პირზე გადაკრული აქვს დაბალი ვერცხლი, რომელზედაც კედილი ხატებია; ჯვარი შემკულია

100 ხ არის ეს ასო თე ხ ძველი სათქმელია, თვით ეკლესიის წარწერებში (IV—VII) ხ უმეტეს ნაწილად ნუსხური იხმარება, ამიტომ საფიქრებელია, იქნებ ხ იყოს.



1 მოზრდილი და 1 მცირე თვლით (დანარჩენი აკლია); იგი ძლიერ და ზიანებულა; მარჯვენა მხარეს და ქვედა ნაწილს ვერცხლის ფურცელი აგლეჯილი და დაკარგული აქვს. ჭვარი მდარე ნაშენი ნაშენი

2. ვერცხლზე ნაჭედი ხატი იოანე ნათლისმცემლისა, $36\frac{1}{2} \times 25\frac{1}{2}$ სმ. შემკული 2 თვლით (აკლია 1 თვალი). აწერია .1715. .1715., ანუ: ი(ოანე) ნ(ათლისმცემელი).

ხატი ზის ზის ჩარჩოში.

3. ბუკი სპილენძისა.

ლოდორის მცხ. ილია წერეთლის მიერ შემოწირული

1. (ქ. 24). ქება და დიდება, შესხმა და გალობა... ღვთისმშობლისა... აღწერილი... მაქსიმეს მიერ ფილოსოფოსისა და აღმსაარებელისა და სხვ. წერილები (მამათა ცხოვრება?), ნუსხურად ნაწერი მშვენიერი ხელით. წიგნს ბოლოში აქვს მინაწერი გადამწერისავე ხელით:

ესე წიგნი აღმაწ-
ერინა სიმონ მოძ-
ლუარმ(ა)ნ იშხნელმ(ა)ნ,
რ(ომ)ლისა ჯსენება სა-

- 5. უკუნომცა არს, ა(მი)ნ,
ხ(ოლო) აღვწერე ესე
ითუცსა მამისა. ი(10),
ულირსმ(ა)ნ მღუდელ-
მ(ა)ნ ოსე გაბაონმ(ა)ნ
- 10. და შენდობასა ვითხ-
ოვ აღმომკითხუც-
ლნო:
ქ(რისტ)ეს აქათ ჩუბ (1802).

ქალაურთა

წმ. გიორგის ეკლესია

სიძველენი:

1. ვერცხლზე ნაჭედი ხატი მაცხოვრისა (ერთ მხარეს) და მთავარანგელოზის (მეორე მხარეს), $11 \times 7\frac{1}{2}$ სმ, დაფერილი ოქროს

წყალში. მაცხოვარი წელამდეა გამოსახული, მთავარანგელოზი ფეხამდე, ხატი დაზიანებულია.

2. (ქ. 38). ფიცარზე ნახატი ხატი კოსტანტინე და ელენე (სწავლავს მხარეს) და ორბ სხვა წმიდანისა (მეორე მხარეს), $15 \times 10^{3/4}$ სმ, ბერძნული წარწერებით.

3. (ქ. 39). ბრინჯაოს ბალთა სარტყლისა რაიმე ცხოველის გამოსახულებით.

კორბეული

ძ ლ ე ვ ი ს ეკლესია

ს ი ძ ვ ე ლ ე:

(ქ. 23). ფსალმენი ხეცურად ნაწერი, დაზიანებული, ფურცელ-ნაკლები.

შომახეთი

წ მ. ნ ი კ ო ლ ო ზ ი ს ეკლესია

ს ი ძ ვ ე ლ ე:

1. ხატის ნაშთი, $34\frac{1}{2} \times 29\frac{1}{4} \times 3\frac{1}{4}$ სმ, ვერცხლზე ნაჭედი, ძლიერ არიან დაზიანებული. ზევითა ნაწილში შერჩენია ერთი მცირე სვალი.

შომახეთის ზარნალის წმ. გიორგის ეკლესია. ერთნავეანი ბაზილიკის ნანგრევი ყოფილა, 9×5 არშინი (დაახლ.), ნაშენი თლილი ლოდებისა და კირისაგან; შემორჩენილია ნახევარკედლები, ისიც ყველა არა.

ეკლესიის სამხრეთით ყრია ჩუქურთმიანი ქვები, ოცზე მეტი; სვეტები და სვეტისთავეები კანკელისა, სარკმლის თავეები, კოზმიდები და სხვ.

ადგილობრივ პირთა ცნობით აქ ყოფილა ქვა თარიღიანი წარწერით, ვითომც XI ს-ისა; მე ის ვერ ვნახე.

ეკლესიის გარშემო ყოფილა გალავანი, რომელიც აგრეთვე ნანგრევადაა ქცეული.



უსახელოს მთავარანგელოზის ეკლესია (სურეკა) მდებარეობს ნავიანი ბაზილიკა, 81/2x4 არშინი, ნაშენი თლილი ქვისგან. მას აქვს გან. დღეს იგი ნანგრევად არის ქცეული: შენახულია მარტო აღმოსავლეთის ნახევარი (თალითვე) და სამხრეთის კედელი; ამ დარჩენილ ნაწილსაც გარეთი პირი (პერანგი) შემოცლილი აქვს (იგი ახალი ეკლესიისათვის გამოუყენებიათ).

ეკლესია მოხატული ყოფილა, მხატვრობა ძლიერ დაზიანებულია, ცოტად თუ ბევრად კარგად მოჩანს მარტო საკურთხევლის ნაწილში (მღვდელმთავრები).

საკურთხევლის კონქში დახატულია მაცხოვარი(?) მოჩანს მარტო მუხლების ქვედა ნაწილი.

აქვე ძირა რიგში — მღვდელმთავრები, ნაწილობრივ დაზიანებული.

სარკმლის მარჯვნივ: ოქროპირის მარჯვნივ — ...

ოქროპირის მარჯვნივ — ...

ყველი მას გრავნილზე უწერია: ... ანუ ზიართა მათ. შემდეგ, მარჯვნივ — მღვდელმთავარი ნახევრადლა ჩანს წელიდან. სარკმლის მარცხნივ — ... ანუ: ... ბასილი. შემდეგ ორი მღვდელმთავარი დაზიანებულია.

სარკმელში ჩრდილოეთით ანუ: მიქაელ

სამხრეთით ანუ: გაბრიელ

სარკმლის ძირს დახატულია ტარიგი (მაცხოვარი გულამა მდებარე ფეშხუმზე).

გუნდებით

წმ. გიორგის ეკლესია

ს ი ძ ვ ე ლ ე ნ ი :

1. ჟვარი ხისა, წოდებული ამაღლების ჟვარად, 139x64 1/2x8 სმ, შეკვდილი წინა მხარეს ვერცხლით, რომელზედაც კედელი ხატების მდგომარე მხედრისა (წმ. გიორგი?), 7 ც., წმ. გიორგისა (ცხენზე და წელამდე) და სხვ. წმიდანებისა, დაფერილნი ოქროს წყალში. ჟვარს

ქვედა ნაწილში აქვს მხედრული წარწერა ცუდი ხელით; შექმნილია შუა გულში და ქვედა ნაწილის ერთ ადგილას აგლეჯილ და კარგული აქვს; იგი მდარე ნამუშევარია.

ერევნული
მუზეუმი

2. ვერცხლზე ნაქედი ხატი ღეთისმშობლისა ყრმით, 36³/₄ × 11³/₄ სმ (გადაკრული ფიცარზე); მას გვერდის აშეიბზე აქვს ვერცხლზედ-ვე ნაქედი ხატები მიქელ-გაბრიელისა და მოციქულების: პეტრესი და პავლესი (მხედრული წარწერებით). ხატი დაზიანებულია, მას ზედა და ქვედა აშეიბი დაკარგული აქვს. იგი მდარე ნამუშევარია.

3. ხატის (ადგილობრივ პირთა ცნობით წმ. გიორგისა) ნარჩენი ვერცხლის ფურცლის ნატეხი, 36³/₄ × 11³/₄ სმ, რომელსაც ქვედა ნაწილში და გვერდის აშიაზე შერჩენია მხედრული წარწერის ბოლო (განკვეთილობის ნიშნად ნახმარია ორწერტილი ყოველი სიტყვის შემდეგ): ...და მფარველად. მშობელთა და სულთა ჩვენთა საოხად. მხილველნო მოგვიხსენებდეთ. სრულ იქმნა გიორგობის ი (10), კ(რონი)კ(ონ)ს ულგ (433) (433 + 1312 = 1745 წ.).

4. (ქ. 37). ოდიცი იმპერატორ პავლეს დროისა.

პერევისი

პერევისის წმ. გიორგის ეკლესია (სურ. 17, 18) ერთნავიანი ბაზილიკაა, რომელსაც სამხრეთით და ჩრდილოეთით ჰქონია სამწირველოები, რომელთაგან დღეს მარტო ნაშთიღა ჩანს, ეკლესია ნაშენია თლილი და კლდის სწორპირიანი ქვისა და კირისაგან; ხურავს ღარიანი ბრტყელი კრამიტი, თალი დაზიანებულია, ნაწილობრივ მონგრეულია კიდეც. კარი აქვს სამხრეთით, დასავლეთით და ჩრდილოეთით (უკანასკნელი ამოშენებულია მახლობელ ხანში); სარკმელი დასავლეთით, სამხრეთით და დასავლეთით. ტრაპეზი საკურთხევლის შუაში არის გამართული, სამკვეთლო მოთავსებულია დაბალ და მრგვალთაღიან თახჩაში.

შიგნით ეკლესია მოხატულია; მხატვრობა დღეს შერჩენილია: საკურთხეველში (უკეთესად), დასავლეთის კედელზე (ნაწილობრივ) და სამხრეთის კედელზე (მცირედ).

საკურთხევლის კონქში დახატულია ღეთისმშობელი, ყრმით კალთაში, აწერიათ: ΜΡ ΟΥ და ΙϞ ΧϞ (ღეთისმშობელს მოგროძო სახე აქვს); ღეთისმშობლის ქვევით — მღვდელმთავრები, გრაგნილებით ხელში. გრაგნილები დაწერილია ასომთავრულად; წმინდანებსაც ასო-



მთავრულად აწერიათ. საკურთხევლის შუბლზე ანუ კამარის დასა-
 ვლეთ მხარეს არის დაზიანებული ასომთავრული წარწერა დიდძალი
 ებით.

კათოლიკონში, სამხრეთი კედლის დასავლეთ ნაწილში (სამხრეთ-
 თის კარის მარცხნივ) და დასავლეთ კედელზე, ძირა რიგში, შემორ-
 ჩენილია, ქტიტორთა ძლიერ დაზიანებული ფრესკები.

სამხრ. კედელზე მოჩანს აღმოსავლეთით გაწვდილი ხელი, რომელზეც შემორჩენილია ასომთავრული წარწერის ნაშთი:

. . . შ.ღ.	ანუ—	. . . შო
. . . შ.ი.უ.შ.		. . . შვედრ..
. ს.ს		. . . სა
. . . ვ.რ.ს.ს		. . . ენსა
5. 0.7		5. . . თე

დასავლეთ კედელზე, სამხრეთ კუნძულსავე, მაღლა არის და-
 ზიანებული წარწერა; ძირა რიგში, მთელ კედელზე გამოსახულია ექვ-
 სი პირი დაზიანებული წარწერებით.

გარეთ, სამხრეთ კედელზე, კარის ასწერივ და ყოფილ სამწირ-
 ველის ნაწილში შენახულია მხატვრობის კვალი.

პერევისი

წმ. გიორგის ახალი ეკლესია

ს ი ძ ვ ე ლ ე ნ ი :

1. ვერცხლზე ნაჭედი ხატი წმ. გიორგისა, 30¹/₄ × 24 სმ, შემკე-
 ლი 12 დიდ-პატარა თელით. აწერია **წ. 7 77**, ანუ: წ(შიდა)ი გ(იორ-
 გ)ი; წმ. გიორგი ცხენზე მჯდომარეა, ცხენს ქვეშ განრთხმულია დეო-
 კლეტიანე (?); ხატი ძლიერ დაზიანებულია: წმ. გიორგის წელს ქვე-
 ვითი ნაწილი ნახევრად და ქვედა აშია მოცილებულია და დაკარგუ-
 ლი.

სვერი

ნ ა თ ლ ი ს მ ც ე მ ლ ი ს ე კ ლ ე ს ი ა

ს ი ძ ვ ე ლ ე ნ ი :

1. (ქ. 67). ფიცარზე ნახატი ხატი ღვთისმშობლისა, ყრმით კალ-
 თაში, 13¹/₂ × 10¹/₂ სმ, ირგვლივ ვერცხლით შექვედილი. ღვთისმშო-

ბელი ხელემაპყრობილია. ხატს შებმული აქვს ძველი ბერძნული თუ რომაული ფული ბაჭაღლო ოქროსი. ხატი ზის კარებიან ხის ბუდეში, $25\frac{1}{2} \times 15$ სმ, რომლის შიგნითაც ზევითა ნაწილში დახატულია მწმულნი ნება მაცხოვრისა, კარებებზე შიგნით — მთავარანგელოზები: მარჯვენა და გაბრიელ, გარეთ მოციქულები პეტრე და პავლე (თითო თითო კარზე), ბუდე დაზიანებულია, მისი შექვედილობის ნაწილი (პატარა ნაგლეჯებად) ხატთანვე ინახება.

ხატს აქვს წარწერები ასომთავრულად

1. წარწერა წინა მხარეს, ძირს, აშოის ადგილას:

ქ-ა. ო-ბ-ა. ი-ძ-ღ. შ-ფ-ა-ი-ზ. ჯ. მ-ა-ე. უ-ჩ-ნ. ვ-ყ-ს. შ-ა-შ-ს.

იკითხება:

1. წ(შიდა)ო დ(ე)დ(ა)ო დ(ვ)თ(ი)ს(ა)ო მფ(ა)რ(ე)ლ და მ(ე)ოხ ექ(მე)ნ დ(ე)ფ(ა)ლს(ა)ლს(ა) მ(ა)რ(ია)მს.

2. წარწერა ზურგზე:

შ-გ-ღ-ა. ი-ს-ა. შ-გ-ღ-ა. ბ

ჯ; შ-ფ-ა-ი-ზ-ს: შ-ჩ-შ

უ-ნ; ს-ღ-ა-გ-ყ-რ-ე: უ-ბ

ა-ყ-ღ-ს

5. ს; ყ-ნ-ს; ყ-ღ-ღ-ს-ღ; ბ.

ბ-ჯ ა-ი-ბ-ჯ; მ-ს-ბ-ჯ

ჯ-ბ; მ-ღ-ს; ს-ღ-ა-გ-ნ

ო-ნ-რ-ე; ს-ღ.

იკითხება:

დედაო დ(ვ)თ(ი)ს(ა)ო, მეოხ დ-

ა მფარველ მ(ე)ქმ-

ენ სასოებით [მ]ვე(ე)დ

რ(ე)ბელ-

5. ს(ა) შენს(ა) ბუბასა<დ>

და ძეთა მ(ი)სთა

აქ(ა) დ(ა) მას საუკ(უ)ნ(ე)-

<უნეთ> ს.ა.

წარწერაში ასო ზ (ე) უკულმა ზის

ე-ს აქვს ასეთი მოხაზულობა: უ.



2. ფიცარზე ნახატი ხატი იოანე ნათლისმცემლისა, 37x24 სმ. შეჭედული ვერცხლით, დაფერილი ოქროს წყალში. ქვედა ნაწილში აქვს მხედრული წარწერა:

1. ქ: შენ, ქრისტეს შემხსა წმინდასა ნათლის-მცემელსა სვერისასა, შეგიმკობინე ხატი ესე მე, მონამან შენმან, ქისიუის მოურავის შვილმან მალხაზ, სად-
2. ლეგრძელოდ ჩემდა და თან(ა) მეცხ(ე)დრისა ჩემისა, მეფის სოლომონის დის მარიამისა. და აღსაზრდელად ძისა ჩემისა იოანესასა: წელსაჲ. ჩღუზ. (1797 წ.): ქკს უპე: (485 + 1312 = 1797 წ.).

ხატზე არის გულსაკიდი მცირე ქისა, ვერცხლის ძეწვევით, რომელშიაც (ქისაში) სხვადასხვა წვრილი ნივთებია.

ბოსლევები

წმ. გიორგის ეკლესია

ს ი ძ ვ ე ლ ე :

ჯვარი რკინისა 37x26 სმ., რომელსაც წინა პირზე გადაკრული აქვს დაბალი ვერცხლი, შემკული (წმ. გიორგის 4 ქედული ხატით და 1 თვლით გულში). წმ. გიორგი ცხენზე მჯდომარეა. ჯვარი დაზიანებულია: ქვედა ნაწილი მოტეხილი აქვს, შემკულობა ნაწილობრივ ავაზრდნილია; შერჩენია წარწერის ნაშთი წმ. გიორგის აწერია: **წ-ე უა**, ანუ: წ(მიდა) გ(იორგ)ა; ბუშტის ქვეშ მოსჩანს . . **ჟნშ**... ანუ:.. უნდ...

ქვედა ნაწილზე: **შ-ზ-ღ-ც-ი** | ანუ: მზგთათ
შ-ა-ქ | მრწ

ცალკე: **წ-ა-ც-ა-ც** ანუ: იე დადა
ქ _____ **ბ** _____

ჯვარი ზის ბუდეში, 42x28x1³/₄ სმ, რომელსაც ირგვლივ ვერცხლი აქვს შემოკრული, შემკულია ხაზოვანი სახეებით და 11 თვლით; მას უკანა მხარეს, ქვედა ნაწილში აქვს წარწერა:

ქ. მე მომიწვეია ლევანი ძ-
ეს ქაიზოსსროს.

ადგილობრივ პირთა ცნობით, ჯვარი ხუთ ძმა მკედლიძეებს (ს. უტანაოთ გურიიდან (ოზურგეთიდან?) 200 წლის წინათ, ისინი იქიდან წამოსულან მესისხლეობის გამო; ჯვარი მათ საგვარეულოა. ვად ითვლება (ისინი ამ სოფელში ცხოვრობენ).

წავა

წევას წმ. გიორგის ეკლესია (სურ. 20) სამხრობიანი ბაზილიკაა, 21×15 არშინი (დაახლ.), ნაშენი თლილი ქვისა და კირისაგან; განახლებულია 1863 წელს. ძველ ნაწილს — საკურთხეველს და ნაწილობრივ შუა ეკლესიას შერჩენილი აქვს ფრესკები.

საკურთხეველის კონქში დახატულია დეისუსი (იესო, ღვთისმშობელი, ნათლისმცემელი, ანგელოზებით), ძლიერ დაზიანებული: აქვე თაღზე, სამხრეთის მხარეს — ხარება ჩრდილოეთით აღდგომა (?).

I რიგში მღვდელმთავრები, დახატულნი წელამდე; ნაწილობრივ კარგად არის შენახული.

II რიგში (ძირს):

1. სარკმლის ქვევით ჯვარი.
2. ჯვრის მარჯვნივ დიდებული, წარწერით: **ⲓⲛⲉⲣⲉ** ანუ ესტ(ატ)ე).
3. ჩრდილოეთის მხარეს (აქვე) დიდებული, სახის მარჯვენა ნაწილი დაზიანებული, წარწერის ნაშთით: **...[ⲄⲒⲁⲥ]** ანუ: ... შორ.
4. ჯვრის მარცხნივ დიდებული გრაგნილით მარცხენა ხელში და წარწერით: **ⲄⲤⲘⲒⲒⲒ** ანუ: დაქით?
5. ამ დიდებულის მარცხნივ — ვინმე პირი, რომელსაც მარჯვენა ხელში რაღაც უჭირავს (წინსაძლოლი?), აქვს წარწერის ნაშთი **...ⲓⲛ** ანუ: ღ-მ:.
6. ამ პირის მარცხნივ — წარჩინებული სასულიერო პირი; მას თავზე დიდებულის ქუდი ჰხურავს, ხოლო ტანისამოსი აცვია მღვდელმთავრისა, ომფორით.

შენიშვნა: ამ რიგში ყველანი წელამდე არიან დახატულნი.

საკურთხეველის პილიასტრზე და მის კამარაზე დახატულია ნაწილობრივ დაზიანებული წმიდანები.

სალაროში, ჩრდილოეთის კედელს ემჩნევა მხატვრობის კვალი.
შუა ეკლესიაში ცენტრალური ნაწილის აღმოსავლეთ ნახევარს კა-
მარებსა და თაღზე შერჩენილი აქვს ნაწილობრივ დაზიანებული მხატვრობა.

საკუროთხევლის ჩრდილოეთის პილიასტრს, იატაკიდან 2¹/₂ არშინის სიმაღლეზე მდებარე ქვაზე აქვს კიდურ წერტილოვანი წარწერა:

ԿՅԸ ՆԿՆԴԻՇԻԴ
ԿԻՄԻ ԿԱՄԵՆ ՓՇԱ
ԱԿՂ ԲԻՇԻՄ ՈՒԱ ՇԿԻ

იკითხება:

ქ (კვი)რია ზიბზიბაძემ

შ(ე)ვ(სწი)რე კ(ა)მ(ი)ტის ფასი

ოცი მ(ა)ნათი, ლ(მერთ)ო ა(ცხ-
(ოვ)ნე.

ს ი ძ ე ლ ე. ფიციარზე ნახატი ხატი წმ. გიორგისა (ცხენზე), 33/1₄ X 23¹/₂ სმ, შემკული ვერცხლის აშიით. ხატს უყანა მხარეს გადაკრული აქვს ვერცხლის ფურცელი, მხედრული წარწერით:

1. ქ. ეპა, შვიდ წილ უძლეველო ახოვანო მხედარო ქრისტეს მეუფისაო, ღვაწლით შემოსილო ჩემის სამკვიდრო
2. წევის ეკლესიას შინონ (?) მ(ო)პყრობელო წმინდანო, დიდო მოწამეო გიორგი! მონამან და მონდობილმან შენისამან, მე, მაჰავარიანმა
3. ელიზბარმა მოგიძღვნი კინი ესე მცირე სამკაული მოჭედა ჩემთვის სასიციოცხოთ და სადღეგრძელოთ, და სულის საოხ(ა)თ, და მე-
4. უღლისა ჩემის აბაშიძის ასულის ანასათვის, ძეთა და ასულთა განსაძლიერებლათ.
5. წელით ჩყით (1819 წ.).
6. ოცდა ათი მარჩილი ხელფასი ხატის
7. თეთრი გვეიდა.

ეკლესიის დასავლეთ-ჩრდილოეთის კუთხის გასწვრივ, ეზოზე დგას დაფუძურობებული ცაცხვის ხე, რომელსაც ირგვლივ აქვს ზომა 16¹/₂ არშ.



შირონწმიდის ეკლესია ერთნაეიანი ბაზილიკაა, 14x16¹/₂ მეტრისაა რომელსაც დასავლეთით მიშენებული აქვს საქალებო; მას ჩრდილოეთით და ჩრდილოეთით ჰქონია ეკვტერები, დღეს მათგან მარტო ნაშთილა მოსჩანს; ნაშენია შირიმის ქვისა და კირისაგან; შიგნით იგი მოხატული ყოფილა, მაგრამ 1900-იან წლებში სასულიერო უწყების ნებართვით შეუღლესიათ; კირი ადგილ-ადგილ ჩამოცვენილია და თალის ნაწილზე მოსჩანს მხატვრობა; ჩრდილოეთის ეკვტერიც მოხატული ყოფილა, ასევე ეკლესიის ჩრდილოეთის კედელზე, გარეთ, შერჩენილია მხატვრობა.

ეკლესიის აღმოსავლეთ-სამხრეთის კუთხის გასწვრივ არის მეორე ეკლესიის ნანგრევი (მალა) ეკვტერით. ადგ. მცხოვრებთა ცნობით, დევდარიანებისა. იგი მოხატული ყოფილა, კედლებს შერჩენია მხატვრობის კვალი. ეკვტერი შედარებით უკეთესად არის შენახული. იგი წარმოადგენს საუცხოო სახეს ძველი საქალე-ეკვტერისა. მას ჩასავალი აქვს დასავლეთ-ჩრდილოეთის კუთხიდან, სხვა კარი არსადა სჩანს (ძველადაც აქედან უნდა ყოფილიყო); ამ ჩასავალით ჩავდივართ ეკვტერის შესავალ ოთახში, რომელშიაც ნანგრევი ყრია; მის სამხრეთ-აღმოსავლეთ კუთხეში არის მცირე ყუთის მაგვარი რამ შენობა, რომელშიაც რამდენიმე ძვალი გდია, ალბათ შემდეგ, ანუ ახალ-დროს გადმოტანილი. შესავალი ოთახიდან კარი შედის თვით ეკვტერში ანუ საქალე-აკლდამაში, რომელიც იყოფა ორ ნაწილად: სამამოდ და სადედოდ; ამ ნაწილებს ერთმანეთისაგან მცირე კედელი ჰყოფს, რომელსაც ირგვლივ დერეფანი შემოუვლის. სამამოდ და სადედოდ წარმოადგენს ორს დიდს დახურულ ყუთს, რომელთაც აქვთ მცირე კარი დერეფნისაკენ; ზევითი მხარე თვითეული ყუთისა სწორი, ტახტის მაგვარი არის; ადგილობრივ მცხოვრებთა ცნობით, მიცვალბულს ჯერ მალა ყუთის თავზე, ანუ ტახტზე სდებდენ და შემდეგ ძვლებს ჰყრიდენ ქვეშ, აკლდამაში.

ს ი ძ ვ ე ლ ე ნ ი :

1. (ქ. 70). დროშა-ჯვარი, 42x16¹/₂ სმ. ტარზე გაკეთებული ვერცხლის ჯვარი. ჯვარი შემკულია ჯვარცმის ხატით და 5 თვლით, ჯვრის ტარი — ოთხი მღვდელმთავრის ხატით და სახეებით (ორნამენტი). ჯვარი ძლიერ დაზიანებულია. გატეხილია რამდენიმე ადგილას და დაკერებულია. მარჯვენა მხარზე ჩასმულ თვალს აქვს წარწერა, რომელიცაც უცნობ ენაზე.

ჯვარს ზურგზე აქვს ასომთავრული წარწერა:

✠**ⲚⲤ**: **Ⲫ**-**Ⲛ**
Ⲟ: **Ⲛ**-**ⲛ**
Ⲛ: **Ⲟ**
Ⲛ: **Ⲟ**

5. [სტინი]

101

ნიჭობნი: სტინი(ბ): სტინი: ნიჭობნი: ბ
 მამონი: ხნ- ხნნი...[ბნი(ბნი)|ნიჭობნი, ნიჭობნი...¹⁰²

იკითხება:

ქ. ესე წ(ე)არი
 მე, გ(ა)ბრიე-
 ლ ქმან
 თეოდოსე
 5. სმან დ .

.....

ნ წმიდა სალოცველად ს(უ)ლისა ჩ(ე)მისა და
 მ(ო)ბ(ე)ლთა კრ(უ)ლი და... [და]უს[ა]ბამონსა ჯ(ე)თის(ა)-
 რ[თა]...

2. (ქ. 68). ჯვარი ხისა, 15×5 სმ, ათონის ხელოვნებისა, ვერცხლის გარემოთი, დაზიანებული. ჯვარი ზის ხის ბუდეში, 16¹/₂×6¹/₂ სმ.

3. (ქ. 69). სურა სპილენძისა, ამოღებული ეკლესიის აღმოსავლეთით მდგომი აკლამიდან, ძირგავარდნილი და ნისკარტმოტეხილი.

ლაშეს ვანი

ლაშეს ვანის (აბაშიძიანთ) ღვთისმშობლის ეკლესია ერთნავიანი ბაზილიკა ყოფილა, ნაშენი ქვიტკიარისაგან; დღეს მისგან ნანგრევებილა. სამხრეთის კარის თავზე აქვს ქვა, მხედრული წარწერით:

¹⁰¹ აქ საკრებელი აქვს დაკრებული და წარწერა დაფარულია.

¹⁰² აქ დიდ მანძილზე არის საკრებელი დაკრებული და არა ჩანს თუ რამდენი სტრიქონი აკლია წარწერას.

ქ. ჩვენ, ბრწყინვალემ თავადმა აბაშიძემ დი-
ვითმა და ჩემა ძმამ გიორგიმ აღვაშენეთ წმი-
ნდა მონასტერი ესე ხეთის მშობელისა ხორც-
თა და სულთა ჩვენთა საოხად, შეუღლე-

5. თა და ძეთა ჩვენთა და სულთა წარსამართებ-
ელათ. უკეთუ მოსულნო აქა მართლმადიდებელ
ნო ერნო ქრისტიანენო, თუმც რამე ნაკლევ
ანება რამე იხილოთ ეკლესიასა ამას ზედა ნუ
აწყევთ, შენდობით მომიხსენებდეთ, სულისა ჩვ-

10. უნისაჲ საუკუნ-
ოთა; ამინ.

ღმად ეკლესიის აღშენებაზედ არის დეკანოზი
მღვდელი მანჯავიძე ეგნატი და არა ჩამოერთმევის
შვილათ და მომავალთა მისთა.

ეკლესიის გარეშემო ღვას ძველი ციხე-გალავანი.

ს ი ძ ვ ე ლ ე :

1. (ქ. 21). ეკლესიის დასაყდრის კარიდან ჩამოხსნილი კარი
ხისა, 143×91×6 სმ, შემკული წინა მხარეს სახიანი სარტყელ-აშიით
და ფირფიტებით, ვაზის (?) ხისა (შემკულობისათვის კარს საგანგე-
ბოდ ამოჭრილი აქვს წინა მხარე); სარტყელი და აშიები ჩუქურთმი-
ანია, ზოლო ფირფიტებზე გამოსახულია მღვდელმთავრები, სცენა
საღვთო ისტორიიდან, ჟვარი და სხვ.; უკანასკნელი (ფირფიტები) სამ
ზოლად ყოფილან გამართული, დღეს შენახულია მხოლოდ ორი ზე-
ვითა ზოლი.

1. პირველი ზოლის მარჯვენა ფირფიტაზე გამოსახულია ორი
მღვდომარე მღვდელმთავარი (?); მათგან პირველს მარჯვენა ხელში გა-
შლილი წიგნი უჭირავს, მარცხენაში დროშა-ჯვარი, მეორეს მარჯვენა-
ში საცეცხლური, მარცხენაში გაშლილივე წიგნი. ფირფიტას ბოლო-
ზე აქვს ასომთავრული წარწერა:

ქ-ი მ-ი მ-ი-ზ-ი-ი ჯ
ნ

იკითხება:

ქ(რისტე), შ(ეიწყალ)ე მ(ი)ქ(ე)ლ, კ(ვირიკ)ე, ა(მინ).



2. იმავე ზოლის მარცხენა ფირფიტაზე გამოსახულია ჭვარი ფირფიტებში; თავზე აქვს წარწერა:

ქ.ყ.ყ.ღ.ღ.
 ႠႠႠႠႠႠႠႠ

იკითხება: გიგლიძის
 ქ(რისტე) შეიწყალე ბ(ა)გ(რა)ტი
 ამ(ი)ს კ(ა)რ(ი)ს(ა) მოქ[მედი].

3. მეორე ზოლის მარჯვენა ფირფიტაზე გამოსახულია. აბრამის მიერ ისაყის მსხვერპლად შეწირვა სამ სურათად (ერთი მეორის ქვევით): პირველი — ჭორი და ისაყი, მეორე — ისაყი შემთ ზურგზე, აბრამი უჩვენებს მალა მთას, მესამე — აბრამის მიერ ისაყის მსხვერპლად შეწირვის განზრახვა და ცხვარი.

4. იმავე ზოლის მარცხენა ფირფიტაზე — ჭვარი ჩექურთმებში; თავზე აქვს ასომთავრული წარწერა:

ქ.ყ.ყ.ღ.ღ.
 ქ.ყ.ყ.ღ.ღ. ႠႠႠႠႠႠႠႠ

იკითხება:

ქ(რისტე) შეიწყალე . . . ს(ი)მ(ი)ნ
 ქ(რისტე) შეიწყალე მ(ი)ქ(ე)ლ და იოვ[ელ].

5. სარტყლის შეაგულში გამოსახულია რომელიღაც პირი (წელამდე). კარს ზევითა სარტყელი, მესამე ზოლის ორივე ფირფიტა და ძირა აშია აღარა აქვს; ერთი ამ ფირფიტაგანი, რომელზედაც საღვთო ისტორიის სურათები ყოფილა გამოსახული, როგორც გადმომცეს, ამ მოკლე ხანში დაკარგულა; ფირფიტების ქვედა აშიის დაზიანება უნდა მომხდარიყო იმის გამო, რომ კარისათვის ქვედა ნაწილი შემოუჭრიათ, ალბათ ეკლესიის კარად გაწყობის მიზნით.

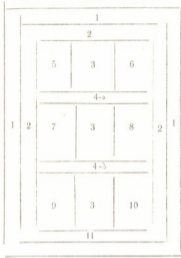
თუ მივხედავთ ფირფიტების ცალკე ხაზად (ზევიდან ქვევით) განაწილებას, რომ მარჯვნივ ორივე ზოლში მხატვრობა არის და მარცხნივ სახეები ჭვრისა და სხვ., მესამე ზოლშიაც მარჯვნივ იქნებოდა სურათი, რომელიც ადგილობრივ პირთა მოწმობით ყოფილა და დაკარგულა, ხოლო მარცხნივ ისევ სხვა რომელიმე სახე.

მთელი შემკულობა კარისა საუცხოო ნამუშევარია.

მახლობელ სოფელში მცხოვრებ კვირიკაშვილთა გადმოცემით, კარი მოტანილია სვანეთიდან, დიდი ხნის წინათ, მათი წინაპრების დავითურიძეების მიერ (ძველად ამ გვარისანი ვყოფილვართო), რომელთაგან კვირიკეს დაუღვია მათთვის ახალი გვარი. დღეს ამ გვარის



წვერნი ცხოვრობენ აქვე მახლობლად სოფ. იგორეთსა და სორიძეში. სახელი კვირიკე იყითხება კარის პირველ წარწერაში, მაგრამ მკვლევარნი და სადაურბოა არა ჩანს.



1. კარის ხე
2. აშიები ნაპირისა.
3. შუა, სიმაღლის აშია
- 4 ა. სარტყელი დაკარგულია
- 4 ბ. სარტყელი დაკარგულია.
5. ფირფიტა ორი მღვდელმთავრით და ქვეშ წარწერა.
6. ფირფიტა ჯვრით ჩუქურთმებში და თავზე წარწერა
7. ფირფიტა აბრამის მიერ ისაკის მსხვერპლად შეწირვა, სამ სურათად.
8. ფირფიტა ჯვრით ჩუქურთმებში და თავზე წარწერა
9. ფირფიტა დაკარგულია.
10. ფირფიტა დაკარგულია.
11. ქვედა ნაწილი კარის (აშიით) წაქრილია.

ხარაგოული

ხარაგოულის თემალმასკომის საწყობიდან წამოღებული

სიძველენი:

1. (ქ. 51-ა). უბისის (?) ეკლესიის გარდამოხსნის ნაგლეჯები, ოქრომკედლი ნაკერი ხატებისა და წარწერის ნაშთით, 2 ცალი. პირველი ნაგლეჯის წარწერა:

წიგნისი. 28
 28
 28
 7

ანუ:
 წ. ლმერთ(ო) და
 ო.ხ
 ლ
 28

მეორე ნაგლეჯის წარწერა:



ქართული
ნაციონალური
ბიბლიოთეკა

ႠႡႢႣ ႤႥႧႨ ႩႪႫႬ ႭႮ ႯႰ ႱႲႳႴႵႶႷႸႹ

ႺႻ ႼႽ ႾႿ ႠႡႢႣႵ ႶႷႸႹႺႻႼႽႾႿ

ႿႰႱႲႳႴႵႶႷႸႹ

ႺႻႼႽႾႿ Ⴟ

5 ႰႱႲႳႴႵ

ანუ:

(მ)ეუნდე ჯ(ვ)არცმ(ა)ო ქრ(ის)ტეს(ა)ო და ... ნდუ

. ნ(ე)ს მისნი ცოდვ(ა)ნი აბაში[ძეს] . . ბა

[მ]ეუღლესა მ

[ბუ]ლ(ა)ნუ(ა)რს უ[ეუ]ნდოს ღმერთმან,

5. ამინ.

2. (ქ. 51-ბ). უბისის მეორე გარდამოხსნის ორი ნახევარი (ერთი მოზრდილი, მეორე მცირე), ნაწილი მუზეუმში ადრევე ჩატანილ გარდამოხსნისა, რომელიც ირიცხება 1238 ნომრით. ხსენებულ გარდამოხსნას აქვს ასომთავრული წარწერა (ნახევების შეერთებით):

ა. ზევითა

მხარეს:

ბ. მარცხენა

მხარეს:

ჩოცო Ⴁ Ⴂ Ⴃ Ⴄ Ⴅ Ⴆ Ⴇ Ⴈ Ⴉ Ⴊ Ⴋ Ⴌ Ⴍ Ⴎ Ⴏ Ⴐ Ⴑ Ⴒ Ⴓ Ⴔ Ⴕ Ⴖ Ⴗ Ⴘ Ⴙ

Ⴚ Ⴛ Ⴜ Ⴝ Ⴞ Ⴟ Ⴀ Ⴁ Ⴂ Ⴃ Ⴄ Ⴅ Ⴆ Ⴇ Ⴈ Ⴉ Ⴊ Ⴋ Ⴌ Ⴍ Ⴎ Ⴏ Ⴐ Ⴑ Ⴒ Ⴓ Ⴔ Ⴕ Ⴖ Ⴗ Ⴘ Ⴙ

Ⴚ Ⴛ Ⴜ Ⴝ Ⴞ Ⴟ Ⴀ Ⴁ Ⴂ Ⴃ Ⴄ Ⴅ Ⴆ Ⴇ Ⴈ Ⴉ Ⴊ Ⴋ Ⴌ Ⴍ Ⴎ Ⴏ Ⴐ Ⴑ Ⴒ Ⴓ Ⴔ Ⴕ Ⴖ Ⴗ Ⴘ Ⴙ

Ⴚ Ⴛ Ⴜ Ⴝ Ⴞ Ⴟ Ⴀ Ⴁ Ⴂ Ⴃ Ⴄ Ⴅ Ⴆ Ⴇ Ⴈ Ⴉ Ⴊ Ⴋ Ⴌ Ⴍ Ⴎ Ⴏ Ⴐ Ⴑ Ⴒ Ⴓ Ⴔ Ⴕ Ⴖ Ⴗ Ⴘ Ⴙ

5, ႰႱႲႳႴႵ

- ბ. ქვევითა
მხარეს:
დ. მარჯვენა
მხარეს:

წ: იღ: ღც: ზღ: უ: დყსსს: გფჟ: გღრ
 გღ: გიღყ: ღც: გფჟჟნ: უჟჟნ: გფ
 ცუჟსს: უსცღს: ღც: გც: გიღყღა
 მს: ნსაღყს: გნ



იკითხება:

წ. ლ(მერთ)ო და წ(მიდა)ო გ(იორგი)ი უბისის(ა)ო,
 მთ(ა)ე(ა)რ მოწამ(ე)ო მე(ო)ბ და მფარეე (sic)
 ექმენ აბ(ა)შ(ი)ძეს (sic) გედე(ო)ნს და თ(ან)ა-
 მეცხედ(რეს)ა მ(ი)ს ჰ(ე)ლ(ი)ძ(ი)სა ასულს(ა)

5. გ(ულ)ქ(ან)ს.

წ. ლ(მერთ)ო და წ(მიდა)ო გ(იორგი)ი უბ(ი)სისა მთ(ა)ე(ა)რ
 მოწ(ა)

მ(ე)ო მეობ და მფ(ა)რველ ექმენ აბ-
 აშიძესა ესტატეს და თ(ან)ა მეცხედ(რეს)ა
 მ(ი)სსა ნარიობს, (ა)მ(ი)ნ.

3. (ქ. 52). ჭვარი ხისა, 28¹/₂ × 15 სმ, შემკული სადაფზე ნაკვეთი
 ხატებით, დაზიანებული (სადაფი ბევრ ადგილას მოცილებული და და-
 კარგული აქვს).

4. (ქ. 53). ოდიკი — 2 ცალი (ა. ბ).

5. (ქ. 54). ვერცხლზე ნაჭედი ხატი წმ. გიორგისა, 25 × 11¹/₄ სმ,
 შემკული 3 თვლით (აკლია 1 თვალი), ძლიერ დაზიანებული.

6. (ქ. 55). ძველი ფულები:

- ა. რომაული, ვერცხლისა 1 ცალი;
- ბ. აღმოსავლური ვერცხლისა 1 ცალი;
- გ. სხვადასხვა, სპილენძისა — 8 ცალი;
- დ. ფარა.

7. (ქ. 56). აყიყი თვლებად, მძივებად და ნატეხებად — 13 ცალი;

8. (ქ. 57). ხატიდან დარჩენილი თვლები — 15 ცალი;



9. (ქ. 58). მძივები და სხვა კენჭი, ზოგი ნატეხებად — 90 ცალი;
 10. (ქ. 59). სოფის კენჭები — 2 ცალი;
 11. (ქ. 60). სამაჯური, შემკული მძივებით — 1 ხელი;

12. (ქ. 61). ფიცარზე ნახატი ხატი ღვთისმშობლისა, $10\frac{1}{4} \times 8\frac{1}{2}$ სმ, ვერცხლის ბუდით, რომელიც ოქროს წყალში არის დაფერილი, აქვს წარწერები:

ა. თვით ხატს უკანა მხარეს ფიცარზე.

| ი ო ა ი ო ა ო ა ო ა ო ა ო ა

ანუ: ღ(მერთ)ო, ღ(მერთ)ო შ(ეიწყალ)ე ც(ოდვილი)ი ი(ოან)ე.

ბ. ბუდეს ზურგზე: ო ა ო ა ო ა ო ა ანუ: უ(ფალო) შ(ეიწყალ)ე ი(ოან)ე.

13. (ქ. 62). სანაწილე კოლოფი სპილენძისა, თავის ხუფით.
 14. (ქ. 63-ა). ხატის ფურცლიდან დარჩენილი ნაწილი ა-მეტი, მხედრული წარწერის ნაშთით:

წ(ა)მიდაო: დედოფალო: ღ(ა)მ(ა)რ(ა)თ(ა)ის: მ(ა)შ(ა)ზლო:
 შიწ(ა)ყალ[ე]
 და ხო(ა)რ(ა)ცითა როს(ა)ტევეან(ა): აბაშიძე: მეუღლ(ა)ლე: მისი:
 აზაძადა.

ესევე პირნი მოხსენებული არიან ვანის (საორგოულის ახლო) და ოზრის ეკლესიის მხატვრობის წარწერებში, XVI ს.

15. (ქ. 63-ბ). ხატიდან დარჩენილი შარავანდედის ნაწილი.
 16. (ქ. 32). დაბეჭდილი დავითნი სამი ხელნაწერი ფურცლით, დაზიანებული.
 17. (ქ. 31). საგალობლები ბერძნულ ენაზე, დაწერილი ნოტებზე, დაზიანებული, ბოლოში ფურცლები აკლია.

ხარაგოულის მ ა ც ხ ო ვ რ ი ს ეკლესია, ერთნაეიანი ბაზილიკაა, $11\frac{1}{2} \times 7\frac{1}{2}$ არშინი, ნაშენი ყოფილა შირიშის თლილი კვისა და კირისაგან, ხოლო შემდეგ, დაზიანების გამო, მისი პერანგისათვის სხვა თლილი ქვაც შეუხმარებიათ. კანკელი აქვს ხისა, ნაწილობრივ კრილობებიანი (კარი და სხვ.).

ეკლესიის სამხრეთის მხრივ აღმართული ყოფილა კვისაგან ნაქანდაკევი საფლავის ძეგლი ქართულ ტანისამოსში გამოწყობილ პირთა (ერთი ოჯახისა); მათ დასცემია ეკლესიის სახურავის წამოქცეული ბოძი და ნაწილობრივ დაუღწეა.

მოლითის თემადმასკომიდან წამოღებული სიძველე

(ქ. 74). ჟვარი ხისა, 22×12 სმ, შემკული სადაფზე ნაკეთი ხატებით, დაზიანებული.

ნუნისი

ნუნისის ღვთისმშობლის ეკლესია სამნაეიანი უგუმბათო ბაზილიკაა, ზომით 34 (საკურთხევლის კედლამდე) 24×14 არშინი (დაახლ.); მას სამხრეთით ჰქონია კარიბჭე და დასავლეთით საქალაქო, მათგან მხოლოდ საძირკველია მოჩანს. ნაშენია კლდისა, შირიმის ქვისა და კირისაგან. კარი აქვს სამხრეთით და დასავლეთით; სარკმელი აღმოსავლეთით 1, სამხრეთით 3, დასავლეთით 2. ჩრდილოეთით 3; თალი დაბჯენილია ექვს მსხვილ, ჟვარედინ სვეტზე (სისქე 2½ არშ.); საკურთხეველს გარეშემო შემორიგებული აქვს საჭლომები (კედლის ძირზე), კათოლიკონს კი, გადაკეთების გამო, აღარ ეტყობა.

ეკლესია ძველად გუმბათიანი შენობა უნდა ყოფილიყო, რასაც მოწმობს გვერდის ნაევების აღმოსავლეთის ნაწილები, რომლებიც 2½ არშინით მაღლა არიან აწეული: გუმბათის ნაწილი მე-17 არშინის შემდეგ იწყობა და მოიცავს 11 არშინს, შემდეგ 6 არშინი საკურთხევლის ნაწილისა არის (17+11+6=34).

ეკლესია დანგრეული ყოფილა და განუახლებიათ 1900-იან წლებში; საკურთხევლის ნაწილი მეტად ყოფილა დანგრეული და განახლების დროს მისი აგებულება თვალსაჩინოდ შეცვლილა, განსაკუთრებით კანკელთან; გუმბათის ადგილი სულ ჩამოქცეული ყოფილა, აქ თალი ხელახლა გადაუყვანიათ (ძველი აგებულების, ვარსკვლავის სახელი თალი ხელუხლებლად შენახულია სამხრეთ ნაწილში).

ეკლესიაში, სამხრეთ-აღმოსავლეთი სვეტის წინ (აღმოსავლეთით) ყოფილა საფლავი უცნობი პირისა, რომელსაც სდებია მარმარილოს დაფა წარწერით; დღეს ამ დაფიდან მცირედი ნატეხებილა არის შენახული (წარწერიანი და სახიანი 10 ც., სადა 5 ც., სულ 15 ცალი). მხედრული წარწერიდან ნატეხთა შეერთების შემდეგ შესაძლებელი გახდა ამოკითხვა მხოლოდ შემდეგის

ქ. მოიწი[ა]

.

ქკსა უმ (408+1312=1720 წ.).

.



ეროვნული
ბიბლიოთეკა

ეკლესიაშივე არის ქვის ნატეხი მაქსიმალური ზომით 15×21 სმ, ასომთავრული წარწერის ნაშთით:

|**ქ**|**კ**|**ს**|**ა**|**უ**|**მ**|**(**|**4**|**0**|**8**|**+**|**1**|**3**|**1**|**2**|**=**|**1**|**7**|**2**|**0**|**წ**|**.)**|
|**ქ**|**კ**|**ს**|**ა**|**უ**|**მ**|**(**|**4**|**0**|**8**|**+**|**1**|**3**|**1**|**2**|**=**|**1**|**7**|**2**|**0**|**წ**|**.)**|
ქ-**კ**-**ს**-**ა**-**უ**-**მ**-**(**-**4**-**0**-**8**-**+**-**1**-**3**-**1**-**2**-**=**-**1**-**7**-**2**-**0**-**წ**-**.)**

იკითხება:

[წა]რსამართ(ე)ბლ(ა)[დ]

[ძეთა] ჩ(ვ)ენთა, აღსაზრდ(ე)ლ(ა)დ

ჩ(ვ)ენი შ(ე)ნდ(ო)ბ(ა)ს ყ(ო)ფდ(ე)თ[თ].

ეკლესიის გარშემო არის ოთხკუთხა გალავნის ნანგრევი, ნაშენი ყოფილა კლდე-რიყის ქვისა და კირისაგან; უკეთ შენახულია სამხრეთი და აღმოსავლეთი ნაწილები.

ეკლესიის დასავლეთ-სამხრეთი კუთხის გასწვრივ, გალავნის გარეთ, არის ნანგრევი შენობისა; მის მახლობლად (აღმოსავლეთ-სამხრეთით) არის ორი აკლდამა, რომელსაც ადგილობრივ „ეკვტერს“ უწოდებენ; ამ აკლდამებს ჩაქცეული აქვთ დასავლეთი ნაწილი (დანარჩენი კარგად არის შენახული); იგინი თითქმის თალამდე მიწაში სხედან.

ვანი

ვანის ღვთისმშობლის ეკლესია ორნაგვიანი (ცენტრალური და ჩრდილოეთი) ბაზილიკაა, ზომით არის 12×9¹/₂ არშ., რომელსაც დასავლეთის მხარეს ახალ ხანში მიშენებული აქვს ოთახი. ნაშენია ქვიტკირისაგან, ხურავს კრამიტი. თალი დაბჯენილია პილონისებურ სვეტზე, სამხრეთ და ჩრდილოეთ კედლებს აქვს ყალბი კამარები. ჩრდილოეთ ნაეს ადგილობრივ უწოდებენ „ოყაყოს“; მას ასახელებენ სამონაზონოდ, საქალებოდ; კარი არის სამხრეთით და დასავლეთით; სარკმელი აღმოსავლეთით 2, სამხრეთით 1, დასავლეთით 1.

ს ი ძ ვ ე ლ ე : ჭვარი ხისა, 171 (ვერცხლის შემყულობად 124) X 81 სმ, რომლის წინა პირიც შემყულია ვერცხლზე ნაჭედი. ჭვარცმის, ღეთისმშობლისა და წმ. გიორგის წამების ხატებზე. ჭვარცმის უფროდნის მტევნისა და ფოთლთა სახეებით: ვერცხლი და ფერილია ოქროს წყალში. ჭვარს თავზე აქვს ქუდი, შემყული ვერცხვით. ხატებს წარწერები ასომთავრულად აქვს, გარდა ერთი ადგილისა: ჭვარცმის ქვევით ღეთისმშობელს მხედრულად აწერია:

ქ.ვა: ნისა: ღამარათიაი
 სა: მამობელი:-
 (ე. ი.)
 ქ. ვ(ანის)ა ღმრთი-
 სა მშობელი.

ჭვარი დაუზიანებიათ 1924 წელს. იგი არის ძველი XVII ს-ისა.

ფარცხნალი

ფარცხნალის „ჯაზორის“ წმ. გიორგის ეკლესია დგას სოფლის სამხრეთით, 1 1/2—2 ვერსის დაშორებით, ტყით შემოსილ მაღალ გორაკზე. იგი ერთნაევანი ბაზილიკაა, 10 1/2 X 5 1/2 არშინი. (დაახლ.), რომელსაც ჩრდილოეთის მხარეს აღმოსავლეთ ნაწილში ძველად შენობა ჰქონია (დღეს მისი მარტო სამირკველი მოჩანს). ნაშენია შირიმის თლილი ქვისა და კირისაგან; ხურავს ყავარი, რომელიც ნახევრად დამპალი და აყრილია. კარი აქვს სამხრეთით და დასავლეთით. ძველად ჩრდილოეთითაც ჰქონია, აწ იგი ამოშენებულია, სარკმელი აღმოსავლეთით 1, სამხრეთით 1, დასავლეთით 1, ტრაპეზი და სამკვეთლო სულ მოშლილია და იატაკიც ნაწილობრივ აყრილია ამ მოკლე ხანში.

ეკლესია შიგნით მოხატულია. მხატვრობა შენახულია ნაწილობრივ. საეკლესიო შინაარსის მხატვრობის გარდა, აქ ისტორიული პირნიც არიან დახატულნი; ამისდა მიზეზებით აღწერილი იქნებიან ჭერ საეკლესიო შინაარსის ფრესკები, შემდეგ ისტორიული პირები.

I

საკურთხევლის კონქში დახატულია დეისუსი. მაცხოვარი ზის მდიდრად მორთულ ტახტზე; იგი მარჯვენა ხელით ლოცავს, მარცხენით დაკეცილი წიგნი უჭირავს მუხლზე; მას პირისახე დაზიანებული

აქვს; აწერია ასომთავრულად: [P]C[4]7, ანუ: ი(ეს)უ ქ(რისტ)ო; მარ-
ხოვრის მარჯვნივ ო-ბ(ა)-ი-ა ანუ: დ(ე)დ(ა)ა ღ(თისა)ა, მდგომარე ან-
გელოზით; მის ფეხებთან .ა-ქ-ს-ა-ღ-ა-ნ, ანუ: ქერამინი; მარცხნივ — ნათლისმცემელი, მდგომარე ანგელოზით, წარწერა და-
ზიანებულია; მის ფეხებთან: ს-ს-ა-ფ-ი-მ-ი, ანუ: სერაფიმი.

1. რიგში დახატულია მღვდელმთავრები.

სარკმლის მარჯვნივ [ა-ი-ს-ა-ქ-ა-ი-ს-ს-ა], ანუ: წ(მდა)ა ი(თან)ე ოქ-
როპირი; გრაგნილზე უწერია: ო-ღ-ი-რ-ა-ქ-რ-ა-ქ-რ-ი-ზ-ი-ტ, ანუ: ე(ფალ)ო
დ(მერთ)ო ჩ(ვენ)ო რ(ომელ)მან ზეცი...

ოქროპირის მარჯვნივ: [ა-ი-ს-ა-ღ-ა-ნ-ი-ს-ი-ს-ი], ანუ:
წ(მიდა)ა გრ(ი)გ(ო)ლი ღ(ვთ)ის მ(ე)ტყ(ვე)ლი. გრაგნილზე უწერია:
ბ-ღ-ი-ქ-ს-ი-ს-ი-ს-ი-ს-ი, ანუ: დაიკვლის ტარი.

გრიგოლის მარჯვნივ: [ა-ი-ს-ა-ღ-ა-ნ-ი-ს-ი-ს-ი], ანუ: წ(მიდა)ა სტ(ე)ფანე.
სარკმლის მარცხნივ ორი მღვდელმთავარი და მესამე არხიდაი-
კონი, დაზიანებული წარწერებით.

მღვდელმთავარ არქიდაიკონებში სტეფანეს გარდა ყველანი კარ-
გად არიან შენახული.

სარკმლის ქვეშ იესო საფლავში წარწერით I-C-X-C.

შუა ეკლესია. აღმოსავლეთი პილისტრი; კამარაზე: ჩრდილოე-
თის მხარეს [ქ-ქ-ბ-ღ-ი-ს-ი], ანუ: წ(ინას)წ(არმეტყველი) დავთ; მას მარ-
ჯენაში გრაგნილი უჭირავს, მარცხენა გაპურობილი აქვს. სამხრეთის
მხარეს ხატი დაზიანებულია (თავისა, მხრების და წარწერის ადგილი
შეთხუპნულია კირით); აქ სოლომონი უნდა იყოს, მოჩანს წარწერის
პირველი ასოები. კედლებზე: ჩრდილოეთით, დავით წინასწარმეტ-
ყველი ქვეშ.—[ა-ი-ს-ა-ღ-ა-ნ-ი-ს-ი-ს-ი], ანუ: წ(მიდა)ა ნინო: მას წელის ნაწილი
დაზიანებული აქვს; სამხრეთით ვინმე ქალწულმოწამე, ჯვრით ხელ-
ში, დაზიანებული; უკანასკნელის უკან (დასავლეთით) ვინმე წმიდანი,
დაზიანებული.

სამხრეთით და ჩრდილოეთით კედლების მაღლითა რიგის მხატვ-
რობა ძლიერ არის დაზიანებული; აქ ნაწილობრივ შენახულია მხო-
ლოდ ერთი ადგილი: ჩრდილოეთის კედელზე დასავლეთის კუთხესთან
არის ნაშთი წმ. გიორგის ხატისა; წმ. გიორგი ზის ცხენზე და ხელში
შუბი უჭირავს.

დასავლეთის კედელზე მალლითა რიგში დახატულია **შ. 114-45**,
ანუ: მიგებ(ე)ბა; იგი კარგად არის შენახული.

ეროვნული
მუზეუმი

II

ისტორიული პირები დახატული არიან ჩრდილოეთის, სამხრეთის და დასავლეთის კედლების ძირა რიგში.

ჩრდილოეთის კედელზე¹⁰⁴: 1. საკურთხეველთან ახლოს, წმ. ნინოს აღმოსავლეთით არის ნაშთი დიდებულისა; შენახულია მისი მარტო მარჯვენა მხარი, წელი და ტანისამოსი ნაწილობრივ.

2. წმ. ნინოს დასავლეთით დიდებული, აღმოსავლეთისკენ ხელბეაპყრობილი წარწერით: **Ճ-ՂՅԵԿԸ-ՄԻԺ**, ანუ: დემ(ე)ტრ(ე) ა(ბა)-შიძე (?).

3. დემეტრეს დასავლეთით დიდებული, მგონი მისი ძე წარწერით **...ՅԳԴԻԽԻԱՆԵԱՅ:•**, ანუ: [ძე] მათი როსტომ.

შე ნ ი შ ვ ნ ა: მე-2 და მე-3 ნომრებით აღწერილი ფრესკები შემორჩენილია მხოლოდ წელს ზევით.

4. როსტომის დასავლეთით ვინმე დიდებული, დაზიანებული მარცხენა მხარს ქვევით.

5. მე-4 ნომრით აღწერილის დასავლეთით (პილიასტრზე) მამაკაცი, ხელბეაპყრობილი, დაზიანებული, წარწერით: **...ՅԴԻԽԻԱՆԵԱՆ** ანუ: მე[ზერ]ე გოგი.

სამხრეთის კედელზე: 1. საკურთხეველთან ახლოს არის ნაშთი ორი ფრესკისა: შენახულია მათი წელს ქვევითი ნაწილები.

2. კარის დასავლეთით მოჩანს ტანისამოსის ნაწილი რომელიმე პირისა.

3. კუნძულთან ახლოს დახატულია ვინმე დიდებული, რომელსაც მარცხენა ხელში გრაგნილი უჭირავს, მარჯვენა დაზიანებული აქვს ნაწილობრივ, წარწერის ნაშთით

... ი ... **ՅԼԸ** ... [ԴԳԻ] ...

ანუ დგა . . . ეყავ . . .

¹⁰⁴ ჩრდილოეთის და სამხრეთის კედლების მხატვრობა აღწერილია აღმოსავლეთიდან დასავლეთის მიმართულებით.

დასავლეთის კედელზე (აქ ყველა ფრესკა კარგადაა შენახული):
 I. კარის მარჯვნივ დახატულია სამი პირი; მათგან ორი, მარჯვნივ
 მდგომი, შუა ხნისანი არიან, მესამე კბუჯია. აწერიათ: **მეტროპოლიტის**
 .: **ⲠⲚⲟⲩⲁⲓⲛⲟⲩⲁⲓ** | **ⲉⲃⲣⲁⲓ** |, ანუ: მამ(ის)თ(ვა)ლი (?) ჩ(უ)მ(ი)შ(ი)ძე (?);
 მეორეს: **ⲠⲚⲟⲩⲁⲓⲛⲟⲩⲁⲓ** | **ⲡⲟⲩⲥⲉⲗⲓⲛⲟⲩⲁⲓ** |, ანუ მამ(ის)თ(ვა)ლი (?) ფოც-
 ხე(ტ)რ(ა)შ(ვი)ლ(ი); მესამეს: **ⲉⲃⲣⲁⲓ** | **ⲠⲚⲟⲩⲁⲓⲛⲟⲩⲁⲓ** |, ანუ: ტატი-
 უ[ზ](უ)ბ(ე)გ(ი)შ(ვი)ლი (?).

2. კარის თავზე ყოფილა წარწერა სამ სტრიქონად შენახულია
 ნაწილობრივ:

.....
 | **ⲛⲟⲩⲁⲓⲛⲟⲩⲁⲓ** |
ⲉⲃⲣⲁⲓ | **ⲠⲚⲟⲩⲁⲓⲛⲟⲩⲁⲓ** | **ⲉⲃⲣⲁⲓ** |

იკითხება:

.....
 მეუ(ნ)დ(ო)ს ლმ(ერ)თმ(ა)ნ . . რიძესა.

3. კარის მარცხნივ დახატულია ხუთი პირი, ყველა ხელებაპყრო-
 ბილი; კარებთან პირველს მარჯვნივ აქვს წარწერა: **ⲉⲃⲣⲁⲓ** | **ⲛⲟⲩⲁⲓⲛⲟⲩⲁⲓ** |
ⲉⲃⲣⲁⲓ |, ანუ: ნიკოლ(ო)ზი ჩ(უ)მიშ(ი)ძე¹⁰⁶.

ეკლესიაში გდია ქვის სვეტი, რომელიც სანთლების ასანთებად
 ჰქონიათ.

ეკლესიის სიძველენი განადგურებულია 1923 წელს. აქედან წაუ-
 ღიათ. ერთი ძლიერ დიდი ხის ჯვარი და მეორე მცირე; უკანასკნელი
 ზომით ყოფილა 2X1 1/4 არშინი (დაახლ.), მას ჰქონია ვერცხლის შე-
 კვდილობა, რომელიც აუყრიათ; მისი ნაშთი ჩატანილია ქუთაისის მუ-
 ზეუმში.

¹⁰⁶ ვასწავლებელ ნ. სახუაძის ცნობით, ჩემიშობეთა გვარი დღესაც არის.



ვარძიის ღვთისმშობლის ეკლესია (სურ. 21, 22), სამხრეთ-დასავლეთი გუმბათიანი ბაზილიკაა, 14×10 არშინი, რომელსაც დასავლეთით მიშენებული აქვს საქალბო. ნაშენია თლილი ქვისა და კირისაგან. შიგნით კირით არის გალესილი. კარი აქვს სამხრეთით და დასავლეთით; სარკმელი გუმბათს — 7, ძირა ნაწილს აღმოსავლეთით — 3, სამხრეთით — 1, დასავლეთით — 1, ჩრდილოეთით — 1; სალაროში არის მალა სამალავში ასასვლელი ერდო.

ეკლესია განახლებულია, მისთვის პერანგი ამოუშენებიათ 1863 წ., რასაც გვამცნობს წარწერა (მხედრული) სამხრეთის სარკმლის თავზე. (სურ. 23).

ს ი ძ ე ე ლ ე¹⁰⁶:

1. კარედი ხატი, წოდებული „ღედა ღვთისა“დ, $67\frac{3}{4} \times 50$ (გამლით 104); იგი შეიცავს ვერცხლზე ნაქედ ხატებს ღვთისმშობლისა (შუა ნაწილში) და მთავარანგელოზებისა (კარებზე), დაფერილთ ოქროს წყალში და შემკულთ სახეებით და მინანქრებით. მარჯვენა კარი დაზიანებულია (ზევითა მინანქრიანი ფურცლის ერთი ნაწილი აგლეჯილია და დაკარგული). ღვთისმშობლის ხატს ქვედა აშიაზე აქვს წარწერა:

მომიხსენე დედაო ღ(მრთ)ის(ა) სასუფეველსა შენსა მონა შენი. არხიმანდრიტი ბერძნისა ივანიკიოს, შემამკობელი. ხატისა შენისა, ჩყნბ (1852), მარტის თვესა.

ეკლესიის სამხრეთ-დასავლეთი კუთხის გასწვრივ დგას თლილი ქვისა და კირისაგან ნაშენი ორსართულიანი სამრეკლო, რომელსაც სურო აქვს შემოხვეული. მისი ძირა სართული უწინ ეკლესია ყოფილა.

სამრეკლოს ძირა სართულის კარის (აღმოსავლეთით) ზევით არის ქვა, მხედრული წარწერით (ქვის გულში ჭვარია გამოსახული):

ქ. ესე სამარკლ[ო] (sic) ავ(ა)-

გე მი- მსი(?) ჩერგეზმა

ჩემისა სულისათ[ვი]ს, ამინ.

ამის ქვა ბრით(ი)დამ მომიტანია.

¹⁰⁶ როგორც ადგილობრივ გადმომცეს, ეკლესიის სიძველეთაგან ტფილისის უნივერსიტეტის მუზეუმში გადატანილი არის ჭვარი, წოდებული „ღვთისმშობლისად“, შექვილი ვერცხლით, დაფერილი ოქროს წყალში და შემკული 37 თვლით.



ხსენებული ქვის ქვევით არის სხვა ქვა წარწერით:

ქ: ვინათგან ყოვლისა კეთილისა მიზეზი ქრისტე არს,
ამის მგონეშან და მინდობილშან.

2. ლ(ვ)თის(ა)შან და ყოველთა კაცთა უცოდველესშან,
საქართველოს ნათლისმცემლის უდაბნოს
3. მამა ყოფილშან და მერმეთ ამ ვარძიის მონასტრის
წინამძღვარშან, ლიხთ და იმერთ მეფის ძის
4. ბატონის ბატონისშვილის კარის არქიმანდრიტმა
ყოფიანმა ნიკოლოზ ოდესც ვიხილე
5. სამრევლო ესე დარღვეული და სრულიად შემუს-
რვად მიწვეული, მსწრაფლ დიდის გულს-
6. მოდგინებით ვიძიე ქართლსა და იმერეთს გალატო-
ზისა ამის შოვნად, მაგრამ ისე მსწრაფლ
7. ვერსად ვპოე ამ სამრევლოს მეორედ გაკეთების შემძლე-
ბელი გალატოზი, მერმეთ ძალითა
8. ლ(ვ)თისათა და შეწვევითა ყოვლად წმინდისა ლ(ვ)თისმშო-
ბელ(ი)სა მარიაშისათა თვით ვიწყ(ე) მე არზიშან-
9. დრიტშან ნიკ(ოლო)ზ ხელითა ჩემითა შენებად ამისა,
სადღეგრძელად და მუდამ გასამარჯვებლად ბედნიე-
10. რის ხელმწიფის მეფის სოლომონისა და ძისა მისისა-
ალექსანდრესთვის, და მერმეთ აღმომკითხველისა
11. ამისგან შენდობის საბრძანებლად სულითა ჩემთათვის-
და ვინც წყალობა ჰყოთ და ჩემთვის შენდო-
12. ბა ბაშნოთ თქვენც ლ(მერ)თშან შეგინდოსთ ქრისტეს-
საყვარელნო ძმანო. დასაბამითგან
(7. 285—5508 = 1777 წ.)
13. ესპე (ქრისტეს: აქეთ ჩლოზ (1777 წ.) სეკდემბრის
ბ. (2): ქ(რონი)კ(ონ)სა უაე(465 + 1312 = 1777 წ. კ(ათალი-
კო)ზი (ნიკოლოზ).

ტაბაკინი

ტაბაკინის მონასტერი დგას სოფლის სამხრეთით, 1 1/2 ვერსისა დაშორებით, აჯამურის პირას, პატარა გორაკზე.

ტაბაკინის მონასტრის წმ. გიორგის ეკლესია (სურ. 24). ორ-
ნევიანი შიხლიკაა, რომელსაც სამხრეთით აქვს სამწიროველო(გ?); სი-



გრძობით არის 17 არშინი, სივანით ორი ნავი 11¹/₂ არშინი სამხრეთ-ლოთივე 16 არშინი; მთავარ ნავს ქვეშ არის საძვალე (აკლდამბ), რომელსაც შესავალი აქვს აღმოსავლეთის მხრივ. სამწირველს (სამწირველს) განიულად დაკავშირებული არის მთავარ ნავთან, იგი (სამწირველს) შეკეთებულა შემდეგ ხანში, მისი სამხრეთი კედლის გარეთა პირი ახლად ამოუშენებიათ, ალბათ ამავე დროს ამოაგეს მისი დასავლეთი კარი.

ეკლესია და მისი ნაწილები ნაშენია თლილი ქვისა და კირისაგან; მთავარი ნავი დახურულია კრამიტით, დანარჩენი ნაწილები კი, რომლებსაც ყავარი ჰუბარებია, დღეს ყავარაბდილია. კარი აქვს სამხრეთით, დასავლეთით და ჩრდილოეთით; ტრაპეზი საკურთხეველის შუაში არის გამართული.

1925 წ. აგვისტოში ძველი დაუზიანებიათ ვინმე ბოროტმოქმედთ: ჩრდილოეთის და სამხრეთის ნაწილის სახურავებისათვის მოუხდიათ ყავარი, გამოუძვრიათ ორი სამსაყენიანი ურთხელის ბოძი (ჩრდილოეთის ნაწილიდან), წაუღიათ ორი კარი და სხვ.

ეკლესიას გარეთ, სამწირველოს (?) სამხრეთის კარ-ს თავზე, აქვს ქვა წარწერით:

[ქ. მოიხსენე] უფალო არჩილის ძე მეფე

სოლომონ ა(მი)ნ.

შიგნით ეკლესიის ორივე ნავი მოხატულია. ბოროტმოქმედთ მხატვრობაც განგებ დაუზიანებიათ: მათ თვალები დაუთხრიათ სამხრეთის კედელზე მთავარ ნავთან, საკურთხეველთან ახლოს, ძირა რიგში დახატული ჩვილედი ღვთისმშობლის, კოსტანტინე და ელენესი და ჩრდილოეთის კედლის დანიელისა და სხვათა ხატებისათვის; კედლების ძირი სავსეა მხატვრობიანი ნანგრევით.

საკურთხეველის კონქში დახატულია დეისუსი; მაცხოვარი ზის მდიდრად შორთულ ტახტზე და სხვ.

სასულიერო შინაარსის მხატვრობის გარდა ეკლესიაში სხვა პირნიც არიან დახატულნი.

სამხრეთის კარის თავზე (შიგნით) დახატულია მღვდელმთავარი (წელს ქვევითამდე), გამოწყობილი საეკლესიო-სამღვდელმთავრო ტანისამოსში; მას მარცხენა ხელში ერთნავიანი ეკლესიის მოღველი უქირავს, ხოლო მარჯვენით აკურთხებს. მარჯვნივ და მარცხნივ აქვს წარწერა:



։:ՇԺՇ::

ՔՇԺԺԾ

ԴՆ:ՂԴՊԵԽ

ՂԴՆ:ՔՈՒԽՇ

ԼԵՂԽԴ:Ժ

ՇԽԴԻԴՆԸ:ՇՇ

ԿԿԽՇՔՇԺԾԴՆԸ:ՈՇ

։:ՇՇՇԴՆ:ՇՇԿՈՎԿՇԽԴՆԸ::

ՇՇԿԻԴՆԴԿՈՎԿ:—

ՇՇՈՎԵԽԴԿՈՎԿ::

։:ՇՈԴԽՇԿԴԻԴ::

ՔԴԻԽԵՂԵ

ԴԽԴՇՇ::

ԺՇՈՇՇՇԴԴԽ

ՇՇ:ՂԴԴԽՇ

ԼԴՇԴ:ԳՇՈ

ՇՇԴՇԽԴ::

ՔԴՆԽԴ::

ԿԴՈՒԽՇԿ

Լ:ՈՔԴԽ

ՇՇՇՇ::

ՇՇԴԽ:ՇՇ

ԿԴԽԴՇԽ

ՊԼԿ:—

։:ՔԴՆ

ՇՇ::

ՇԴՇՇ

ՔՇՇՇՇՇ

ՇՇՇԴՆՇՇ

ՔԴԴԴՇԽ

ԴԿՈՆՇ::

ԿԴՈՇՈՆ:—

։:ՈՒԽ:ՇՇԴԽ



იკითხება: 107:

- | | |
|--|---|
| <p>აქა
წმიდ-
ის გიორ-
გის მონა-</p> <p>5. სტერი ძ.
ლევისა და
ყოლადწმიდისა ღ
მთის მშობლისა
დაკნილებული (sic)</p> <p>10. და ოხრებული
აღვაშენე
მე ჩხეტ
იქემა
ქუთათელ-</p> <p>15. მა გერა
სიმე ცო-
დვანი
მისნი
შეუნდო-</p> <p>20. ს ღმერ-
თმა,
ამინ და
კირიალ
ესო (sic).</p> | <p>მის-
თა
დედა
მამათა
და მისთა</p> <p>30. მიცვალ-
ებუ(ლ)სა (?)
შეუ(ნ)დოს
ღ(მერთმან), ამინ.</p> |
|--|---|

1. ჩრდილოეთის ნაეის, ანუ სამხრეთის ჩრდილო კედელზე, სამ-
კვეთლოს (?) დასავლეთი კარის მახლობლად, დაბატულია პირი, და-
ზიანებული წარწერით:

107 წარწერა აა-მეტია. მხედრულ ტრანსკრიფციაში ის გამოტოვებული.

[+] ოცნებას ჩ
 ხ(ა) სწესისად ყოფ
 დს. იმ[?]ქმე
 წმინ.

იკითხება:
 ქუთათელს ძმ(ასა)
 ჩ(უენ)სა სიმონს შეუნდ-
 ოს ღმერთმ(ა)ნ,
 ამ(ი)ნ.

2. პირველის დასავლეთით — ვინმე დიდებული, ძლიერ დაზიანებული.
 3. მეორეს დასავლეთით დიდებული:

.. ს+ს .. ოს
 კი(ს)უნი
 ყოფილს .. იწ

იკითხება:
 აქა გა-
 მრეველი
 შეუ(ნ)დოს ღ(მერთმა)ნ,
 ამინ.

სმინ. —

4. მესამის დასავლეთით — დიდებული:

... კსი
 (ქ) სქცქს:

იკითხება:
 ... მათი
 ვახტაგა

მეოთხის დასავლეთით — დიდებული:



∴ ႠႠ ∴ ႠႠ
ႠႠႠႠ ∴ ႠႠ
Ⴀ(ႠႠႠႠ) [ႠႠ]

იკითხება:
აქა ავ-
თანდილ, შე-
უნდოს ლ(მერთმან).

6. მეხუთის დასავლეთით — დიდებული:

∴ ႠႠ ∴
ႠႠႠႠ
ႠႠႠ
[ႠႠႠႠႠ]
5 [ႠႠ]

იკითხება:
აქა
ნავრ-
უზ შ.
[ეუნდოს]
5. [ლ(მერთმან)].

იქვე, დასავლეთის კედელზე დახატულია დიდებული (მთელი ტანით), რომელსაც მარცხენა ხელში უჭირავს იმგვარივე ეკლესიის მოდელო, როგორიც სამხრეთის კარის თავზე დახატულს, ხოლო მარჯვენა ხელი გაპყრობილი აქვს; იგი დაზიანებულია. ეკლესიის გეგმის ქვეშ აწერია:

∴ ႠႠ ∴ ႠႠႠႠႠႠ
ႠႠ ႠႠ ∴ ႠႠႠႠႠႠ ∴
ႠႠႠႠႠ ∴ ႠႠႠ ∴

იკითხება:
სულ კურთხეულს
ბ.ე.ს... შეუნდნეს
ლმერთ(მ)ა, ამ(ი)ნ.

1925 წელსვე ბოროტმოქმედთ გადმოუგდიათ ხის კანკელი, ფი-
ცარზე ნახატი მხატვრობით, XVIII ს. და დაუმტკრევ-დაულეწიათ.
ეკლესიაში ყოფილა სიძველეები; ადგილობრივ პირთა ცნობებით
ერთ ხატზე ყოფილა წარწერა: „ესე ხატი შორაპნის ციხეში უნანვე
თათრებისგან წაღებული და მოვიტანეთ“. შესაძლებელია ეს იყოს
ჩემ მიერ ზესტაფონის აღმასკომიდან წამოღებული სიძველე.
ეკლესიის ჩრდილოეთით არის ორსართულიანი სამრევლო (სურ.
25), ქვიტყირისა, მისთვის სახურავიდან კრამიტი მოუხდიათ.

ბორი

ბორის ეკლესია ერთნავიანი ბაზილიკაა, 8¹/₂ არშინი. ნაშენი
კლდის ქვისა და კირისაგან; შიგნით და გარეთ გალესილია კირით;
სახურავი ფიცრისა აქვს, ხურავს ყავარი; ჩრდილოეთ კედელს სურო
აბვეცია. ეკლესია დარღვეული ყოფილა და ამ მოკლე ხანში (1925 წ.)
შეუკეთებიათ. კარი აქვს სამხრეთით და დასავლეთით. ტრაპეზი კე-
დელზე არის მიდგმული, სამკვეთლო კუთხეშია გამართული. აღმო-
სავლეთის სარკმელი შემდეგ ხანში უნდა იყოს გადაკეთებული.

ეკლესია მოხატული ყოფილა. მხატვრობა შენახულია მარტო აღ-
მოსავლეთ კედელზე: დიდ სარკმლის თავზე და მარცხნივ (სამხრე-
თით); სარკმლის მადლითა მხატვრობა ძლიერ დაზიანებულია: მო-
ჩანს მარტო ტანისამოსი, ვგონებ ღვთისმშობლისა და სხვა პირისა,
ხოლო სარკმლის მარცხნივ შენახულია მღვდელმთავრის სახე მხრე-
ბამდე; დანარჩენ ადგილებში მხატვრობა აღარ არის.

**ბორის წმ. გიორგის ეკლესიის სიძველე, წამოღებული კიციხის
თემადმასკომიდან**

1. (ქ. 64). გულსაკიდი სანაწილე, 4¹/₄ X 2¹/₄ სმ, შემკული 8
თვლით (აკლია 2 თვალი); მას აქვს ვერცხლის ძეწკვი ზომით 126 სმ;
სანაწილე ზის ახალ ვერცხლის ბუდეში, რომელსაც აქვს წარწერა:

ჩშიზ (1917) წელს იანერის ა (1) დღესა
შესწირა ს. ზ. მაქაეარიახმა.



კიცხის ეკლესიის ეტრატზე ზეცურად ნაწერი ოთხთავი დაუხევი ვია ბოროტმოქმედს 1924 წელს, ეკლესიის გამობარგების დროს. მისი ერთი ფურცელი დაცულია ადგილობრივ სოფლის ახალგაზრდობის სკოლის მუზეუმში.

აქვეა: სიგელი 1, სიგელის პირი 2; XVII—XIX სს.

იღუმე

„იღუმის“ შემოქმედის წმ. გიორგის ეკლესია სამხრობიანი ბაზილიკაა, 11X8 არშინი (დაახლ.); თალი დაბჯენილია ოთხ სვეტზე და ოთხ ნახევარსვეტზე. ნაშენია თლილი მოთეთრო ფერის ქვისა და კირისაგან; მისი დასავლეთის კედელი გადაკეთებული არის 1899 წელს, როდესაც ეკლესიისათვის გაფართოების მიზნით დასავლეთით შენობა მიუმატებიათ; ძველი ეკლესია საკურთხევლად გაუხდიათ, მიშენებული ნაწილი კი შუა ეკლესიად; ამავე დროს ტრაპეზი და სამკვეთლოც ახალი გაუმართავთ (ძველი ტრაპეზიც ისევ არის, იგი კედელზეა მიდგმული).

ეკლესია მოხატულია. წარწერები მხატვრობას ასომთავრულად აქვს, საკურთხევლის კონქში დახატულია მაცხოვარი, მჯდომარე მდიდარად მორთულ ტახტზე, იგი მარჯვენა ხელით აკურთხებს, მარცხენით წიგნი უჭირავს გაშლილი მუხლზე. მაცხოვრის მარჯვნივ დგას ღვთისმშობელი კანკელისით. მარცხნივ წათლისმცემელი ანგელოზითვე.

1 რიგში დახატულია ზიარება; მაცხოვარი დგას შუაში, მარჯვნივ მისკენ მოქცეულია 6 მოციქული, მარცხნივ 5.

2 რიგში — მღვდელმთავრები; საკურთხეველში სარკმლის მარჯვნივ 3, მარცხნივ 2, სამკვეთლო — სალაროშიაც რამდენიმე.

საკურთხეველში სარკმლის ძირს არის წარწერა:

ბჯოზს: ბჯ ხოქს: . მსაქოქს.
 ძე მსჯს: . ქაქქოქს: . ყა. ზს
 ს: . სკ. ჟსჯს: . —

იკითხება:

დაიკ[ვ]ლის და შეიწ(ირვი)ს ტარიგი
ბე მა(მ)ისა, [ამხ]მელი ყო(ვ)ლის
ა სოფლისა¹⁰⁸.

წარწერის ძირს უნდა ყოფილიყო დახატული ტარიგი, მაგ-
რამ დაზიანების გამო აღარ მოჩანს.

ტრაპეზიცი მოხატული ყოფილა.

თაღს მართო ჩრდილოეთის ნაწილში შერჩენია მხატვრობა; აქ
არის შობა ქრისტესი.

1 რიგში, ჩრდილოეთის კედელზე — ჭვარცმა და რომელიმე და-
ზიანებული ხატი.

სამხრეთით ლაზარეს აღდგინება და რომელიმე დაზიანებული
ხატი.

2 რიგში, ორივე კედლებზე და ნაწილობრივ სვეტებზედაც —
წმიდანები.

საეკლესიო მხატვრობის გარდა ეკლესიაში არის საერო პირთა
გამოსახულებებიც.

სამხრეთის კედელზე და ოთხივე სვეტზე ნაწილობრივ გამოსახუ-
ლი არიან დიდებულნი.

1. სამხრეთის კედლის დასავლეთ ნაწილში მოთავსებული ფრეს-
კები უშეტეს ნაწილად დაზიანებულია. აღმოსავლეთ ნაწილში ამავე
კედელზე მოჩანს (დასავლეთიდან აღმოსავლეთის მიმართულებით):

ა. უცნობი დიდებულის სახე;

ბ. უცნობი დიდებული, დაზიანებული წარწერით: **მც-ეტც**, ანუ:
მატია;

გ. უცნობი დიდებული;

დ. უცნობი დიდებული, ჭვრით ხელში;

ე. აღმოსავლეთის კედელთან: **ყ-ღმწ**, ანუ: შიოში, ესეც ჭვრით
ხელში.

ვ. აღმოსავლეთის კედელზე: **·:ზაპ·რს·**. ანუ: ლომინი.

¹⁰⁸ ტექსტი ამოღებულია საღვთო წერილიდან და სიტყვა **საქმის**-ს შემდეგ
აქლია სიტყვა: **ცაგუჩიც**.



ზ. გამოწეული კედლის (ნახევარ სვეტის?) სამხრეთის მხარეს/
 :.ჭ.აბიჟი. ანუ: მამუცი.

შენი შენა: გამოსახულებები: დ-ზ შენახულია წელს ზევით.

II სვეტებზე:

1. სამხრეთის მხარის აღმოსავლეთი სვეტის სამხრეთ კედელზე ხელაპყრობილი:

:.წცხაქცაჟ
 ლიბაქი. ანუ. ჭაკოტაძე
 გიორგი

2. ამავე მხარის დასავლეთი სვეტის სამხრეთისავე მხარეს ხელ-
 გაპყრობილი აღმოსავლეთისკენ:

ბ.კ.ლ. ანუ: თ[ა]მ(არი)(?)

შესაძლებელია ეს იყო თამარი, მეუღლე ზემოხსენებული გიორ-
 გი ჭაკოტაძისა, რომელიც იკითხება ქვემოთ მოყვანილ წარწერაში.

3. ამავე სვეტის დასავლეთის მხარეს, ახალგაზრდა:

აქოჭ
 ბი ს-ნ ანუ:
 ც ძემა
 ა თი ან
 ა

4. ამავე მხარის აღმოსავლეთი სვეტის დასავლეთ მხარეს დი-
 დებული:

.:ბ.ჯ-ბი ანუ: დავ(ი)თი

5. ამავე მხარის დასავლეთი სვეტის აღმოსავლეთ მხარეს, ასული
 დიდებულისა:

შ.ზ ანუ: შ.აზ (?)

ამის ზევით სვეტისთავის ქვაზე არის წარწერა:

:.ლიბაქცხაქცაჟიბი. შიან
 კანოაბი. გიორგისკან. ბიბი-სი.
 შიანდანიშაბი. სპი.

იკითხება:

გიორგასა ჭაკე(ე)თაძესა შეუნდ-
ოს ლ(მ)ერთმა, მეუღლესა მის(ს)ა თამარს
შეუნდოს ღმერთმა, ამინ.



6. ჩრდილოეთის მხარის დასავლეთის სვეტის აღმოსავლეთ მხარეს დიდებული, ხელებაპყრობილი:

ჰ(ღ)მ(ე)რ

ანუ: შიოში.

ეკლესიის აღმოსავლეთის სარკმლის თავზე მდებარე მარცხენა ქვეს აქვს ნუსხური წარწერა:

[x]შ[x] [შx]y
-ერყოს
უს ღღუს
ყაშა
5.[ს]ინ
[x]ჩ

იკითხება:

[ა]მ(ი)სა მა[შ]-
ენებ(ე)ლს(ა)
ი(ო)ანეს ხუც(ე)ს(ს) (?)
5. [ს] ლ(მ)ერთთან,
შ(ე)უ(ნ)დო-
[ა](მ)ინ.

როგორც წარწერებიდან ჩანს ეკლესიის აღმშენებელი არის იოანე ხუცესი, ხოლო გიორგი ჭაკოტაძე იგივე გიორგი ჭაკეეთაძე. შესაძლოა იყოს დამზატვინებელი მისი.

ქ. ზესტაფონის აღმასკომის სალაროდან და საწყობიდან წამოღებული.

ს ი ძ ვ ე ლ ე ნ ი:

1. (ქ. 75). კარედი ხატი, 35×23 სმ, რომელსაც გულში აქვს დაბალი ვერცხლზე ნაკვედი ხატი მაცხოვრისა და ორი წმიდანისა, კარებზე მთავარანგელოზებისა, შემკული 52 თვლით; ხატს გარედან შემოკრული აქვს სადა ლითონის ფურცელი; აქვს წარწერა ზურგზე, რომელიც იხსენიებს მოციქულ ბასილ ოსაძეს — 1823 წ.



2. (ქ. 76). ვერცხლზე ნაჭედი ხატი წმ. გიორგისა, 35x28 სმ, შემკული 13 დიდ-პატარა თვლით, გაყეთებული მხატვრის ვერცხლზე დაკრული ლის მიერ. ხატს გვერდებზე და უკანა მხარეს შემოკრულია ვერცხლის სადა ფურცელი; უკანა მხარესვე აქვს მცირე კარი, ვერცხლის ბოქლომით; რგოლზე ჰყიდია ვერცხლისავე გასაღები.

3. (ქ. 77). ვერცხლზე ნაჭედი ხატი ქრისტეს ამაღლებისა და ჭვარცმისა, 39x30 1/2 სმ. დაფერილი ოქროს წყალში და შემკული 106 დიდ-პატარა თვლით (მათგან 15 თვალი ერთ წრეშია) და მარგალიტის მძივებით (მარგალიტი აკლია). წინა მხარეს აქვს დაცალიერებული სანაწილე კოლოფები ორი თავის სახურავებით. უკანა მხარეს გადაკრული აქვს ვერცხლის ფურცელი, დაფერილი ოქროს წყალში, რომელზედაც არის მხედრული წარწერა:

- | | |
|--|-----------------|
| 1. ბძანებითა: ღმთისათა: ძალიათა: და: შეწევნითა: ხატისა: ამ | 11. იჭირე: რად- |
| 2. აღლებისათა: მე: ჩხეიძემ: ბოქ(ა)ულთ: უხუცესმა: ბატო | 12. გან... ჩემ- |
| 3. ნმა: თაიმურაზ: ეამთ: გამოცუელილობით: ძველთაგან: ჩუენ | 13. ა: მოწყა |
| 4. ის: სახლის: დანაკარგი: შორაპნის: ციხე: და: ქალაქი: | 14. ლემ: ეგ |
| 5. შეფის: ბ | 15. დენი: კელ- |
| 6. აგრატის: ბ | 16. ი: მომიმ- |
| 7. რძანებითა: | 17. ართა: ვიგ- |
| 8. ძალად: ჩ- | 18. ულე: და: |
| 9. ემის: კარ- | 19. ვიგულს: - |
| 10. მლით: დავ | 20. : მოდგინე |
| | 21. თ ჩუენ: |
| | 22. ფრიად: ც |
| | 23. დვილმა: |
| | 24. და: ყოვე- |
| | 25. ლთა: კაც- |

26. თა: უცოდ-
27. ვილესმა:
28. მე: თაიმურ-
29. აზ: და: თა-
30. ნა: მეცხე-
31. ღრემა: ჩემ-
32. ა: ჩხეიძის
33. : ასულმა
34. ბატონმა:
35. თამარ: ძ
36. ძველთაგან თათართა: მიერ:
დალეწილი: ხატი
37. ესე: ამაღლებისა: შევაშქე-
ვით: მურასთ: თვალი
38. თა: და: მარგალიტით: ჩავეუ(ე)ნად: სადღეგრძე-
ლოთ
39. ძეთა: და: ასულთა: ჩე(ა)ენ-
თა: აღსაზრდელათ: და:
ც(ო)დვა-
40. თა: ჩე(ა)ენთა: საოხად: ღლეს: მას: საშინელსა: განკითხვისას ჩ(ე)მსა, ამ(ი)ნ.
41. ქ(რისტ)ეს ტოდ (374 + 1312 = 1686 წ.).

როგორც წარწერიდან ჩანს, ხატი განუახლებია 1686 წელს თაიმურაზ ჩხეიძეს.

4. (ქ. 78). ფიცარზე ნახატი ხატი წმ. გიორგისა, $40\frac{1}{2} \times 33\frac{1}{2}$ სმ, შემკული ვერცხლის აშიებით და შარავანდელით. უკანა მხარეს ხატს გადაკრული აქვს ვერცხლის ფურცელი, ასომთავრული წარწერით. ფურცლის გულში არის გამოჭრილი სანაწილე, ვერცხლისავე კარით და ბოქლომით.



ቶግህሪ ሃክ ሃኑጽ ቆጉኔ ዕላቀኜግኞኔው ርደላቡክላ ጸይገሪ
 ታላ ተሌ ቅባሌርላ ርገጾ ጸወቆጸላ ጊገ ክክ ቶላህሪኑ
 ቶክ ሾር ቶክጾላ ጊግኞኖክ ሰኞገህር ሃገህኞክ ሾጾጥኞ ሾጾጥኞ
 ኞክ ሾጾገርክገህ ርህኞኞክ ጸሪታገርታ ቶጊገሰግኑክግ ቶጊገ
 ሾር ሳክክገ ግህግ ህርታኻኞ ሾግግራር ሾር ሃጾራር ክክራር ጊገክህር
 ቶታርኞ ህግኞር ሾር ህኞራር ክክራር ህርላህር ሾር ጊገክ
 ህርታኞገሁኝ ህግኞር ቶግጥራ ቶግገህር ህግኞላ ቶላክገህኝ
 ህ ህገሁኝ ሃገህር ሾር ህርህላግሁኞገኞገህር ታገህር ክክገ
 ህር ርኞግ ተህርክ ሾታህህር ሾር ርህላኞራር ክክራር ህር
 ሓደላኦታ ህግኞር ሾር ህርህር ህርታገራ ጊርክ
 ሃኔ ህህ፣ ቶገ፣ ርተግራ
 ክሰላ ሾ፡



ქ. ეპა, შ(ენ) შ(ი)დ წილ უძლევე(ე)ლო ახოვ(ა)ნო მხედ-
რო ქ(რისტე)ს მ(ეუ)ფისაო, დიდო მოწ(ა)მ(ე)ო გ(იორგ)ი,
ჩ(ვე)ნ, მოსაგ-

მ(ან) და მ(ი)ნდობილმ(ან) ძ(ა)ლისა შ(ენ)ის(ა)მ(ან),
დ(ე)დ(ო)ფ(ა)ლთ დ(ე)დ(ო)ფ(ა)ლ-
მ(ან), დ(ა)დიანის ას(უ)ლმ(ან) მარიამ მ(ო)გიძლევ(ენ)ი მც(ი)რე
და კნინი ესე სამც(აუ)ლი დღეთა და ყ(ა)მთა ჩ(ვე)ნთა გ(ა)ნსა-
მრავლ(ე)ბელად და ს(უ)ლთა ჩ(ვე)ნთა საოხად და გ(ა)ნ-
საძლიერ(ე)ბლად მეფ(ეთ) მ(ე)ფისა სოლომონის(თ)ვი-
ს, პირმშ(ო)სა და სასურველისა ძისა ჩ(ვე)ნი-
სა ალექსანდრ(ე)სსა და ასულთა ჩ(ვე)ნთა, სა-
ცხოვრებლად. დასაბამითგან
კსპბ (7282—5508 = 1774 წ.), ქ(რისტე)ს აქეთ
ჩლოდ (1774 წ.).

5. (ქ. 79). ვერცხლზე ნაჭედი ხატი წმ. გიორგისა, 32¹/₂ × 26 სმ, ნაწილობრივ ოქროს წყალში დაფერილი, შემკული 20 თვლით და წარწერით აგიაშვილისა.

6. (ქ. 80). ვერცხლზე ნაჭედი ხატი წმ. გიორგისა, 38¹/₂ × 27¹/₂ სმ, შემკული 11 თვლით (აკლია 1 თვალი) და წარწერით, რომელიც იხსენიებს მერაბ ვერულს.

7. (ქ. 81). ნაწილებიანი ხატი ვერცხლისა ორი კარით, 26 × 17 × 2³/₄ სმ, კარებზე გამოხატულია ქრისტე და წმ. გიორგი.

8. (ქ. 82). ვერცხლზე ნაჭედი ხატი წმ. გიორგისა, 39 × 28 სმ, შემკული 31 თვლით (მათში 9 ერთ ჯგუფად არის) და წარწერით ოსაძე ბასილისა.

9. (ქ. 83). ფიცარზე ნახატი ხატი რომელიმე წმიდანისა, 24 × 21 სმ, შექვიდილი ვერცხლით, ოქროს წყალში დაფერილი და შემკული 26 თვლით (აკლია 2 თვალი, ერთი თვალი გატეხილია), ძლიერ დაზიანებული.

10. (ქ. 84). სამწერობელი ვერცხლისა: 21¹/₂ × 22¹/₂ სმ, შემკული ხატებით ორსავე მხარეს, დაზიანებული.

11. (ქ. 85). ტილოზე ნახატი ხატი წმ. გიორგისა, გადაკრულ ფიცარზე, 32¹/₂ × 26¹/₂ სმ, ირგვლივ ვერცხლით შექვიდილი, წინა პირი ოქროს წყალშია დაფერილი, იგი დაზიანებულია, უკანა მხარეს აქვს ასომთავრული წარწერები:

12. გ. ბოჭორიძე



ქ^წ ო^წ ს^წნ^წ
კ^წა^წრ^წა^წ
ს^წრ^წა^წრ^წა^წ
რ^წა^წს^წა^წა^წ
რ^წა^წრ^წა^წ
რ^წა^წრ^წა^წ
რ^წა^წრ^წა^წ
რ^წა^წრ^წა^წ
რ^წა^წრ^წა^წ
რ^წა^წრ^წა^წ
რ^წა^წრ^წა^წ
რ^წა^წრ^წა^წ
რ^წა^წრ^წა^წ

რ^წა^წრ^წა^წ
რ^წა^წრ^წა^წ
რ^წა^წრ^წა^წ
რ^წა^წრ^წა^წ
რ^წა^წრ^წა^წ
რ^წა^წრ^წა^წ
რ^წა^წრ^წა^წ
რ^წა^წრ^წა^წ
რ^წა^წრ^წა^წ
რ^წა^წრ^წა^წ

ს^წა^წა^წ
ს^წ
რ^წა^წრ^წა^წ
რ^წა^წრ^წა^წ
რ^წა^წრ^წა^წ
რ^წა^წრ^წა^წ

რ^წა^წრ^წა^წ
რ^წა^წრ^წა^წ
რ^წა^წრ^წა^წ
რ^წა^წრ^წა^წ

იკითხება:

- | | |
|-----------------------|------------------------|
| 1. მოვკვიდ- | 2. ეთ ხ(ა)ტი ე- |
| 3. სე წმიდის | 4. გ(იორგი)ი მე, სახლ- |
| 5. ისუხუცე- | 6. სმ(ა)ნ ბეე- |
| 7. (ა)ნ, თ(ა)ნ(ა)მემ- | 8. ცხედრ(ე)მ- |
| 9. (ა)ნ ჩვენმ(ა) | 10. ბ(ა)ტონისშვილ- |

11. მ(ა)ნ ბატონ(-)
13. თინ, ჩვე-
15. გრძე-
17. მ(ა)ს დიდ
19. ს(ა)უკუ-
21. ჩვენის სულ-

12. მ(ა)ნ თინ(ა)-
14. ნდა ს(ა)დღე-
16. ლოთ დ(ა)
18. ს(ა)
20. ნოსა
22. ის ს(ა)ოხო.

- | | |
|---------------------------------|-------------|
| 23. დ. დ(ა) ჩვენთ(ა) შ. | 24. ვილთ(ა) |
| 25. თე(ი)მურ(ა)ზ(ი)ს დ(ა) გ(ი)- | 26. ორგ(ი)ს |
| 27. ს(ა)დღეგრძელ- | 28. ოთ, ა |
| | 29. მინ. |

12. (ქ. 86). წმ. გიორგის ხატიდან დარჩენილი ფიციარი, ვერცხლის ნაგლეჯებით, გაკეთებული ვერცხლის ბუდეში, რომელსაც წინა მხარეს აქვს კარი, დაკეტილი ვერცხლისავე ბოქლომით, 20×15×3 სმ. ხსენებულ კარზე ჰქვია ხატი „ალავერდის“ წმ. გიორგისა, რომელსაც უზის 13 თვალი. უკანა მხარეს აქვს წარწერა მხატვრის მერაბისა, 1818 წლისა.

13. (ქ. 87). ფიციარზე ნახატი ხატი წმ. ესტატესი ვერცხლის აშიებით, 30×24 სმ.

14. (ქ. 88). კარგი ხატი ღვთისმშობლისა, 13×10¹/₄ სმ, ვულში ფიციარზე ნახატი ხატი ღვთისმშობლისა, კარებზე ანგელოზებისა; ხატი შიგნით და გარეთ შექვედილია ვერცხლით, რომელიც ოქროს წყალშია დაფერილი. ღვთისმშობლის ხატი შემკულია 4 თვლით (აკლია 7 თვალი) და მარგალიტის მძივებით. უკანა მხარეს კარედს აქვს ასომთავრული წარწერა:

ქ [] ზ რ : ყ ე რ : ი ს ე : ყ ა მ ა
 ზ კ ზ რ ს : პ ი : ზ რ : პ ს ყ ზ
 ზ რ ი ზ რ ნ : პ ი ო ი რ ი ზ რ ს :
 [] ი რ კ ს : ქ ი ო ო მ ა ნ : ს ა მ რ ს
 ხ ი ო რ ი ს რ : ს რ ო ყ ზ : ყ რ ო ო : ხ რ
 ო ს . ს ზ ი რ , ო რ ი ო მ ა ზ

იკითხება:



ქ მ(ოვქე)დე ვ(ა)ტი ესე ყო(ვ)ლ(ა)დ
წმ(ი)დისა მე, გ(იორგი) მ(ას) ვ(ა)რ(ა)-
შვილმ(ა)ნ, მეუღლემა
[ჩუ]ე(ნ)მა ქეთეონ სულისა

5. ჩუენისა ს(ა)ოვ(ა)დ შვ(ი)ლთ(ა) ჩე(ენ)-
თა ს(ა)დღ(ე)გ(რ)ძელოდ.

15. (ქ. 89). კარელი ხატი ღვთისმშობლისა, 12x9 1/2 სმ, რომელ-
საც წინა მხარეს ვერცხლის შემკულობა, მხატვრობა და მარჯვენა
კარი მოცილებული აქვს; უკანა მხარეს შერჩენია ვერცხლის ფურ-
ცელი, ასომთავრული წარწერით:

ქ: ოვქედე ვატი ესე ყოვლად
წმდისა მე გიორგი მას ვარა-
შვილმან მეუღლემა
ჩუენმა ქეთეონ სულისა
5. ჩუენისა საოვად შვილთა ჩეენ-
თა სადღეგრძელოდ.
15. (ქ. 89). კარელი ხატი ღვთისმშობლისა, 12x9 1/2 სმ, რომელ-
საც წინა მხარეს ვერცხლის შემკულობა, მხატვრობა და მარჯვენა
კარი მოცილებული აქვს; უკანა მხარეს შერჩენია ვერცხლის ფურ-
ცელი, ასომთავრული წარწერით:

იკითხება:



ქ. გიხ(ა)როდენ მ(ა)რიამ, ტუბილ-
ო ას(უ)ლო დ(ა)ვითის(ა)ო, რ(ამეთუ) შენ-
და მომ(არ)თ აღმზიდ(ა)ვ-
ს მე, სურვილი, ვითარ(ა) გ-

5. ამოვთქ(ვ)ა

ლირსი და ჯერისანი ქებ-
ა შენი შ, ყ(ოვ)ლ(ა)დ ს(ა)გ(ა)ლ(ო)ბელო
დედ(ა)ო ქრ(ი)სტ(ე)სო, რ(ომელმ)ან გ(ვი)შ(ე)ვ ღ(ვ)თ(ი)ს
წ(მიღ)ა)ჲ წმ-

იდათა ძე და სიტყ(ვ)ა ღ(ვ)თის(ა); შე(ი)წ(ი)რე

10. შე(ი)რე ესე მს(ა)ხ(უ)რ(ე)ბა ჩ(ე)მ ცოდ-
ვ(ი)ლ(ი)სა თ(ა)მ(ა)რ(ი)ს(ა)გა
[6].

16. (ქ. 90). ფიცარზე ნახატი ხატი მიქაელისა, 14×10¹/₂ სმ,
ირგვლივ ვერცხლით შექვიდილი. ხატს უკანა მხარეს ვერცხლზე აქვს
წარწერა ასომთავრულად:

✠ ԲՁ : Բ

ԿՆ : ԲԸԿԿԿԿ

ՆԶՆԶ ԲԴԸԸԸ : ԲԲԿԿ

ԿՆ ԲԴ

5 ԿԿԿ : ԲԴ : ՈԸԼԸ : ԲԿԲԿ[ԸԿԸ]

[Ը : ԿԿԿԸ : ԿԿԿԿԿԿ(Ը) [Ը]

ԿԿԸԸԸԸ

იკითხება

ქ. წ(მიდა)ო მი-
ქელ მთავარ(ა)ნგ(ე)-
ლოზო, მეოხ და მფარვ-
ელ მე-

5. ქმენ წ(ინაშ)ე ლ(ვ)თისა მამკ[ობს]-
ა შენსა კრავისძესა

ნა კოლაოზს..

17. (ქ. 91). ვერცხლზე ნაჭედი ხატი წმ. გიორგისა, ფიკრიდან მოცილებული, ზევითა აშია აგლეჯილია და ხატთან ინახება, ქვევითა კი დაყარგულია. ზომა აშოითვე 26×28 სმ.

წმ. გიორგის აწერია: **ქა ო** ანუ: წ(მიდა)ო გ(იორგ)ი.

წმ. გიორგის მარჯვენა ხელთან არის წარწერა: XVIII—XIX სს.
ხელით: ასომთავრულად.

† · **ქა** **ქა** **ქა** **ქა** **ქა**
ქა **ქა** **ქა**
ქა **ქა** **ქა** **ქა** **ქა** **ქა**
ქა **ქა** **ქა** **ქა** **ქა**
ქა **ქა** **ქა** **ქა** **ქა** **ქა**
ქა **ქა** **ქა** **ქა** **ქა** **ქა**
ქა **ქა** **ქა** **ქა** **ქა** **ქა**

ქ.წ(მიდა)ო მთ(ა)ვ(ა)რმოწა-
მეო გიორგი მეოხ
ეყ(ა)ვ წ(ინაშ)ე ლ(ვ)თისა
აბ(ა)შიძე ივ-

ანეს და მლ^ადელს ბო
5. დოკიას დავითს და ძ-
მასა მისსა გოგიტე
ლას ა(მი)ნ-

18. (ქ. 92). საცეცხლური ვერცხლისა გუმბათიანი ეკლესიის ფორმისა, წარწერით: ქ. მეფე: სოლომონ.

19. (ქ. 93). სადაფზე ნაკვეთი ხატი კოსტანტინე დავითის ძისა, $14 \times 9\frac{1}{2}$ სმ. დაზიანებული.

20. (ქ. 94). სადაფზე ნაკვეთი ხატი ქრისტეს მიძინებისა $13 \times 9\frac{1}{2}$ სმ. დაზიანებული.

21. (ქ. 95). ხის ჭვარი ვერცხლის გარემოთი, $8 \times 5\frac{1}{4}$ სმ.

22. (ქ. 96). სპილენძზე ნაკედი ხატი წმ. გიორგისა, გადაკრული ფიცარზე 25×19 სმ.

23. (ქ. 97). ნათლისმცემლის ხატიდან აღებული ვერცხლის შემკულობა, 21×17 სმ, დაფერილი ოქროს წყალში, რუსული ხელოვნებისა.

ხატის ფურცელს ქვედა ნაწილში დაკერებული აქვს ვერცხლის შვირე საღებავი წარწერით:

ნათ(ლი)ს მცე(მელ)ო იო(ვ)ანე იხ(სე)ნ გან[საცდელისაგან] როსტომ, ...ნაძე.

24. (ქ. 98). დაფარნა ოქრომკედლით ნაკერი სახეებით — 2 ცალი.

25. (ქ. 99). ფიცარზე ნახატი ხატი ელია წინასწარმეტყველისა $30\frac{1}{2} \times 23\frac{1}{2}$ სმ, დაზიანებული.

26. (ქ. 100). ფიცარზე ნახატი ხატი ღვთისმშობლისა, ყრმით, 21×18 სმ, დაზიანებული.

27. (ქ. 101). ფიცარზე ნახატი ხატი ღვთისმშობლისა, $31\frac{1}{2} \times 26\frac{1}{4}$ სმ, დაზიანებული.

ძირითა აშის ადგილას აწერია მხედრულად: მხატვარი (ნიკოლოზ)

28. (ქ. 102). ფიცარზე ნახატი ხატი ღვთისმშობლისა, ყრმით, 25×22 სმ.

29. (ქ. 103). ფიცარზე ნახატი ხატი ღვთისმშობლისა, ყრმით $32 \times 23\frac{1}{2}$ სმ, დაზიანებული.

30. (ქ. 104). ფიცარზე ნახატი ხატი ღვთისმშობლისა, ყრმით $30\frac{1}{2} \times 23\frac{1}{2}$ სმ, დაზიანებული.

31. (ქ. 105). ფიცარზე ნახტი ხატი ღვთისმშობლისა, ყრმით $32\frac{1}{2} \times 24\frac{1}{2}$ სმ, დაზიანებული.

32. (ქ. 106). ფიცარზე ნახატი ხატი ნათლისმცემლისა, $19\frac{1}{4} \times 13$ სმ, დაზიანებული.



33. (ქ. 107). ფიცარზე ნახტი რომელიმე წმიდანისა, $18\frac{3}{4} \times 18\frac{3}{4}$ სმ, დაზიანებული.
34. (ქ. 108). ფიცარზე ნახტი მაცხოვრისა, $20\frac{1}{2} \times 26\frac{1}{2}$ სმ, დაზიანებული.
35. (ქ. 109). ფიცარზე ნახტი მთავარანგალოზისა, $30\frac{1}{2} \times 22\frac{3}{4}$ სმ, დაზიანებული.
36. (ქ. 110). ფიცარზე ნახტი ხატი მაცხოვრისა, 35×27 სმ, ძლიერ დაზიანებული.
37. (ქ. 111). ფიცარზე ნახტი ხატი მაცხოვრისა მიძინებისა, $35\frac{1}{2} \times 24\frac{1}{2}$ სმ, ძლიერ დაზიანებული.
- ხატს თავში, აშოის ადგილას აქვს წარწერა შავი წამლით:
1. ეს არსების ხატი შამომიწირავს ამ დედა მღწის საყდრისათვის მე ცოდვილს ჭირვს
 2. გამყრელიძის ქალს მათ(ი)ს საოხად სულ [ისათვის] ვინც [წაიკითხოთ] შენდობას მიბძანებდეთ.
38. (ქ. 112). კარედი ხატიდან დარჩენილი შუა ნაწილი, რომელზედაც მოსჩანს ძლიერ დაზიანებული ჯვარცმის ხატი, $28\frac{1}{2} \times 21\frac{3}{4}$ სმ.
39. (ქ. 113). ბოჭლომი რკინისა.
40. (ქ. 114). გულსაკიდი სანაწილე ვერცხლისა, უნაწილებოდ, $7 \times 6\frac{1}{2}$ სმ, მას აქვს ძეწკვი ზომით 134 სმ.
41. (ქ. 115). ჯვარი ხისა დაბალ ლითონშემოკრული, 46×34 სმ, ჯვარზე არის ჯვარცმის ხატი და 4 თვალი (აკლია 2 თვალი). იგი დაზიანებულია.
42. (ქ. 37). ეფეთი, ხუცურად ნაწერი, ვინმე დავითის მიერ, მრავალ ფურცელნაკლები.
43. (ქ. 38). კონდაკი ხუცურად ნაწერი, მრავალ ფურცელნაკლები, უდებს შიგნით გადაკრული აქვს ფურცლები მხატვრობით.
44. (ქ. 39). კონდაკის ნაშთი, ნუსხურად ნაწერი.
45. (ქ. 40). ა. რომელიმე საეკლესიო წიგნიდან დარჩენილი 3 ფურცელი ეტრატისა, ნუსხურად ნაწერი.
- ბ. საეკლესიო წიგნის ნაშთი, ნუსხურად ნაწერი.
46. (ქ. 3). გამოკრებული სადღესასწაულო, დაბეჭდილი ნუსხურად, 1811 წელს.
47. (ქ. 6). სასულიერო მახარობელი 1864, 1865—1866 წლებისა, ნომრებნაკლები.



1. ბარძიმი ვერცხლისა წარწერით:

დიდო მთავარმოწამეო გიორგი და ეკლესიავ თე(რ)ჯოლისაო, შეიწირე ძღვენად ბარძიმი და ფეშხუმი ესე ვერცხლის, სულისა საოხად მონისა შენსა ჯანელიძისა გიორგისათვის და მეუღლეთა მისთვის. მონა შენი გვედრებში ძე გიორგისა, თე(რ)ჯოლის მოურავი ჯანელიძე სვიმონ ჩყკბ (1822) წელსა მარტსა.

2. ბარძიმი ვერცხლისა წარწერით:

ქ. მოიხსენე უფალო ჩხეიძე დავით და მეუღლე მისი გუნცაძის ასული ხამფერან.

3. ბაღია ვერცხლისა წარწერით:

ქალწულებითა ჩემითა წინაშე შენსა მოს[უ]ლმან(ა) ეკატერინა მაჭავარიან[ი]ს ასულმან შამ[ო]გწირე წ(მიდას)ა გიორგი ამა სოფლით უდროთ გასულმან და ლ(ირ)ს მყ[ა]ვ მარჯვენით ქრისტეს, მეორ[ე]თ გან(ს)ჯის დ(ო)როს მოსრ[უ]ლმან ჩყად (1864) წ(ელ)სა, აგვისტოს ივ(16)-სა.

ზედა საქარა

ზედა საქარას „გულბანდიანი“ ეკლესია, როგორც თვით სახელწოდებაც გვეუბნება, გუმბათიანი ჯვრის ტიპის ბაზილიკაა, 7x5 1/2 არშინი (დაახლ.), ნაშენი თლილი ქვისა და კირისაგან; გუმბათი შიგნით მრგვალია, გარეთ წახნაგოვანი, მას აქვს 8 სარკმელი. ეკლესია დღეს ნანგრევად არის; სახურავი და დასავლეთის მხრის, პერანგი მოცილებული აქვს. გარეთ ჩრდილოეთის კედელზე არის ქვა ხელისა და ჯვრის გამოსახულებით და ასომთავრული წარწერით: **ჰნს-ო**, ანუ მანასე; ამის ქვევით არის მეორე ქვა ძლიერ დაზიანებული ასომთავრული წარწერით:

†... ყზჴჴზ-იჴი-ი ანუ ქწ. ყ(ოვ)ლ(ად) წმიდ(აო) ღმრთი[ს] [მშობელო]

შიგნით ეკლესია მოხატულია; მხატვრობა შენახულია ნაწილობრივ; საკურთხევლის კონქში დახატულია დეისუსი (მაცხოვარი, ღვთისმშობელი და ნათლისმცემელი).



ქალაქე

ქალაქის ჭვარცმის ეკლესიის სიძველენი:

1. (ქ. 116). გარდამოხსნა, 180x110 სმ, ნაკერი ოქრომკედლით და

ფერადი ძაფით.

აქვს ასომთავრული წარწერა:

ა. ზევითა 1.

ნაწილში:

† ყნუთჳნ: Ⴀსყ: Ⴀოუნსღნ: Ⴀაზჳმდნ:
 Ⴀჳჳრუნ: Ⴀდჳჳ: Ⴀნ: Ⴀრ: Ⴀჳჳრნდ
 Ⴀ: Ⴀრდ: Ⴀრჳჳღნ: Ⴀრუნგდ: Ⴀრ
 Ⴀმჳრუნ: Ⴀდდნს: Ⴀნფრნს: Ⴀრდრ:
 Ⴀრ: Ⴀრ: ႠყႠ: Ⴀრდ: Ⴀრ
 Ⴀრდნს: Ⴀფრს: Ⴀრრ: Ⴀრდ

ბ. მარცხე-

ნა მხა-

რეს

† ყრუნგდ: Ⴀრსდ: Ⴀრ: Ⴀფრსდნ:
 Ⴀრდნს[რდნ] Ⴀრდრ: Ⴀდდნს
 Ⴀრ: Ⴀდდნს: Ⴀრ: Ⴀრ

კვიციანი ბიჭნი: ხაჭანი: შაბაძე ქაჯიანი:
ჯანაშვილი: ყუბანი: ღაბაშვილი: ხაჭაძე
ნიჭი: გული: ღაბაშვილი: ხაჭაძე
შანი: სიანი: სიანი: ხაჭანი: ხაჭანი
ნიჭი: ხაჭანი: ხაჭანი: ხაჭანი: ხაჭანი
ხაჭანი: ხაჭანი: ხაჭანი: ხაჭანი: ხაჭანი

ხაჭანი: ხაჭანი: ხაჭანი: ხაჭანი: ხაჭანი:
ხაჭანი: ხაჭანი: ხაჭანი: ხაჭანი: ხაჭანი:
ხაჭანი: ხაჭანი: ხაჭანი: ხაჭანი: ხაჭანი:
ხაჭანი: ხაჭანი: ხაჭანი: ხაჭანი: ხაჭანი:
ხაჭანი: ხაჭანი: ხაჭანი: ხაჭანი: ხაჭანი:
ხაჭანი: ხაჭანი: ხაჭანი: ხაჭანი: ხაჭანი:
ხაჭანი: ხაჭანი: ხაჭანი: ხაჭანი: ხაჭანი:
ხაჭანი: ხაჭანი: ხაჭანი: ხაჭანი: ხაჭანი:

იკითხება:

1. ქ. შ(უ)ნი(ე)რმ(ა)ნ ი(ო)ს(ე)ბ ძელისაგ(ა)ნ ვ(ა)რდამოხ(ს)ნა
უბრუნელი გუამი შენი ქ(რისტ)ე დ(ა) არმენაკითა

წ(მიდ)ითა წ(ა)რგრაგნა, ს(უ)რნელებითა შემურგო-
ლი ახალსა საფლავსა დაგდვა, ა(რამე)დ
ჰაჲ ჰყო, აღდგა უფალი

2. და მოანიჭა სოფელსა დიდი წყალობა.
3. ქ. შეწევნითა ლ(ვ)თისათა მე, უფლისწულ-
ციხისთა[ვმან] და გვარად აბაშიძემ(ა)ნ
ბატონმ(ა)ნ გ(იორგი) თ(ან)ა
4. მეცხედრემ(ა)ნ ჩ(ემ)მ(ა)ნ ლორთქიფანიძის
ასულმან ბ(ა)ტ(ონ)მ(ა)ნ გულქან შევაკერვინეთ
ესე გარდამოხსნა ჩ(უე)ნის ცოდვილის
სულის საოხად და ძისა ჩ(უე)ნისა ლევა
ნისა და ბეჟანის აღსაზრდელად. ვინცა
5. ჩ(უე)ნთ(ვის) შ(ე)ნდობა ბრძანოთ ლ(მერთმ)ან თქ(უე)ნც
შეგ(ი)ნდ(ო)ს, რამცა ძემ(ა)ნ კ(ა)ციხამ(ა)ნ ჩ(უე)ნს
შე(ი)ლოს, ანუ ს(ა)ფლავს ესე
6. გ(ა)მოხსნას, მე(ო)რედ მოსლვას ჩ(უე)ნი ც(ო)დ(ვის)
პასუხის მიმცემი იყოს ლ(ვ)თისა, შეიყვრა
თ(უე)სა ნ(ოე)ბ(ე)რსა,
7. ქ(ორონი)კ(ონ)სა ტუტ (393 + 1312 = 1705 წ.).

2. (ქ. 41). ოთხთავი, $11\frac{1}{4} \times 8\frac{3}{4}$ სმ. ნუსხურად ნაწერი ეტრატზე
ვერცხლის ბუდით. ოთხთავი ეკუთვნის XI—XII სს. ბუდე — XIX ს.
დასაწყისს.

უკანასკნელი ფურცლის (სახარებათა საძიებლების ბოლოს) მეორე
გვერდის მეორე სვეტზე არის წიგნის გადამწერის მინაწერი ნუს-
ხურად:

უწყებ(ა)ჲ ჯერ არს, ვ(ითარმე)დ
ესე საძიებელი ბერ-
ძულითა წესითა
და გ(ა)ნგებითა არს.

5. ვითა საძიებელ-
მ(ა)ნ გასწაოს, ზეპირ-
ით აიღებდით თ(ა)ვსა,
ვ(ითა)რ ეწეროს და ს(ა)ხ(ა)-
რებ(ა)სა შეუდგენდით.

10. და ბოლოცა გავსო-
ვდინ ს(ა)ხ(ა)რ(ე)ბისაჲ ნიშანი.

აპა, ქანწილი თ(ა)ვით
და ბოლოათა[ცა].



15. დ(იდე)ბ(ა)ი ლ(მერთს)ა სრ(უ)ლ მყ(ო)ფ(ე)ლსა მყ(რ)ვ(ლ)ი
სა კ(ე)თ(ი)ლისსა! სრ(უ)ლ იქ-
მნა წ(მიდა)ი ესე ოთხთ(ა)ვი
კ(ე)ლითა ფ(რია)დ ც(ო)დვ(ი)ლისა
და ყ(ოველ)თა კ(ა)ცთა უნარჩ(ევე)-
20. ესისა ბასილისათა. და
ვისსაცა კ(ე)ლსა მოიწიოს,
შ(ე)ნდობ(ა)სა გვედრ(ე)ბი ყ(ოველ)თა
ლ(მრთ)ისათ(ვის).
ამის დამწერელსა ბასი-
25. ლსა შ(ე)უნდ)ენ ლ(მერთმა)ნ.

3. (ქ. 42). ეტრატზე ნუსხურად ნაწერი ოთხთავი $8 \times 6 \frac{1}{4} \times 3$ სმ., ძლიერ დაზიანებული, უყდო, ფურცელნაკლები. წიგნს აქვს ვერცხლის ბუდე უსაკეტებო, დაზიანებული. ბუდეზე ჰედილი ხატებია ვეარცმისა და სხვა.

ოთხთავს, იოანეს სახარების წინ, ჩაკერებული აქვს პაპირუსის მცირე ფურცელი წარწერით: „ერთი ფურცელი | ჩემთან ინახება — | აფრ. მე | რკვილაძე. | 25/XII. 02 |“; ე. ი. აფრასიონ მერკვილაძეს წიგნიდან ამოულია ერთი ფურცელი; ეს ფურცელი ან იოანე მახარებლის სურათით იქნებოდა, ამ მინაწერით; დღეს იგი აღარ ჩანს.

ნაწილი სიძველეებისა (ხატები და ხელნაწერები) გაუნადგურებიათ 1924 წ.

არგვეთი

არგვეთის „დე და ღ თ ვ ი ს“ ეკლესია დგას მდ. ჩოლაბურის მარცხენა ნაპირას, ოდნავ შემალლებული ადგილზე. იგი ერთნავიანი ბაზილიკაა, 15×8 არშინი, რომელსაც სამხრეთით მიშენებული აქვს სალარო(?) (აღმოსავლეთ ნაწილში). კარიბჭე (კართან) და რაღაც ნაგებობა (დასავლეთ ნაწილში). ნაშენია ძლიერ დიდი ზომის თლილი ლოდებისა და კირისაგან (შიგნით და გარეთ); კარი აქვს სამხრეთით, დასავლეთით და ჩრდილოეთით. სარკმელი — აღმოსავლეთით, სამხრეთით, დასავლეთით და ჩრდილოეთით, ტრაპეზი ოდნავ უფილა და-

შორებული კედლიდან; სამკვეთლო კედელზე ჰქონია მიდგმული ეკლესია დღეს დანგრეულია; დგას მარტო კედლები, თაღი შერჩენილი აქვს მარტო საკურთხევლის ნაწილს, სამხრეთის შენობის კედლები 1923—1925 წლებში შემოუცლიათ პერანგი (გარეთი პირის ქვა), წაუღიათ და ნაწილი ჩოლაბურის ნაპირს ჩაუყრიათ, მის გასამაგრებლად, ნაწილი კი სოფელში ბოგირებისათვის შეუხმარებიათ.

ეკლესიას სამხრეთის მხარეს, კარიბჭის კარის თავზე, ჰქონია ქვა, ზომით დაახლოებით $3 \times 2\frac{1}{2}$ არშინი; მას ჰქონია ასომთავრული წარწერა. იგი აღარ აღმოჩნდა. ეკლესიიდან ქვა წაუღიათ 1924—1925 წლებში და სოფლის ბოგირებისათვის შეუხმარებიათ, ზოგი კი კერძო პირთ სახლებში წაუღიათ.

ღვანკითი

ღვანკითის სამების ეკლესია (სურ. 26, 27) ერთნაეიანი ბაზილიკაა, 12×6 არშინი (დაახლ.), ნაშენი თლილი ქვისა და კირისაგან. იგი დანგრეულია. დგას მარტო კედლები, უთაღოდ. კარი აქვს სამხრეთით და დასავლეთით, ძველად ჩრდილოეთითაც ჰქონია, ეხლა ის ამოშენებულია. სარკმელი — აღმოსავლეთით 1, სამხრეთით 1, დასავლეთით 1; დასავლეთის კარს და აღმოსავლეთის სარკმელს ჰქონია ჩუქურთმა, რომელიც დღეს დაზიანებით არის შენახული. შიგნით ეკლესია მოხატული ყოფილა, კვალი შერჩენილია სამხრეთის კედლის აღმოსავლეთ ნაწილში, აღმოსავლეთ კედელზე სარკმელთან, დასავლეთის კედელზე და ჩრდილოეთის კედლის დასავლეთ ნაწილში. ტრაპეზი ოდნავ არის დაცილებული კედელს (დგას მარტო სიმაღლის ქვები); სამკვეთლო კედელთან ყოფილა მიდგმული.

ეკლესიის გარდა, კედლებზე აქვს მრგვალი წარწერა.

1 სამხრეთის მხარე.

1. კარის თავზე მდებარე ქვაზე ნუსხურით

	იკითხება:
† კრას სძუო	ქ. წ(მიდა)ო სამ(ე)ბ(ა)ო,
[ყუ-უ], მსსტ(ე)	შ(ეიწყალ)ე ი(თან)ე .. სძ[ე]
..... ზჭოყ ა
..... [ქ ესტჭ-ნ ს] ა ესე ეკლ(ე)სი
5 [სუ]რჩ[ე]	5. სვენე



.....[-ი. |ა|ბ|ც]
 103
 110

.....
 ქართული
 ენის ინსტიტუტი

შენიშვნა: წარწერას ადგილ-ადგილ წერტილები ამჩნევია, მაგრამ შესაძლებელია. ეს თვით ქვის ბუნების მიზეზი იყოს, რადგანაც მას მრავლად აქვს მცირე მრგვალი კენჭი, რომელიც ბუნებრივად ამოვარდნის შემდეგ წერტილის მაგვარ ნიშანსა სტოველს.

2. კარის ასწვრივ, ზევით ქვაზე ნუსხურით.

ქო ^ა სბ ^ა ყ ^ა მ ^ა ძ ^ა ჟ	იკითხება:
ყ ^ა რ ^ა ო ^ა რ ^ა ქ ^ა რ ^ა უ ^ა რ ^ა ხ ^ა უ	ქ. წ(მიდა)ო ს(ა)მ(ე)ბ(ა)ო, მ(ე)ო ^ბ
აო ^ბ ო ^ს ა ^ა ა ^ა რ	ე- ყ(ა)ვ წ(ინაშე) ქ(რისტე)ს(ა) გ(ი- ორგ)ი ნიგ- აღელსა, ა(მი)ნ.

3. მე-2 ნომრით აღწერილი ქვის თავზე, აღმოსავლეთით მდებარე ქვაზე; ნუსხურით:

[ქო|ა სბყ^ა |ყრ|ა|შ||ო^არ^ა]
 [ღშ|ო^არ^ა რ^ა|უ^აჯ^აოს|ა]
 იკითხება:
 [ქ. წ(მიდა)ო ს(ა)მ(ე)ბ(ა)ო [შე]უ(ნ)დ[ვენ]
 [ცოდ]ვანი ნ[ი]გალ(ელ)ს[ა].

გვარი ნიგალელი უნდა წარმომდგარიყო „ნიგალი“-დან. ნიგალი ეწოდება ერთ-ერთ კვეს; სუმბატის ქრონიკაში არის სხვათაშორის: „იყუეს ზარკის მიმცემელი სარკინოზთა ყოველნივე კვენი შავშეთ კლარკეთ ნიგალისანიო“¹¹¹. ამ სახელიდან უნდა მომდინარეობდეს „ნიგალელი“.

4. მე-3 ქვის ქვეშ (უშუალოდ) მდებარე ქვაზე ნუსხურით:

ქ ^ა · ა ყ ^(შო) რ ^ა]	იკითხება:	ქ. უ(ფალ)ო შე(უნ)დ(ე)ნ ცო
შნ ^ა ..ახ ^ა ს ^ა		დ(ვ)ანი . . რაბს (მერაბს? ზურაბს?)

109 მთელი სტრიქონი დაზიანებულია, მოჩანს რამდენიმე ასოს ზანი.
 110 ბოლო, მე-8 სტრიქონი არა ჩანს, მაგრამ უნდა ყოფილიყო.
 111 სუმბატის ქრონიკა, გვ. 346.



5. მე-4 ქვის ქვევით, ერთი ქვის გამოტოვებით, ანუ პირველი და მეორე ქვების აღმოსავლეთით მდებარე ქვაზე, ნუსხურით:

ქ რ^ა სმ^ა ყრ^ა [ნ]¹¹²შ
 რ^ა რ^ა რ^ა რ^ა რ^ა
 რ^ა რ^ა

იკითხება: ზიზლირთქაა
 ქ. წ(მიდა)ო ს(ამ)ებ(ა)ო შეუ[ნ]-
 დ-
 ვენ ც(ო)დვ(ანი) ბერს-
 ა, ა(მი)ნ.

6. სარკმლის აღმოსავლეთით, 1¹/₄ არშინის დაშორებით მდებარე ქვაზე ნუსხურით:

ქ რ^ა სმ^ა ყრ^ა
 ყრ^ა რ^ა რ^ა რ^ა რ^ა რ^ა რ^ა
 რ^ა რ^ა რ^ა რ^ა რ^ა რ^ა რ^ა
 რ^ა რ^ა რ^ა რ^ა რ^ა რ^ა რ^ა

იკითხება:
 ქ. წ(მიდა)ო სამებაო,
 შე(ი)წყ(ა)ლე ს(უ)ლი ხუ-
 ტასი, იხარკა
 ამის ეკლეს(ი)სა
 5. აგებაი, ა(მი)ნ.

5. რ^ა რ^ა რ^ა რ^ა

7. მე-6 ქვის ქვეშ მდებარე ქვაზე ნუსხურით:

[ქ რ^ა] სმ^ა ყრ^ა
 ... (რ) რ^ა რ^ა რ^ა რ^ა რ^ა რ^ა
 რ^ა

იკითხება:
 [ქ. წ] (მიდა)ო ს(ამ)ებ(ა)ო შე(ი)წყ-
 ყალ)ე
 [პავლ]ლე, მ(ე)ო ხ ე(ყ)ავ წ(ინა-
 შ)ე ქ(რისტ)ე(სა),
 ა(მი)ნ.

8. მე-7 ქვის გასწვრივ, 4 ქვის გამოტოვებით, ძირს მდებარე ქვაზე ნუსხურით.

რ^ა სმ^ა ყრ^ა
 მ^ა რ^ა რ^ა რ^ა რ^ა
 რ^ა რ^ა რ^ა რ^ა

იკითხება:
 წ(მიდა)ო ს(ამ)ებ(ა)ო, შე(ი)წყა-
 ლ)ე
 მ(ე)ქი ქ(ან)ჰ(უ)რ(ი)ს
 ძე

112 ნ მწერალს ჯერ დაეწერია და შემდეგ ისევ წაუშლია, მგონი.

113 ასო უ უნდა იყოს.

114 ასო ა უნდა იყოს, ამავე ასოს თავზე რაიმე ხაზი აქვს ასე, მგონი აქ ადგილი უნდა იყოს ამოვარდნილი.

115 ასოს სწორედ ასე წერია და ვგონებ უ უნდა იყოს, იქნებ ყ იყოს.



II. დასავლეთის მხარე

9. სამხრეთის კუთხის ახლოს, მაღლა, მდებარე ქვაზე ~~სამეცნიერო~~

	იკითხება:
† კ[ა][სმ]ყაყა[ჩ]	ქ. წ(მიდა)ო [სამ](ე)ბ(ა)ო შეუ[ნ]-
შო[ერ]ს[აშ]ო[ჩ] [ა]	ღე[ენ ც]ოღეან[ი]
ძე .ნს აჩ	ძე — — ნს ა(მი)ნ

10. მე-9 ქვის ძირს, 1 ქვის დაშორებით, სარკმლისაყენ მდებარე ქვაზე ნუსხურით.

† ა . . .	ანუ: ქ. ო
ჩ . . .	ნი

შენიშვნა: ამ ქვის ძირს, სამხრეთისაყენ მდებარე ქვას აქვს რაღაც ხაზები, იქნებ ისინი ასოების ნაშთი იყოს.

11. მე-10 ქვის ქვეშ, უშუალოდ, ნაწილობრივ სარკმლისაყენ მდებარე ქვაზე — ნუსხურით.

	იკითხება:
† კ ^ა სმყ ^ა	ქ. წ(მიდა)ო ს(ა)მ(ე)ბ(ა)ო,
სყო[ო]ო[ს]ღ	შ(ე)იწყ(ა)ლე სტ(ე)-
ძეჩე ჩ(sic)	ღანე ნა-
შაშასა	დიმისძ-
6. ჟა აჩ	5. ეი, ა(მი)ნ.

12. მე-11 ქვის მარცხნივ, ანუ სარკმლის მარჯვნივ მდებარე ქვაზე — ნუსხურით.

	ანუ:
(†)კ ^ა ს[ე]მყ ^ა ყოყო	ქ. წ(მიდა)ო ს[ა]მ(ე)ბ(ა)ო შ(ე)ი- წყ(ა)ლ
ჟა ა . . .	ე ა . . . რ
. . ჩ ნ
ა. უ† . . . ჩ	ა . იქ ნ

13. გ. ბოქორძე



13. სარკმლის მარცხნივ მდებარე ქვაზე ნუსხურით.

† რა სმ[ყა].....
სკ^რ ჟ.
შ ჭოთ
რ რ^ნ

ანუ:

ქ. წ(მიდა)ო ს(ა)მ(ე)[მაო] . . .
სს^ლ ე
ღ კოლ
ო ა(მი)ნ

ეროვნული
ცენტრი

14. მე-13 ქვის მარცხენა გვერდით, ჩრდილოეთისაკენ მდებარე ქვაზე ნუსხურით

† რ[ა]ს[მ]ყა
ჟ^რ ხ^რ. . .
ყყ^როს . .
შ^რ . . . რ^ნ

ანუ:

ქ. წ(მიდა)[ო] ს(ა)[მემაო]
გ(იორგ)ი ჩი. ი
აშენებულს ა(მ)შ(ე)ნ(ე)ბ(ე)ლს . .
მი . . . ი, ა(მი)ნ.

15. მე-14 ქვის მარცხენა გვერდით, ჩრდილოეთის კუთხესთან მდებარე ქვაზე კუთხოვანი ნუსხურით.

† რა სმყა ყოყო^რა
სე შ^რ ჭ^რ (შ) რ უ^რ
ასო^რნოს^რ
შეშ[სე] შ^რ შეშ^რ
5. [სე] რს რ^ნ

ანუ:

ქ. წ(მიდა)[ო] ს(ა)[მემაო]
წყ(ა)ლე იო-
სე და კ(ვირი)ე და გა-
უსვენე ს(უ)ლსა
მაპი[სა] და დედი-
5. [სა] ასა, ა(მი)ნ.

III. ჩ რ დ ი ლ ო ე თ ი ს მ ხ ა რ ე

16. კედლის შუა ნაწილში, ყოფილი კარის თავზე მდებარე ქვაზე ნუსხურით.

† რა სმყ[რა] ყ^რ:
შ^რ: რსარ:
ბ^რ: ყორონ^რ: შ^რ
ს^რ: რ^ნ

ანუ:

ქ. წ(მიდა)ო სამებ[ო], შ(ე)წყა-
ლ^ე
მ(ი)ქ(ე)ლ ლაროი (ლაროი?)
და შვილნი მი-
სნი, ა(მი)ნ.

IV. დასაველეთის მხარე



ქართული
ენის ინსტიტუტი

17. კარის თავზე მდებარე ქვას გატეხილს ორად (ზეგზე და ქვემოთ) აქვს ნუსხური წარწერა.

ქოა: სმყა
 ყოყო[::]ყ...
 შეყმ[::]ყოთინ: მინ
 რ: . ნ. : შე ყყყყმ: შამ: ყ
 5. [ყოყოლ:] მინ: [ყოყოლ:] რყყ

იკითხება:

ქ. წ(მიდა)ო ს(ამ(ე)ბ(ა)ო,
 შ(ეი)წყ(ა)ლე შ. . . . ა.
 და ყმ[ა]-წყლნი მინ-
 რ. . ნ. და შეშაყმაი(?) დიად იბ-
 5. ვაწყეს ამის [ე]კლესი(ი)სა
 აგ(ე)ბაი.

18. კარის სამხრეთით მდებარე ქვაზე ნუსხურით.

	ანუ:
ქოა სმყა ყ(რ)	ქ. წ(მიდა)ო ს(ამ(ე)ბ(ა)ო, შ(ეი)- წყალ)ე
რის თნ რს	ვისთ(უ)ის ესე
ქოე შეყო	ქვაი დაიწყე-
იხ რ	რა, ა(მი)ნ.

19. ეკლესიაში არის წარწერიანი ქვის ნატეხი. ჩამოვარდნილი ალბათ შენობიდან, ზომით 30×22 სმ, რომელზეც შემორჩენილია წარწერის ნაშთი:

	ანუ:
რ .	წ . . .
ღან	ხინ[ე] . . .
სს	სსა

ყველა წარწერა ერთი და იგივე დროისა უნდა იყოს და ეკლესიის აშენების ხანას უნდა ეკუთვნოდეს. ზოგი ერთი და იგივე ხელითაა ნაწერი, ზოგი კი ოდნავ განსხვავებულით: ასობის დიდი



ცვალბადობა აქვთ, ხშირად არის, რომ ერთსა და იმავე წარწერაში ერთი და იგივე ასო სხვადასხვანაირად იწერება. მაგ.: შარ-ჩხს შარ-ჩხს-რაში ი-ნი დაწერილია ი და ი-დ; მე-18-ში ვ-ნი ი-დ (მე-2 სტრ.) და ი-დ (მე-3 სტრ.) და სხვ. გარდა ამისა ყურადღებას იქცევს ასოები ი-ლ (წ. 13, 16...), ე-გ (წ. 15), ი-თ (წ. 18), ი-ი (წ. 14, 17...) და სხვ.

ეკლესიაში ამოსულია ორი ლედვის ხე, ეზოში დგას ძელქვის ხეები.

ღვანკითის საამებოის ახალი ეკლესია.

სიძველენი: 1. ფიცარზე ნახატი ხატი ჩვილედო ღვთისმშობლისა, $30\frac{3}{4} \times 25$ სმ, ირგვლივ ვერცხლით შექმნილი და შემკული წინა მხარეს 15 დიდ-პატარა ქვით (ღვთისმშობლის შარავანდსა და მისი თავის ორივე მხარეს). ხატს ზურგზე (შუა ნაწილში) აქვს სანაწილე კარით, აქვე (ზურგზე) ზევითა ნაწილში არის მხედრული წარწერა:

1. ქ. ჩვენ დიდთა მეფეთა და სრულიად სდ. იმერთა მყრობელის. ღვთივ. გვირგვინოსნის. მეფის. ალექსანდრეს ძის ძემან.
2. უგანათლებულესმან ბატონმან, ბატონისშვილმან, დავითმან და თანამეცხედრემან ჩემმან ერისთვის ასულმან.
3. დარეჯანმან. შევაძვეთ ხატი ესე ყოვლად წმინდისა. ღვთის მშობელისა.

წარწერა ეკუთვნის XIX ს.

2. ფიცარზე ნახატი ხატი ცხრა წმიდანისა (ღვთისმშობლის, წინასწარმეტყველთა, მოციქულთა, მღვდელმთავართა და სხვ.), $25 \times 18\frac{1}{4}$ სმ, შემკული ვერცხლის ამივებით. ხატს ზურგზე აქვს წარწერა, მელნით:

1. ეს ხატი პატარა რუსუდანის არის,
2. არ დაეკარგოს,
3. თავადი გრიგოლ წერეთელი.

ამავე ეკლესიაში არის საფლავები ბაგრატიონთა, ალექსანდრე მეფის შვილიშვილის დავითის შთამომავალნი ივანე მეუღლით და ალექსანდრე მეუღლით. ივანე დაბადებულა 1814 წ., გარდაცვლილა 1869. მეუღლე მისი ელისაბედ, ასული ბეჟან წერეთლისა, დაბადებულა 1815 წ., გარდაცვლილა 1888 წ. ალექსანდრე ივანეს ძე, დაბადებულა 1851 წ., გარდაცვლილა 1895 წ. (სწერია გარდაიცვალა 44

წლისათ); მეუღლე მისი ნიდიტორი, ასული ალექსანდრე წულავისა, გარდაიცვალა დაახლოებით 1923 წ. (წარწერა არ არის); ალექსანდრეს ქალიშვილი თამარი, დაბადებულა 1883 წ., გარდ. 1888 წ. დევანეთის დედადეთის ეკლესია. დგას სოფლის დასავლეთით მდ. ჩოლაბურის მარჯვენა ნაპირას. იგი ერთნავეიანი ბაზილიკაა, 9x6 არშინი (დაახლ.), ნაშენი თლილი ქვისა და კირისაგან. დღეს ნანგრევად არის: 1924—25 წლებში მისთვის შემოუცლიათ პერანგი (გარეთი პირის ქვა) წაუღიათ და მდ. ჩოლაბურის ნაპირის გასაშავრებლად უხმარიათ წისქვილთან (წყალში ჩაუყრიათ).

ჩხარი

ჩხარში არის წმ. გიორგის ძველი ეკლესიის ნაშთი: დარჩენილია მარტო საძირკველი, რომლიდანაც სჩანს, რომ ეკლესია ერთნავეიანი ბაზილიკა ყოფილა, 16x9 არშინი (დაახლ.).

ეკლესიის აღმოსავლეთით დგას ორსართულიანი ქვიტკირის სამრეკლო (სურ. 28); მას თავზე პქონია „საზარე“, რომელიც დღეს დაქცეულია. ასე რომ, თავდაპირველად სამრეკლო სამსართულიანი ყოფილა. კარი აქვს დასავლეთით; კარის თავზე გამოქანდაკებულია ლომი, დაბმული ჭაჭვით. მაღლითა სართულებში ასასვლელად გამართულია ქვა-კიბა.

ეკლესიის ნაშთისა და სამრეკლოს გარეშემო არის ძველი გალავანი ქვიტკირისა.

ჩხარის აღმასკომის საწყობიდან წამოღებული სიძველენი:

1. (ქ. 43). ქამნი ნუსხურად ნაწერი, დაზიანებული. წიგნს უკანასკნელ ფურცელზე აქვს მინაწერი ნუსხურად:

ამის მწერ(ა)ლსა გ(ა)ბრ(ი)ელს, ფ(რ)იად ც(ო)დგ(ი)ლსა, შეუნდგნეს ღ(მერ)თმა(ნ) და ვინცა ამა წ(მიდა)თა ე(ა)მთა მემიხვოთ, შე(ე)ნდ(ო)ბ(ა)ი მიბძანეთ ღ(ვთ)ის მ(აღლ)სა. შეუნდგნეს ღ(მერ)თ(მა) დ(ე)დ(ას)ა ჩ(ე)მსა და მ(ა)მ(ას)ა ჩ(ე)მსა ც(ო)დვანი მ(ა)თნი ა(მი)ნ.

2. (ქ. 118). მცირე სანაწილე ვერცხლისა, შემკული 3 თვლით, 2 სადაფით და 2 მარგალიტით (აქლია 2 მარგალიტი).

3. (ქ. 119). ბეჭედი თვლიანი, ძველი ხელოვნებისა, 3 ცალი.

4. (ქ. 120). დაფარნა, ძველი ხელოვნებისა 1 ცალი.

ჩხარში მცხ. კოლია ზარნაძის მიერ შემოწირული სი-
ძველე:

1. (ქ. 117). ბრინჯაოს ხანჯლის ნაწილი, აღმოჩენილი ჩხარის ზე-
ვით, ნაქალაქარში.

ჩხარის ოქონის ეკლესია (სურ. 29) (ჩხარის ზევით, გორაკზე)
ერთნავიანი ბაზილიკაა, $11 \times 5\frac{1}{2}$ არშინი (დაახლოებით); ნაშენია
თლილი ქვისა და კირისაგან. საკურთხევლის ნაწილი (აპსიდა) გარეთ
ხუთფახანავიანი არის; კარი აქვს სამხრეთით და დასავლეთით; სარ-
კმელი აღმოსავლეთით 3, სამხრეთით 1 და დასავლეთით 1; დასავლე-
თის კარი და აღმოსავლეთის სარკმლები შემკულია ჩუქურთმებით. ტრა-
პეზი მოშლილია. ეკლესიაში გდია მსხვილი სვეტი ქვისა, სიმაღლით
 $1\frac{1}{4}$ არშინი, რომელიც შემკულია ყვავილთა სახეებით, მეორე ამ-
გვარივე სვეტი გდია ეკლესიის გარეთ, ეზოში; აქვე (ეკლესიის სამ-
ხრეთით) მიწაში ჩაფლულია ჩუქურთმიანი ქვა; ეგებების ესენი კანკე-
ლის ნაწილები იყოს.

შიგნით ეკლესია მოხატული ყოფილა: მხატვრობა შენახულია
მარტო საკურთხევლის ნაწილში, კათოლიკონი კი შეუღესიათ კირით;
წარწერები ასომთავრულად და ნუსხურად არის. საკურთხევლის კონქ-
ში დახატულია დიესუსი: მაცხოვარი ზის ტაჭრზე, იგი მარჯვენა ხე-
ლით აკურთხებს, მარცხენაში წიგნი უჭირავს; აწერია: **ἸΗΣΟΥ ΧΡΙΣΤΟΥ**
ანუ იესო ქრისტე; მაცხოვრის მარჯვენე ღვთისმშობელია დახატული
ანგელოზით, მარცხნივ ნათლისმცემელი ანგელოზითვე.

1. რიგში — ზიარება პურით ერთ მხარეს და ზიარება ღვინით
მეორე მხარეს, მოციქულები საზიარებლად თითო-თითონი მიდიან,
აქ მარჯვენე, მოციქულის ფეხთა წინ (მარცხნივ) არის ასომთავრუ-
ლი წარწერა:

✠✠✠✠ : C
Ⲙⲟⲩⲉⲛⲁⲓ
✠✠✠✠ : .
Ⲓⲟⲩⲉⲛⲁ

5. ჩ

იკითხება:

მიქელსა-
ბულაძეს
შეუ(ნ)დოს
ღმე(რ)თმა-

5. ნ.

მე-2 რიგში, ძირს — მღვდელმთავრები; ისინი წელს ქვევით
ძლიერ დაზიანებულნი არიან, აღარა სჩანან, განსაკუთრებით ჩრდი-
ლოეთ ნაწილში, გრავნილები მათ ასომთავრულად აქვთ დაწერილი.

ამ რიგის ხაზში, მთავარი სარკმლის მარჯვნივ (ჩრდილოეთით), არის
ნუსხურად წარწერა:



იკითხება: **ეროვნული
ბიბლიოთეკა**
— ე მემიჭ ...
გრიგ(ოლ) (?) კა[ლა]-
ტ(ო)ზ(ს) (?) დ(ა)ხ(ა)ტა
მერ-უ შ(ე)იწყა)-
5. ლე (?) სული...
გულისა...
მუკარ...

ჟ: შჟშუღ...
უჟიუ: ჰე...
ღზ: შ. ჯღ...
შჟჟი აჟ: უ...
5. თჟ: ხაჟ...
უჟიჟი: ...
შჟჟი... ..

იმავე რიგში, ჩრდილოეთის კედელზე, კანკელის ახლოს ხატი
ვიწმე დიდებული, მოსჩანს მისი მარტო პირისახის მარცხენა მხარე და
ტანისამოსი ნაწილობრივ, მარჯვენა მხარეს აქვს დაზიანებული ასო-
მთავრული წარწერა:

იკითხება:
აჟა
გრ-
იგო(ლს)
შეუ(ნ)დ(ო)-
5. ს ლმ-
ერთ(მან)

ს(+)
: ლ
რღ...
უიღს
5. ს. იმ
უიღ...

ეკელისის ეზოში დგას მრავალი (23-მდე) დიდხნოვანი ხე, მათში
მეტე წილი ძელქვა არის.

გოგნი

გოგნის „კარუგდებელი“ წმ. გიორგის ეკლესია დგას სოფ-
ლის დასავლეთით აღმართულ მაღალ გორაკზე (1 ვერსი), რომელსაც
ვარს აკრავს ურთხვის ტყე და მახლობლად (სამხრეთით) აქვს გა-
მოქვებულები. ეკლესია ერთნავიანი მცირე ბაზილიკაა, 5×4 არშინი
(დაახლ.); ნაშენია ქვიტყირისაგან, ჰხურავს ყავარი და თუნუქი; კარი
აქვს დასავლეთით სარკმელი — აღმოსავლეთით.

ეკლესიაში არის ქვაზე გამოქანდაკებული ხატი მაცხოვრისა ამა-
ღლებისა, 1½×1 არშინი (დაახლ.); მას ადგილობრივ შეცდომით წმ.

გიორგის უძახიან. მაცხოვარს გაიფიქროს ღრუბელთა გროვა აქვს შე-
 მოხვეული, იგი მარჯვენით აყურთხებს, ხოლო მარცხენაში უძახის
 გაშლილი ეტრათი, რომელზედაც წერია ნუსხურად:

ეროვნული
 გიგანობა

მე იოიუთ
 მშ-სე ხ-შსე
 შ-სე ჩაქუყუ
 ჩაქუყუ
 5. ს-სე კ-სე მათუფ
 თანა თქ-ს

ანუ:
 მე აღვალ
 მ(ა)მ(ი)სა ჩ(ე)მ(ი)სა
 და ნუგეში-
 ნის მიცემელი
 5. ს(ულ)ი მ(ი)მ(ი)ა მოგივ-
 ლინო თქ(ვე)ნ.

მაცხოვრის ზევით, კუთხეებში გამოქანდაკებულია ორი ხნიერი
 პირის სახე (წვერიანები) ყელამდე. მაცხოვრის მარჯვენით და მარ-
 ცხენით არის მოთავსებული; მათ ქვევითაც ორი ანგელოზი და-
 ზიანებული.

ქვა რამდენიმე წლის წინათ ვინმე ბოროტმოქმედს გადმოუგდია
 ადგილიდან და დაუზიანებია: მას ძირა ნაწილი მოტეხილი აქვს 22 ნა-
 ტეხად. ყველა ამ ნატეხებს შერჩენილი აქვს ქანდაკების კვალი, ამ
 დაზიანების გამო მაცხოვარს აკლია მუხლთ ქვევითი ნაწილი; ძირა
 ანგელოზები წელს ქვევით აღარ არიან, მათგან მარჯვენა თავზე აქვს
 წარწერა ნუსხურნარევი ასომთავრული, რომელიც დასრულებული არ
 არის:

თქ-ს იმსთოსა ყუ

ანუ. ძეო ღმრთის(ა)ო, შეიწყალ)ე.

ეკლესიაშივე არის ქვის სვეტი, 1 არშინის სიმაღლისა; იგი ან კან-
 კელის ნაშთი, ან ჭვრის ასამაღლებელი უნდა იყოს.

მაჩიტოტურში მცხოვრებ იაკობ გიგაშვილის მიერ შემოწირული
 საბუთი:

(ქ. 4). სიგელი მიცემული გენათელ მიტრაპოლიტის ელთვიმეს
 მიერ ნიკოლოზ გიგაშვილისათვის.

სკანდეს ციხე

ციხე დგას მთის კალთაზე; იგი შესანიშნავი და უზარმაზარი შე-
 ნობა ყოფილა. ნაშენია კლდისა, რიყის ქვისა და კირისაგან; დღეს
 ნანგრევად არის (სურ. 30); იგი უნგრევიანთ ადგილობრივ მცხოვრებთ

და მისი მასალა სახლებს საძირკველისათვის უხმარიათ; მისივე მას-
ლით ამოუყვანიათ ადგილობრივი ორი ეკლესიის (მთავარანგელოზის
და ბარბარეს) ბაზალები; დღესაც სამხრეთის კედელთან დაგროვე-
ლია 2 საყენზე მეტი ციხიდან ნაშალი ქვა. საშენებელი ქვეყნის
ლოდ ადგილობრივ არ მოიპოვება და ამისათვის ძველი მშენებელი
ბიათ. ციხიდან დღეს შენახულია ჩრდ. კედელი ნაწილობრივ და სამ-
ხრეთი კედლის აღმოსავლეთი ნაწილი. შიგნით, აღმოსავლეთ-სამხრე-
თის კუთხეში არის ოთხი ოთახი, რომელთა შიგნით პირი სულ თლი-
ლი ქვისაგან არის ნაშენი; აქ ერთ კამარას აქვს ქვა, რომელიც ამ
მოკლე ხანში ჩამოუშტვრევიათ; მის მარჯვენა ნაწილში გამოსახულია
ჯვარი, მარცხენაში არის მხედრული წარწერის ნაშთი, სადაც იკით-
ხება — „[ჩხ]ეტიძე... ვახტანგ...“ ციხის სამხრეთ ნაწილში არის
თლილი შირიმის ქვისაგან ნაშენი ერთნაფიანი ეკლესიის ნანგრევები;
შიგნით, ეზოში შენახულა აუზი, რომელშიაც წყალი დგას; დასავლეთ-
თის მხარეს ციხეს ჰქონია გვირაბი, ძირს ფერდობზე მოსჩანს მისი
კოშკი.

თავასა

თავასის სამეზბის ეკლესია ერთნაფიანი ბაზილიკაა, $7\frac{1}{2} \times 4$
არშინი (დაახლ.), რომელსაც დასავლეთით ჰქონია საქალებო; უკანას-
კნელისა დღეს მარტო საძირკველია მოსჩანს; ნაშენია დიდი თლილი
ლოდებისა და კირისაგან; ხურავს ლომფინი, კარი აქვს სამხრეთით და
დასავლეთით; სარკმელი — აღმოსავლეთით და სამხრეთით; ტრაპე-
ზი კედელზეა მიდგმული. კათოლიკონის აღმოსავლეთ ნაწილში, პი-
ლისტრიდან საკურთხევლამდე აქვს საჯდომები.

შიგნით ეკლესია მოხატულია; მხატვრობა ნაწილობრივ დაზიან-
ებულა, წარწერები ასომთავრული, საეკლესიო შინაარსის მხატვ-
რობის გარდა აქ საერთო პირნიც არიან დახატულნი. ამისდა მიზე-
დით აქ ჯერ აღვწერთ სასულიერო პირთა ფრესკებს და შემდეგ —
საერო პირების.

I.

საკურთხევლის კონქში დახტულია დეისუსი (მაცხოვარი, ღვთის-
მშობელი და ნათლისმცემელი); მაცხოვარი მჯდომარეა ძვირფას ტახ-
ტზე, იგი ძლიერ დაზიანებულია; მოსჩანს მარტო სახისა და ტანის
ნაწილი და სხვ.

დეისუსის ძირს მხატვრობა ორ რიგად არის; სარკმელთან მოს-
ჩანს რამდენიმე მღვდელმთავარის სახე, სახელდობრ — **წაყცეჩი**,
ანუ: წ(მიდა)მ ბასილი და: **წაუოქაღს(იჰი)**, ანუ: წ(მეფე)ქეწელქე
ოქროპირი; აქვე სამხრეთის კედელზე — **წაქაღმჩი** **ხმსუაწმქაქეწა**
და) რომანოზ.

კათოლიკონში მხატვრობა კარგად არის შენახული სამხრეთის
კედელზე; აქ დახატულია ჯვარცმა (დიდებულების მალა) და მის
აღმოსავლეთით **წაღ**, ანუ: წ(მიდა)მ გ(იორგი) და სხვ.

II

კათოლიკონის სამივე კედელზე, ძირა რიგში მოთავსებულია სა-
ერო პირთა გამოსახულებები, ასომთავრული წარწერებით.

სამხრეთის კედელზე: საკურთხეველის ხაზიდან მოკიდებული კა-
რამდე დახატულია. ხუთი პირი (აღუწერათ აღმოსავლეთიდან დასაე-
ლეთის მიმართულებით). აწერიათ:

პირველს: ი...მჩრ	ანუ: ... ლ... მან
მეორეს (თავზე): საყცეჩი: მჩრ	ანუ: სუბატაი მატ...
მესამეს (თავზე): მჩ: მჩ	ანუ: მღ(დელთ)მ(ავარ)თა (?)
ქცი:	რათ
უი ხი	ი(ოან)ე კო
ქი	...ქე
მეოთხეს თავზე: მჩმჩი. უხიქე	მამი იფიტი-
ქი	ქე
მეხუთეს (პილიასტრზე): მჩ	მა-
მჩს	მისა
მჩქი	მაშ...
ყჩს	ყვაშ...

შემდეგ, კარის დასავლეთი კუთხისაკენ დიდებულთა სურათე-
ბიდან მარტო აპყრობილი ხელებილა შენახულა.

დასავლეთის კედელზედაც, კარის მარჯვნივ და მარცხნივ, მხო-
ლოდ აპყრობილი ხელებილა მოსჩანს.

მარდილოეთის კედელზე დახატულია ცხრა დიდებული, მათგან
პირველი დაზიანებულია, აწერიათ:

პირველს (საკუთრებელის ხაზთან):



	ანუ:
ში	შე
-იძ	-ეთ
სი-ჩ	სლ-ნ
მეორეს: ღსაქღსა	გოეგოლ(?)
...ღეშ	. . . ატღე .
მესამეს: ღსღ ყღშღ	. აბგ ბედაი
მეოთხეს: სღჩ	პავ-
ზღ	ლიე
მეხუთეს: ღღ:	გე(ღე)ონ (გერმოგენ?)
მეექვსეს: ქღღღღღ:	[ი]ობაი
მეშვიდეს: ბღჩღღ	დავ(ი)თაი
მერვეს: ღღსაღღ	გიორგი
მეცხრეს: მღმღქღღ	. . მსთვ. ო . .

მუხურა

ქვედა უბნის ეკლესია

ს ი ძ ე ე ლ ე ნ ი :

1. ლითონზე ნაჭედი ხატი გაბრიელ მთავარანგელოზისა, 31¹/₄ X 23 სმ, დაფერილი ოქროს წყალში, გარდა აშიებისა. ხატი დაზიანებულია (თავსა და ქვედა ნაწილში).

2. ფიცარზე ნახატი ხატი ღვთისმშობლისა (მარტო) 36 X 26¹/₂ სმ, ღვთისმშობელი, მავედრებელი, ანუ ხელებაპრობილი. თავზე აწერია: **ყ-ბ-წ-ღ**, ანუ: ყ(ოვლა)დ წ(მიღ)ა; ყელისგასწვრივ: **ქ-ზ-წ-ს-ი-მ-ა-მ-ი-ბ-ი-ღ-ს-ღ**, ანუ: ქ(ა)ლწ(უ)ლი მ(ა)რ(ია)ში დედა ღ(ვ)თისა; ქვედა ნაწილში, ფიცარზედვე აქვს წარწერა:

ყ-ბ, წ-ღ: მ-ღ. ო-ქ-ზ: ღღღღღღ: ზღჩ-ჩს: ხ-ი: მ-ზ: —ღღ-ღღღღ: ზღ :

იკითხება:

ყ(ოვლა)დ წ(მიღ)აო, მ(ეო)ხ ეყ(ავ) აზაშიძე ლევ(ა)ნს, ჩღმზ, გლ-
(ა)ხავი ი(ო)ანე.

ს ი ძ ვ ე ლ ე ნ ი :

1. ჯვარი ხისა, 207×63×10 სმ, შექმდილი წინა მხარეს და გვერდებზე დაბალი ვერცხლით, რომელზედაც პედილი ხატებია წმ. გიორგისა, მთავარანგელოზის, (თვითეულისა რამდენიმე), ღვთისმშობლისა და სხვ., წმ. გიორგი ცხენზე მჯდომარეა და ვეშაპს ჰგმირავს; ღვთისმშობელს ყრმა კალთაში უჭირავს და აქეთ-იქით უდგას ორი წმიდანი, მისკენ მობრუნებული. ჯვარს ქვედა ნაწილში, ძირიდან 1 არშინის სიმაღლეზე ვერცხლის შემკულობა აყრილი და დაკარგული ჰქონია და ამ ადგილას შემდეგ ხანში გადაუკრავთ ყვითელი თუნუქი, რაზედაც მოგვითხრობს წარწერა ამავე თუნუქისა. ჯვარი დაზიანებულია: 1923 წელს იგი დაუნარცხებიათ ეკლესიის იატაკზე და ჯვარის გულში მჯდომი ნაწილებიანი ნახევარბუშტი დაუშკულებით, გულს ქვევით ვერცხლის ფურცელი გაუხვევიათ სიგანეზე და სხვა...¹¹⁶.

ჯვარს აქვს წარწერები:

1. ქვედა ნაწილში, მარცხენა გვერდზე, ასომთავრულად:

[წ-ღ] Ⴀ-Ⴀ Ⴀ-Ⴀ Ⴀ-Ⴀ Ⴀ-Ⴀ Ⴀ-Ⴀ
[ႠႠ]Ⴀ-ႠႠ

იკითხება:

[წ(მიდა)ო] გ(იორგი), შ(ეიწყალე) მ(ო)ნ(ა)ა შ(ე)ნ(ი)
[აბ](უ)ბნ(ა)სრ

ესევე პირი მოხსენებული არის დიდ-რგანის ეკლესიის წარწერაში.

¹¹⁶ ხალხის სიტყვით, ჯვარი უწინ ყოფილა სოფლების რცხილათის, თავასას და მუხურის საზღვარზე, მაღალ მთაზე, რომელსაც ეწოდება წიფორა. ხსენებულ სოფლებს ამ ჯვარზე დავა ჰქონიათ და ასე დაუდგენიათ: ვინც მამლის ყვილისას (დილით) პირველი ავიდეს იმ ჯვართან, იმ სოფლისა იყოსო; ამდგარა რცხილათის მღვდელი და ღამე წასულა, თანაც მამალი წაუყვანია; რიცა ასულა წიფორაზე, მამალი დაუვიღებია და ჯვარიც იმას რკებია. წამოუღია ეს ჯვარი და ამის შემდეგ იგი სამუდამოდ რცხილათს დარჩენიათ.

ხალხისვე სიტყვით ჯვარი მალის ხისაგან არის გაკეთებული.

2. ქვედა ნაწილშივე წინა პირზე, ორ მთავარანგელოზთა შუაში (სადა ფურცელზე) ნუსხურად —

ქრ ა სრ	იკითხება:
მყყრ	წ(მიდა)ო სა-
ა რწ	მება-
შე ლე	ო აღი-
5. თართ	დე ცხი-
ყყრ	5. ლათი [ს]
რ	ქვე-
	ე

3. მე-2 წარწერის ქვევით, ისევ მთავარანგელოზთა შუაში ნუსხურადვე:

ქრ ა სრმე	იკითხება:
ყყრ ყრ	წ(მიდა)ო სამე
რამწრსე	ბაო, შ(ეიწყალ)ე
მ	იოდასე-
	ბ.

4. მე-3 წარწერის ქვევით დაზიანებულ ადგილას დაკერებული ყვითელი თუნუქის ზევეთა ნაწილში მხედრულად:

- ქ. წმიდაო გ(ორგ)ი შ(ეიწყალ)ე მე, ცო-
დვილი მქედელი რ(ომელმა)ნ ვკა-
დრე განახლება ჟ(ვარს)ა შენსა,
დღესასწაულსა შენსა გიორგო-
5. ბასა, ქალი და კაცი დამლ-
ოცვიდენ.

2. (ქ. 35). დავითნი, ნუსხურად ნაწერი, თავსა და ბოლოს ფურცელნაკლები.

3. (ქ. 36). კურთხევანი ნუსხურად ნაწერი, თავსა და ბოლოს ფურცელნაკლები.

ქვაციხე

ქვაციხეში ყოფილა ორი ძველი ეკლესია: დე და დე თისა და წმ. გიორგისა, ორივე ნაშენი თლილი ქვისა და კირისაგან. პირველს ჰქონია წარწერიანი ქვები და ჩუქურთმიანი კოზმიდები, მეო-



რეს კი -- მარტო წარწერიანი ქვები. ეს ეკლესიები დაუქუთვლია 1923 წელს, მაისში, ადგილობრივი რაილმასკომის თავმჯდომარე სეი ვარიონი გამეზარდაშვილის შეთაურობით და მათი მასშტაბით ბრივ წყალზე გასადები ხიდის სამი ბურჯისათვის შეუხმარებიათ; ჩუქურთმიანი ქვები ზოგი გაუთლიათ და ზოგი ბურჯის შიგნით კედლებში ჩაუყრიათ

წარწერიანი ქვებიდან მარტო ერთი გადარჩენილა, ის უდევს ხიდის მარცხენა ნაპირის ბურჯის ზევითა ნაწილს, პირით წყლისაკენ:

- | | |
|---|--------------------------------|
| | იკითხება: |
| (ქ)ჟ ყ ^რ სო...ო | ქ(რისტე), შ(ეიწყალ)ე ს(უ)ლი. . |
| (ქ)ჟ ყ ^რ ს ^რ ო ს ^ლ ო | ქ(რისტე), შ(ეიწყალ)ე ს(უ)ლი |
| ჟყ ^რ ა ^რ ჟან(ჟ) | ქ(რისტე), შ(ეიწყალ)ე იოვანე |
| О.Н.З.Н.С.Г.С. . . . | [შ]უნდ(ე)ნ შ(ე)ც[ოფებანი]. |

დიდი-რგანი

დიდ-რგანის წმ. გიორგის ეკლესია ერთნავეიანი ბაზილიკაა, 9 1/2 x 4 1/2 არშინი (დაახლ.), ნაშენი შირიმის თლილი ქვისა და კირისაგან; შიგნით გალესილია კირით; ხურავს კრამიტი; კარი აქვს სამხრეთით და დასავლეთით; სარკმელი — აღმოსავლეთით 3, სამხრეთით 1, დასავლეთით 1. ტრაპეზი ოდნავ დაშორებულია კედელს. საკურთხეველში არის ორი დიდი და მალალი და ერთი მცირე თაბჩა.

ეკლესიას გარეთ კედელზე აქვს წარწერები:

1. სამხრეთის მხარეს სარკმლის თავზე მდებარე მოთეთრო ფერის ქვაზე მრგვლოვანი ასომთავრულით:

- | | |
|-----------------------------|----------------------------|
| | იკითხება: |
| ქ-ყ-ო ტვოჲ | ქ(რისტე), შ(ეიწყალ)ე აბუბ- |
| ნსსა ოსს | ნასრ ერის- |
| ცსოი ზც ყო | თავი და შე- |
| ოსნოჲსნო | ილნი მისნი დ- |
| 5. ც ყ ^რ ოსო ოსო | 5. ა ყ(ოველ)ი ერი მისი. |

წარწერაში იხსენება სახელი აბუბ. მსგავსი სახელები არის:



ბობა — ქალის სახელია, გვხვდება იერუსალიმის აღაპებში (ბობა ჯავახ თორელის, ასული და ბობა ინალასურისძის) (მეუღლე) ¹¹⁷
ბუბა — კაცის სახელია, გვხვდება სვერის ხატის (X^{სს}) წარწერაში;

ბუბა — მთას ეწოდება, რაჭის ჩრდილოეთით მდებარეს.
 სახელი აბუბ უნდა შეესატყვისებოდეს **აბიბოსს**; ვიცი: აბიბოს ნეკრესელი; ჰაბიბ იბნ მასლაჰმა, არაბთა სარდალი საქართველოში გამოგზავნილი პირველად (მან საქართველო დაიპყრო 643—645 წლებში).

აბუბ-აბიბ-აბიბოს ერთი და იგივეა.

ესევე სახელი „აბუბნასრ“ იკითხება რცხილათის დიდი ჭვრის დაზიანებულ წარწერაში.

2. ამავე სამხრეთის მხარეს, კარის ასწვრივ, კარნიზის ძირს მდებარე მოთეთრო ფერისავე ქვაზე კუთხოვანი ასომთავრულით:

სტყუნიტ ნისტატჷ
 ოქუყუტჷ რისტ ოქუჷს(ი)
 ტსჷფჷნჷრჷტჷტჷრჷტჷ
 ოდჷქჷჷს

იკითხება:

სახელითა ლ(ვ)თისათა მ-
 ეოხეზითა წ(შიდ)ისა გ(აბრ(იე)ლისი-
 თა, ს(ო)ფ(ე)ლ(შან) ნ(ავ(ა)რძ(ე)თ(შან) ა(ა)გო ტ(ა)ძ(არი) ეს-
 ე ლ(ვ)თისა)ა. ქ(რისტ)ე, შ(ეიწყ)ალე ს(ო)ფ(ე)ლი აქა
 ვ(ო)რც(ი)ლ(ად), მ(უ)ნ ს(უ)ლი(ე)რ(ად).

ეკლესიასთან არის ქვა, რომელზედაც გამოსახულია ვინმე პირი წელამდე (წმიდანი?, თავზე ნიშნის მაგვარად მას აქვს წამოსა-

¹¹⁷ აღანი, 127, 146 (ე. მეტრეველის გამოცემა: აღანი, № 129, 148).



სხამი ტანისამოსი შეკრული აქვს გულთან მრგვალი ღილით. ქვე კან-
კელიდან უნდა იყოს დარჩენილი.

როგორც მეორე წარწერიდან ჩანს, ეკლესია აშენდა 1101 წელს.
ფელ ნავარძეთის მიერ. დღევანდელი ნავარძეთი მდებარეობს ხსენე-
ბული ძეგლიდან სამხრეთით, 3 ვერსის დაშორებით.

მღვიმევი

მღვიმევის მაცხოვრის ეკლესია¹¹⁸ (სურ. 31, 32) ორნაგვიანი (ცენ-
ტრალური და ჩრდილოეთი) ბაზილიკაა, 12×9 არშინი (დაახლ.), ნა-
შენი თლილი ქვისა და კირისაგან; მას სახურავ-თაღად ბუნებრივი
კლდე აქვს. თაღს უდგას ორი სვეტი. კარი აქვს სამხრეთით და და-
სავლეთით: სარკმელი: აღმოსავლეთით 3, სამხრეთით 1, ჩრდილოე-
თით 2 სანათური. გარედან ეკლესიის კარ-სარკმელი და კარნიშები
მრავლად არის შემკული ძვირფასი ჩუქურთმებით (სურ. 33, 34).

შივნით ეკლესია მობატულია. მხატვრობა განახლებულია. საეკ-
ლესიო შინაარსის მხატვრობის გარდა აქ დახატული არიან ისტო-
რიული პირნიც.

1. ჩრდილოეთის კედელზე, საკურთხეველთან ახლოს არის რაჭის
ერისთავი ასომთავრული და მხედრული წარწერებით¹¹⁹: ასომთავ-
რულად: **ⲠⲚⲈⲦⲔⲚⲔⲘⲞⲦⲞⲔⲞⲔ** ⲉⲗⲏ, ანუ რატი კახაბერი(ს)ძე მხედრულად:
ქ.: ამა: ეკლესი(ი)სა¹²⁰: აღმაშენებელი: რაჭის: ერისთავი: კახაბე-
რი(ს)ძე: რატი:.

2. რატის დასავლეთით (მარჯვნივ) მისი მეუღლე წარწერებით:
მხედრულად: [ქ] მეუღლე¹²¹ მათი რუსუდან; იგივე ასომთავრული:
† **ⲠⲞⲘⲞⲦⲞⲔⲞⲔ ⲉⲗⲏ ⲠⲞⲘⲞⲦⲞⲔ**.

3. რუსუდანის დასავლეთით (მარჯვნივ) დიდებული წარწერე-
ბით: მხედრა: კახაბერი (ს)ძე ნიანია იგივე ასომთავრულად: **ⲠⲚⲈⲦⲔ**
[ⲚⲔⲚⲔⲘⲞⲦⲞⲔⲞⲔ].

¹¹⁸ RVA, XII, 88—93; MAK, VII, 92—100.

¹¹⁹ ბრისეს წარწერები ფრანგულად აქვს მოყვანილი, გარდა ორი სიტყვისა
(RVA, XII, 90, მ); გ. წერეთელს გადმიღებული აქვს მხოლოდ მხედრული წარ-
წერები (MAK VII, 95).

¹²⁰ გ. წერეთელი: ეკლესიის (იქვე).

¹²¹ ბრისე: დედოფალი (RVA, XII, 90, მ).

დასავლეთის კედელზე მოჩანს საერთო პირთა სურათები ნაშ-
თი (მუხლს ქვევითი ნაწილი — ჩაცმულობა).

ეკლესიის აღმოსავლეთის კედელზე, გარეთ, სარკმლის ქვემოთ
(სამხრეთისაკენ) აქვს მხედრული წარწერა¹²².

ბატონის შვილი გი-
ორგის მიერ წინამძღ-
ვარ ვიქმენ დილნოს¹²³ აქა¹²⁴.
და ფ(რია)დ ლვაწლის და-
5. მდებმან: ესე საფლავი: ვით-
ხარე: აჰა¹²⁵.

წარწერა უჩვენებს საფლავს წინამძღვრისას, რომელიც უნდა იყოს ძირს. კედელთან, იგი ეკუთვნის XVIII ს. მასში მოხსენებული გიორგი ბატონიშვილი შემდეგში მეფე იმერეთისა გიორგი VII, არის განმარტებული ეკლესიისა, რომელიც იკითხება ეკლესიის დასავლეთით მდებარე ლოდის წარწერაში.

ეკლესიის კანკელი შემკულია ქართული ხელოვნებით ფიციარზე ნახატი ხატებით.

ეკლესიის დასავლეთით, კარის გასწვრივ არის ორი საფლავის ქვა ძლიერ დაზიანებული მხედრული წარწერებით¹²⁶.

პირველზე (ჩრდილოეთით) იკითხება¹²⁷.

ქ ჩვენ, ყ[ოვლისა ივერიისა ბატონმა]
ტომობით დაეთიანმა, [მპყრობელმა წმინდისა ამის]
მონასტრის[ამა] ბატონის შეილმა [გიორგი ვიგულ]
სმოდგინეთ: [ყამთა ვითარებისაგან მონასტერი ესე სა]-
5. ერისკაცოდ [გამხდარ იყო, ხოლო ჩვენ აღვაშენეთ და შე-
ვამკე]-
თ მამულითა [და შიგ] წყობილებითა, დასაფლველად]

122 (RVA, XII, 89, b).

123 ბროსე შეედომით: დიონის (იქვე).

124 ეკლესია ძველად მამათა მონასტრად უყოფილა და მხოლოდ 60 წლის წინათ გადაუკეთებიათ დედათა მონასტრად.

125 ბროსე შეედომით: აჰა (იქვე).

126 ბროსეს წარწერები არა აქვს მოყვანილი, მას მხოლოდ ცნობა აქვს მათ შესახებ (RVA, XII, 89 c, d).

127 დაზიანებული ადგილები აღდგენილია გ. წერეთლის მიერ გამოცემული წარწერიდან (MAK, VII, 94—95).

ჩვენთა [და თანახორც ჩვენთა დადიანის ასულის] მუხა-
თუნისა ვყავთ. და ყოველთა მხილველთა¹²⁸ [და აღმომცხ]

გან შენდობას ვითხოვთ [ქრისტეს აქეთ ჩლმ] ~~და აღმომცხ~~

მეორეზე (სამხრეთით):

.....¹²⁹
[ბაგ]რატ¹³⁰

. . . ლის: გიორგის: [და]დიანის

ასული: მზეხათუნ¹³¹

ივლისა: კ^აზ (27) ქ(რისტ)ეს[ა] ქეთ ჩ[ლმ] (1790 წ.).

ვინ[ც]

5. წა[რ]იცი[თხოთ: შენდობ]ა: გვიბრძ[ანეთ] . . .

პირველ წარწერაში მოხსენებული პირი არის იმერეთის მეფე გიორგი VII, ხოლო მეორეში — მისი მეუღლე მზეხათუნ, ასული გიორგი ლიპარტიან-ჩიქოვანისა, XVIII ს.¹³²

სიძველენი გადმოტანილ იქნა ტფილისის უნივერსიტეტის მუზეუმში ბ-ნ შალვა ამირანაშვილის მიერ.

1925 წელს მე წამოვიღე:

1. 1783 წ. თბილისში დაბეჭდილ კონდაკში, იოანე ოქროპირის სურათის წინ, ცარიელ გვერდზე წერია, ნუსხური ხელით, სიგელი: ნებითა და შეწევნითა ღვთისა(ი)თა ესე საბოლოოთ გასათავებელი წიგნი მოგეცი მე, როსტ[ო]მ(ამ)ა ბარათაშვილმა, ჩემ(მ)ა შვილმა და მომავალმა შენ, გაფრინდაშვილს მათეს შვილს თადეოს(ს). მოგეცი ტყე და მიწა ნაგერაგეში ჩემათ სასულიეროთ: [ვ]ოროლს მე მიწირებდე წელიწადში, [ვ]ორს — თ(ა)მარს ხეიძის ქალს, [ვ]ორს — თამარს გამყრელიძის ქალს უწირებდე. არც შენგან წირვა მოგვეშალოს და არც შენი შვილისა და მომავალისგან; არც ჩვენგან მოცემული წიგნი შეგიშალოთ, არც მე და არც ჩემ(მ)ა შვილმა და მომავალმა. ან რამაც ძემან კაცისამან შენ ეს ჩვენგან მოცემული წიგნი შეგიშალოს, ისიმც შეიშლება სჯულის ქრისტიანობისგან, მასამც

128 გ. წერეთელი შეცდომით: მკითხველთა (იქვე- 95).

129 თავში აკლია 2—4 სტრიქონი.

130 სულ დაზიანებულია.

131 აკლია 4—5 ასო.

132 MAK, VII, 94—95.

რისხამს ჯერეთ ღმერთი, მისი წმიდანი ზეციერი და ქვეყნიერი ხორციელი და უხორცონი, ისიც იქნება შეჩვენებული [ე]ოთხის პატრიარქისაგა[ნ]. დამწერიცა და..

*ბროსე შეცდომით
უფლისათა*

ეკლესიის დასავლეთით არის სამწირველო 3 1/2 X 4 (დაახლ.), ნაშენი თლილი ქვისა და კირისაგანვე. მას სამხრეთის კარის თავზე აქვს მხედრული წარწერა¹³³:

ქ განახლდა¹³⁴ სამწირველო ესე ქალწულმოწამის
ეკატირინას სახელსა ზედა წელთა (უფ)ლისათა¹³⁵ ჩყგ (1803 წ.).

ჩრდილოეთის კედელზე გარედან აქვს მხატვრობის ნაშთი, აქ დახატული ყოფილა ორი რომელიმე პირი: პირველისა (მარჯვნივ) შენახულია მარტო მხარს ქვევითი ნაწილი, მეორისა (მარცხნივ) მხოლოდ წელის ნაწილი. მარცხენა მხარეზე, კედლისაგან შერჩენილია მხედრული წარწერა:

. . . მისი
მე . . .
მარი [ამ] [ყოფილი]
თეკლა
5. შეუნდოს
ღმერთმან

როგორცა ჩანს, წარწერა ეკუთვნის მეორე (მარცხნივ) პირს.

ს ი ძ ვ ე ლ ე ნ ი :

1. (ქ. 35 ა, ბ). ოდიკი — 2 ცალი; თითოეული მათგანის ზევითა ნაწილში ზვეული ასომთავრულით იკითხება: **† ΜΑΡΤΥΡΗ ΣΟΦΙΑ ΝΑΥΛ.**...
ანუ: ქ. მშვენიერმან იოსებ..., ქვევითა ნაწილში კი ასომთავრულადვე:

1. **† ΜΑΡΤΥΡΗ ΟΥΔΑ: ΣΟΦΙΑ ΝΑΥΛ: ΜΑΡΤΥΡΗ: ΝΑΥΛΩΝ.**

ანუ: 1. ქ. მოიხსენე უ(ფალ)ო მუშაკი ამისი მხატვარი ნიკოლოზ.

2. (ქ. 35 გ). ოდიკი იმავე პირის ბეჭდისა, აქვს ზვეული ასომთავრული წარწერა:

¹³³ RVA, VII, p 93.

¹³⁴ ბროსე შეცდომით: გაახლდა (იქვე).

¹³⁵ ბროსე შეცდომით: უფლისათა (იქვე).

የገጽ 1.

† ሃገር ያለ ግንኙነት ስር ለግንኙነት ሃገራችን
 ስር ለግንኙነት ስር ለግንኙነት ስር ለግንኙነት

2.

ግንኙነት ስር ለግንኙነት ስር ለግንኙነት ስር ለግንኙነት
 ስር ለግንኙነት ስር ለግንኙነት ስር ለግንኙነት

የገጽ 3.

ግንኙነት ስር ለግንኙነት ስር ለግንኙነት ስር ለግንኙነት ስር ለግንኙነት

იკითხება:



1. ქ. შესაწირელი ს(ა)მლოთ და სამლ(უ)დ(ე)ლო, შ(ე)წი(რ)ე(ლ)ი და გ(ა)ნწმედელი წ(მიდ)ისა კ(ა)თ(ო)ლიკე ეკლ(ე)სი(ა)სა

2. მო(ე)იხვენ ც(ო)დ(ე)ლმ(ა)ნ მხ(ა)ტვ(ა)რმ(ა)ნ ნიკ(ო)ლ(ო)ზ ხელითა

გავაყეთე ბ(ე)ჰ(ე)დი ოდიკისა შ(ე)ნის(ა)

3. ლ(ე)თის მ(ო)ს(ა)ხსენ(ე)ბლ(ა)დ ბძოლ(ა)თა ჩ(ვე)ნთა
აღს(ა)ხ(ო)ცვ(ე)ლ(ა)დ, ამინ.

8. (ქ. 35 დ, ე.). ოდიკი რუსული — 2 ცალი.

4. (ქ. 36). კვერთხის თავის ნატეხები სპილოს ძვლისა — 3 ცალი
(ა, ბ, გ).

დარკვეთი

დარკვეთის ეკლესია (სურ. 35, 36) ერთნავიანი ბაზილიკაა, 8×5 არშინი (დაახლ.), რომელსაც დასავლეთით აქვს საქალებო და სამხრეთით სამწირველო, გადაყეთებული უკანასკნელ ხანში საყარაულო ოთახად. ნაშენია თლილი ქვისა და კირისაგან; კარ-სარკმელი შემკულია ჩუქურთმებით ხურავს კრამიტი. კარი აქვს სამხრეთით და დასავლეთით, ძველად ჩრდილოეთითაც ჰქონია საყურთხევის ნაწილთან, იგი აწ ამოგებულია. ეკლესია შიგნით გალესილია კირით. ტრაპეზი კედელზეა მიდგმული.

ეკლესიის სამხრეთ-დასავლეთ კუთხეს ჰირით სამხრეთისაკენ უდევს ქვა ფარშავანგის (?) გამოსახულებით.

დასავლეთ-ჩრდილოეთის კუთხის გასწვრივ (დასავლეთით) უწინ ყოფილა დიდი მაღალი კოშკი.

ეკლესიის დასავლეთის კედელზე (გარეთ) აქვს ხუთი რელიეფური ასომთავრულნარევი ნუსხური წარწერა (სურ. 37); ყველა თითქმის ერთნაირი მოხაზულობისაა და ერთი დროის ნაწერი უნდა იყოს, თუმცა ცალ-ცალკე თითოეული ერთმანეთისაგან განსხვავდება.

აღწერ ჩრდილოეთის მხრიდან სამხრეთის მიმართულებით.

1. დასავლეთის კედლის ჩრდილო ნაწილში ქვაზე:



რ'აჯ'უ'ჭ'თ'ძ'ა'ჭ'რ'ჭ'ა'ყ'რ'ა
რ'ნ'ჭ'ჩ'ჩ'ა'ყ'ნ'ყ'რ'ა'უ'ა'რ'ა'ა
თ'უ'ს'ჩ'ა'ა'ჩ'ა'რ'ა'ა'ა'ა'ა'ა'ა
რ'ა'ა'ა'ა'ა'ა'ა'ა'ა'ა'ა'ა'ა'ა
რ'ს'რ'ა'ა'ა'ა'ა'ა'ა'ა'ა'ა'ა'ა

იკითხება:

წ(შიდა)ო გ(იორგ)ი მ(თავა)რ(ო) მ(ო)წ(ა)მ(ე)ო შ(ეი)წყ(ა)-
ლ(ე)ნ მ(ო)ნ(ა)ნი შ(ე)ნ(ი)შე(ი)ლი გოლია-
თისნი ა(ნ)ტონი, გოდობრელ-
ი¹³⁶, ლ(ი)პ(არი)ტ და კ(ვირი)კე, რომელთა ავიშენ-

5. ეს წ(შიდა)ა ესე ეკლ(ე)ს(ი)აა შ(ე)მწე იუა[ვ].

2. პირველის მარცხნივ, სარკმლის თავზე

იკითხება:

რ'ა'ჯ'უ'ყ'უ'
რ'ა'ა'ა'ა'
ა'ა'ა'ა'
რ'ჩ' ს'ო'თ

რ'ა'ჯ'უ'ყ'უ'
რ'ა'ა'ა'ა'
ა'ა'ა'ა'
ა'ა'ა'ა'

იკითხება:

წ(შიდა)ო გ(იორგ)ი, შ(ეი)წყა-
ლ(ე)

5. წ(შიდა)ო გ(იორგ)ი, შ(ეი)წყა-
ლ(ე)

ლ(ი)პ(არი)ტი ა-
დიდენ
ლ(მერთმა)ნ ს(უ)ლით

გ(ო)დ(ო)ბრ(ელ)ი
და ადი-
დენ ლ(მერთმა)ნ.

¹³⁶ გოდობრელი აქ სახელია, მაგრამ არის ამ სახელიდან მომდინარე გვარი გოდობრელიძე, რომელიც ცხოვრობს სანხერესა (5 კომლი) და კალენათაში.

3. სარკმლის მარცხენა მხარეს.



რ'აჲჲ
ყ'უყ'უ
რ'ჩ'აჲ
აჲაჲ
თ'ს'ს
ჲჲჲ
ჲ'ჲ'ჲ
რ'რ'

იკითხება:
წ(მიდა)ო გ(იორგ)ი,
შ(ეიწყალ)ე შვი-
ლნი გ-
ოლია-
5. თისნი
და ა-
დიდენ
ლ(მერთმა)ნ.

წარწერებში მოხსენიებული გოლიათი უნდა იყოს სავანის ტაძრის წარწერაში მოხსენიებული გოლიათი. პალეოგრაფიულადაც იმავე ხანას მიეკუთვნება, რომელსაც სავანის წარწერა, ე. ი. XI ს.

4. სამხრეთის კუთხის ახლოს (სურ. 38).

ა'აჲაჲს'ს'ს'ს'ს'ს'ს'ს'
რ'ჩ'ჩ'ჩ'ჩ'ჩ'ჩ'ჩ'ჩ'ჩ'ჩ'

იკითხება:

ჲ(ღალ)ო გაჲს(ვე)ნე სჲ(ლ)სა
ლაჩ(ა)ხ(?) წ(მიდა)ო გ(იორგ)ი შ(ეიწყალ)ე ს(უ)ლი

მე-3 და მე-4 წარწერები ერთი ხელისანი არიან და პირველი ორი წარწერის ხელიდან განსხვავდებიან.

5. აქვე, კუთხის თავზე, კარნიზის ძირს:



ქართული
ენის
ენციკლოპედია

იკითხება:
წ(მიდა)ო გ(იორგ)ო, შ(ეიწყალ)ე
კო-
ხალა ს(უ)ლ-
ითა.

ამ წარწერის 3 განსხვავდება სხვა წარწერათა უ-ანიდან.

ს ი ძ ვ ე ლ ე :

კარედი ხატი ღვთისმშობლისა, ფიცარზე ნახატი. ღვთისმშობელი მჯდომარეა და კალთაში იესო უჭირავს, გვერდებზე მიქელ-გაბრიელი. ხატს კარები დაკარგული აქვს. იგი ძველი ქართული (კარგი) ნამუშევარია; ზომა დარჩენილი ნაწილისა 20³/₄ X 24 სმ. ხატი გაკეთებულია აღსავლის კარის მარჯვენა კარში.

ბ ა ჯ ი თ ი

ბაჯითის სამეზბის ძველი ეკლესია (სურ. 39, 40, 41) ერთნავიანი შცირე ბაზილიკაა, ნაშენი თლილი ქვისა და კირისაგან.

გარეთ, კედელზე აქვს წარწერები:

1. სამხრეთის კარის მარჯვნივ —

[რჲა სჲ] შჲჲ
რჲა . . . შჲშ
... . . . შჲსჲ
... . . . სჲშ[ჲ]
5. ყს . . . ყჲჲჲ
შჲჲ . . . რსჲჲ
... . . . რს - შ
შჲ

იკითხება:
წ(მიდა)ო ს(ა)მეზ-
ბ(ი)ო . . . მედ-
... . . . მისე
... . . . სამ[ე]
5. ბ(ი)ს . . . შჲთი
დიჲ . . . ესეჲ
[ვაი] ან . . . მ
და



2. იმავე კარის მარცხნივ —

რ^ა ს^ეშ^ეყ^ე
 რ^ა ყ^ე უ^ე
 ა^ელ^ექ^ე[^ე]ქ^ე
 რ^ე

იკითხება:
 წ(მიდა)ო სამებ-
 აო შ(ეიწყალ)ე გ(იორგ)ი
 უ^ეც (?) ე^ეა[^ე]ქ^ე
 ი^ე

3. დასავლეთის სარკმლის მარჯვნივ —

. 137
 უ^ეა^ეუ^ე | რ^ეს^ე
 რ^ერ^ე | შ^ეთ^ეშ^ე
 ქ^ე | შ^ე

იკითხება:

 გ^ეა(ორ)გ^ეი ე^ეს ქ^ე-
 ვ^ეაი მ(ა)თ მ^ეა-
 (ი)კ^ეა და

4. იმავე სარკმლის მარცხნივ —

. ყ^ეაყ^ე . შ^ე
 რ^ე-შ^ე
 რ^ეს . ა^ეს ქ^ე რ^ე ყ^ე უ^ე

იკითხება:
 ყ^ეოშ. მ.
 ე^ეა. მ-
 ისი (ა)რ^ეს ქ(რისტ)ე, შ(ეიწყალ)ე
 გ(იორგ)ი.

5. მე-4 ნომრით აღწერილი წარწერის მარცხნივ (სამხრეთისაკენ)

.

 შ^ე რ^ეათ
 ე^ეშ^ეს^ერ^ექ^ეო^ეს^ერ^ეს

იკითხება:

 მ ლით
 ამას ეკლესიას
 5. ირ ველს ავუ
 ქეგლის მე შა(ლ)ვამან დაე-
 დევ
 ქ(რისტ)ე, შ(ეიწყალ)ე.

5. -რ^ეს^ერ^ექ^ეო^ეს^ერ^ეს
ქ^ერ^ექ^ე 138 რ^ეა^ეშ^ერ^ეყ^ეე^ერ^ეე^ეშ^ეჩ^ე შ^ერ^ე
 შ^ერ^ე
 ქ^ე რ^ე ყ^ე

137 ამ სტრიქონზე ასოების ზევითა ნაწილი წაჭრილია მთლად.

138 ეს ასო უ-ანი უნდა იყოს, უ და რ წარწერაში ერთმანეთსა ჰგავნან რ იწერება ასე რ.

6. სამხრეთის კოზმიდზე



იკითხება:

.....

ჟ ჟანჟ
შე..

.....
. ე . . ვანე
და

ს ი ძ ვ ე ლ ე ნ ი :

1. (ქ. 47). კარედი ხატიდან დარჩენილი შუა ნაწილი უკარებოდ ფიცარზე ნახატი ხატებით ხარებისა, შობისა და სხე., 26×19¹/₂ სმ, დაზიანებული.

2. (ქ. 48). ფიცარზე ნახატი ხატი ნათლისმცემლისა, 11¹/₄×8³/₄ სმ.

3. (ქ. 27). კუთხევაანი, ხუცურად ნაწერი, ფურცელნაკლები.

დუნთა

დუნთას მთავარანგელოზის ეკლესია ძველად მცირე ბაზილიკა ყოფილა; იგი XIX ს-ში გადაუკეთებიათ (გაუდიდებიათ).

აღმოსავლეთის კედელზე (ჩრდილოეთის მხრისაკენ) აქვს წარწერიანი ქვის ნატეხი (მარცხენა ნაწილი), რომელიც გვერდზე დაყუდებით არის კედელში დატანებული (იკითხება ზევიდან ქვევით). იგი გადაკეთების დროს უნდა იყოს ასე დადებული. წარწერა არის ნუსხურად. (შინაარსის აღდგენა არ ხერხდება):

.....
.....
..... მცსჟ ზასჟ
..... უთჟ სჟჩჟრჟჟ ი.
..... უთჟ შჟ კჟჟ-სჟ
5. უჟო. სჟოჟ ხჟჩ
..... ოსჟ ოჟჟ
..... ჟოჟჟჟჟ
.....
.....

იკითხება:

.....
..... მოიხსენე . . კურ-
..... ითა სჟჩ ისა ლ.
..... ითა და წ(მიდ)მსა

შვილებიც, მაგრამ, სამწუხაროდ, უკანასკნელთა სახელები ითქმის აღარ იკითხება; ასოთა ნაშთის მიხედვით საფიქრებელია, რომ ერთ-ერთი შვილის სახელი იქ უსათუოდ მიქელი არის, რომელიც მშენებლის იყოს ზემოხსენებული მიქელი.

4. სამხრეთ-აღმოსავლეთი კუთხის ქვებს აქვს მინაწერები:

1. სამხრეთის მხარეს ასომთავრული წარწერა, დაზიანებული.
2. აღმოსავლეთის მხარეს მალა, მხედრული წარწერა გაკრული ხელით.
3. აღმოსავლეთის მხარეს, მის ქვევით, მხედრული წარწერა გაკრული ხელით.
4. აღმოსავლეთის მხარეს, ძირს, ხუცური წარწერის კვალი.

ეკლესიაში არის ქვა, რომელიმე ცხოველის (მელა?) ქანდაკების ნაშთით, 26×41 სმ.

შენიშვნა: ხალხში არის გადმოცემა, ვითომც მელას სანთელი უბარავს ეკლესიიდან და ამისათვის გაქვევებულაო.

კიდევ არის ქვა (ნატეხად) ჩუქურთმებისა და ჯვრის გამოსახულობით 55×42 სმ, დაზიანებული.

არის სხვა სახიანი ქვებიც (მცირე).

აქედან წამოღებული იქნა:

(ქ. 49). აგური ჯვრის გამოხატულებით და წარწერით.

ჯ რ უ ზ ი

ჯ რ უ ზ ი ს მონასტერი¹⁴² (სურ. 42) დგას მდ. ჯ რ უ ზ უ ლ ა ს მ ა რ ჯ ვ ე ნ ა მ ხარეს, მთის კალთაზე. მის შენობათაგან ძველი არის ეკლესია და გალავანი, დანარჩენი XIX ს-შია აშენებული; აქ ყოფილა შესანიშნავი ბელელი ფიცრისა, რომელიც დაუშლიათ 1923—1924 წწ.

ეკლესია გუმბათიანი ბაზილიკაა¹⁴³ 16×13 არშინი (დაახლ.),

¹⁴² RVA, XII, 81—88.

¹⁴³ თავდაპირველად ეკლესია უგუმბათო შენობა უნდა ყოფილიყო და შემდეგ ხანში გადაუყვებიათ გუმბათიანად; ამას ადასტურებს ის გარემოებაც, რომ გუმბათის $3/4$ ნაწილი საეკრთხეველის ფარგალშია მოქცეული, რაც ძლიერ იშვიათია გუმბათიან შენობათა ხუროთმოძღვრებაში.

ნაშენი თლილი ქვისა და კირისაგან, ხურავს სპილენძის ფურცლები¹⁴⁴ შიგნით ვალესილია კირით. სამხრეთის და ჩრდილოეთის სამხრეები ეკლესიის ორ-სართულიანი აქვს, აქ გამართულია სამი სამხრეთისაში 2 — ძირს და მაღლა; ჩრდილოეთისაში 2 — შიგნით და მაღლა სამალავეი არის. ეკლესიის თალი და გუმბათი დაბჯენილია ოთხ სვეტზე, თვით გუმბათი — ორ (აღმოსავლეთის) სვეტზე (შუაში), აღმოსავლეთის კედელზე და დასავლეთის კამარაზე აღმართულ პილიასტრზე (ნაპირებით); იგი შიგნით მრგვალია, გარეთ წახნაგოვანი. კარი აქვს სამხრეთით და დასავლეთით. აღმოსავლეთის ნაწილი, შიგნით, საკურთხეველს მომრგვალებული აქვს, ხოლო გვერდის ნაწილები კი — ოთხკუთხი; პირველს კედელთან აქვს სამღვდელთმკრო და სხვა საჯდომები. ტრაპეზი საკურთხეველის შუაში დგას; მას დასავლეთის მხარეს აქვს შესანიშნავი ჩუქურთმიანი ქვა, რომლის გულშია გამოქანდაკებულია წმ. ბასილი და წმ. ნიკოლოზი წარწერით.

X). ვახუშტის ჭრუჭის მონასტერი არა აქვს მოხსენებული; იგი წერს: „ერთვის ყვირილას ჭრუჭი ჩრდილოდამ. გამოსდის კეცების მთასა, მოდის აღმოსავლიდამ დასავლეთად, პერმე ჩრდილოდამ სამკრით ყვირილამდე; სადა მოდრეკების, მუნ ერთვის ამ წყალს დასავლიდამ სხვა ჯევი. გამოდის საწალიკე-კეცებს შუა მთასა; ამ ევსა და კეცებზედ გარდავლენან გზანი რაქას; ძველად ყოფილა ამას ზედა შენ. ბანი და აწ ოკერ არს“-ო¹⁴⁵. საფიქრებელია, რომ ამ შენობათა ქვეშ ვახუშტი გულისხმობს ჭრუჭის მონასტერს, რადგანაც უკანასკნელი სწორედ იმ ადგილას არის (ჯეეთა მოდრეკის ფარგალში), სადაც ვახუშტი შენობათა ნანგრევებს აღნიშნავს. ჩანს ვახუშტის დროს მონასტერი მივიწყებული იყო. მისი აღდგენა-განახლება უნდა მომხდარიყო მას აქეთ, როცა მონასტერი რაქის საერისთაოს გაუქმების, ე. ი. 1769 წლის, შემდეგ გადაეცა წერეთლებს, რომელთაც იგი საგვარეულო აკლდამად გახადეს¹⁴⁶. მათი გვარის წევრნი მრავალნი არიან დასაფლავებულნი ეკლესიაში. მართლაც, ქვემოთ არის წარწერა, რომელიც მის განახლებას აღნიშნავს 1778 წ. ჟღმათელ მიტროპოლიტ სვიმონ აბაშიძის მიერ (იხ. ქვემოთ წარწერა № 1).

144 ეკლესიის სამხრეთ კალთებს სპილენძის ფურცლები გადახდილი აქვს და მოთხოვს სწრაფ შეკეთებას.

145 ვახუშტი, გეოგრა., ბრ. გამ; გვ. 368 (ქართლ. ცხოვრ. წ. IV, ს. ვახუშტიშვილის გამოც., თბ., 1973, გვ. 760).

146 Кавк. Календарь, 1854, гв. 499.

ჩ-7 4571
ჩ-7 ჩხზ
ა
ზ

იკითხება:
წ(მიღა)ი ბ(ა)ს(ი)ლი,
წმიდაო ნ(ი)კ(ო)ლ-
ო-
ზ.

სამკვეთლო თახჩაშია გამართული.

გარეთ ეკლესია საკმარისად არის შემკული:

აღმოსავლეთის მხარეს აქვს ქვაზე გამოქანდაკებული საახეები წმიდანთა, სულ არის 8 ასეთი ქვა; სარკმლებსა (სამს) გარშემო ჩუქურთმა აქვს შემოვლებული.

სამხრეთის მხარეს (ორ სარკმელს შუა) გამოსახულია ჯვარი და ორი პირი (ჯვართამაღლებაჲ).

დასავლეთის მხარეს — კარის მარჯვნივ წმ. გიორგი და წმ. დემეტრე ცხენზე, პირველის ქვეშ დეოკლეტიანე, მეორის ქვეშ — ვეშაპი; მათ მარცხნივ ვინმე პირია საცეცხლურით ხელში; კარის მარცხნივ — ჯვარი (1 ქვაზე) და ორი პირი (2 ქვაზე), ერთი მათგანი შუბით და ფარით; შემდეგ (მარცხნივ) ისევ წმ. გიორგი და წმ. დემეტრე და მათ მარჯვნივ ვინმე პირი ხელბაჰყობილი (1 ქვაზე).

დასავლეთის მხარის გამოსახულობანი წმ. გიორგისა და წმ. დემეტრესი (კარის მარჯვნივ და მარცხნივ) ტლანქი ნამუშევარია და ისინი ეკლესიის გადაკეთების დროს უნდა ეკუთვნოდნენ, ხოლო დანარჩენი (დასავლეთი, სამხრეთი და აღმოსავლეთი) — ეკლესიის აშენების ხანას.

ეკლესიას აქვს მრავალი წარწერა: 1. გარეთ:

1. დასავლეთის კარის მარჯვნივ, ჯვრისა და ორი პირის გამოსახულების ძირს, ქვაზე ნუსხურით¹⁴⁷.

იკითხება:

... ხ ... 148

ქღს'ე ჟოსთო
ახე ყოთპო[ა]
ფოყანე აღმეს[თ]
5. აქყოღქათ
კონსტანტინე

კ(ა)ბ(ი)სა ერისთე-
ისა ქელმწი-
ფებასა ავ. მართ-
5. ა ქლვიტყ(ი)რი
წ(მიღ)ისა გი(ორ)გისი X).

¹⁴⁷ RVA, 82.

¹⁴⁸ შ. ბროსე წერს, რომ წარწერა განგებ დაზიანებული და ნაშალი არისო (RVA, 82); ნამდვილად კი დაზიანებული არის არა მთელი წარწერა, არამედ მხო-

2. ამავე კედელზე მარცხნისაყენ (სამხრეთით) სხვა ქვაზე წარწე-
ლოვანი ნუსხურით¹⁴⁹: (სურ. 43).

ჟან ურ ყოყოფოძე რამ¹⁵⁰

ჯანსა შაშხა რახს¹⁵¹

იკითხება:

წ(მიდა)ო გ(იორგ)ი, შე(ი)წყალე მ.

. დიდ(ი)სა ერისა¹⁵².

X წარწერაში მოხსენიებული კახა ერისთავი უნდა იყოს პატარა თნის წარწერაში მოხსენიებული კახა ერისთავი. უკანასკნელი წარწერა პალეოგრაფიულად ეკუთვნის X ს. ეს წარწერაც ამავე საუკუნის ბოლოს — უნდა ეკუთვნოდეს.

ამგვარად ჯრუჭის აშენება უნდა დათარიღდეს X ს-ით.

ლოდ პირველი სტრიქონი, რომელიც მართლაც განგებ არის ამოფხეკილი. დანარჩენ ნაწილს წარწერისას კი მარტო მე-3 და მე-4 სტრიქონებს ბოლოში აკლია თითო ასო, რომელიც შესაძლებელია დრო-ვამის მიზეზითაც იყოს წახდენილი. მთელი წარწერიდან მ. ბროსეს მოყავს მხოლოდ ერთადერთი სიტყვა: **ჟუაათე** — კელითა (იქვე), ისიც შეცდომით არის ამოწერილი სიტყვა **ჟოშოქ[უ]ფოყუნს კელ-მწიფეზასას მავიერ**.

¹⁴⁹ იქვე, 83.

¹⁵⁰ მ. ბროსე ასო შ-ს შემდეგ წერს ოთხ წერტილს (იქვე 83), აღბათ ოთხი ასოს დაკარგვის აღსანიშნავად, ნამდვილად კი აქ მხოლოდ ერთი ასოა დაზიანებული.

¹⁵¹ მ. ბროსე შეცდომით: რახს — ერსა — (იქვე) უკანასკნელი სიტყვით **რახს**-ერისა-თი წარწერა სრულდება, ბროსე კი ამ სიტყვის შემდეგ წარწერის დაზიანებისავე აღსანიშნავად კიდევ ხუთ წერტილს წერს (იქვე), რაც აგრეთვე შეცდომაა.

¹⁵² ბროსე ამ სიტყვას შეცდომით ერისთავად კითხულობს (იქვე).

3. ამავე (დასავლეთის) კარის მარჯვნივ, წმ. გიორგის გამოსახუ-
ლების ძირს მდებარე ქვის მარცხენა ნახევარზე კუთხური ნუსხე-
რით¹⁵³;

ერეკლესიის
გენერალური
სამსახური

† ძესა აბაშისა ფალა-
ენდიშვილსა გ(იორ)გ(ი)ს
შე ნდნეს¹⁵⁴ ღმერთმა
და ამა წმიდამა გ(იორ)გ(იმ)
5. და მათ სულკურთხეუ-
ლთა¹⁵⁵ პაპ(ა)თა და [ჩ]ამა-
მ(ა)ვალთა შენთა მაშე-
ნ(ე)ბელთა, ამინ.

იკითხება:

- ქ. ძესა აბაშისა ფალა-
ენდიშვილსა გ(იორ)გ(ი)ს
შე ნდნეს¹⁵⁴ ღმერთმა
და ამა წმიდამა გ(იორ)გ(იმ)
5. და მათ სულკურთხეუ-
ლთა¹⁵⁵ პაპ(ა)თა და [ჩ]ამა-
მ(ა)ვალთა შენთა მაშე-
ნ(ე)ბელთა, ამინ.

¹⁵³ იქვე, მ2.

¹⁵⁴ ბროსე: შეინდტნეს.

¹⁵⁵ ბროსე: ამა ძვალთა.

II. შიგნით.

4. ეკლესიის აღმოსავლეთ-სამხრეთ სვეტს დასავლეთის მხარეს უზის ქვა ნუსხური წარწერით:



რ^ან^აწ^აყ^არ^აყ^არ^ა
მ^ან^ას^აყ^არ^ას^ა
რ^ან^ას^ამ^ან^ას^ა
ყ^არ^ან^ან^ამ^ან^ა
რ^ას^ას^აყ^არ^ას^ა
ს^ამ^ას^ას^ას^ა

იკითხება:

წ(მიდა)ო გ(იორგ)ი, შე(ი)წყ(ა)ლ
მონა შენი გ(იორგ)ი
ვალატოზი და
შვილნი მისნი

5. ესე სუეტი უფ-
ასოდ ა(ა)გეს, ა(მი)ნ.

5. აღმოსავლეთ-ჩრდილოეთ სვეტს სამხრეთის მხარეს უზის ქვა ნუსხური წარწერით¹⁵⁶:

¹⁵⁶ RVA, 83...

ქაუწყა¹⁵⁷რმ
 რქმ¹⁵⁸რ¹⁵⁹ო¹⁵⁸ს¹⁵⁹
 რქმ¹⁵⁸რ¹⁵⁹ო¹⁵⁸ს¹⁵⁹
 ს¹⁵⁸ქ¹⁵⁹ა¹⁵⁸რ¹⁵⁹მ¹⁵⁸ს¹⁵⁹
 ყქმ¹⁵⁸რ¹⁵⁹

იკითხება:

წ(მიდა)ო გ(იორგ)ი, შ(ეიწყალ)ე ფლიდონ-
 ი(?) გ(ა)ლ(ა)ტ(ო)ნი¹⁶⁰ და შ-
 ვ(ი)ლ-ნი შისნი ე-
 სე სქეტი¹⁶¹ უფ(ა)ს(ო)დ¹⁶²

5. შ(ე)ქმნა.

გარდა ამისა არის სხვა მხედრული წარწერებიც, შიგნიით:

1. სამხრეთის კედელში (სამხრეთის კარის მარჯვნივ, აღმოსავლეთით) გაკეთებულ ქვაზე:

† მ. ი, მხედველნო ამა საფლავისანო, მდებარე ამას შ(ინ)ა
 ყ(ოვლა)დ საღვდელო ჭემათელ მიტროპოლიტი სვიმონ აბაშ-
 იძე დარღვეულითა ნაწევრ[ვი]თა აღმოვიტხოვ შენდობა-
 სა არა თუ ჩ(ემ)ისა ღირსებისათვის ა(რამე)დ მონასტრისა ა-
 5. მის სასოებისათვის რ(ომე)ლი დავშერი ყ(ოვლ)ის შეძლე-

157 ბროსე: უოტკუ.

158 ბროსე: სქელა.

159 ბროსე: ჯფსშ.

160 ბროსე: Pauvre.

161 ბროსე: Sketi.

162 ბროსე: Djroudch.

ზით ჩ(ვენ)ით ამისათვის და მრ(ა)ელის წლის ^{ტარლ}
 ვულსა ამას მონასტერსა ვეჭმენ წინამძღ-
 არ; ყოვლითა შეწევნითა განვაწესე კრებულობა ^{მარქენულსა}
 ამას შ(ინ)ა და აწ განვედ ამერ და ეჭმენ ^{მიწმულსა}

10. რ(ომე)ლი ყ(ოვლ)თა ზ(ედ)ა გარდაუაღ არს. ვითხოვ რ(ათ)ა
 ლოცვით შენ-
 დობას ყოფდ(ე)თ ჩემ ცოდვილისათვის, რ(ათ)ა თქვენცა შე-
 გეგნდვენეს ცოდვანი თქვენნი. წელ(თ)-
 ა ჩლომ (1778 წ.), თვესა აპრილსა იბ (12).

ძირს იატაკზე, ოდნავ აღმოსავლეთით, არის საფლავის ქვა, რო-
 გორცა ჩანს, ამ პირისა; ქვას ამჩნევია რამდენიმე ასო.

2. აქვე, სამხრეთით სამწირველოში არის ორი, იატაკიდან ერთ
 არწინზე მაღლა ამოწეული საფლავი, რომელთაც ადევთ მარმარილოს
 ლოდები მხედრული წარწერებით.

პირველი (სამხრეთის) საფლავის წარწერა:

წელიწადსა ჩუკგ-სა (1823 წ.) იანვრის კმ-სა (28) დღესა,
 ქვეშე ლოდისა ამის განისვენებს მამულისა
 ერთგული, სარწმუნო ძე, მამა დამაწესებ-
 ელო შეილთა თუსთა ბედნიერებისა, იენე

5. რალ შაიორი, და ორდენისა წმიდისა ორდენისა პი
 რველისა ხარისხისა ზეაღერი, მექონი ზრმლისა
 ბრილიანტთა მიერ განშვენებულისა, ძავადი
 ზურაბ ქაიხოსროსძე ჩერეთელი, რომელიცა აღსრულდა
 სამეო
 ცდამეათექსმეტესა წელსა თუსისა ცხოვრებისასა და
 რომელსაცა

10. ლოდი ესე გულსმოდგინებისა გამო უმსხუმ რპლა ასულმან
 მისმან

შართა, სამენგრელოოსა დედოფალმან
 შხირნო, გამოიხატეთ სიკვდილი
 და სიქვით: ეყავნ მას კეთილი,
 რამეთუ ესე არს ვასზება.

3. მეორე საფლავის წარწერა:

წელიწადსა ჩუკგ-სა (1823 წ.), თებერვლის კგ-სა (23)
 ქუმშე ლოდისა ამის დაფლული არს ზნენა იენა-
 რალ მაიორისა ზურაბ წერეთლისა, შეილთ მოყვა



რე და წანმამბედნიერებელი ზედა ომარ, ზადიანის
ული, რომლისა მოსაგონებლად და უკანასკნელს
ერპლად მოდი ესე შესწირა საყვარელმან ასულმ-

ან მისმან მართა, სამეგრელოსა ზედოფალმან.
მჰვერტნო, მოიგონეთ ესევე თქუწნთეს
და სთქვით კეთილი, რომელ არს შენდობა მისთვის: —

4. სამხრეთის კედლის მახობლადვე არის საფლავი 1945 წ.
გარდაცვლილ გრიგოლ ზურაბისძე წერეთლისა, მხედრული წარწე-
რით მარმარილოს ქვაზე.

5. შუა ეკლესიაში, სამხრეთით ორი სვეტის შუაში არი' საფლა-
ვის ქვა მარმარილოსი მხედრული წარწერით:

შპიტაფია

ჩუ $\frac{0}{\text{კმ}}$ კმ (1828 წ. 28. VIII).

ტქა ქტმშე ლოდისა ყმის შთაიბნა შესაწყალი მტტმრი პა-

4. პუნას ძისა ქტმშოხსა ივერიისა თავადის ქაიხოსრო წერე-
5. თლისა, შობითგან თვისით ნვსა (56) წლისა, რომელიცა
ჰყავოდა მე
6. ფობასა შინა სარდლობითა, და დიდისა როსიის იმპერიასა თანა
7. შეერთებისა დროსა პოლკოვნიკობითა და კავალერითა, სჭერა-
8. სა ზედა მიწიერთა მხილველი თუთ ორთა უდიდესთა კელმ
9. წიფეთა: დიდისა იმპერატორისა ნიკოლას პირტმლისა-სა
10. ტაბტოსა ქალაქსა მოსკოვს, და სულთნისა-კოსტანტინე-
11. პოლესს შინა, მრავალთა პირად პირადთა ნიჭთა მიმღე
12. ბელისა, ზოლო აწ უკანასკნელ საღმობიეროდ დამტევებელ-
13. მან საყურელისა მეუღლისა, ორთა სასურველთა ასულ-
- 14.თა, ძმისა თანამემამულეთამან. რომელმანცა დასა-
- 15.სრულ, ნაცულად ყოველთა, განვიყრძე მცირე ესე
16. ტაგრუცი, სადაც დასდუმს ლოდი ესე სატრფო-
17. მან სიძემან მისმან — ზემოხსა ივერიისა თავადმან ლენერალ-
18. მაიორმან და კავალერმან ნიკოლასის ძემან იოანე აფხაზმან
და
19. მეუღლემან მისმან (ასულმან გარდაცვალებულისამან) კნეინა

1. ესეა.



- 20. სალომემ, ნიშნად სიყვარულისა და ჟამადმდე აღსრულებასა
- 21. ხსოვისა და ში, ღ(მერ)თო, განუსტყნე სულსა აქა მთაბნეუ-
ქარქვეშელქი
- 22. სა მტუტწირისასა. გ. ი. ბ. ლ. მ. მ. მ.

6. მე-5 გვერდით (ჩრდილოეთით) არის სხვა ლოდი დაბალი მარმარილოსი, მხედრული წარწერით:

- 1. წელიწალსა ჩეყგ-სა (1823) მარტის ი-სა (10)
- 2. ზოდითა ამით დაფარულ არს საქა-
- 3. რთველოს შუფის ზიორგის სძალი, თანა-
- 4. მოყამეთა პირტყლი, კეთილი სამაგალითო
- 5. ქეთევან, ასული ღენერალ-მაიორის, და კა
- 6. ვალერის ზურაბ წერეთლისა, რომელსა, მხ-
- 7. ილველთათვის სავასხებლად შენდო-
- 8. ბისა, ზოდი ესე უძეგლა დამან თვსმ-
- 9. ან შართა-სამენგრელომსა მთავრინამან
- 10. და კავალერმან.

7. მე-6 მახლობლად ლოდი წარწერით:

- 1. ეპიტაფია
- 2. ჳაგრატოვანის, ზემო ივერიის შუფის დავითის
- 3. ასულს მზეხათუნს მეორმოცდაექვსესა წელსა
- 4. განმანწ(ე)ლი (თუ)სი მომაკედინებელი და მტვერ-
- 5. მ(ყოფო)ვანთა, ორის უტურფესის, მეუღლ(ე)სა ჩე-
- 6. მსა თავად ზურაბ სალთხუცის ძეს სვიმონ წერეთე-
- 7. ლს დან(ა)შთ(ოვან)თა მცირე წლოვანთა შვილთა, დაუტყვე
- 8. განმამწარებელსა ნიშად, ლოდი ესე ოდენ, მ-
- 9. დებარე ჩემ ზ(ედ)ა რათა მ. . . . სა ცრემლისა
- 10. ფრევე(ლნი) ივსებდენ იგიგი სახმილისა
- 11. . . . (ჩემისასა) უჰა აღმომკითხ!
- 12. (ველ) ვნებ-
- 13. მხი
- 14. ლველთა
- 15. შეიწყალე და
- 16. ერაშითა განსვენება
- 17. ულსა
- 18. ჩეყკსა (1826 წ.) წელსა ფებერვლის გ. ა. (ე).

1. ამის შემდეგ ძლიერ დაზიანებულია.

იკითხება:

ქ. შ[ემქმნელო] (?) ცათაო (?) . . . ღ(ვ)თისმშო-

ბე[ლო] გაუმა[რ]ჭ[ვე] . . . ა . . . ჭო . . .

ნსა ქ მი-

ბარ ქე-

5. ძიმს 15. ლ შ

ტ. გ ე . .

. . . ნ ლი .

ღშ. . . ქ

ესა სა

10. მსა ღ(მერთმა)ნ

მეო . . .

იგ ო

.

.

.

7. (ქ. 22). ფიცარზე ნახატი ხატი იოანე მახარობელისა, 35 X 28¹/₂ სმ.

8. (ქ. 9). გარდამოხსნა, 150 X 91 სმ. ოქრომკედლით ნაკერი, ხატე-
ბით და ასომთავრული წარწერით;

Ձ. Յահելյան Ձ.
Յեռնկ:

Պ. ժոհն (ճշգրտա
տա հաջողք):

ԿՈՒՍԵՆՆԱԿԵՆ ԴՈՒՄԿ ԺԵՆԵՐԱԿԵ ՂԵՒԾԵԺՈ
ՄԼԵԸ՝ ՉԵՒՔԵՆԵՆ. ԿՈՒԳԵՆ ԿՄԻՒ ԾԵ ԷՄԻ
ԿԵՆԴՐԵ ՉԷ՝ ԲԵՒՄԱԵՂԵԸ ԼՆԵՆԵՂԱԴՐԵ
ԿԻՅՈՒՄԵՆ՝ ՇԵՆԸ ԼԵՓԵՆԸ ԾԵՂԾՈՐ

იკითხება:



1. მე, მსასობებ(ე)ლმან შ(ე)ნმ(ა) აბ(ა)შიძის ასულმან
2. ქეთევ(ა)ნ ვიშუშ(ა)კე უბრწუნ(ე)ლისა გუამისა შ(ე)ნმ(ა) აბ(ა)შიძისა
2. გარდამოხსნა და სრულეყ(ა)ვ და აწ შ(ე)ნ თაყუანის-
გცემ ძელისა მ(ი)ერ გარდამოხსნილსა ი(ეს)უ
ძეო ლ(უთ)ისაო და ვითხოვ შ(ე)ნ მ(ი)ერისა კაცთმოყ-
უარ(ე)ბისაგ(ა)ნ რ(ათ)ა მრჩობლი ცხო-
3. ურება ჩ(უე)ნი ცუა-ფარვითა შ(ენ)ითა წ(ა)რგუ-
ემართოს, ამის ქ(რისტ)ეს აქათ ჩყვ (1806) ქ(რისტ)ე

შ(ე)იწყალე

მუშაკი ამის ჯანვერდი

4. შუ ენიერმან იოსებ ძელისაგან გარდამო-
ხსნა უბრწუნელი კორცნი შ(ენ)ი ქ(რისტ)ე და არმე-
ნაკითა თ(ან)ა წარგრაგნა ს(უ)ლნელებითა
შემურვილი აბ(ა)ლსა საფლავსა დაგდღუა.

9. (ქ. 6). საკოსი — 1 ცალი.

10. (ქ. 10). ? ძველი ხელოვნებისა: დიდი 1, მცირე 1; სულ 2 ცალი.

11. (ქ. 7). ფილონი — 2 ცალი (ერთი ძლიერ დაზიანებულია).

12. (ქ. 8). — სტიხარი — 1 ცალი.

13. (ქ. 3). გინგილა — 1 ცალი.

14. (ქ. 11). ენჭერი 5 ცალი (ა, ბ, გ, დ, ე); ორი მათგანი (დ, ე) ოქრომკედით არის ნაკერი.

15. (ქ. 1, 15) სარტყელი 4 ცალი (მათგან 1 დაზიანებული).

16. (ქ. 2, 16). სამაჭური 3 ხელი და 7 ცალი დაზიანებული.

17. (ქ. 12). დაფარნა, ოქრომკედით ნაკერი, 3 ცალი.

18. (ქ. 13). დაფარნა — 2 ცალი.

19. (ქ. 14). ოდიკი — 2 ცალი.

20. (ქ. 5). საწიგნესი, თუ რომელიმე სხვა გადასაფარებელი, ოქრომკედით ნაქარგი, გაჭრილი ორად, დაზიანებული; ერთ ნაჭერს სარჩული შემოცლილი აქვს.

21. (ქ. 19). ძველი ქსოვილის ნაჭერი — 4 ცალი.

22. (ქ. 17). მცირე სანაწილე ხისა, შემკული ძვლით; ხუფი გატეხილია ნაწილებად.

23. (ქ. 22). სურა სპილენძისა.

24 (ქ. 18). სპილენძის შანდალი, ფრინველის სახედ.

25. (ქ. 71). ფიცარზე ნახატი ხატი ღვთისმშობლისა, 33 X 23 სმ, ვერცხლის შეჭედულობის მცირე ნაშთით. ძირა აშინაზეა დაზიანებული მხედრული წარწერა:

ს. მ. მ. მ. მ. მ. მ.

.....

წმიდაო

მა მია . . .

26. (ქ. 72). სარტყლის ბალთა ბრინჯაოსი რომელიმე ცხოველის გამოსახულებით.

შ ე ნ ი შ ე ნ ა: 4—27 ნომრით აღწერილი სიძველენი წამოღებულია საჩხერის თემალმასკომის საწყობიდან და თემალმასკომის თავმჯდომარის განცხადებით ისინი ეკუთნიან ჯრუჭის მონასტერს, საიდანაც ყოფილან ჩამოტანილი.

27. (ქ. 1). ანდერძი დავით აღმაშენებლისა და სხვ. წერილები, გადაწერილი XIX ს-ში, შვიდი რვეული, მხედრული ნაწერი, დაზიანებული.

28. (ქ. 2). პარაკლისი, ანუ სამადლობელი წიგნი, მხედრული ნაწერი.

29. (ქ. 3). წმიდანთა ცხოვრება, ნუსხურად ნაწერი.

30. (ქ. 4). ბართლომე მოციქულის წიგნი, ნუსხურად ნაწერი.

31. (ქ. 5). დავით გარეჯელის ცხოვრება, მხედრული ნაწერი.

32. (ქ. 6). წამება დედათა სოფიასი და სამთა ასულთა (მოძღვრება), მხედრული ნაწერი.

33. (ქ. 7). ცხენის კარაბადინი, მხედრული ნაწერი.

34. (ქ. 8). საეკლესიო წიგნი, დაშლილი, დაზიანებული, მრავალფურცელ ნაკლები.

35. (ქ. 9). სვინაქსარიდან ამონაწერი.

36. (ქ. 10). ნუსხურად ნაწერი წიგნებიდან დარჩენილი ფურცლები, მათში ოთხი ფურცელი ეტრატისა.

37. (ქ. 11). წესი და განგება დიაკონთა, ნუსხურად ნაწერი, დაზიანებული.

38. (ქ. 12). კონდაკი ძველი სტამბისა, თავში ხელნაწერი ფერ-
კლებით, დაზიანებული.

39. (ქ. 13). დავითნი, ნუსხურად ნაწერი, ძლიერ დაზიანებული;
მრავალფურცელნაკლები.

40. (ქ. 14). იბაკონი და იყოსნი ღვთისმშობლისა, ძლიერ დაზი-
ანებული, დამპალი.

შ ე ნ ი შ ე ნ ა: ნაწილი სიძველეებისა დაღუპულა 1923—1924
წლებში.

კვერეთის ღვთისმშობლის ეკლესიის სიძველენი:

1. ტილოზე ნახატი ხატი ღვთისმშობლისა, ყრმით (გადაკრული
ფიცარზე), $33\frac{1}{2} \times 23\frac{3}{4}$ სმ, წარწერით: ქ: დედაო ნათლისაო შემწე
იყავ ახალმოსწავლე იოანესი უბგ (483 + 1312 = 1795 წ.).

2. ხატი ნათლისღებისა (დაკრული მატერიაზე), $22\frac{1}{2} \times 22\frac{1}{2}$ სმ.
(ჩარჩოში), რუსული ხელოვნებისა; უკანა მხარეს აქვს ქალაღდი წარ-
წერით:

ჩყამ ზ წელსა (1868 წ.), იენისის თთვესა
შესწირა კვერეთის ეკლესიას
თ(ავა)დმა აკაკი როსტომის ძემ წერეთელმა.

3. ხატი ღვთისმშობლისა, ყრმით, $15 \times 12\frac{1}{2}$ სმ, შემკული 2 თვ-
ლით; ხატის არე ნაქარგია ოქრომკედით; იგი დაზიანებულია. აქვს
იგივე წარწერა, რაც მე-2 ნომრით აღწერილს.

ორივე ხატი (№ 2 და 3) XIX ს-ისაა.

4. (ქ. 25). ფილონი 1 ცალი.

5. (ქ. 26 ა, ბ). ოლარი: ა. ოქრომკედით ნაკერი ხატებით.

ბ. ოქრომკედით ნაკერი.

6. (ქ. 26-გ). ოლარი ოქრომკედით ნაკერი, საუცხოო ხელოვნე-
ბისა, ასომთავრული წარწერით:

47664767: 85: 087: 76: 87: +50
 86: 4888778 8888: 88: 88 24888
 7888: 88888888: 888888: 4888: 9
 7888: 888: 88888: 8888: 88888
 5 88: +88: 888888: 8888: 8888
 888888: 88: 888888: 888888: 88 8
 888888: 88: 8888: +8888: 8888:

იკითხება:

გავ(ა)კ(ე)თ(ე)ბინე წ(მიდა)ი ოლ(ა)რ(ი) ესე მე, ქ(ა)რთ-
 ლის კ(ე)ლმწიფის ას(უ)ლმა, და თ(ან)ა მე(ე)ცხ-
 ედრ(ე)მა ამილ(ა)ხერის გივისმა ბ(ა)ტ(ო)ნის შ-
 ვილმა თ(ა)მ(ა)რ, ც(ო)დვ(ა)თა ჩ(ე)ენთა შ(ე)ს(ა)ნდ(ო)ბ-

5. (ე)ლ(ა)დ, ქმ(ა)რ-შვილთა ჩ(ე)ენთა ს(ა)დლე-
 გრძ(ე)ლ(ო)დ, შ(ე)ნ შეიწირე მცირე ესე შ-
 ეს(ა)წირი დედ(ა)ო ღ(ვ)თის(ა)ო ქ(ორონი)კ(ონ)სა ტობ
 (372+1312=1684 წ.)

7. (ქ. 27). სარტყელი ჩაფრატებით, 5 ცალი.

8. (ქ. 28). ოდიცი 1822 წლისა.

9. (ქ. 29). ენჭერი ორი ცალი.

ა. ოქრომკედით ნაკერი და მარგალიტებით შემკული ხატიო.

ბ. ოქრომკედით ნაკერი ხატიო.

10. (ქ. 30). დაფარნა, ოქრომკედით ნაკერი, დაზიანებული, 1 ცალი.

11. შარი დაახლოებით 20 გირვანქა, ქართული ხელოვნებისა, მხედრული წარწერით: ქ. შემოვწირე მე, ფრიად ცოდვილმან გურიულ-

მან, მწირმან გლახაკმან იოსებ ბერმან ზარი ეს, ვაკეთებულ ქალაქ-სა ტფილისს, მეფობასა ირაკლი მეორისა მეფისასა ერთი ამაზე უმცროსი მეფემ ირაკლიმ შემოსწირა კვერეთის ღ(ვთი)ს მშობელსა მასა ორნივე ერთად მე, ბერმა მოვიტანე. ივლისის იგ (13) წელსა ჩვენი (1795 წ.).

12. ზარი დაახლოებით 10—12 გირვანქა, ქართული ხელოვნებისა, მოხსენებული მე-11 ნომრით აღწერილი სიძველის (ზარის) წარწერაში.

13. (ქ. 17). საკითხავი თედორე აღმსარებლისა, ნუსხური ნაწერი.

14. (ქ. 18). კურთხევანი ნუსხური, ნაწერი, დაშლილი, ფურცელნაკლები.

15. (ქ. 19). კიბე სათნოებისა (?) ნუსხური ნაწერი, ფურცელნაკლები.

16. (ქ. 20). მამათა ცხოვრება, ნუსხური ნაწერი, დაზიანებული, მრავალ ფურცელნაკლები.

17. (ქ. 4). კონდაკი, დაბეჭდილი ნუსხურად 1710 წელს.

სხვიტორი.

აკაკის სახლს აღმოსავლეთის მხარეს, აივნისაკენ კედელში აქვს ქვა, $1\frac{1}{2} \times 1\frac{1}{2}$ არშინი (დაახლ.), სახლის აღმაშენებლის როსტომის (აკაკის მამა) წარწერით:

ა(ოც)ა პატრონმა გებად მიწყო, სხტანი დრტვინავენ ვერ სრულ
ყოფასა,

ოდეს სრულ მყო უცოდველად მოიდაო კაცი იმერლებსა,
საქმე პ(ირვე)ლ საძნელოა, თორემ მერმეთ კიდენ ვერ ჰქმნასა,
ტვირთვად მისდა ვინ აღმილო, აწ ილხენდეს შა ჩემსა,

5. ოსტატთ ყოფილთ ბერძენთაგან კელ-მყუმს აღსაგებლად,
ფებერელისა თვეშიდ.

შომწოდებლის კელთ მძღვანელობით სრულ მყუმს ამავეს
K. P. II. 1834r. = ჩყლდ-^ა წელთა, იტლისის თვეშიდ.

ჩიხა

ჩიხას ღვთისმშობლის (წმ. ბარბარეს) ეკლესია დგას ტყით შემოსილ მცირე გორაკზე, ოთხკუთხი კოშკის ნანგრევის გვერდით; იგი ერთნაიანი ბაზილიკაა 5×4 არშინი (დაახლ.), ნაშენია ქვიტკი-

რისაგან; დასავლეთის კარი და კარნიზეები (ნაწილობრივ) შემკულა ძვირფასი ჩუქურთმებით. ადგილობრივ მცხოვრების აბიათარ იაკობაშვილის სიტყვით, ეკლესია ძველად მდგარა უფრო ჩრდილოეთით, კოშკისაგან და შემდეგ ხანში აქ გადმოუტანიათ.

ეკლესიის დასავლეთის კარის თავზე მდებარე ძვირფას კრილობიანი ჭვრითა და სახეებით შემკული ქვას ჭვრის გარეშემო და ძირს აქვს მრგვლოვანი ასომთავრული წარწერა:

ԲՃԴ ԺԽԼ(Դ)

ԲԴ ԿԿԽԴ

ԲԺԽԴԽԲԿԿԿԿ ՈԸՈ ԿԻՃԴԻՆ

ԱԾԴԻՆ ԿԴԽԵԵԸԸ ԾԸ ԴՆԻԴ

5 [ՆՆԵԸ] (Ժ) ԸԺԽԸ ԺԽԽԸ ԴԴԻԽԸ

იკითხება:

Բ. ჭ(ვარი) Ժ(რისტე)სი.

წ(მიდა)ი Զ(არ)Զ(არ)ე.

Բ. მრავ(ა)ლ მ(ო)წყ(ა)ლ(ე)ო ლ(მერ)თო, შ(ე)უნდ(ე)ნ ც(ო)დ(ა)ნი შერაზატს და გ(ან)უსუ(ე)ნე'

5. [ს(უ)ლსა] მამისა მისისა ივ(ა)ნესა.

წარწერის პალეოგრაფიული ხასიათი და ჭვრის გამოსახულების ხელოვნება გვაფიქრებინებს წარწერის მიკუთვნებას X საუკუნისათვის.

ეკლესიაში არის ქვა, რომელშიაც არის გაქვეავებული ნეკნის ძვალი; ხალხის გადმოცემით, ვითომც ის წმ. ბარბარესია. ქვა წონით იქნება 10 გირვანქა, დაახლოებით.

ჩიხა უძველს ხანაში საერისთავო ადგილი იყო. ჩიხის ერისთავი იხსენება IX ს. მეორე ნახევარში: „გამოვიდა აფხაზთა მეფე გიორგი აღწყფელი, ძმა თეოდორესი და დემეტრესი, ძე ლეონისი დაიპყრა

ქართლი, და დაუტევა ერისთავად ჩიხას ძე დემეტრესი, და ვითარ
გარდაიცვალა გიორგი აფხაზთა მეფე, დარჩა ძე დემეტრესი, რომელსა
რომელსა ერქვა ბაგრატ, რომელი იცნობის ექსორიაქმნილად¹⁶⁴ და
რომელსა გიორგი მეფისამა მოკლა ძე დემეტრესი ერისთავი ჩიხისა
და ეცრუა იგი ივანე მთავარსა შავლიანსა და შთააგდეს ბაგრატ ზღუას,
ხოლო ღ(მერ)თ(მან) განარჩინა იგი და მიიწია ქალაქად კოსტანტინებო-
ლად¹⁶⁴. ასეთ ცნობას იძლევა მატეანე ქართლისაჲ.

ენაიდან ჩიხა იყო ერისთავთა სამყოფელი ადგილი, იქნებ წარ-
წერის ივანე და შერაზატი ჩიხის ერთ-ერთი ერისთავთაგანნი იყვნენ.

ს ი ძ ვ ე ლ ე :

1. (ქ. 23). კურთხევანის ნაშთი, ნუსხურად ნაწერი.

ჩიხას სამეზბის ეკლესიის ს ი ძ ვ ე ლ ე :

ბარძიმი ვერცხლისა მხედრული წარწერით:

ქ. ღ(ვ)თისმშობელს კვერეთისას შემოგწირე მეფის
სძალმან წერეთლის ასულმან ქეთეონ ცოდ-
ვათა ჩემთა აღსახოცელად, მისხალი რზ (107)
წელსა ჩღეე (1795 წ.).

როგორც წარწერიდან ჩანს, ბარძიმი კვერეთის ეკლესიის კუ-
თვნილება ყოფილა ძველად.

ჩიხაში მცხოვრებ აბიათან იაკობაშვილის მიერ შემოწირული სი-
ძველენი:

1. (ქ. 50). ოლარი, შემკული, ოქრომკედით ნაკერი, 7 ხატით.

2. (ქ. 28). სადღესასწაულო, ნუსხურად ნაწერი.

3. (ქ. 29). აღსარების წიგნი, ნუსხურად ნაწერი, დაზიანებული,
ფურცელნაკლები.

4. (ქ. 30). საეკლესიო წიგნი ნუსხურად ნაწერი, დაზიანებული,
ფურცელნაკლები.

იმავე სოფელში მცხ. ეესევი იაკობაშვილის მიერ შემოწირული

ს ი ძ ვ ე ლ ე .

(ქ. 73). ფარა ერთი, მცირე გროვა.

¹⁶⁴ მატ. ქართლ: ქართლ. ცხოვრ., 1. ს. ყაუხჩიშვილის გამოც.

მაზრის ერთ-ერთი ეკლესიიდან წამოღებული სამკურნალო



1. (ქ. 65). ოდიკი იმერეთის მიტროპოლიტის დაგროვილი (XIX ს.).
2. (ქ. 66). ლანგარი სპილენძისა, წარწერით:
„ქ. შილილიაიშვილი ზალინასია.“
3. (ქ. 33). კონდაკი ნუსხურად ნაწერი, დაზიანებული, ფურცელ-
ნაკლები.
4. (ქ. 34). საეკლესიო წიგნის ნაშთი.

სია ისტორიული ძეგლებისა

1. ქუთაისის ბაგრატის ტაძარი ყველა თავისი ნანგრევებით.
2. ქუთაისის უქიმერიონის ციხე ეკლესიით, გვირაბით და ნანგრევებით.
3. ქუთაისის სასაფლაოს მთავარანგელოზის ძველი ეკლესიის ნანგრევი.
4. ქუთაისის მწვანე ყვავილას ეკლესიის გალავანი, ძველი ეკლესიის ნანგრევით.
5. ქუთაისის მწვანე ყვავილის ციხე.
6. ქუთაისის სასახლე სოლომონ მეფისა, წოდებული „ოქროს ჩარდახად“ მის (ეზოზე მდგომ დიდი ჭანდრის ხით).
7. ქუთაისის ბანოჯის გამოქვაბულები.
8. კოშკი ასათიანის ქალაზე, შარაგზის დასავლეთით.
9. გუმბათის კოშკი მაჩილოურის გორაკზე.
10. ღვედის ციხე.
11. ნოღის ციხის ნანგრევი.
12. კინჩხის გამოქვაბული.
13. გორდის წყარიათის მთის გამოქვაბულები.
14. გორდის ციხე (მთავარანგელოზის ეკლესიის მახლობლად).
15. გორდის „სილაურის“ ციხის ნაშთი (სოფ. დიდ-ღვებუნას მახლობლად).
16. გორდის ციხე, წოდებული „მეფის ნაბარგად“.
17. სუმაჭახუს ანუ ხიდისთავის „ბუმბუას“ ხიდის ნაშთი.
18. მათხოჯის ციხე.
19. მათხოჯის გამოქვაბულები ციხის ძირას.
20. ხონის წმ. გიორგის ეკლესია თავის გალავნით და სამრეკლოთი.
21. კულაშის მაცხოვრის ეკლესია.
22. საყულის მთავარანგელოზის ეკლესია.
23. ბაშის ბოლოზე რაიმე შენობის ნანგრევი.



24. ტყაჩიორის ციხის ნანგრევები.
25. ქორეისუბნის (ვაზისუბნის) ლეთისმშობლის ეკლესია.
26. ტოლუბის ციხისა და სასახლის ნანგრევები (ქიქოძის მონასტრის ტერიტორიაზე).
27. გამოჩინებულის წმ. გიორგის ეკლესია.
28. ნიკორზღვის დარანი (აკლდამა).
29. დაფნარის „ჭილა მეფის“ ნასახლარი ციხე (თევდორე ამალღობელის ეზოზე).
30. სიპანნი, დასხმულნი სოლომონ მეფის მიერ 1808 წ. მუხაყრუას გაენათის ეკლესიის მამულის გარშემო.
31. ძველი ოფეთის მთავარანგელოზის ძველი ეკლესია.
32. საპაიჭაოს ციხე თავის ნანგრევებით და მის დასავლეთით გამოქვაბულები.
33. ძველი ტობანიერის სამების ეკლესია.
34. ტობანიერის შუამთის ციხის ნანგრევები.
35. ქედის წმ. გიორგის ეკლესია.
36. ეანის მთავარანგელოზის ეკლესია თავის სამრეკლოთი.
37. დიხაშხოს სამების ეკლესია.
38. ისრითის წმ. გიორგის ეკლესია.
39. ისრითის ციხე.
40. ბზვანის წმ. ნიკოლოზის ეკლესია ძივრაშვილებისა.
41. ინაშოურის სიმონ წმიდის ეკლესია.
42. ინაშოურის ციხე „ფანდილოური“.
43. ამალღების მაცხოვრის ამალღების ძველი ეკლესიის ნანგრევები.
44. ამალღების მაცხოვრის ამალღების ეკლესია.
45. ვარდციხის ციხე თავის ნანგრევებით.
46. როკითის მაცხოვრის ეკლესია „პალატის“ ნაშთით.
47. ფერსათის სალხინოს ეკლესიის ნანგრევები.
48. ბაღდადის კოპაძეების ციხის ნანგრევები.
49. ბაღდადის ციხის ნანგრევები.
50. დომის კოშკის ნანგრევები.
51. ობზის ხოპის წმ. გიორგის ეკლესიის ნანგრევები.
52. ობზის ციხის ნანგრევები „ოტიას ციხე“.
53. ჭალასთავის კოშკი.
54. ცუცხვათის ლეთისმშობლის ეკლესია (მალარას ხევის პირას).
55. ცუცხვათის წმ. გიორგის ეკლესიის ნანგრევები (მთაზე).
56. ბუეთის მთავარანგელოზის ეკლესია.
57. ხრესილის ციხის ნანგრევები.



58. ჯონის წმ. გიორგის ეკლესია.
59. ბობოთის-ციხის ნანგრევი.
60. ანტორიის ციხის ნანგრევი.
61. მთის წმ. გიორგის ეკლესიის ნანგრევები (ძმების ლეითით).
62. კისორეთის წმ. გიორგის ეკლესია.
63. ზარათის კვირიკეს ეკლესია კოშკის ნანგრევებით.
64. ზარათის კოშკის ნანგრევი (მალაფერიძეების ეზოზე).
65. ზარათის კოშკის ნანგრევი (სვანიშვილის ეზოზე).
66. რიონის კოშკის ნანგრევი (ბეგლარ მახალაძეს ეზოზე).
67. სორმონის სამების ძველი ეკლესიის ნანგრევი.
68. სორმონის სამების კოშკის ნანგრევი.
69. ჭოლვეის კოშკის ნანგრევი (ვარლამ ჭიჭინაძის ეზოზე).
70. ზემო კურსების „რაღის“ ციხე.
71. დაბლა კურსების ციხის ნანგრევი (პეტრე-პავლეს ეკლესიის ზეით).
72. კურსების ზელუბნის მაცხოვრის ეკლესიის გალავანისა და სხვ. ნანგრევებით.
73. კურსების ზელუბნის ციხის ნანგრევი (მაცხოვრის ეკლესიის მახლობლად).
74. გელათის ღვთისმშობლისა, წმ. გიორგისა, წმ. ნიკოლოზისა ეკლესიები, სამრეკლოთი, საოსტიგნეთი, დავით აღმაშენებლის სასაფლაო-სამწირველოთი, გალავნითა და სხვა ძველ შენობათა ნანგრევებით.
75. გელათის სამხრეთით ორი ეკლესია აკლდამებით.
76. გელათის აღმოსავლეთით ნაციხარი გამოქვაბულით.
77. გელათის სოხასტერი ყველა თავისი ნანგრევებით.
78. გელათის სამლოცველო.
79. გელათის ეკლესია, დაშენებული ერთ ქვაზე.
80. გელათის ეკლესიის ნაშთი (მარკოზ კეზევაძის ეზოზე).
81. მოწამეთის მონასტერი.
82. გოდოგნის ეკლესიის ნანგრევი.

სია ისტორიული ძეგლებისა:

1. ქალის ციხე.
2. ქალის წმ. გიორგის ეკლესია.
3. ქალის ყ(ოვლა)დ წმიდის ეკლესიის ნანგრევი.

4. ჰალის მთაწმინდის ეკლესიის ნანგრევი.
5. დარყას ჰაბუკმთის ბერთე ეკლესიის ნანგრევი.
6. დარყას ჰაბუკმთის წმ. გიორგის ეკლესია.
7. სპეთის მაცხოვრის ორი ეკლესია (გორაკზე და სოფელში).
8. ეხვევის ღვთისმშობლის ეკლესია.
9. სავანის წმ. გიორგის ეკლესია.
10. სავანის წმ. ნიკოლოზის ეკლესია.
11. სავანის ნაურევის (ადგილია) ბოლოურას ეკლესიის ნანგრევი.
12. არგვეთის ოქონის ეკლესია.
13. ჭორვილის წმ. მარინეს ეკლესია, ციხისა და გალავნის ნანგრევები.
14. ქორეთის მაცხოვრის ეკლესია.
15. ბეინევის დიდ-ველის ციხის ნანგრევი.
16. ითხვისის ძველი გალავანი (ნათლისმცემლის ეკლესიის გარშემო).
17. კობოტლის გოგალაძეების ძღვეის ეკლესია.
18. შომახეთის ზარნალის წმ. გიორგის ეკლესიის ნანგრევი.
19. იქისის ციხის ნანგრევი.
20. კალაურთას წმ. გიორგის ძველი ეკლესიის ნანგრევი.
21. ჭარგვენაულის წმ. გიორგის ეკლესია.
22. უსახელოს მთავარანგელოზის ძველი ეკლესიის ნანგრევი.
23. ჭიათურის „ნაციხარი“ (ჭიათურის აღმოსავლეთით ყვირილას მარცხენა ნაპირას, კლდის ძირზე).
24. ჭიათურის ე. წ. „ჭარბელას“ გამოქვაბული (იქვე მახლობლად).
25. პერევისის წმ. გიორგის ეკლესია თავის ნანგრევებით.
26. გუნდეეთ-პერევის-სვერის შორის წილთოსა და საძაღის ხეობაზე მდებარე გამოქვაბულები (კლდისკარი და სხვ.).
27. სვერის ციხე.
28. ამაშუკეთის კოშმანის ეკლესიის ნანგრევი.
29. უბისას წმ. გიორგის ეკლესია, სვეტი, გალავანი და სხვა ნანგრევები.
30. უბისას „ნათათრის“ ციხის ნანგრევები.
31. უბისას „ნათათრის“ ციხის მახლობლად ნაეკლესიარი (გორაკზე).
32. წევას ეკლესია.



33. მირონწმიდის ეკლესია სამწირველოებით და გალავნის ნაშთით.
34. ლაშეს ვანის ღვთისმშობლის (აბაშიძიანთ) ეკლესიის შემოღობვებარე ციხე.
35. ხორაგოულის ღვთისმშობლის ეკლესია.
36. ხანდების ციხე და მახლობელი გამოქვაბულები და კოშკი.
37. სარგვეშის გამოქვაბულები.
38. ბაზალეთის ციხის ნანგრევები.
39. ჩხერის ციხე.
40. ვახანის ციხე და მისი მახლობელი კოშკი.
41. ნადარბაზევის გვირაბის ნაშთი.
42. ჭარტალის კოშკი.
43. ჩრდილის კოშკი.
44. ნებოძირის კოშკი.
45. ნუნისის ბერების კლდე.
46. ნუნისის ეკლესია.
47. დეისის კოშკი.
48. მოლითის კოშკი.
49. მელისკარის ციხე, ეკლესიით.
50. ვანის ღვთისმშობლის ეკლესია თავისი გალავნით.
51. ვანის ნაციხარი (ეკლესიის ჩრდილოეთ ვორაჯზე).
52. ლუღუმეჭედის კოშკის ნანგრევი.
53. კახორის წმ. გიორგის ეკლესია.
54. ფარცხნალის კოშკის ნანგრევი.
55. წყერის ციხე.
56. ბომბოთის გამოქვაბულები.
57. ვარძიის ღვთისმშობლის ეკლესია სამრეკლოთი.
58. ტბაკინის წმ. გიორგის ეკლესია სამრეკლოთი.
59. ბორის წმ. გიორგის ეკლესია.
60. შორაპნის ციხე.
61. ზედა საქარას „გულბადიანი“ ეკლესია.
62. ქვედა საქარას კოშკი (შ. და ვ. ბეჭუაშვილების ეზოზე).
63. ჭალატყის ნადარბაზევი და მის მახლობელი ყველა ნანგრევები, მდ. ჩოლაბურის პირზე.
64. ჭალატყის ქვიტყირის ხიდი.
65. არგვეთის დედა ღვთის ეკლესია.
66. ღვანკითის დედაღვთის ეკლესიის ნანგრევი.



67. ღვანკითის სამების ეკლესია.
68. ზედა ზოვრეთის ნაციხარი.
69. ვარდიგორის კოშკი.
70. ჩხარის წმ. გიორგის ეკლესიის ნაშთი სამრეკლოთი და გალავნით.
71. ჩხარის თავზე ოქონის მაცხოვრის ეკლესია.
72. ჩხარის ძეგრის ციხე.
73. ნაქალაქარის ნანგრევები მდ. ქვერუბნის პირას.
74. გოგნის „ქარუდებელი“ წმ. გიორგის ეკლესია.
75. გოგნის სასახლის, ეკლესიის და ციხის ნანგრევები.
76. მაჩიტოურის ციხის ნანგრევი (სოფლის თავზე).
77. სკანდეს ციხე თავის გვირაბით და ყველა შენობათა ნანგრევებით.
78. მუხურის ციხე.
79. თავასას სამების ეკლესია.
80. საზანოს ციხის ნანგრევი.
81. ბოსლევის კოშკის ნანგრევი.
82. ნავარძეთის ციხის ნანგრევი.
83. ნავარძეთის შიძინების თირის ეკლესია მისი მახლობელი გამოქვაბულთ და ნანგრევით.
84. ნავარძეთის წმ. გიორგის ეკლესია.
85. კაცხის მაცხოვრის ეკლესია.
86. კაცხის სვეტი.
87. დილიგოურის ციხის ნანგრევი.
88. ზრეთის ციხის ნანგრევი „ზედაციხე“ ეკლესიით და სხვ.
89. ჩიხორის ციხის ნანგრევი.
90. დიდრგანის წმ. გიორგის ეკლესია.
91. ზოდის მახლობლად ყველაშვილების ანუ ზედუბნის ციხის ნანგრევები.
92. მღვიმევის მაცხოვრის ეკლესია მცირე ეკლესიით და სხვ.
93. მღვიმევის ციხის ნანგრევი.
94. მღვიმევის მახლობელი გამოქვაბულები.
95. დარკვეთის წმ. გიორგის ეკლესია.
96. ბაჯითის სამების ძველი ეკლესია.
97. მოდინახეს ციხე საჩხერის თავზე.



98. დუნთას თოდაძეების ციხის ნანგრევი.

99. დუნთას გორიჭვრის ეკლესიის ნანგრევი.

100. ჭრუჭის მონასტერი ყველა ძველი შენობებით დამანგრეველი
გეზლით.

101. აკაკის სახლი კარის ეკლესიით სოფ. სხვიტორში.

102. ჩიხას ღვთისმშობლის ძველი ეკლესია (სოფლის თავში)
ძველი ციხის ნანგრევით.

მეორე ნაწილი

იმერეთის სიძველეთა სიგზი

სი ა

ქუთაისის მაზრის ისტორიული ძეგლებისა

1. ქუთაისის ბაგრატის ტაძარი ყველა თავისი ნანგრევებით.
2. — უქიმერიონის ციხე ეკლესიით, გვირაბით და ნანგრევებით.
3. — სასაფლაოს მთავარანგელოზის ძველი ეკლესიის ნანგრევი.
4. — მწვანე ყვავილის ეკლესიის გალავანი ძველი ეკლესიის ნანგრევით.
5. — — ციხე.
6. — სასახლე სოლომონ მეფისა, წოდებული „ოქროს ჩარდახად“ მის ეზოზე მდგომ დიდი ჭანდრის ხით.
7. — ბანოჯის გამოქვაბულები.
8. კოშკი ასათიანის ჭალაზე (შარაგზის დასავლეთით).
9. გუმბათის კოშკი მაჩილოურის გორაკზე.
10. ლვედის ციხე.
11. ნოლის ციხის ნანგრევი.
12. კინჩხის გამოქვაბული.
13. გორდის წყარიათის მთის გამოქვაბულები.
15. — (ს. დიდ-ღვებუნას მახლობლად) „სილაურის“ ციხის
14. — ციხე (მთავარანგელოზის ეკლესიის მახლობლად).
ნაშთი.
16. — — ციხე. წოდებული „მეფის ნაბარგი“-ად.
17. სუმაქაბუს ანუ ხიდისთავის „ბუმბუას“ ხიდის ნაშთი.

18. მათხოჯის ციხე.
19. — „— გამოქვაბულები ციხის ძირას.
20. ხონის წმ. გიორგის ფრესკებიანი ეკლესია თავის და სამრეკლოთი.
21. კულაშის მაცხოვრის ფრესკებიანი ეკლესია.
22. საყულის მთავარ-ანგელოზის ეკლესია.
23. ბაშის ბოლოზე რაიმე შენობის ნანგრევი.
24. ტყაჩირის ციხის ნანგრევი.
25. ქორეისუბნის (ვაზის უბნის) ღვთისმშობლის ეკლესია.
26. ტოლების ციხისა და სასახლის ნანგრევი (ჭილაძისა).
27. გამოჩინებულის წმ. გიორგის ეკლესია.
28. ნიგორზღვის დარანი (აკლდამა).
29. დაფნარის „ჭილა მეფის“ ნასახლარი და ციხე (თევდორე ამაღლობელის ეზოზე).
30. სამანნი, დასხმული სოლომონ მეფის მიერ 1808 წ. მუხა ყრუას გაენათის ეკლესიის მამულის გარშემო.
31. ძველი ოფეთის მთავარანგელოზის ძველი ეკლესია.
32. საპაიჭაოს ციხე თავის ნანგრევებით და მის დასავლეთით გამოქვაბულები.
33. ძველი ტობანიერის სამების ფრესკებიანი ეკლესია.
34. ტობანიერის შუამთის ციხის ნანგრევი.
35. ქედის წმ. გიორგის ეკლესია.
36. ვანის მთავარანგელოზის ფრესკებიანი ეკლესია სამრეკლოთი.
37. დიხაშხოს სამების ეკლესია.
38. ისრითის წმ. გიორგის ეკლესია.
39. — „— ციხე.
40. ბზვანის წმ. ანგელოზის ეკლესია ძიგრაშვილებისა.
41. ინაშოურის სიმონწმიდის ეკლესია.
42. — „— ციხე „ფანდილოური“.
43. ამაღლების „მაცხოვრის ამაღლების“ ძველი ეკლესიის ნანგრევი.
44. — „— — ეკლესია.
45. ვარდციხის ციხე თავისი ნანგრევებით.
46. როკითის მაცხოვრის ეკლესია. „პალატის“ ნაშთით.
47. ფერსათის სალხინოს ეკლესიის ნანგრევები.
48. ბაღდადის კოპაძეების ციხის ნანგრევი.



49. — „— ციხის ნანგრევი.
50. დიძის კოშკის ნანგრევი.
51. ობზის ზოპის წმ. გიორგის ფრესკებიანი ეკლესია.
52. — „— ციხის ნანგრევი „ოტიას ციხე“.
53. ცუცხვათის წმ. გიორგის ეკლესიის ნანგრევი (მთაზე).
54. ჭონიას წმ. გიორგის ეკლესია.
55. გუეთის შთავარანგელოზის ეკლესია.
56. ველიეთის მთის წვერის „თაწმიდის“ წმ. გიორგის ეკლესია (ძმუისის 7 ვერს.).
57. კისორეთის წმ. გიორგის ფრესკებიანი ეკლესია.
58. ანტორიის ციხის ნანგრევი.
59. ბობოთის — „— — „—
60. ხრესილის — „— — „—
61. ზარათის კვირიკეს ფრესკებიანი ეკლესია კოშკის ნანგრევით.
62. — „— კოშკის ნანგრევი (მალაფერიძეების ეზოზე).
63. — „— — „— (სვანიშვილის ეზოზე).
64. რიონის კოშკის ნანგრევი (ბეგლარ მანაღაძის ეზოზე).
65. სორმონის სამების ძველი ეკლესიის ნანგრევი.
66. — „— სორმონის კოშკის ნანგრევი.
67. ჭოლვეის კოშკის ნანგრევი (ვარლამ ჭიჭინაძის ეზოზე).
68. ზემოკურსების „რაღაის“ ციხე.
69. დაბლაკურსების ციხის ნანგრევი (პეტრე-პავლეს ეკლესიის ზევით).
70. კურსების ზედუბნის მაცხოვრის ფრესკებიანი ეკლესია ე. წ. „საჭირისუფლო“ ეკლესიით და გაღავნის ნანგრევებით.
71. კურსების ციხის ნანგრევი (მაცხოვრის ეკლესიის მახლობლად).
72. გელათის ღვთისმშობლის სოფის კენჭიანი და ფრესკებიანი ეკლესია. წმ. გიორგის ფრესკებიანი და წმ. ანგელოზის ეკლესიებით, სამრეკლოთი, საოსტიგნით, დავით აღმაშენებლის სასაფლაო სამწირველოთი, გაღავნით და სხვ. ძველი შენობათა ნანგრევებით.
73. გელათის სამხრეთით ორი ეკლესია აკლდამებით.
74. — „— აღმოსავლეთით ნაციხარი გამოქვაბულით.
75. — „— სოხასტერი ყველა თავის ნანგრევებით.
76. — „— სამლოცველო.

77. —"— ეკლესია, დაშენებული ერთ ქვაზე.

78. —"— ეკლესიის ნაშთი (მარკოზ კეზევაძის ეზოზე).

სიძველეთა, ხელოვნებისა და ძეგლების ინსპექტორი გ. ბოქორიძე.

1926 წ. იანვრის 30.

ს ი ა

შორაანის მარჯვენა ნაპირის ისტორიული ძეგლების აღწერა

1. „ჭიათურის ნაციხარი“ (ჭიათურის აღმოსავლეთ ყვირილის მარცხენა ნაპირას, კლდის ძირზე).
2. ჭიათურის ე. წ. „ჯარბელას“ გამოქვაბული (იქვე მახლობლად).
3. მღვიმევის მაცხოვრის ფრესკებიანი მცირე ეკლესიით და სხვ.
4. —"— ციხის ნანგრევი.
5. —"— —" მახლობელი გამოქვაბულები.
6. შოდინახეს ციხე საჩხერის თავზე.
7. ლუნთას თოდაძეების ციხის ნანგრევი.
8. —"— გორიჯვარის ეკლესიის ნანგრევი (მთაზე).
9. აკაკის სახლი კარის ეკლესიით სვეტიტორში.
10. ჩიხას ღვთისმშობლის ძველი ეკლესია (სოფლის თავში) ძველი ციხის ნანგრევით.
11. ჭალის ციხე.
12. —"— წმ. გიორგის ფრესკებიანი ეკლესია.
13. —"— მთაწმინდის წმ. გიორგის ფრესკებიანი ეკლესია.
14. —"— ყდ. წმ. ეკლესიის ნანგრევი.
15. დარჯის ჭაბუკმთის ბურთეკლესიის ნანგრევი.
16. —"— —" წმ. გიორგის ეკლესია.
17. სპეთის მაცხოვრის ორი ეკლესია (გორაკზე და ძირს სოფელში).
18. ეხვევის ღვთისმშობლის ეკლესია.
19. კარბოთლის გოგალაძეების ძლევის ეკლესია.
20. შომახეთის ზარნალის წმ. გიორგის ეკლესიის ნანგრევი.
21. იცქისის ციხის ნანგრევი.
22. სავანის წმ. გიორგის ეკლესია.
23. —"— წმ. ნიკოლოზის ფრესკებიანი ეკლესია.
24. —"— ნაურიევის (ადგილია) ბოდბეის ეკლესიის ნანგრევი.
26. —"— წმ. გიორგის ეკლესია.



27. ჭორვილის წმ. მარინეს ეკლესიისა, ციხისა და გლავნის ნანგრევები.
28. ჭორეთის მაცხოვრის ფრესკებიანი ეკლესია.
29. ბეინევის დიდველის ციხის ნანგრევი.
30. ითხვისის ძველი ვალავანი (ნათლისმცემლის ეკლესიის გარემო).
31. ჭალაურთას წმ. გიორგის ძველი ეკლესიის ნანგრევი.
32. ჭარგვენაულის წმ. გიორგის ეკლესია.
33. უსახელოს მთავარანგელოზის ძველი ფრესკებიანი ეკლესიის ნანგრევი.
34. გუნდეეთ პერევის-სვერის შორის წილთოსა და საძალის ხეობაზე მდებარე გამოქვაბულები (კლდისკარი და სხვ.).
35. სვერის ციხე.
36. პერევისის წმ. გიორგის ფრესკებიანი ეკლესია თავის ნანგრევებით.
37. ამაშუკეთის კოზმანის ეკლესიის ნანგრევი.
38. უბისის წმ. გიორგის ეკლესია, კოშკი, ვალავანი და სხვ. ნანგრევები.
39. „ნათათრის“ ციხის ნანგრევები.
40. — — ციხის მახლობლად ნაეკლესიარი (გორაკზე).
41. შირონწმიდის ფრესკებიანი ეკლესია ევტერებით და ვალავანის ნაშთი.
42. ლაშეს ვანის ლეთისმშობლის აბაშიძიანთ ეკლესიის გარემო მდებარე ციხე.
43. ხანდების ციხე და მახლობელი გამოქვაბულები და კოშკი.
44. სარგვეშის გამოქვაბულები.
45. ბახალეთის ციხის ნანგრევები.
46. ჩხერის ციხე.
47. ვახანის ციხე და მისი მახლობელი კოშკი.
48. ნადარბაზევის გვირაბის ნაშთი.
49. კარტალის კოშკი.
50. ჩრდილის კოშკი.
51. ნებოძირის კოშკი.
52. ნუნისის „ბერების კლდე“.
53. — — ეკლესია.
54. დეისის კოშკი.
55. მოლითის კოშკი.



- 56. დუდუმექედის ციხის ნანგრევი.
- 57. ფარცხნალის კოშკის ნანგრევი.
- 58. ვანის ლეთისმშობლის ფრესკებიანი ეკლესია თავისი მხატვრობით

ნით.

- 59. — ნაციხარი ეკლესიის ჩრდილოეთ გორაკზე.
- 60. მეღისკარის ციხე ეკლესიით.
- 61. კახორის წმ. გიორგის ფრესკებიანი ეკლესია.
- 62. წყერის ციხე.
- 63. ბომბოთის გამოქვაბულები.
- 64. ვარძიის ლეთისმშობლის ეკლესია სამრეკლოთი.
- 65. ტაბაკინის წმ. გიორგის ფრესკებიანი ეკლესია სამრეკლოთი.
- 66. გორის წმ. გიორგის (ყოფ. ფრესკებიანი) ეკლესია.
- 67. შორაპნის ციხე ნანგრევი.
- 68. ზედასაქარის მასარაულის სასაფლაო, ეკლესიის ნანგრევი.
- 69. „გულზადიანი“ ეკლესია და მის მახლობელ ეკატერები (აქლდამები).

70. ქვედა საქარის კოშკი (შალვა და ვანო ბეჟუაშვილების ეზოზე).

71. ჭალატყის (ალექსანდრე მეფისა) ნადარბაზევი, ეკლესია და მისი მახლობელი ყველა ნანგრევები — ჩოლაბურის პირზე.

- 72. ჭალატყის ქვიტკირის ხიდი.
- 73. არგვეთის „დედაღვთის“ ეკლესია.
- 74. ლვანკითის — ეკლესიის ნანგრევი.
- 75. — სამეზის ეკლესია.
- 76. ზედა ზოვრეთის ნაციხარი.
- 77. ვარდიგორის კოშკი.
- 78. ჩხარის წმ. გიორგის ეკლესიის ნაშთი სამრეკლოთი და გალავნით.

- 79. — თავზე ოქონის მაცხოვრის ეკლესია.
- 80. — ძეგრის ციხე.
- 81. ნაქალაქარის ნანგრევები მდ. ქვერუბნის პირას.
- 82. გოგნის კარუგდებელი წმ. გიორგის ეკლესია.
- 83. — სასაზღოს ეკლესიის და ციხის ნანგრევი.
- 84. მაჩიტაურის ციხის ნანგრევი (სოფლის თავზე).
- 85. სკანდის ციხე თავის გვირაბით და ყველა შენობათა ნანგრევებით.

86. ბოსლევის კოშკის ნანგრევი.

87. ნეარქეთის ციხის ნანგრევი.
88. „შიძინების თორს“ ეკლესია მის მახლობელ და ნანგრევებით.
89. — „—“ წმ. გიორგის ეკლესია.
90. კაცხის მაცხოვრის ეკლესია.
91. — „—“ სვეტი.
92. დილიგოურის ციხის ნანგრევი.
93. საზანოს ციხის ნანგრევი.
94. თავასის სამების ფრესკებიანი ეკლესია.
95. მუხურის ციხე.
96. ხრეთის ციხის ნანგრევი „ზედაციხე“ ეკლესიის და სხვ.
97. ჩიხორის ციხის ნანგრევი.
98. დარკვეთის წმ. გიორგის ეკლესია.
99. ზოდის მახლობლად ყველაშვილების ანუ ზედუბნის ციხის ნანგრევები.
100. დიდ-რგანის წმ. გიორგის ეკლესია.
101. ბაჯითის სამების ძველი ეკლესია.
102. ჯრუჭის მონასტერი ყველა ძველი შენობებით და ნანგრევებით.

სიძველეთა, ხელოვნების და ბუნების ძეგლთა დაცვის განყოფილების ინსპექტორი გ. ბოჭორიძე.

1926 წ. იანვრის 30.

ს ი ა

ნიქაითის ისტორიული ნივთიანობა

გ ა ნ ე ო ფ ი ლ ე ბ ა კ ი რ ვ ე ლ ი

შ ო რ ა ა ნ ი ს მ ა ზ რ ა

1. ნივთები ჯრუჭის მონასტრის ეკლესიისა (ოქმი № 1—1925 წ. ოქტ. 24 და № 2—1925 წ. ოქტ. 25).
1. სარტყელი ძველი ხელოვნებისა 3 ცალი.
2. სამაჯური — „—“ — „—“ — „—“ 4 ხელი.
3. ვინგ ლა — „—“ — „—“ — „—“ 1 ცალი.

4. სადაფზე ნაკვეთი ხატი იაკობისა 16×16 სმ. (მაქსიმ. ზომით). მარცხენა გვერდი მოტეხილი აქვს, მისი ერთი ნაწილი დაკარგულია.
5. საწიგნეს თუ რომელიმე სხვა გადასაფარებელი, ოქრომკედლი ნაქარგი, გაჭრილი ორად, დაზიანებული, ერთ საჭერს საწიგნესი მოცლილი აქვს.
6. საგგოსი ძველი ქსოვილისა — 1 ცალი.
7. ფილონი — — — 2 ცალი (ერთი მათგანი ძლიერ დაზიანებული).
8. სტიხარი — — — 1 ცალი.
9. გარდამოხსნა, 150×91 სმ., ოქრომკედით ნაკერი, ხატებით და წარწერით. 1808 წ.
10. ომოფორი ძველი ხელოვნებისა — ერთი დიდი, მეორე მცირე, სულ 2 ცალი.
11. ენქერი 5 ცალი: ა, ბ, გ, დ, ე; ორი მათგანი (დ, ე) ოქრომკედით არის ნაკერი.
12. დაფარნა ოქრომკედით ნაკერი 3 ცალი.
13. — — — ძველი ქსოვილისა 20 ცალი.
14. ოდიკი 2 ცალი.
15. სარტყელი, დაზიანებული, 1 ცალი.
16. სამაჯური, დაზიანებული 7 ცალი.
17. მცირე სანაწილე ხისა ძვლით შემკობილი, ხუფი გატეხილია ნაწილებად.
18. სპილენძის შანდალი ფრინველის სახედ.
19. ძველი ქსოვილის ნაქერი — 4 ცალი.
20. ნაწილებიანი ხატი დაბალი ვერცხლის ბუდეში, 32×18½ სმ. დაზიანებული.
21. ვერცხლზე ნაკვეთი ხატი ჟვარცმისა 19½×13 სმ. დაზიანებული.
22. სურა სპილენძისა.
23. ფიცარზე ნახატი ხატი იოანე მახარებლისა, 35×28½ სმ.
24. ექვს წახანგოვანი სვეტი ხისა, 106×66 (გარშემო) სმ. დაზიანებული. იგი გამოტანილი ყოფილა საჩხერის მცხ. ფრიდონ გრიგოლის ძე წერეთლის სახლიდან.
- II. ნივთები კვერეთის დვთის მშობლის ეკლესიისა (ოქმი № 3—1925 წლ. ოქტ. 27).
25. ფილონი ძველი ქსოვილისა 1 ცალი.
26. ოლარი 3 ცალი: ა. ოქრომკედით ნაკერი ხატებით.

ბ. ოქრომკედლით ნაკერი.

გ. ოქრომკედლით ნაკერი, შეწირული ფაშარ
ბატონიშვილის მიერ 1684 წელს



27. სარტყელი ჩაფრასტებით — 5 ცალი.

28. ოდიცი 1822 წლ.

29. ენქერი 2 ცალი: ა. ოქრომკედლის ნაკერი და მარგალიტებით
შემკული ხატი.

ბ. ოქრომკედლით ნაკერი ხატი.

30. დაფარნა ოქრომკედლით ნაკერი, დაზიანებული, 1 ცალი.

III. ნივთები ქორეთის ეკლესიისა

31. ეკლესიის ძველი კარი ვახისა, 158×75 სმ. შემკული ლომე-
ბისა და სხვა სახეებით, გახეთქილი ორად (ა, ბ).

32. ოდიცი 1786 წ.

33. აღმოსავლური ძველი ფული ვერცხლისა 5 ცალი.

34. ოსმალური ფარა ერთი ქისა.

IV. ნივთები მღვინევის მონასტრის ეკლესიისა

35. ოდიცი, ქართული, ვინმე მხატვრის ნიკოლოზის ხსენებით
3 ცალი (ა, ბ, გ). ოდიცი რუსული 2 ცალი (დ, ე), ყველა ერთად 5
ცალი.

36. კვერთხის თავის ნატეხები სპილოს ძვლისა 3 ცალი (ა, ბ, გ).

V. ნივთები გუნდეთის ეკლესიისა

37. ოდიცი იმპერატორ პავლეს დროისა.

VI. ნივთები ჭალაურთის ეკლესიისა.

38. ფიცარზე ნახატი ხატი კოსტანტინე და ელენესი (ერთ მხა-
რეს) და ორი სხვა წმინდანისა (მეორე მხარეს), $15 \times 10\frac{3}{4}$ სმ.

39. ბრინჯაოს ბალთა რაიმე ცხოველის გამოსახულებით.

VII. ნივთები გორისის წმ. გიორგის ეკლესიისა.

40. ფიცარზე ნახატი ხატი ჟვარცმისა $16\frac{1}{2} \times 13\frac{1}{2}$ სმ.

41. — — — — — მაცხოვრისა $16\frac{1}{2} \times 13\frac{1}{2}$ სმ.

VIII. ნივთები კაცხის ეკლესიისა.



42. ენქერი ოქრომკედლით ნაკერი 1 ცალი.

IX. ნივთები შემოწირული საჩხერის მცხ.

გიორგი ვარდენის ძე წერეთლისაგან.

43. სადაფზე ნაკვეთი ხატი კოსტანტინე და ელენესი, $14 \times 9\frac{3}{4}$ სმ. დაზიანებული.

44. ა. სარტყელი ოქრომკედლით ნაკერი.

ბ. სარტყელი ძველი ქსოვილისა, სულ 2 ცალი.

45. ოლარი ძველი ქსოვილისა.

46. სამაჭური ოქრომკედლით ნაკერი 1 ხელი.

X. ნივთები ბაჯითის ეკლესიისა.

47. კარედი ხატიდან დარჩენილი შუა ნაწილი უკარებოდ ფიცარზე ნახატი ხატებით ხარებისა, შობისა და სხვ, $26 \times 19\frac{1}{2}$ სმ. დაზიანებული.

48. ფიცარზე ნახატი ხატი ნათლისმცემლისა, $11\frac{1}{4} \times 8\frac{3}{4}$ ხმ.

XI. ნივთები საჩხერის გორისჯვრის ეკლესიისა.

49. აგური ჯვრის გამოხატულობით და წარწერით.

XII. ნივთები შემოწირული ჩიხაში. მცხოვ.

აბიათარ იაკობაშვილისაგან.

50. ოლარი, შემკული ოქრომკედლით ნაკერი 7 ხატებით.

XIII. ნივთები შამოდებულნი ხარაგეულის

თემალმასკომიდან

51. ა. უბისის (?) გარდამოხსნის ნაწიი (სარჩული და წარწერის ნაწილი ნახევებად).

ბ. უბისის მეორე გარდამოხსნის ქვედა ნაწილის ორი ნახევი: ერთი მცირე, მეორე მოზრდილი, წარწერებით (ესენი ნაწილებია მუზეუმში აღრევე ჩამოტანილ გარდამოხსნისა, რომელიც ირიცხება 1238 ნომრით.

52. ჯვარი ხისა, $28\frac{1}{2} \times 15$ სმ. შემკული სადაფზე ნაკვეთი ნაქტებით, დაზიანებული (სადაფი ბევრ ადგილას მოცილებულია და კარგული აქვს).

მუზეუმი
გინზლიჩიძე

53. ოდიკი — 2 ცალი (ა, ბ).

54. ვერცხლზე ნაკვეთი ხატი წმ. გიორგისა $25 \times 11\frac{1}{4}$ სმ. შემკული 3 თვლით (აკლია 1 თვალი), ძლიერ დაზიანებული.

55. ძველი ფულები: ა. რომაული ვერცხლისა 1 ცალი.

ბ. აღმოსავლური — „ — 1 ცალი.

გ. სხვადასხვა სპილენძისა 8 ცალი.

დ. ფარა.

56. აუცი თვლებად, მძივებად და ნატეხებად — 13 ცალი.

57. ხატიდან დარჩენილი თვლები — 15 ცალი.

58. მძივები და სხვა კენჭები, ზოგი ნატეხებად — 90 ცალი.

59. სოფის კენჭი — 2 ცალი.

60. სამაჯური შემკული მძივებით 1 ხელი.

61. ფიცარზე ნახატი ხატი ლეთისმშობლისა, $101\frac{1}{4} \times 8\frac{1}{2}$ სმ. ოქროს წყალში დაფერილი ვერცხლის ბუდით, რომელსაც წინა კარი ხატის სამკაულად აქვს.

62. სანაწილე კოლოფი სპილენძისა თავის ხუფით.

63. ა. ხატიდან დარჩენილი წარწერიანი ფურცლის ნაწილი.

ბ. — „ — „ — „ — შარავანდედის ნაწილი.

XIV. ნივთი ბორის წმ. გიორგის ეკლესიისა, წამოღებული კაცხის თემალმასკომიდან.

64. გულსაკიდი სანაწილე, $4\frac{1}{4} \times 2\frac{1}{4}$ სმ. შემკული 8 თვლით (აკლია 2 თვალი), სანაწილეს აქვს ძეწკვი ვერცხლისა ზომით 126 სმ. სანაწილე ზის ახალ ვერცხლის ბუდეში, რომელსაც აქვს წარწერა მკავეარიანის ხსენებით (ა, ბ, გ).

XV. ნივთები წამოღებული მაზრის ერთ-ერთ ეკლესიიდან.

65. ოდიკი დავით იმერეთის მიტრაპოლიტის დროისა.

66. ლანგარი სპილენძისა წარწერით „ქ. მილილაიშვილი ზალი-ნასია“.

XVI. ნიეთები სვერის ნათლისმცემლის
ეკლესიისა (ოქმი № 15—1926 წლ. იანვ. 13)



67. ფიცარზე ნახატი ხატი ღვთისმშობლისა ყრბიძისა $13\frac{1}{2} \times 10\frac{1}{2}$ სმ. ღვთისმშობელი ხელებ აყრბილია, ხატი ირგვლივ შექედილია ვერცხლით და შემკულია ასომთავრული წარწერებით, რომელთაგან ერთი იხსენიებს დედოფალ მარიაჲს, მეორე ბუბას. ხატს შემბული აქვს ძველი ბერძნული თუ რომაული ფული ბაჭალო ოქროსი. ხატი ზის კარებიან ხის ბუდეში, $25\frac{1}{2} \times 15$ სმ. რომელსაც ვერცხლის შექედილებიდან მცირედი რამ შერჩენია, ნაწილი ამ შექედილობისა აგლეჯილია და ხატთან ინახება; ხატი, საზოგადოდ, დაზიანებულია.

XVII. ნიეთები მიროწმიდის ეკლესიისა (ოქმი № 10—1925 წლ. ნოემბრის 14).

68. ჯვარი ხისა, ათონის ხელოვნებისა, 15×5 სმ. ვერცხლის გარემოთი; ჯვარი ზის ხის ბუდეში, $16\frac{1}{2} \times 6\frac{1}{2}$ სმ. ჯვარი დაზიანებულია.

69. სურა სპილენძისა, ამოღებული ეკლესიის აღმ. მდგომი აკლდამიდან, ძირ გავარდნილი და ნისკარტმოტეხილი.

70. დროშა-ჯვარი, რომელიც წარმოადგენს ვერცხლის ჯვარს, $42 \times 16\frac{1}{2}$ სმ. გაკეთებულს ჯოხზე, ჯვარი შემკულია წინა მხარეს ჯვარცმის ხატით და 5 თვლით, უკანა მხარეს ასომთავრული წარწერით, რომელიც იხსენიებს გაბრიელის ძეს თევდოსეს. ჯვრის ტარი შემკულია ოთხი მღვდელმთავრის ხატით და სხვა ორნამენტით. ჯვარი ძლიერ დაზიანებულია, იგი გატეხილია რამდენიმე ადგილს, რის გამოც საკერებლით დაუკერებიათ იგი. მარჯვენა მხარეზე მჭდომარე თვალს აქვს წარწერა რომელიმე უცნობ ენაზე.

XVIII. ნიეთები ჯრუჭის მონასტრისა (?) წამოღებული საჩხერის თემალმასკოშის საწყობიდან.

71. ფიცარზე ნახატი ხატი ღვთისმშობლისა, 33×23 სმ, რომელსაც ვერცხლის შემკულობიდან შემორჩენია მცირედი ნაწილი.

72. ბალთა ბრინჯაოსი, რომელიმე ცხოველის გამოსახულებით.

XIX. ფული, შემოწირული ს. ჩიხაში მცხ. ევსევია იაკობაშვილის მიერ

73. ფარა ერთი მცირე გროვა.

XX. ნივთები წამოღებული მოლითის თემატიკა
სკომიდან.

ეროვნული
მუზეუმი

74. ჯვარი ხისა, 22×12 სმ., შემკული სადაფზე წყვეტილი მხრებით, დაზიანებული.

XXI. ნივთები წამოღებული ქ. ზესტაფონის აღ-
მასკომის სალონიდან და საწყობიდან (ოქმი, №
13—1925 წ. ნოემბრის 23)

75. კარედი ხატი, 35×23 სმ, რომელსაც გულში აქვს დაბალი ვერცხლზე ნაჭედი ხატი მაცხოვრისა და ორი წმინდანისა, კარებზე მთავარანგელოზებისა, შემკული 52 თვლით, ხატს გარედან შემოკრული აქვს სადა ლითონის ფურცელი. ხატს აქვს წარწერა, ზურგზე, რომელიც იხსენიებს მღ. ბასილ ოსაძეს (1823 წ.).

76. ვერცხლზე ნაჭედი ხატი წმ. გიორგისა, 35×28 სმ. შემკული 13 დიდ-პატარა თვლით, გაკეთებული მხატვრის ვერულაშვილის მიერ. ხატს გვერდებზე და უკანა მხარეს შემოკრული აქვს ვერცხლის სადა ფურცელი. უკანა მხარეზე აქვს მცირე კარი ვერცხლის ბოქლომით, რგოლზე ჰყიდია გასაღები ვერცხლისა.

77. ვერცხლზე ნაჭედი ხატი ქრისტეს ამალღებისა და ჯვარცმისა 39×30¹/₂ სმ., ოქროს წყალში დაფერილი, შემკული 106 დიდ-პატარა თვლით. მათგან 15 თვალი ერთ წრეშია და მარგალიტის მძივებით (მარგალიტი აკლია). წინა მხარეზე აქვს დაცარიელებული სანაწილე ორი კოლოფი თავის სახურავებით. უკანა მხარეს გადაკრული აქვს ვერცხლის ფურცელი წარწერით თაიმურაზ ჩხეიძისა, რომელსაც ხატი განუახლებია 1686 წ. ეს მხარეც ოქროს წყალში არის დაფერილი.

78. ფიცარზე ნახტი ხატი წმ. გიორგისა, 40¹/₂×33¹/₂ სმ., შემკული ვერცხლის ამივებით და შარავანდედით. უკანა მხარეს ხატს გადაკრული აქვს ვერცხლის ფიცარი წარწერით დედოფალთ დედოფლის მარიამისა 1774 წ., ამავე ფურცელს გულში გამოჭრილი აქვს კარი ვერცხლისავე ბოქლომით.

79. ვერცხლზე ნაჭედი ხატი წმ. გიორგისა, 32¹/₂×26 სმ. ნაწილობრივ ოქროს წყალში დაფერილი, შემკული 20 თვლით და წარწერით აგიაშვილისა.

80. ვერცხლზე ნაჭედი ხატი წმ. გიორგისა, 38¹/₂×27¹/₂ სმ. შემკული თვლით (აკლია 1 თვალი) და წარწერით, რომელიც იხსენიებს მერაბ ვერულს.

81. ნაწილებიანი ხატი ვერცხლისა ორი კარით $26 \times 17 \times 2\frac{1}{2}$ სმ. კარებზე გამოხატულია ქრისტე და წმ. გიორგი.
82. ვერცხლზე ნაჭედი ხატი წმ. გიორგისა, 39×28 სმ. შექმნილია 31 თვლით (მათში 9 ერთ ჯგუფად არის) და წარწერით: *წმ. გიორგი* სწავლასა.
83. ფიცარზე ნახატი ხატი რომელიმე წმინდანისა, 24×21 სმ. შექმნილი ვერცხლით, ოქროს წყალში დაფერილი და შემკული 26 თვლით (აკლია 2 თვალი, ერთი თვალი გატეხილია), ძლიერ დაზიანებული.
84. სამწერობელი ვერცხლისა: $21\frac{1}{2} \times 22\frac{1}{2}$ სმ. შემკული ხატებით ორივე მხარეს, დაზიანებული.
85. ტილოზე ნახატი ხატი წმ. გიორგისა, გადაკრული ფიცარზე, $32\frac{1}{2} \times 26\frac{1}{2}$ სმ. ირგვლივ ვერცხლითაა შექმნილი, წინა პირი ოქროს წყალშია დაფერილი. უკანა მხარეს აქვს ასომთავრული წარწერა, რომელიც იხსენიებს სახლთუხუცეს ბეჟანს და ბატონიშვილს თინათინს. ხატის წინა პირი დაზიანებულია.
86. წმ. გიორგის ხატიდან (?) დარჩენილი ფიცარი ვერცხლის ნაგლეჯებით, რომელიცა ზის ვერცხლის ბუდეში (აქვს კარი დაკეტილი ვერცხლისავე ბოქლომით), $20 \times 15 \times 3$ სმ. წინა პირზე ამ ბუდისა (ანუ კარზე) ქედილი ხატია „ალავერდის“ წმ. გიორგისა და უზის 13 თვალი, უკანა მხარეს აქვს წარწერა მხატვრის მერაბისა 1818 წ.
87. ფიცარზე ნახატი ხატი წმ. ესტატესი ვერცხლის აშიებით, 30×24 სმ.
88. კარედი ხატი ღვთისმშობლისა, $13 \times 10\frac{1}{2}$ სმ. გულში ფიცარზე ნახატი ხატია ღვთისმშობლისა, კარებზე ანგელოზებისა; ხატი შიგნით და გარეთ შექმნილია ვერცხლით და დაფერილია ოქროს წყალში. ღვთისმშობლის ხატი შემკულია 4 თვლით (აკლია 7 თვალი) და მარგალიტის მძივებით. უკანა მხარეს კარედს აქვს ასომთავრული წარწერა გიორგი მასხარაშვილის ხსენებით.
89. კარედი ხატი ღვთისმშობლისა, $12 \times 9\frac{1}{2}$ სმ, რომელსაც წინა მხარეს ვერცხლის შემკულობა, მხატვრობა და მარჯვენა კარი მოცილებული აქვს. უკანა მხარეს შერჩენია ვერცხლის ფურცელი ასომთავრული წარწერით, რომელიც იხსენიებს ვინმე ქალს თამარს.
90. ფიცარზე ნახატი ხატი მიქაელისა, $14 \times 10\frac{1}{2}$ სმ. ირგვლივ ვერცხლით შექმნილი და შემკული ასომთავრული წარწერით (უკანა მხარეს), რომელიც იხსენიებს კრავისძეს ნიკოლოზს. ხატი დაზიანებულია.

115. ჯვარი ხისა მდარე ლითონ შემოკრული, 46X34 სმ. ჯვარზე არის ჯვარცმის ხატი და 4 თვალი (აქლია 2 თვალი). იგი დაზიანებულია.

ეროვნული
მუზეუმი
თბილისი

XXII. ნივთი ქალატყის ჯვარცმის ეკლესიისა
(ოქმი №14—1925 წლ. ნომბრის 25)

116. გარდამოხსნა ოქრომკედით და ფერადი ძაფით ნაკერი, 180X
X110 სმ, ასომთავრული წარწერით, რომელიც იხსენიებს გიორგი
აბაშიძეს 1705 წ. დაზიანებული.

XXIII. ნივთები, შემოწირული ქ. ჩხარში მცხ.
კოლია ზარნაძისაგან

117. ბრინჯაოს ხანჯლის ნაწილი, აღმოჩენილი ჩხარის ზევით ნა-
ქალაქარში.

XXIV. ნივთები წამოღებული ჩხარის
აღმასკომიდან.

118. მცირე სანაწილე ვერცხლისა, შემკული სამი თვლით, 2 სა-
დაფით და 2 მარგალიტით (აქლია 2 მარგალიტი).

119. ბეჭედი თვლიანი, ძველი ხელოვნებისა 3 ცალი.

120. ზაფარნა — — — — 1 ცალი.

XXV. ნივთი, წამოღებული ლაშქის ვანის ღვთის-
მშობლის ეკლესიიდან.

121. ეკლესიის ძველი კარი ხისა, რომლის წინა პირიც შემკულია
ვაზის ფიგურაზე (?) ნაკვეთი სურათებითა (რომელიმე პირთა), ხატე-
ბით (აბრამის მიერ ისაკის მსხვერპლად შეწირვის ორი ხატი), ჩუ-
ქურთმებით და წარწერებით (სამია). კარი დაზიანებულია. აქლია ხა-
ტებიანი რამდენიმე დაფა. იგი საშუალო საუკუნეებისაა. ერთი წარ-
წერა იხსენიებს ვინმე მიქელს და კვირიკეს.

გ ა ნ ყ ო ფ ი ლ ე ბ ა მ ე ო რ ე

ჭ უ თ ა ი ს ი ს მ ა ზ რ ა .

XXVI. ნივთები ხონის წმ. გიორგის ეკლესიისა
(ოქმი № 1 1925 წ. დეკ. 2)

122. წმ. გიორგის დიდი ხატიდან დარჩენილი ფიგურა. 141X82 სმ;
ვერცხლის შემკელობის ნაშთით და 1 თვლით. ხატთან არის: ფიცრის

ნატეხები (7 ცალი), ვერცხლის შემკულობის ნაშთი (სახინა და მკლავისა, ტანისამოსისა, წარწერებისა და სხვა), რაიმე ნივთიერების ნადულის ნაშთი (ორი მოზრდილი ნატეხი) და თვლები 8 ცალი.

123. ვერცხლზე ნაჭედი ხატი წმ. გიორგისა, $46 \times 36\frac{1}{4}$ სმ. შემკული 10 დიდ-პატარა თვლით და წარწერით ზონელ მთავარეპისკოპოსის გედონისა, ხატი ძლიერ დაზიანებულია, (გახეთქილია შუაზე), ვერცხლის ფურცელი ნახევრად მოცილებული და დაკარგული აქვს; იგი ზის შესაბამდიან ხის ბუდეში.

124. დროშა ჯვარი ვერცხლისა, ხის ჯოხზე, ზომა ჯვარისა $20 \times 15\frac{1}{4}$ სმ., სიმაღლე მთელი დროშა-ჯვარისა — 185 სმ. ზევეთი ნაწილი დაფერილია ოქროს წყალში. ბუშტზე აქვს წარწერა ზონელი მთავარეპისკოპოსის ჩხეტიძე ზაქარიასი. დროშა-ჯვარზე არის ჰედილი ხატები ჯვარცმისა და სხვა; იგი იშლება სულ 5 ნაჭრად.

125. სადაფიანი ჯვრის ნაშთი — 5 ნატეხად.

126. წმ. გიორგის დიდი ხატის ფარდა ხელით ნაკერი წმ. გიორგის ხატით და სხვა სახეებით და წარწერებით მარიამ წულუკიძისა 1842 წ. 150×12 სმ.

127. სარტყელი ოქრომკედით ნაკერი, შეწირული 1853 წ. სალომე აბაშიძის ასულის მიერ.

128. ბოხჩა ასომთავრული წარწერით, მე-19 ს. დაზიანებულია.

129. ფიცარზე ნახატი ხატი მთავარანგელოზისა, $31 \times 22\frac{3}{4}$ სმ, დაზიანებული.

XXVII. ნივთები სვირის ეკლესიისა

130. კარედი ხატი ღვთისმშობლისა, $19\frac{1}{4} \times 16\frac{1}{4}$ სმ. ირგვლივ დაბალი ვერცხლის შემკუდილი, ნაწილობრივ ოქროს წყალში დაფერილი. ღვთისმშობლის ხატი შემკულია 8 თვლით და მარგალიტის მძივებით. კარებზე მარგალიტებით არის შემკული (უკანასკნელთ აკლიათ). ხატი დაზიანებულია, მარცხენა კარი ავარდნილი აქვს; მას აქვს მხედრული წარწერა.

131. ფიცარზე ნახატი წმ. გიორგის ხატის (რუსული ხელოვნების) ზურგიდან აღებული თითბრის ფურცელი წარწერით, რომელიც იხსენიებს საქართველოს მეფის გიორგის ძის თეიმურაზის და მისი მეუღლის მეფის სძლის ელენე ამილახვარის ასულის მოძღვარს მღვდელმონაზონ ვიქტორიოს გიორგაძეს, 1844 წ., ზომა ფურცლისა $62\frac{3}{4} \times 50\frac{1}{2}$ სმ.

132. გარდამოხსნა ოქრომკედლით და ფერადი ძაფით ნაკერი, 117×73 სმ., დაზიანებულია.



133. ოდიკი 1822 წლისა.

XXVIII. ნივთები სოხხეთის ეკლესიისა (ოქმი № 9— 1925 წლ. დეკ. 15).

134. ფიცარზე ნახატი ხატი იოანე ნათლისმცემლისა 79¹/₂×51¹/₂ სმ. ძლიერ დაზიანებული (ფიცარი დაფუტურებულია) მხატვრობა მიმჭრალია და ვერცხლის შემკულობიდან მცირედი ნაწილია შერჩენია.

135. გარდამოხსნა, 272×155 სმ., ოქრომკედლით და ფერადი ძაფით ნაკერი ხატებით და სახეებით და ასომთავრული წარწერით, რომელიც იხსენიებს ბაგრატ მეფეს.

XXIX. ნივთები გორდის ეკლესიისა

136. ჭვარი ათონის ხელოვნებისა ვერცხლის გარემოთი და ტარით 14×5¹/₂ სმ. შემკული 22 მარჯანით (აკლია 6 მარჯანი) და წარწერით დაეით მღვდლისა.

137. გატეხილი ჭვარი ხისა ორ ნატეხად (ა, ბ); მხრებს ზევით ნაწილი დაკარგული არის.

138. მთავარანგელოზის ხატიდან დარჩენილი:

ა. ვერცხლის ფურცლის ნატეხი მთავარანგელოზის სახით.

ბ. ხატის ზურგის სადა ფურცელი ვერცხლისა. ხსენებული ხატი მღ. რომანოზ ჩიხლაძის ცნობით მოტანილი ყოფილა ბაიაზეთიდან XVI საუკუნეში ჩიხლაძე-ჩიქოვანების მიერ როდესაც იქ ქრისტიანების დევნა ყოფილა.

139. ფეშხუში ვერცხლისა უფეხოდ ჰყოინდელ-ცაგერელ-ჩიქოვანის მიერ შეწირული 1666 წელს წარწერით.

XXX. ნივთები აღმოჩენილი ს. ღვედში პეტრე უგულავას მიერ თავის მამულში მცწის თხრის დროს

140. ცული ბრინჯაოსი.

141. თოხი — „ — დაზიანებული.

XXXI. ნივთები გურნის წმ. გიორგის ეკლესიისა

142. ფიცარზე ნაკვეთი ხატი წმ. გიორგისა, 10³/₄×7¹/₂ სმ.

143. ოსმალური ფარა ერთი მცირე გროვა.

XXXII. ნივთები წყნოროს წმ. გიორგის ეკლესიისა (ოქმი № 11—1925 წ. დეკ. 16).



144. ვერცხლზე ნაჭედი ხატი წმ. გიორგისა, გადაკრულია ზე, 21×17 სმ. ძლიერ დაზიანებული (ვერცხლის ფურცელი ნახევრად აგლეჯილი და დაკარგული აქვს); იგი ზის ტყავ-შემოკრულ ხისავე ბუდეში, გარედან კიდევ სხვა ტყავის ბუდე აქვს.

145. მძივები, აღებული ხატზე ჩამოკიდებული მძივებიდან — 6 ცალი.

XXXIII. ნივთები კურსევის ზელუბნის მაცხოვრის ეკლესიისა (ოქმი № 5—1925 წ. დეკ. 13).

146. ჯვარი ხისა ათონის ხელოვნებისა, ვერცხლის გარემოთი და გიშრის ტარით და თავით. 18×5¹/₂ სმ, ტარმოტეხილი.

XXXIV. ნივთი კურსევის წმ. გიორგის ეკლესიისა

147. გულსაკიდი ჯვარი ვერცხლისა, შემკული ჯვარცმის ხატი, 9 თვლით, და 2 მარგალიტით და წარწერით (უკანა მხარეს), რომელიც იხსენიებს წინამძღვარს იოსებს. ჯვარს უკანა მხარეს ზევით ნაწილი მოტეხილი აქვს, 9¹/₄×5³/₄ სმ.

XXXV. ნივთი კურსევის მთავარანგელოზის ეკლესიისა

148. ჯვარი რქისა, 19×11¹/₄ სმ, მხარმოტეხილი.

XXXVI. ნივთი ძიროვანის მრავალძადის წმ. გიორგის ეკლესიისა

149. ისრის ბოლო (ორბოძალი, ანუ ზრო) რკინისა, ჩამოტანილი ველიეთის წმ. გიორგის ეკლესიიდან (მთაზე).

XXXVII. ნივთები ტოლევის წმ. გიორგის ეკლესიისა (ოქმი № 24—1926 წ. იანვრის 9)

150 დროშა-ჯვარი ხისა ირგვლივ მდარე ვერცხლით შეკვდილი და შემკული წინა მხარეს ჯვარცმის ხატი და 8 თვლით, უკანა მხარეს წარწერით (19 სმ დროშა-ჯვარი გაკეთებულია სადა ჯოხზე (ა, ბ, გ).

151. ლაბტი რკინის ექვსი ფრთით.

152. შანა მდარე ლითონის სხვადასხვა გვარი მოზერის შეწირვისას რქაზე გასაკეთებული — 6 ცალი.

XXXVIII. ნივთები ეონეთის ეკლესიისა (ოქმი № 29
1926 წ. იანვრის 12)



153. ჟვარი ათონის ხელოვნებისა.

154. ოსმალური ფარა და გერმანული ფული 2 ცალი (1816 წ.).

XXXIX ნივთები გუშათის მთავარანგელოზის
ეკლესიის (ოქმი № 31—1926 წ. იანვრის 12)

155. ვერცხლზე ნაჭედი ხატი წმ. დიმიტრისა (ა), 18×13 სმ., ოქროს წყალში დაფერილი, შემკული ორი თვლით, 4 თვალი ავარდნილია და ინახება (ბ), დაზიანებული მარცხენა ხელი და ფეხი მოტეხილი აქვს და ინახება (გ).

156. კარედი ხატი წმ. დიმიტრისა 11¹/₄×13³/₄ სმ. შექედილი ვერცხლით, ნაწილობრივ ოქროს წყალში დაფერილი და შემკული 12 თვალმარგალიტით და მარგალიტის მძივებით (აქლია 4 თვალმარგალიტი), ორი თვალი ავარდნილია და ხატთან ინახება. ხატი ძლიერ დაზიანებულია: გულის ნაწილები ცალიერია, ვერცხლის შექედილობა ბევრს ალაგას (ზურგზე და კარები) მოცილებული და დაკარგული აქვს (ზურგის შექედილობიდან შერჩენილია რამოდენიმე ნაგლეჯი წარწერის კვალით); კარებზე გარედან აქვს წარწერის ნაშთი.

157. რომელიმე ხატიდან დარჩენილი დაბალი ვერცხლის ფურცელი წარწერით სამ ნაწილად (ა, ბ, გ) და მისივე ფიცარი (დ); წარწერა იხსენიებს ბედიელ გერასიმე ჩხტიძეს.

XL. ნივთები ტოლების ეკლესიისა

158. ჟვარი ხისა. 30¹/₂×17 სმ, რომელსაც ვერცხლის შემკულობიდან შერჩენია მცირედი ნაწილი. ამ ნაწილს აქვს წარწერა და იგი იხსენიებს ვინმე მიქელს.

159. ძველი ფულები სპილენძისა — 5 ცალი.

XLI. ნივთები ხარათის ეკლესიისა (ოქმი № 27—1926 წ.
იანვრის 10).

160. ხატიდან აყრილი თვალ-მძივი და სხვ., მთელი და ნატეხები, სულ 14 ცალი.

161. ფული 1890 წელს ძველი ეკლესიის მახლობლად აღმოჩენილი განძის ნაწილი (ხსენებული განძი მაშინვე გადაგზავნილი ყოფი-

ლა მოსკოვის საარქეოლოგო საზოგადოებისათვის) — ურთი მცირე გროვა.



XLII. ნივთები აბაშის გამოჩინებულ სხვ. მუზეუმისა და გის ეკლესიისა (ოქმი № 14—1925 წ. დეკ. 26)

162. ფიცარზე ნახატი ხატი მაცხოვრისა, 106×68 სმ მხატვრობა მიმქრალი, ვერცხლის შეჭედნილობიდან შერჩენილი აქვს მართო შარავანდედი სახეებით, ძლიერ დაზიანებული.

163. ფიცარზე ნახატი ხატი ღვთისმშობლისა, 95×67 სმ. მხატვრობა მიმქრალი, ვერცხლის შეჭედნილობიდან შერჩენილი აქვს მართო შარავანდედი სახეებით, ძლიერ დაზიანებული.

164. ბუდე 1905 წ. მძარცველების მიერ გატაცებული „ოქროსა ღვთისმშობლის“ ხატისა, უკარებოდი; გვერდები შეჭედილი აქვს დაზიანებული ვერცხლით. 27×19¹/₂ სმ.

165. მაცხოვრის ხატის ნაშთი, 30¹/₂×20¹/₄ სმ.

166. საწიგნე, დაზიანებული.

XLIII. ნივთები ქორეისუბნის ღვთისმშობლის ეკლესიისა (ოქმი № 16—1925 წ. დეკ. 28)

167. ფიცარზე ნახატი ხატი ღვთისმშობლისა 89¹/₂×55 სმ, მხატვრობა მიმქრალი; ვერცხლის შეჭედნილობიდან შერჩენილი აქვს მცირედი ნაწილი, ძლიერ დაზიანებული.

168. მდარე ლითონზე ნაქედი ხატი წმ. გიორგისა და სხვ. ძლიერ დაზიანებული, შემკული 10 თვლით, 54×42¹/₂ სმ.

169. მდარე ლითონზე ნაქედი ხატი ღვთისმშობლისა 14¹/₂×11³/₄ სმ.

170. მდარე ლითონზე ნაქედი ხატი წმ. გიორგისა 3 თვლით, 22×18 სმ.

171. ა. მთავარანგელოზის ხატის ნაშთი ორ დიდ და სხვა წვრილ ნატეხებად.

ბ. გულსაკიდი მცირე ხატი, რომელიმე მღვდელმთავრისა, 8×5¹/₂ სმ. რუსული ხელოვნებისა.

172. ეკლესიის ძველი კარი ვახისა (?) 159×108×8 სმ.

173. ძველი საომარი იარაღი რკინისა ერთი დიდი, მეორე მცირე; სულ 2 ცალი (ა, ბ).

174. ძველი აღმოსავლური ფულები ლითონისა 1 გროვა (მდარე ლითონისა).

175. ძველი ბეჭედი 2 თვლით (აკლია 1 თვალი).

XLIV. ნივთები ზედავანის მთავარანგელოზის ეკლესიისა (ოქმი № 20—1926 წ. იანვრ. 2 და №№ 21, 22—1926 წ. იანვრ., 3).

ეროვნული
მუზეუმი
თბილისი

176. ნაწილებიანი ხატი ნათლისმცემლის 59×44 სმ. გადმოტანილი.

177. ღვთისმშობლის ხატიდან დარჩენილი ფიცარი, $40 \times 33\frac{1}{2}$ სმ. რომელსაც ვერცხლის შეჭედებულობიდან ამიების ნაწილია შერჩენია.

178. თორმეტი დღესასწაულის ხატი, ათონურად ნამუშევარი, ორ ცალად (ა, ბ), ზომა თვითულისა $9 \times 6\frac{1}{8}$ სმ, ვერცხლის გარემოს ნაშთით და ვერცხლის ბუდით (გ); გარემოს შერჩენია წარწერის ნაშთი. იგი იხსენიებს ვინმე გედეონს, ხატი საუცხოვო ნამუშევარია.

179. ფიცარზე ნახატი ხატი ჭვარციისა, $23\frac{1}{2} \times 17$ სმ. გადმოტანილი ძლევის ჭვრის ეკლესიიდან.

180. ფიცარზე ნახატი ხატი რომელიმე წმინდანისა, $16\frac{1}{4} \times 12$ სმ. გადმოტანილი იქიდანვე.

181. ეტრატზე ნაწერი სახარების გარეთი ბუდე მდარე ვერცხლისა მხედული წარწერით ვახუშტი ჩიჯავაძისა და მარტე ლოლობერიძის ხსენებით, $32 \times 24 \times 9\frac{1}{2}$ სმ, დაზიანებული.

182. გულსაკიდი სანაწილე ოქროსი დაცალიერებული უკრედებით და ოქროსავე მცირე ჭვრით და წარწერით უკანა მხარეს ვარდან ვარდანისა $6\frac{1}{4} \times 5\frac{3}{4}$ სმ. იგი ზის ვერცხლის ბუდეში, რომლის ზომაც არის $7 \times 5\frac{1}{2}$ სმ. ბუდეს აქვს ვერცხლისავე ძეწკვი ზომით ორკეცად 67 სმ.

183. გულსაკიდი მცირე ნაწილებიანი ჭვარი ოქროსი $6\frac{1}{2} \times 4\frac{1}{2} \times 1$ სმ. ჭვარციის ხატი (წინა პირზე) და ვერცხლის ძეწკვით ორკეცად 67 სმ.

184. ვერცხლზე ნაჭედი ხატი ორი რომელიმე წმინდანისა, შემკული 2 თელით, 27×23 სმ., ძლიერ დაზიანებული, განახლებული.

185. ა. ვანის გაძარცული ხატიდან დარჩენილი 1 თვალი.
ბ. დიდი მძივი.

გ. მცირე კოლოფი ხისა თავის ხუფით.

XLV. ნივთი შემოწირული ს. ვანის მცხოვრები ივლიანე ოშანის ძე აბრამიძის მიერ

186. საპირისწამლე — 2 ცალი (ა, ბ).

XLVI. ნივთი შექმნილი იმავე პირისაგან

187. სპილოს ძვალზე ნაკვეთი ხატი ათთორმეტდღესასწაულთა, $6\frac{1}{4} \times 4\frac{1}{2}$ სმ. რუსული ხელოვნებისა.

XLVII. ნივთები ამაღლების მაცხოვრის
სიისა (ოქმი № 23—1925 წ. იანვრის 5)



ერეკლე

188. დროშა-ჯვარი, შექმნილი მდარე ვერცხლით
ხატებით, თვლებიდან შერჩენილი აქვს 8 დიდ-პატარა თვალი (მათგან
4 ჯვარზე და 4 კილობანზე, ჯობი შექმნილია სპილენძით, მას ქვედა
ნაწილი მოტეხილი და დაკარგული აქვს, სიმაღლე მთელი დროშა-
ჯვრისა — 93 სმ. (ა, ბ, გ, დ, ე, ვ).

189. ვერცხლზე ნაქედი ხატი, წოდებული „შემაცხოვრად“, 17X
X14 სმ., იგი ზის ხის ბუდეში.

XLVIII. ნივთი საპაიჭაოს ვერხენის ჯვარცმის
ეკლესიისა (ოქმი № 13—1925 წ. დეკ. 31)

190. რომელმე ხატიდან დარჩენილი ფიცარი დაბალი ლითონის
აშიებით, გვერდის აშიაზე ქედილი ხატებია მაცხოვრისა, 31X22 $\frac{1}{2}$ სმ.

XLIX. ნივთები ქედის წმ. გიორგის ეკლესიისა
(ოქმი № 19—1926. იანვრის 1).

191. ვერცხლზე ნაქედი ხატი მაცხოვრისა, 15 $\frac{1}{2}$ X11 $\frac{1}{4}$ სმ. და-
ფერილი ოქროს წყალში.

192. ვერცხლზე ნაქედი ხატი ღვთისმშობლისა, 14 $\frac{1}{2}$ X12 $\frac{3}{4}$ სმ.,
შემკული 6 თვლით (აკლია 1 თვალი) და წარწერით თვკლა მონაზო-
ნისა.

193. დასაკეცი ხატი ათორმეტი ღვთისწაულთა, სპილენძისა.

L. ნივთები ძველი ოფეთის (ტერჩოულის) მთა-
ვარანგელის ეკლესიისა (ოქმი № 17—1925 წ.
დეკ. 31)

194. მდარე ვერცხლზე ნაქედი ხატი მიქელ-გაბრიელისა, ნაწი-
ლობრივ ოქროს წყალში დაფერილი, 33 $\frac{1}{2}$ X26 $\frac{1}{2}$ სმ., ხატს შემკუ-
ლი აქვს ძეწკვი.

195. ჯვარი ხისა, რომლის წინა პირივე შექმნილია მდარე ვერ-
ცხლზე ნაქედი ხატებით 16X13 სმ.

LI. ნივთი აბაშის მაცხოვრის ეკლესიისა

196. ჯვარი ხისა 23 $\frac{1}{2}$ X13 $\frac{1}{2}$ სმ., შემკული სადაფზე ნაკვეთი ხა-
ტებით, დაზიანებული.

LII. ნივთი საყულის ეკლესიისა

197. ჯვარი ხისა, ათონის ხელოვნების, $21\frac{1}{2} \times 8$ სმ.



ეროვნული
ბიბლიოთეკა

LIII. ნივთი ეწერის სულიწმიდის მოფენის ეკლესიისა

198. ძვალზე ნაკვეთი გულსაკიდი ხატი ღვთისმშობლისა ყრმით. ხატს აქვს შემოვლებული ვერცხლის გარემო, $7 \times 5\frac{1}{2}$ სმ.

LIV. ნივთები ტყაჩირის კვირიკე და ივლიტას ეკლესიისა (ოქმი № — 1925 წლ. დეკ. 23).

199. ტრაპეზის ჯვარი მდარე ვერცხლისა, შეწირული საქართველოს მეფის სძლის ქეთევანის მიერ, წარწერით, დაზიანებული.

200. ოლარი ოქრომკედით ნაკერი ყურძნისა და სხვა სახეებით — 1 ცალი

201. სარტყელი ოქრომკედით ნაკერი სახეებით — 1 ცალი.

202. სამაჯური — — — — — 2 ხელი (4 ცალი).

LV. ნივთი ოფიშკვითის ღვთისმშობლის ეკლესიისა.

203. ფიცარზე ნაკვეთი ხატი იოანე მახარობლისა, $12 \times 9\frac{1}{2}$ სმ.

LVI. ნივთი, შემოწირული ს. ტყაჩირში მცხოვრებ ნატალია დავითის ასული აგიაშვილისაგან

204. დროშის ტარი, შემკული ზარნაშითა და მხედრული წარწერით.

LVII. ნივთი ოფუჩხეთის წმ. გიორგის ეკლესიისა (ოქმი № 30—1926 წ. იანვ. 12).

205. ბუკი სპილენძისა.

LVIII. ნივთი წამოდებულ ბაშის აღმოსავლეთით მდებარე გორაკის მახლობელი ადგილიდან

206. კრამიტისა თუ სხვა რაიმე ჭურჭლის ნატეხები 3 ცალი.

207. ჯვარი ხისა ირგვლივ მდარე, ვერცხლით შექვედრებული. კული 1 თვლით (აკლია 2 თვალი), 30×16 სმ., დაზიანებული.

208. კოვზი ვერცხლისა.

209. დროშა-ჯვარის დაშლილი ნაწილები: ჯვარი, შემკული 2 თვლით (აკლია 6 თვალი) და სხვ. ნაჭრები, ყველა სულ 7 ნატეხი.

ჩავაბარე: გ. ბოჭორიძე.

ჩავიბარეთ: ტ. ჯაფარიძე.

ჩაბარებას დავესწარი: 1. ნიკოლაძე ევსევვი; 2. ჯაფარიძე ზინაიდა.

ს ი ა

იმერეთის ხელნაწერი წიგნებისა

განყოფილება პირველი

შორაპნის მახრა

1. წიგნები ჯრუჭის მონასტრისა (ოქმები № 1—1925 წ.

ოქტომბრის 24 და № 2—1925 წლ. ოქტომბრ. 25)

1. ანდერძი დავით აღმაშენებლისა და სხვა წერილები, გადაწერილი XIX ს. შვიდ რვეულად, მხედრულად ნაწერი. დაზიანებული.

2. პარაკლისის ანუ სამადლობელის წიგნი. მხედრულად ნაწერი.

3. წმიდანთა ცხოვრება, ნუსხახუცურად ნაწერი.

4. ბათლომე მოციქულის წიგნი, ნუსხახუცურად ნაწერი.

5. დავით გარეჯელის ცხოვრება, მხედრულად ნაწერი.

6. წამება დედათა სოფიასი და სამთა ასულთა (მოძღვრება); მხედრულად ნაწერი.

7. ცხენის კარაბადინი, მხედრულად ნაწერი.

8. საეკლესიო წიგნი რომელიმე, დაშლილი, დაზიანებული, მრავალფურცელნაკლები.

9. სვინაქსარიდან ამონაწერი (?).

10. ხუცურად ხელნაწერი წიგნებიდან დარჩენილი ფურცლები, მათში ოთხი ფურცელი ეტრატისა.



- 11. წესი და განგება დიაკონთა, ნუსხახუცურად ნაწერი, დაზიანებული.
- 12. კონდაკი ძველი სტამბისა თავში ხელნაწერი დაზიანებული.
- 13. დავითნი, ხუცურად ნაწერი, ძლიერ დაზიანებული, მრავალფურცელნაკლები.
- 14. იაკონი და იკოსნი ღვთისმშობლისა, ძლიერ დაზიანებული, დამპალი.

II. წიგნები წამოღებული საჩხერის თემალმასკოშის საწყობიდან (ოქმი №2—1925 წ. ოქტ. 25)

- 15. სომხური ხელნაწერი წიგნი რომელიმე, ორ სვეტად ნაწერი, მხატვრული აშიებით, ფურცელნაკლები.
- 16. სომხური ნაბეჭდი წიგნი რომელიმე, თავსა და ბოლოს ხელნაწერი ფურცლებით.

III. წიგნები კვერეთის ეკლესიისა (ოქმი № 3—1925 წ. ოქტ. 27)

- 17. საკითხავი თედორე აღმსარებელისა, ნუსხახუცურად ნაწერი.
- 18. კურთხევანი, ნუსხახუცური ნაწერი, დაშლილი, ფურცელნაკლები.
- 19. კიბე სათნოებისა (?), ნუსხახუცურად ნაწერი, ფურცელნაკლები.
- 20. შამათა ცხოვრება, ნუსხახუცურად ნაწერი, დაზიანებული, მრავალფურცელნაკლები.

IV. წიგნი სავანეს ეკლესიისა

- 21. მარხვანი, ნუსხახუცურად ნაწერი, გადაწერილი მღ. ნიკოლოზ ჩაჩიკასშვილისა 1757 წ.

V. წიგნი კორბეულის ძღვევის ძველი ეკლესიისა

- 22. ფსალმუნი ნუსხახუცურად ნაწერი, დაზიანებული, ფურცელნაკლები.

VI. წიგნი ჩიხის ეკლესიისა.

- 23. კურთხევანის ნაშთი, ნუსხახუცურად ნაწერი.



VII. წიგნი, შემოწირული ს. დოდორის მიერ ილია წერეთლის მიერ. 24. მამათა ცხოვრება, ნუსხახუცურად ნაწერი, აღწერილი იყვნენ გაბაონის მიერ 1802 წ.

VIII. წიგნი ქორეთის ეკლესიისა.

25. მარხვანი, ეტრატზე ნაწერი ხუცურად, დაზიანებული, მრავალფურცელნაკლები.

IX. წიგნი ნავარძეთის წმ. გიორგის ეკლესიისა

26. გამოკრებილი სხარება-სამოციქულო, მცირე წიგნათ, ეტრატზე ნაწერი, ნუსხახუცურად. დაზიანებული, მრავალფურცელნაკლები.

X. წიგნი ბაჯითის ეკლესიისა

27. კურთხევანი, ნუსხახუცურად ნაწერი, ფურცელნაკლები.

XI. წიგნი შემოწირული ს. ჩიხაში მცხ. აბიათარ იაკობაშვილის მიერ.

28. საღვთისწაულო, ნუსხახუცურად ნაწერი.
 29. აღსარების წიგნი, ნუსხახუცურად ნაწერი, დაზიანებული, ფურცელნაკლები.
 30. საეკლესიო წიგნი რომელიმე —————

XII. წიგნები წამოღებული ხორაგოლის თემ-ალმასკომის საწყობიდან.

31. საგალობლები ბერძნულ ენაზე, დაწერილი ნოტებზე, დაზიანებული, ბოლოში ფურცლები აკლია.
 32. დაბეჭდილი დავითნი, სამი ხელნაწერი ფურცლით. დაზიანებული.

XIII. წიგნები წამოღებული მაზრის რომელიმე ეკლესიიდან.

33. კონდაკი, ნუსხახუცურად ნაწერი, დაზიანებული, ფურცელნაკლები.
 34. რომელიმე საეკლესიო წიგნის ნაშთი.

XIV. წიგნები რცხილათის ეკლესიისა



35. დავითნი, ნუსხაზეცურად ნაწერი, თავსა და ბოლომდეცურად ელნაკლები.

36. კურთხევანი — „ — „ — „ — „ — „ — „ — „

XV. წიგნები წამოღებულნი ზესტაფონის აღმასკომის საწყობიდან.

37. ეფეთი, ნუსხაზეცურად ნაწერი, ვინმე დავითის მიერ, მრავალ ფურცელნაკლები.

38. კონდაცი, ნუსხაზეცურად ნაწერი, მრავალფურცელნაკლები, ყდებს შიგნით გადაკრული აქვს ფურცლები მხატვრობით.

39. კონდაკის ნაშთი, ნუსხაზეცურად ნაწერი.

40. ა. რომელიმე საეკლესიო წიგნიდან დარჩენილი 3 ფურცელი ეტრატისა, ნუსხაზეცურად ნაწერი.

ბ. რომელიმე საეკლესიო წიგნის ნაშთი, ნუსხაზეცურად ნაწერი.

XVI. წიგნები ქალატყის ჭვარცმის ეკლესიისა (ოქმი № 14—1925 წ. ნომბრის 25).

41. ეტრატზე ნუსხაზეცურად ნაწერი სახარება $11\frac{1}{4} \times 8\frac{3}{4} \times 3\frac{1}{4}$ სმ., გადაწერილი ვინმე ბასილის მიერ, წიგნი ზის ვერცხლის ბუდეში, რომელიც შემკულია ხატებით.

42. ეტრატზე ნუსხაზეცურად ნაწერი სახარება $8 \times 6\frac{1}{4} \times 3$ სმ., ძლიერ დაზიანებული, უყდო, ფურცელნაკლები. წიგნს აქვს ვერცხლის ბუდე უსაკეტებო, დაზიანებული, ბუდეზე ქედლი ხატებია ჭვარცმისა და სხვ.

XVII. წიგნი წამოღებულნი ჩხარის აღმასკომიდან

43. ეამნი, ნუსხაზეცურად ნაწერი, დაზიანებული, გადაწერილი ვინმე გაბრიელის მიერ.

გ ა ნ ყ ო ფ ი ლ ე ბ ა მ ე ო რ ე
ქ უ თ ა ი ს ი ს მ ა ზ რ ა

XVIII. წიგნები ხონის წმ. გიორგის ეკლესიისა (ოქმი № 1—1925 წ. დეკ. 2).

44. თვენი, ნუსხაზეცურად ნაწერი, ყდაში — 4 წიგნი (ა, ბ, გ, დ).



- 45. დავითნის და სახარების თარგმანი, ნუსხაბუცურად ნაწერი
- 46. ლავსაიკონი, ნუსხაბუცურად ნაწერი ვინმე იოანეს მიერ, და
შლილი, დაზიანებული.
- 47. მეტაფრასი, ნუსხაბუცურად ნაწერი, დაზიანებული.
- 48. მეტაფრასი პარხვისა, ნუსხაბუცურად ნაწერი.
- 49. დოღმატიკა, ნუსხაბუცურად ნაწერი 1778 წ.
- 50. შეყვანილება წიგნისა ღრამატიკისა, მხედრულად ნაწერი

1767 წ.

- 51. ეფრემ ასურის წიგნი, ნუსხაბუცურად ნაწერი.
- 52. წესი ეკლესიის კურთხევისა — — —
- 53. საღვთისწავლო შობისა და ნათლისღებისა, ნუსხაბუცურად

ნაწერი.

- 54. სჯელის კანონი, ნუსხაბუცურად ნაწერი.
- 55. სახარების თარგმანი ეტრატზე ნაწერი ნუსხაბუცურად.
- 56. იოანე დამასკელის წიგნი ნუსხაბუცურად ნაწერი.
- 57. საღვდელმთავრო კონდაკი.
- 58. მამათა ცხოვრება ნუსხაბუცურად ნაწერი.
- 59. წიგნი ამონიოსისა — — —
- 60. წიგნი მთავარანგელოზისა — — —
- 61. კონდაკი მღვდელმთავრისა, მხედრულად ნაწერი.
- 62. წიგნი ეკლესიისა კურთხევისა, ნუსხაბუცურად ნაწერი 1772 წ.
- 63. ცხოვრება ანტონი დიდისა, ნუსხაბუცურად ნაწერი.
- 64. წიგნი იოანე კიბის აღმწერელისა, ნუსხაბუცურად ნაწერი.

XIX. წიგნები სვირის ეკლესიისა (ოქმი № 4—1925 წლ. დეკ. 10)

- 65. კონდაკი, ნუსხაბუცურად ნაწერი, მრავალფურცელნაკლები.
- 66. მოსკოვს დაბეჭდილი (1823 წ.) დიდი სახარებიდან ამოღებული წინა ორი ფურცელი, რომელიც შეიცავს სიას ვიკტორიოს გიორგაძის მიერ შემოწირული ნივთებისას.

XX. წიგნები კურსების ზედაუბნის მაცხოვრის ეკლესიისა

- 67. კურთხევანი, ნუსხაბუცურად ნაწერი მახარობელ ბაქურაძის მიერ, თავში ფურცლები აკლია.
- 68. თვეთა მეტყველება (?) ანუ წმინდანთა კალენდარი, ნუსხაბუცურად ნაწერი, რომელშიდაც მრავალი წმინდანია დასახელებული.

წიგნს თავსა და ბოლოში ფურცლები აკლია. 9 1/2 X 7 სმ., იგი გადაწერილა 1694 წ. რაზედაც აქვს მინაწერი.



XXI. წიგნები ცუცხვათის წმ. გიორგის სიისა (ოქმი № 6—1925 წ. დეკ. 14)

69. სახარება, ნუსხახუცურად ნაწერი, ძლიერ დაზიანებული, მრავალფურცელნაკლები.

70. ეფეთი, ნუსხახუცურად ნაწერი, თავსა და ბოლოს ფურცელნაკლები.

XXIII. წიგნი სოხხეთის ეკლესიისა

72. რომელიმე სასულიერო შინაარსის (საღვთო ისტორიის) წიგნიდან დარჩენილი 1 რვეული (6 ფურცელი) ნუსხახუცურად ნაწერი.

XXIV. წიგნები გურნის წმ. გიორგის ეკლესიისა

73. ეჰმნი, ნუსხახუცურად ნაწერი, დაზიანებული, თავსა და ბოლოს ფურცელნაკლები.

74. კონდაკი, ნუსხახუცურად ნაწერი, დაზიანებული, თავში ფურცელნაკლები.

XXV. წიგნი შემოწირული ს. კურსევის წმ. გიორგის ეკლესიის დეკანოზის გიორგი ცირდილაძის მიერ

75. სჯელის კანონი, მხედრულად ნაწერი.

XXVI. წიგნი კურსევის წმ. გიორგის ეკლესიისა

76. ეფეთი, ნუსხახუცურად ნაწერი, თავსა და ბოლოს ფურცელნაკლები, დაზიანებული.

XXVII. წიგნი ნაბოსლევის ეკლესიისა

77. რომელიმე სასულიერო წიგნის ნაშთი. ნუსხახუცურად ნაწერი.

XXVIII. წიგნები ბუეთის მთავარანგელოზის
ეკლესიისა



78. კურთხევანი, ნუსხახუცურად ნაწერი, თავსა და ბოლოს ფურცელნაკლები.

79. დავითნი — — — — — ფურცელნაკლები.

80. კურთხევანი.

81. კურთხევანის ნაშთი, ნუსხახუცურად ნაწერი.

82. რომელიმე საეკლესიო წიგნის ნაშთი, ნუსხახუცურად ნაწერი.

XXIX. წიგნები ტოლების ეკლესიისა

83. სახარებათა საძიებელი და თვეთა მეტყველება, ნუსხახუცურად ნაწერი, ფურცელნაკლები.

84. სახარება-სამოციქულო, ნუსხახუცურად ნაწერი, ბოლოში ფურცლები აკლია.

XXX. წიგნი სორმონის ეკლესიისა

85. ჟამნი, ნუსხახუცურად ნაწერი, თავსა და ბოლოს ფურცელნაკლები.

XXXI. წიგნები ზარათის ეკლესიისა (ოქმი № 27—
1925 წლ. იანვრის 10).

86. სეინაქსარი, ეტრატზე ნუსხახუცურად ნაწერი, ბოლოში ფურცელნაკლები, გადაწერილი ვინმე იოანეს მიერ.

87. საეკლესიო წიგნი რომელიმე, ეტრატზე ნუსხახუცურად ნაწერი, თავსა და ბოლოს ფურცელნაკლები, დაზიანებული.

88. საეკლესიო წიგნი რომელიმე, ნუსხახუცურად ნაწერი, ფურცელნაკლები.

89. ჟამნი ნუსხახუცურად ნაწერი, 17—1316 გვერდი, დაზიანებული.

90. — — — — — ფურცელნაკლები.

91. საეკლესიო და სხვა წიგნების ნაშთები: ა, ბ, გ, დ.

XXXII. წიგნები ქორეის უბნის ეკლესიისა (ოქმი
№ 16—1925 წლ. დეკემბრის 28)

92. ჟამნი ნუსხახუცურად ნაწერი, დაშლილი, დაზიანებული, მრავალფურცელნაკლები.



- 93. ჟამნი ნაშთი, ნუსხახეცურად ნაწერი.
- 94. თვენის ნაშთი, — — — — —
- 95. ლოცვები — — — — — ბოლოში ფურცლები აკლია.

XXXIII. წიგნი მუხაყრუას ეკლესიისა

96. კონდაკი, ნუსხახეცურად ნაწერი, თავსა და ბოლოს ფურცელნაკლები.

XXXIV. წიგნები შემოწირული ს. ტყაჩირში მცხ. ნატალია დავითის ასული აგიაშვილის მიერ

- 97. კარაბადინი, მიცემული მეფისძე ბაგრატის მიერ აგიაშვილი დავითისათვის, მხედრულად ნაწერი.
- 98. ქილილა დამანა, მხედრულად ნაწერი (1733 წლ.), მდივან გელქისედეკისა.
- 99. სძლის პირნი, მხედრულად ნაწერი, დარჩენილი ბესარიონ დადიანის ასულის ზაიდახან აგიაშვილის წიგნებიდან.

XXXV. წიგნები ტყაჩირის ეკლესიისა

~~წიგნი~~ (ოქმი № 13—1925 წლ. დეკ. 13)

100. შარხვანი, ნუსხახეცური ნაწერი, ფურცელნაკლები.

XXXVI. წიგნები შემოწირული ვანში მცხ. ივლიანე ოშანის ძე აბრამიძის მიერ.

101. ეფუთი, მხედრულად ნაწერი, დაშლილი, ფურცელნაკლები.

XXXVII. წიგნი, საყულის ეკლესიისა.

102. ოთხთავი, ნუსხახეცურად ნაწერი, თავში ფურცელნაკლები.

XXXVIII. წიგნები ბაშის შაცხოვრის ეკლესიისა

103. კონდაკი, ნუსხახეცურად ნაწერი, თავში ფურცელნაკლები.

XXXIX. წიგნები რიონის შაცხოვრის ეკლესიისა,

(ოქმი № 25. 1926 წლის იანვრის 9).

104. ოთხთავი, ეტრატზე ნუსხახეცურად ნაწერი მახარებლების სურათებით ორ ფურცელზე, თავში ფურცელნაკლები.

ჩავაბარე: გ. ბოჭორიძე; ჩავიბარე: ტ. ჯაფარიძე.

ჩაბარებას დავესწარი: 1. ნიკოლაძე ევსევია

2. ჯაფარიძე ზინაიდა.

ძველი სტამბის წიგნები

I. წიგნები ზარათის ეკლესიისა

1. ძველი აღთქმა, მოსკოვს დაბეჭდილი. 1743 წ., ნუსხური.
2. სახარება დაბეჭდილი 1818 წ. მხედრული.

II. წიგნი ზესტაფონის აღმასკომის
საწყობიდან

3. გამოკრებული სადღესასწაულო, დაბეჭდილი 1811 წ. ნუსხა
ხუცური.

III. წიგნი კვერეთის ეკლესიისა

4. კონდაკი, დაბეჭდილი 1710 წ. ნუსხა ხუცური.

IV. წიგნი კრებალოს თემალმასკომიდან

5. სახარება, დაბეჭდილი 1709 წ. ნუსხა ხუცური.

V. წიგნები ზესტაფონის აღმასკომიდან

6. სასულიერო მახარობელი 1864, 1865—1866 წლებისა, ნომრებ-
ნაყლები.

ჩავაბარე: გ. ბოჭორიძე.

ჩავებარე: ტ. ჯაფარიძე.

ჩაბარებას დავესწარი: 1. ნიკოლაძე ევსევო.

2. ჯაფარიძე ზინაიდა.

იმერეთის ისტორიული ნივთებისა.

60. ნივთები ჭაშლეთის მაცხოვრის ეკლესიისა.
(ოქმი № 1—1930 წლის აგვისტოს 1).

210. ტილოზე ნახატი მაცხოვრის ხატი, 84×54 სმ. შემკული ვერცხლის აშიებით და შარავეანდებით; შარავეანდები ოქროს წყალშია დაფერილი და შემკული 5 დიდი თვლით; ხატი განახლებულია.

211. ტილოზე ნახატი ღვთისმშობლის ხატი, $69 \times 48,8$ სმ. შემკული შარავეანდებით, რომელიც ოქროს წყალშია დაფერილი, ხატი განახლებულია.

212. ვერცხლის ჭვარი, $30,5 \times 10,5$ სმ. ძლიერ დაზიანებული; ზის ბუდეში $33 \times 20,5$ სმ.

213. გულსაკიდი მცირე ჭვრები 3 ცალი: ერთი შემკულია 5 თვლით, მეორე 3 თვლით (აკლია 2 თვალი), მესამე 3 თვლით (აკლია 1 თვალი და მხარიც მოტეხილი აქვს).

ჩაებარე: გ ი ო რ გ ი ბ ო ჭ ო რ ი ძ ე.

ჩაებარე: ტ. ჯ ა ფ ა რ ი ძ ე.

ე. ნ ი კ ო ლ ა ძ ე.

სამიბეჭები*

პირთა სახელები

ა

აბაშიძეები 249
 აბაშიძე ანა 146
 [აბაშიძე] ბეჟან (ძე გიორგი აბაშიძისა) 188
 აბაშიძე გედონ 152, 153
 აბაშიძე გიორგი 71, 149, 267
 აბაშიძე გიორგი, უფლისწულ-ციხისთავი, 188
 აბაშიძე გულანშარ 152
 აბაშიძე დავით 149
 აბაშიძე დემეტრე 160
 აბაშიძე ელენე (მეუღლე მხედრე ფირანისა), 103
 აბაშიძე ესტატე 152, 153
 [აბაშიძე] თამარ 71
 აბაშიძე ივანე 157, 182, 266
 აბაშიძე ლევან 14, 188, 203
 აბაშიძე მარცხ 75
 აბაშიძე ნიკოლოზ (მღვდელ-მონაზონი) 231
 აბაშიძე როსტევეან 60, 72, 154, 157
 [აბაშიძე] როსტომ 160
 აბაშიძე სალომე 25, 103, 268
 აბაშიძე სვიმონ (ქუმთელი მიტროპოლიტი) 222
 აბაშიძე ქეთევან 237
 აბაშიძე ქუცია 103
 აბაშიძე შალვა 233
 აბაშიანი 249, 256

აბდუშელისაშვილი (აბდუშელიშვილი) ბეჟან 130
 აბესალომ მიქელას ძე 28
 აბიბოს წყერტყელი 207
 აბრამი (ბიბ.) 150, 151
 აბრამიძე იელიანე ომანის ძე 50, 273, 283
 აბრამიძე ომანი 283
 აბუბი 206
 აბულაძე შიქელ 198
 აბულიაშ 50
 აგიაშვილები 81, 177
 აგიაშვილი დავით 34, 275, 283
 აგიაშვილი ზაიდხან 34, 283
 აგიაშვილი თეიმურაზ გიორგის ძე 33
 აგიაშვილი იოანე 33
 აგიაშვილი იოვანე (სარდალი, ეპიტოფ-ხუცესი, ციხისთავი), 33
 აგიაშვილი ნატალია 33, 34, 275, 283
 აგიაშვილი ქაბოსრო (ციხისთავი) 33
 ავაგ ციხისთავი 80
 ავაგი 79, 80, 81
 ავთანდილ 168
 აზამადა (როსტევეან აბაშიძის მეუღლე) 154, 157
 აზმადო 72
 ათანასე 57
 ათანასე (წმ.), 11, 57
 ავაი 241, 251, 255
 აღუქანდრე ივანეს ძე 196
 აღუქანდრე ბატონიშვილი 196

* შეადგინეს: ლეილა სიხარულაძემ, ლევან რატიანმა.

აღექვანდრე მეფე 257
 აღექვანდრე მეფე (V), 196
 აღექვანდრე (კახთა მეფე, 1476—1511)
 135
 აღექვანდრე (მეფის შვილი) 21
 აღექვანდრე (ბაგრატ II-ის ძე) 87, 257
 აღექვანდრე (ძე სოლომონ მეფის) 163,
 177
 აღდაიძე მამუკა 109
 აღდაიძე მამუკა 109, 110
 აღდაძე 46
 ასაღობელი თედორე 246, 253
 ასოლავარი გივი 240
 ასოლავარი ელენე (საქართველოს დე-
 ლოფალი) 73, 77, 268
 ასოლავარის ასული მათა (მარიამი) 130
 ასრანაშვილი შ. 72, 89, 96, 210
 ასრეციხი ლულუკა 27
 ასონიოსი 280
 ანა დედოფალთედოფალი 134
 ანა დედოფალი (აღექვანდრე კახთა მე-
 ფის თანამეცხედრე) 135
 ანა (კორა ანნა დიდი კომნენო, ტრაპი-
 ზონის იმპერატორის ასული, თანამე-
 ცხედრე ბაგრატ V-ისა) 135
 ანასტასია (წმ.) 61
 ანდრია (მღვდელი) 85
 ანტონ 26, 214
 ანტონ დიდი 26, 214, 280
 ანტორია 254
 ანშიზათა 9
 არეშიძეები 13
 არსენ კათალიკოსი 89, 91, 92
 არჩილ (მეფე) 164
 ასათიანი ჯაშჰან 110
 აფხაზი იოანე 229
 ახალისძე 108

ბ

ბაბუნაია ბესიკა 103
 ბაგრატ II (იმერეთის მეფე) 87, 88
 ბაგრატ (III) კურაპალატი, აფხაზთა და
 ქართველთა მეფე 89, 91, 126
 ბაგრატ (III) მეფეომეფე 24, 59
 ბაგრატ [IV] მეფე 174

ბაგრატ V (პანკრატი, პანკრატილი, იმე-
 რიელთა და ახაზთა მეფე) 184, 187
 ბაგრატ მეფე 269
 ბაგრატ 125, 149, 150, 243, 244, 245, 246, 247, 248, 249, 250, 251, 252, 253, 254, 255, 256, 257, 258, 259, 260, 261, 262, 263, 264, 265, 266, 267, 268, 269, 270, 271, 272, 273, 274, 275, 276, 277, 278, 279, 280, 281, 282, 283, 284, 285, 286, 287, 288, 289, 290, 291, 292, 293, 294, 295, 296, 297, 298, 299, 300, 301, 302, 303, 304, 305, 306, 307, 308, 309, 310, 311, 312, 313, 314, 315, 316, 317, 318, 319, 320, 321, 322, 323, 324, 325, 326, 327, 328, 329, 330, 331, 332, 333, 334, 335, 336, 337, 338, 339, 340, 341, 342, 343, 344, 345, 346, 347, 348, 349, 350, 351, 352, 353, 354, 355, 356, 357, 358, 359, 360, 361, 362, 363, 364, 365, 366, 367, 368, 369, 370, 371, 372, 373, 374, 375, 376, 377, 378, 379, 380, 381, 382, 383, 384, 385, 386, 387, 388, 389, 390, 391, 392, 393, 394, 395, 396, 397, 398, 399, 400, 401, 402, 403, 404, 405, 406, 407, 408, 409, 410, 411, 412, 413, 414, 415, 416, 417, 418, 419, 420, 421, 422, 423, 424, 425, 426, 427, 428, 429, 430, 431, 432, 433, 434, 435, 436, 437, 438, 439, 440, 441, 442, 443, 444, 445, 446, 447, 448, 449, 450, 451, 452, 453, 454, 455, 456, 457, 458, 459, 460, 461, 462, 463, 464, 465, 466, 467, 468, 469, 470, 471, 472, 473, 474, 475, 476, 477, 478, 479, 480, 481, 482, 483, 484, 485, 486, 487, 488, 489, 490, 491, 492, 493, 494, 495, 496, 497, 498, 499, 500, 501, 502, 503, 504, 505, 506, 507, 508, 509, 510, 511, 512, 513, 514, 515, 516, 517, 518, 519, 520, 521, 522, 523, 524, 525, 526, 527, 528, 529, 530, 531, 532, 533, 534, 535, 536, 537, 538, 539, 540, 541, 542, 543, 544, 545, 546, 547, 548, 549, 550, 551, 552, 553, 554, 555, 556, 557, 558, 559, 560, 561, 562, 563, 564, 565, 566, 567, 568, 569, 570, 571, 572, 573, 574, 575, 576, 577, 578, 579, 580, 581, 582, 583, 584, 585, 586, 587, 588, 589, 590, 591, 592, 593, 594, 595, 596, 597, 598, 599, 600, 601, 602, 603, 604, 605, 606, 607, 608, 609, 610, 611, 612, 613, 614, 615, 616, 617, 618, 619, 620, 621, 622, 623, 624, 625, 626, 627, 628, 629, 630, 631, 632, 633, 634, 635, 636, 637, 638, 639, 640, 641, 642, 643, 644, 645, 646, 647, 648, 649, 650, 651, 652, 653, 654, 655, 656, 657, 658, 659, 660, 661, 662, 663, 664, 665, 666, 667, 668, 669, 670, 671, 672, 673, 674, 675, 676, 677, 678, 679, 680, 681, 682, 683, 684, 685, 686, 687, 688, 689, 690, 691, 692, 693, 694, 695, 696, 697, 698, 699, 700, 701, 702, 703, 704, 705, 706, 707, 708, 709, 710, 711, 712, 713, 714, 715, 716, 717, 718, 719, 720, 721, 722, 723, 724, 725, 726, 727, 728, 729, 730, 731, 732, 733, 734, 735, 736, 737, 738, 739, 740, 741, 742, 743, 744, 745, 746, 747, 748, 749, 750, 751, 752, 753, 754, 755, 756, 757, 758, 759, 760, 761, 762, 763, 764, 765, 766, 767, 768, 769, 770, 771, 772, 773, 774, 775, 776, 777, 778, 779, 780, 781, 782, 783, 784, 785, 786, 787, 788, 789, 790, 791, 792, 793, 794, 795, 796, 797, 798, 799, 800, 801, 802, 803, 804, 805, 806, 807, 808, 809, 810, 811, 812, 813, 814, 815, 816, 817, 818, 819, 820, 821, 822, 823, 824, 825, 826, 827, 828, 829, 830, 831, 832, 833, 834, 835, 836, 837, 838, 839, 840, 841, 842, 843, 844, 845, 846, 847, 848, 849, 850, 851, 852, 853, 854, 855, 856, 857, 858, 859, 860, 861, 862, 863, 864, 865, 866, 867, 868, 869, 870, 871, 872, 873, 874, 875, 876, 877, 878, 879, 880, 881, 882, 883, 884, 885, 886, 887, 888, 889, 890, 891, 892, 893, 894, 895, 896, 897, 898, 899, 900, 901, 902, 903, 904, 905, 906, 907, 908, 909, 910, 911, 912, 913, 914, 915, 916, 917, 918, 919, 920, 921, 922, 923, 924, 925, 926, 927, 928, 929, 930, 931, 932, 933, 934, 935, 936, 937, 938, 939, 940, 941, 942, 943, 944, 945, 946, 947, 948, 949, 950, 951, 952, 953, 954, 955, 956, 957, 958, 959, 960, 961, 962, 963, 964, 965, 966, 967, 968, 969, 970, 971, 972, 973, 974, 975, 976, 977, 978, 979, 980, 981, 982, 983, 984, 985, 986, 987, 988, 989, 990, 991, 992, 993, 994, 995, 996, 997, 998, 999, 1000

ზეზუტტივილი ბიქტორ 46
ზურჩანაძე ზოსიმე 81
ზურჩანაძე (მღვდელი) 54

ბ

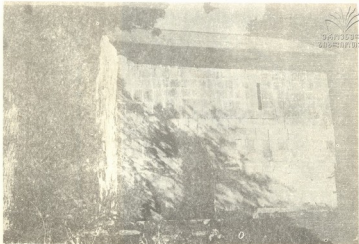
გაბაონი ოსე 138
გაბრიელი 11, 12, 62, 148, 197, 263
გაბრიელ ეპისკოპოსი 10, 14
გაბრიელ მოწყობილი (მღვდელი) 40
გაბრიელი (მწერალი) 197
გაბრიელ მთავარანგელოზი 9, 10—14, 29,
35, 62, 82, 140, 143, 140, 203, 207,
216
გაბრიელი (ძე თევდორესი) 148
გამეზარდაშვილი სევარიონ 205
გამრეკელი 167
გამყრელიძე 184
გამყრელიძე თამარ 210
[გაფრინდაშვილი] თადეოსი 210
გოგალაძეები 248, 255
გოგი მეზერე, 160
გოგია 96
გოგია (კალატოზი) 76
გოდობრელი 214
გოდობრელიძე 214
გოლიათი 214, 215
გოშქოთელიანი ივანე 97
გოშქოთელიანი ქაიხოსრო 97
გოშოთელიანი 13
გრეგოლ 203
გრიგოლ 70
გრიგოლ (დეკანოზი) 106, 110
გრიგოლ (კალატოზი) 199
გრიგოლ საღთოელი 108
გრიგოლ (წმ.) 132
გრიგოლ (წმ) ლეთისმეტყველი 57, 159
გუმბრზეძე სორაზან 95
გულანშარი 152
გულარდული (სორაზან გუმბრზეძის
მეუღლე) 95
გულბოდახისი (თანამეტყებდრე ავაგ ცი-
ხისთავისა) 80
გულსტრმა (გუჩინაშვილის მეუღლე) 95
გულქანი (სოლომონ მეფის მეუღლე) 26
გუნცაძე ხამფერან 185

გურგენ (საფულის ციხის აღმასწავლებ-
ლი) 31
გურიელი თამარ 71
გურიელი მამია 40, 114
გურიელი შარტუხ 52
გუჩინაშვილი 95
გუჩინაშვილი იოვანე 95

დ

[დადიანი] ალექსანდრე (ლევანის ძე) 21
დადიანი ბესარიონ 34, 283
დადიანი გოგი 210
დადიანი თამარი 229
დადიანი ლევან 20, 71
დადიანი ლეონ 17
[დადიანი] ლიპარიტ (იესეს ძე) 71
დადიანი მარიამ (ღვდოფალოღვდოფა-
ლი) 177
დადიანი შუხათენ 210
დავითა 203
დავით 17, 38, 42, 134, 172, 184, 196,
203, 244, 249
დავითი (ალექსანდრე მეფის შვილიშვი-
ლი) 196
დავით აღმაშენებელი 31, 81, 87, 88, 238,
247, 254, 276
დავით გარეჯელი 238, 276
დავით წინასწარმეტყველი 159
დავითიანი 209
დავით IX (მეფე) 134
დავით (მიტროპოლიტი) 129, 244, 262
დავით მწერალი 279
დავითურბეები 150
დავით უსტა 38, 42
დამიანე 32
დანიელი (ბერი) 14
დეედარიანები 147
დეშეტრე (წმ.) 8, 94, 223
დეშეტრე (ძმა ვიორგი აფაზთა მეფისა)
242, 243
დეოკლიტიანე 60, 142, 223
დიმიტრი (ძე დავით აღმაშენებლისა) 87,
88
დიმიტრი (წმ.) 7, 8, 60, 94, 270, 271
დოლაბერიძე 108

იღუსტრახიები



Լեզ. 1. Նահանգի ք. քարեյն սարկոֆագի կենտրոնի քանդակ:



სურ. 2. მათხოვის წმ. ბასილის ეკლესია. აღმოსავლეთის ხედი

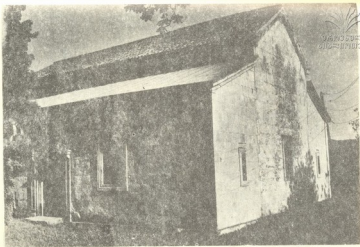
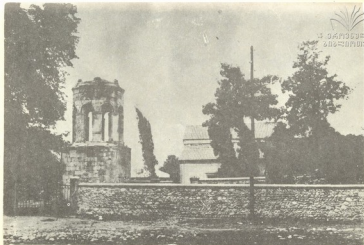


Fig. 3. View of the building from the side.



ՀԱՅԿԱՍՏԱՆԻ
ՆԱԽԱՐԱՐԱԿԱՆ
ԳՐԱԴԱՐԱՆ



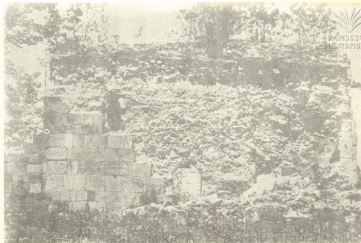
Երև. 4. Երև. Մկ. ցամաքի շքերան.

საქართველოს
სამეცნიერო ცენტრი

სურ. 5. ეპიტაფიუმის ნაგებობა.



ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ
ԳՐԱԳԻՏՈՒԹՅԱՆ
ՆԱԽԱՐԱՐՈՒԹՅԱՆ
ՆԱԽԱՐԱՐՈՒԹՅԱՆ



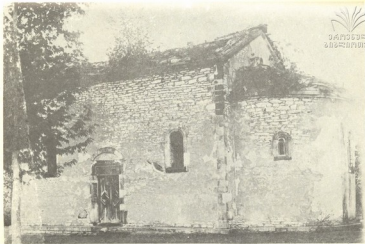
ԿԳՆ. Գ. ԵՐԵՎԱՆԻ ԳՐԱԳԻՏՈՒԹՅԱՆ ՆԱԽԱՐԱՐՈՒԹՅԱՆ



Fig. 1. A large stone building with a steeply pitched roof.



ՆԱԽԵՐԻ
ՆՈՇՈՐՈՒՄՅՅ



ԼճԻ Թ. ՅԵՃԱՆԻ ՆՐՈՒՆԻ



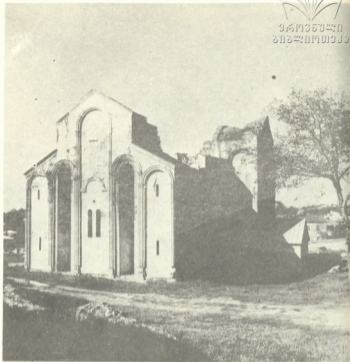
NATIONAL
LIBRARY OF MEDICINE



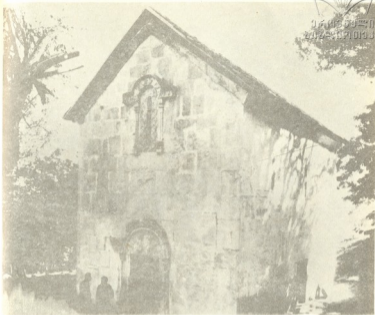
Fig. 3. Stone archway, ancient ruins.



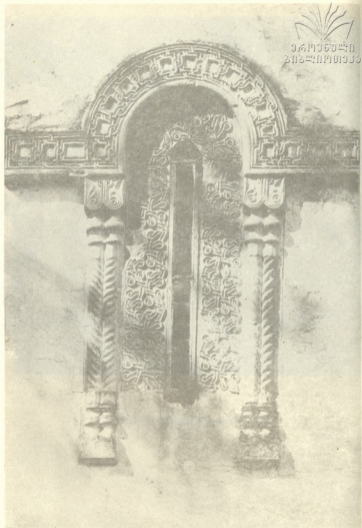
სურ. 10. ზაგრატის ტაძარი. სანჯარ. ფასადი.



სურ 11. ბაგრატიძის ტაძარი.



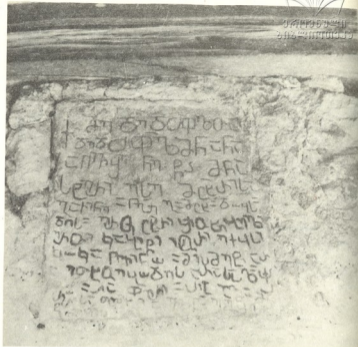
სურ. 12. ვხევიის ღვთაღვთისას ეკლესია.



სურ. 13. ეხვეის დედაღვთისას დას. სარკმლის ჩუქურთმა.



სურ. 14. კობეოს ეკლესია.



სურ. 15. ქობულთის ველის ვახუშტის წარწერა.



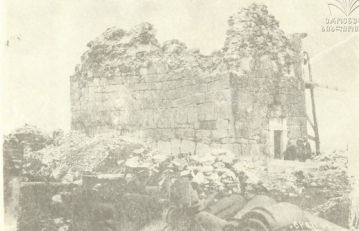
სტრ. 16. უსახელის მთავარანგელოზის ეკლესია.



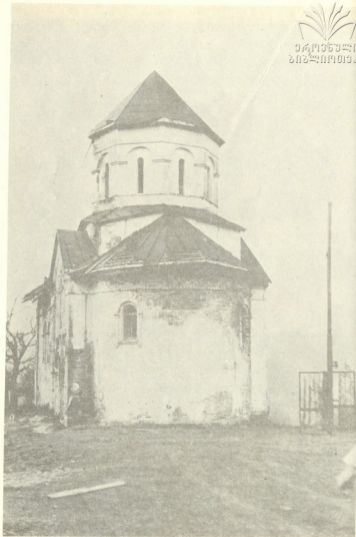
Fig. 17. Remains of the ancient city.



ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ
ՆԱԽԱՐԱՐՈՒԹՅԱՆ



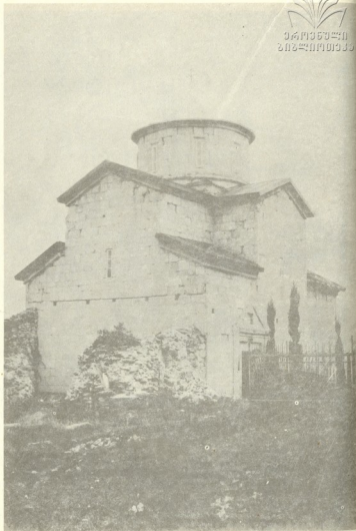
ԿԳԲ. 18. Բնօրինակ թի. քանդակ սպեցևս.



სურ. 19. მოსლავის ეკლესია.



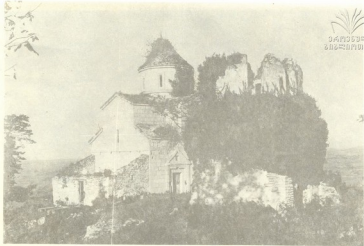
Fig. 20. Temple of the Virgin Mary.



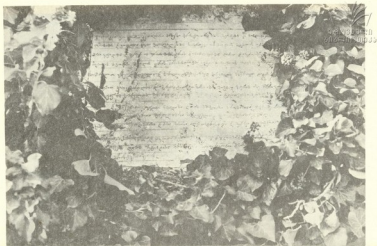
სურ. 21. გარე.



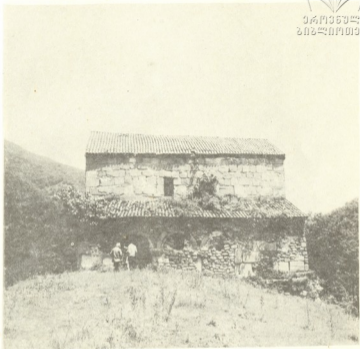
ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ
ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ
ՆԱԽԱՐԱՐԱԿԱՆ
ԳՐԱԴԱՐԱՆ



ՆՊՁ. 22. Գրգորի Սուրբի կաթողիկոսի տաճարը:



Լոյս 22. Կաթնոս. զարդանոցի թանգարանի քարե ստեղծագործություն



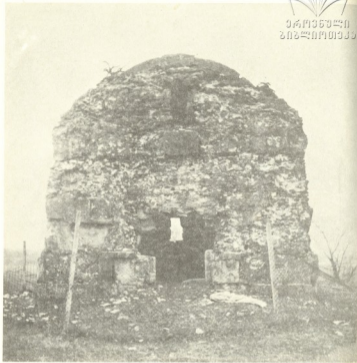
სურ. 24. ტაბაკონის წმ. გიორგის ეკლესია.



სურ. 25. ტაბაკონის წმ. გიორგის ეკლესიის სამრეცხო.



სურ. 26. ღვანკითის სამების ეკლესია.



სურ. 27. ღვანკითის დედალავთისას ეკლესია.



სურ. 28. ხაჩის კოშკი.



სურ. 29. ჩხარის ეკლესიის ნანგრევები.



სურ. 30. სკანდის კოხის სსახლის თაღები.

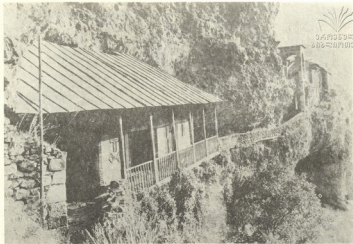
06005751
00247090633



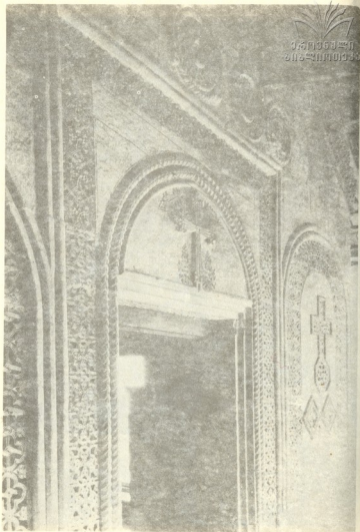
სურ. 31. მღვიმევი. სამონასტრო ანსამბლი.

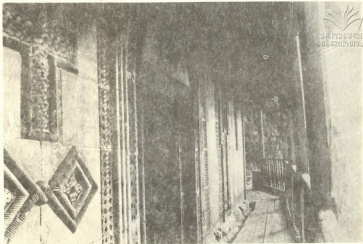


ՀԱՅԿԵՐԱՆ
ՆԱԽԱՐԱՐԱԿԱՆ



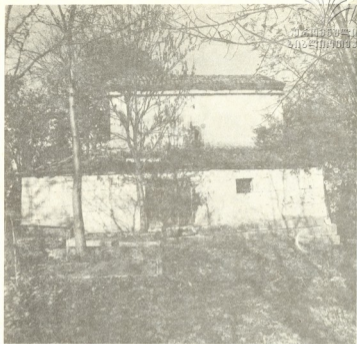
ԼՊՈՒ 32. Կարմուշտ.





UNIVERSITY
OF TORONTO

Fig. 24. Reznicek.



სურ. 35. დაჩქვეთის წმ. გიორგის ეკლესია.



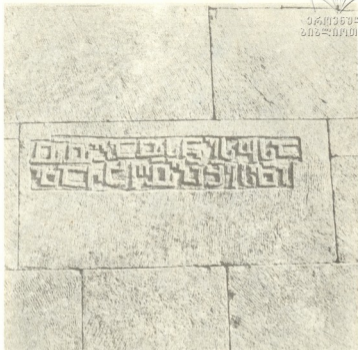
სურ. 36. დარგვეთის წმ. გიორგის ეკლესია. სამხ.-დას. კუთხე.



სურ. 37. დარკვეთის წმ. გიორგის ეკლესიის დას. ფასადის სარკმელი წარწერით.



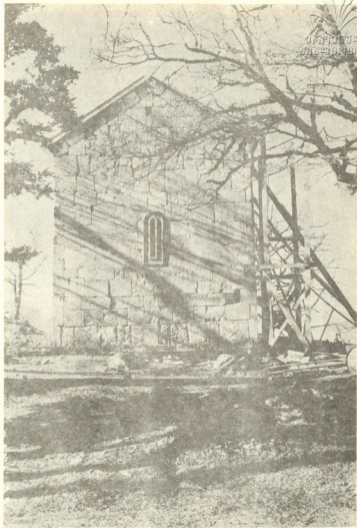
ქართული
ენების ცენტრი



სურ. 38. დარჯვეთის წმ. გიორგის ეკლესიის წარწერა დას. კაფელზე.

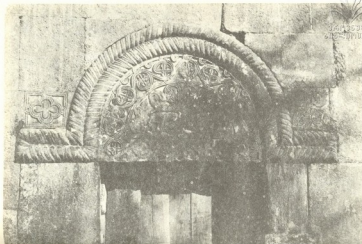


Суды. 39. Сағымал кызылалыгы.



საქართველოს
საქართველოს

სურ. 40. სამეზბის ეკლესიის აღმ. ფასადი.



Կր. 41. Բաղնիքի կապույտ զարդեր



Fig. 42. Pagan Cathedral in the city.

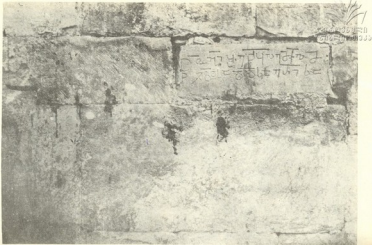


Fig. 43. Panel of ancient script with a small figure.



2

- ვენონ 220
- ვესტათე (წმ.) 94
- უზია 109
- ეკატერინა (წმ.) 61, 211
- ეკატერინა (იმპერატორი) 211
- ელენე 139, 164, 183
- ელენე (იმერეთის დედოფალი, ბაგრატი 11-ის თანამეცხედრე) 87, 134
- ელენე (ბაგრატ V-ის თანამეცხედრე) 135
- ელენე (წმ.) 231, 260, 261, 266
- ელაა წინასწარმეტყველი 31, 58, 74, 83, 266
- ელისაბედ (წმ.) 61
- ელისაბედ 196
- ელისბარ 124
- ენონ (var. ვენონ) 220
- ენონ (ერისთავთერისთავი) 93
- ერისთავი აბუბნასარი (var. აბუბ-აბიბოს) 201, 206, 207
- ერისთავი ბარძიმ 104
- ერისთავი ბესარიონ (კათალიკოზი) 16 [ერისთავი] გიორგი (ძე ბარძიმ ერისთავისა) 104
- ერისთავი დარეჯან 196
- ერისთავი კახა 224
- ერისთავი ლომინისა 52
- ერისთავი შიკაველ 220
- ერისთავი ჰაუნა 51
- ერისთავი შოშიტა 52
- ერისთავის ასული დარეჯან 196
- ერისთავისშვილი ქრისტეფორე 39
- ესტატე 67, 70, 145, 265
- ესტატე (var. ვესტათე, წმ.) 94, 132, 179, 265
- ფფფფფ (გენათელი შიტროპოლიტი) 200
- ფფფფ ასური 25, 280
- ფფფფფრასსე 108

3

- ვაჟე 65, 71
- ვარდანიძე ვარდან 6, 49, 273
- ვარდანიძე (მხარობელი, ხუცესი) 15
- ვარდენი 261
- ვასასი 231
- ვასილი (წმ.) 11, 18

- ვახტაგა 167
- ვახუშტი (ბატონიშვილი) 135, 222
- ვერულაშვილი (მხატვარი) 179
- ვერული პერაბ 177

ზ

- ზაზა 65, 67, 70
- ზალი 69
- ზალდასტანი 69
- ზარნაძე კოლია 198, 267
- ზიზზიზაძე კვირია 146
- ზურაბ 191
- ზურაბ „სალთუხუცესი“ 230

თ

- თადეოს 210
- თადემაძე სიმონ 28
- თადეგირიძე იოანე (ხინოწმიდელი ეპისკოპოსი) 40
- თამარაზ 20, 174, 175
- თამაზა 96
- თამარი (ალექსანდრე ივანეს ძის ასული) 197
- თამარ (ბატონიშვილი, ქართლის ხელმწიფის ასული) 240, 260
- თამარი 71, 11, 172, 173, 181, 197, 240, 265
- თამარი (გიორგი ჭავჭავაძის მეუღლე) 172, 173
- თამარ მეფე 51, 128
- თანდილი 168
- თარგამაძეები 40
- თაყა 70
- თაყაიშვილი ექვთიმე 6, 21, 26
- თაგი (ყოფილი თებრონია) 56, 64
- თებრონია (გიორგი ლიპარტიანის მეუღლე) 64, 65
- თეველორე 117, 148
- თედორე (ძმა გიორგი აფხაზთა მეფისა) 242
- თედორე აღმსარებელი 241, 242, 277
- თედორე ტირონი (წმ.) 94
- თედორე (წმ.) 94, 241
- თედოსე (გაბრიელის ძე) 117, 148, 263
- თევზაძე ერეკია 41
- თევზაძე მელქისედეკი 39, 41



თეიმურაზ (კახთა ბატონი, მეფე) 20, 21, 73
 თეიმურაზ მეფე (გიორგის ძე) 73, 268
 თეიმურაზ (ძე ბეჟან სახლობეცესისა) 179
 თეკლა იბ. მარიამოვფილი თეკლა
 თეკლა მონაზონი 44
 თითია 109
 თინათინ ბატონიშვილი 178, 179, 265
 თოდაძეები 251, 255
 თომა (წმ.) 132
 თორელი ჭავჭავი 207
 თუთბერაძე 109

0

ოკობაშვილი აბიათარი 242, 243, 261, 278
 ოკობაშვილი ევსევი 243, 263
 ოკობ 232
 ოკობ (წმ.) 232, 259
 ოაშვილი ბაკური 75
 ოვრეშია 12
 ოესე 71, 115
 ოესო (იესუ) 79, 82, (იბ. მაცხოვარი, ქრისტე)
 ოვანე 19, 157, 196, 243
 ოვანე (მერაბატის შამა) 242, 243
 ოვანე (ძე დავითისა) 196
 ოვანიკიოსი (მერძენი არქიმანდრიტი) 162
 ოვლიტა (წმ.) 10, 12, 13, 33, 61, 275
 ოვნიტიძე შამაი 202
 ონლასტრისძე 207
 ოიანე 14, 26, 83, 154, 190, 202
 ოიანე აფხაზი (ნიკოლოსის ძე) 229
 ოიანე ანალომოსწავლე 239
 ოიანე 203
 ოიანე დამსკელი 25, 280
 ოიანე (დეკანოზის გაზრდილი) 108
 ოიანე (კიბის აღმწერელი) 280, 26
 ოიანე (იოვანე) მახარობელი 32, 48, 106, 124, 189, 234, 275
 ოიანე მოციქული 83
 ოიანე შწერალი 280, 282

ოიანე (var. იოვანე) წალობის კანონი 97, 138, 144, 183, 269
 იოანე ოქრობირი 11, 202, 210
 იოანე (ძე შალვაზისა) 144
 იოანე ზუცესი 173
 იობა 203
 იობიძე გიორგი, ზუცესი, ოსუნელის კან-
 დელაკი 16
 იობიძე სვიმონ 96
 იოდასებ 205
 იოვანე 47, 76, 95, 121, 206
 იოვანე (წმ.) 48
 იოვანე კათალიკოსი 76
 იოველ 150
 იოსე 194
 იოსებ 99, 187, 211, 241
 იოსებ (წმ.) 237
 იოსებ მშვენიერი 187, 211
 იოსებ ოქონელი 119
 იოსელიანი რუსუდან 115
 იოსელიანი სიმონ 10
 ირაკლი II (მეფე) 34, 241
 ისაკი (ბიბ.) 150, 151
 იშხნელი სოლომონ (მო'ლქარა) 139

კ

კაკაბაძე ს. 89
 კალონიანები 40
 კალონიანი გიგო 26, 41
 კალონიანი ოტია 41
 კანდელაკი ანდრია 110
 კანდელაკი გიორგი 39
 კანდელაკი ლაშარე 39
 კანდელაკი ნიკოლოზ 39
 კახაბერი 92
 კახაბერი (ერისთავთერისთავი) 92
 კახაბერისძე ნიანია 208
 კახაბერისძე რატი (რაჭის ერისთავი) 208
 კახა ერისთავი 223, 224
 კეზევაძე მარკოზ 247, 255
 კეკელიძე კ. 6
 კვირიკაშვილები 150, 151
 კვირიკე 149, 194, 214, 267



კვირიკე (წმ.) 10, 13, 14, 33, 100, 247, 254, 275
 კოხმანი 256
 კოხოლიძეები იხ. ტყეშელაშვილები 50
 კონსტანტინე 139, 164, 183
 კოპაძეები 246
 კოსმან და დამიანე (წმ.) 32
 კოსმანი 32
 კოსტანტინე (წმ.) 231, 260, 266
 კოსალია 216
 კრავისძე ნიკოლოზ 182, 265

ლ

ლაზარე 39
 ლაზარე (წმ.) 171
 ლასტრძიძე ინა 207
 ლევან 144, 188
 ლევან (მეფე, ირაკლის ძე) 34
 ლეონ 129, 242
 ლეონ (მამა გიორგი აფხაზთა მეფისა) 242
 ლიპარიტ 71, 214
 ლიპარიტიანი გიორგი 51, 64, 65, 70, 71
 ლიპარიტიანი ვამეყი 65, 71
 ლიპარიტიანი ნათელი 65
 ლიპარიტიანი-ჩიქოვანი გიორგი 210
 ლომინი 171
 ლორთქიფანიძე გიორგი 119, 110
 ლორთქიფანიძე გულქანი (გიორგი აბა-
 შიძის მეუღლე) 14, 188
 ლორთქიფანიძე სიმონ 16
 ლუკა (წმ.) 47, 48, 106, 112

მ

მათე 26, 108
 მათე მახარებელი 47, 48, 106, 108, 132
 მალხაზი (ქაზეყის მოურავის შვილი) 144
 მამია 238
 მამნე (ოქრომჭედელი) 24, 29
 მამუკა 21
 მამუყი 172
 მამუჩე 29
 მანასე 185
 მანინაშვილი გიორგი 44
 მანინაშვილი ნიკოლოზ 44

მანინაშვილი ვოვო 44
 მანინაშვილი ფოთელა 44
 მანთია (გონია ტურაბენიძის ძე) 109
 მანუელ 111 (1350—1390 წწ. — ტრაპი-
 ზონის იმპერატორი) 135
 მანუჩარ (ლევან დადიანის ძე) 21
 მანუაიძე ვენატი (ლევანოზი) 149
 მარგხია 9
 მართა 229
 მარიამ დედოფალი 11, 90, 143, 263
 მარიამ 143, 211
 მარიამ (ღვთისმშობელი) 73, 90, 163, 181, 203
 მარიამ (სოლომონ მეფის და) 144
 მარიამეული თეკლა 211
 მარინე (წმ.) 35, 131, 248, 256
 მარკოზ (წმ.) 47, 48, 106, 132
 მასხარაშვილი გიორგი 180
 მასხარაშვილი გელაძაბ 66
 მატია 171
 მაქსიმე 13, 138
 მაღლაფერიძეები 13, 247, 254
 მაჩაღაძე ბეგლარ 247, 254
 მაქსოვარი (მბ.) 10, 11, 14, 21, 30, 32, 39, 40, 43, 46, 51, 52, 54, 57, 58, 62, 73, 81, 82, 84, 90, 95, 103, 107, 110, 112, 116, 122, 130, 131, 132, 134, 138, 140, 143, 158, 170, 173, 184, 198—200, 201, 208, 246, 248, 255, 260, 274, 280, 283, 285 (იხ. ქრისტე)
 მაჭავარიანი ეკატერინა 185
 მაჭავარიანი ელიზბარ 146
 მაჭავარიანი ს. ზ. 169
 მაჭუტაძე ელენე 68
 მაჭუტაძე ზაზა 70
 მაჭუტაძე ზაალ 69
 მაჭუტაძე ზალდასტან 69
 მაჭუტაძე თაყა 68
 მაჭუტაძე მარიამ 29
 მაჭუტაძე რუსუდან 68
 მახარობელი ვარდან 15
 მელოქსედუკო (მდივანი) 34, 283
 მელოქსედუკო (იშხნელი) 94

მერაბი 191, 265
მერკელაძე აფრ. 189
მერკელი (წმ.) 94
მესხი ამირან 15, 110, 111
მესხი ბეჟან 110
მესხი დავით 31
მესხი თამაზ 110
მესხი ივანე 110
მესხი პაატა 110
მესხი სეზნია 110, 111
მესხი სპირიდონ (ქუთაისის შოურაგი) 110

მეტრეველი ე. 207
მუხათაძე 30, 210, 230
მიატნისაძე მიქელ 136
მილილიაშვილი ზაღინა 244, 262
მიქელაძე აბესალომ 28
მიქელაძე პაატა 27
მიქელაძე რევაზ 29
მიქელაძე როსაპ 27
მიქელაძე ქუცუნა 101
მიქელაძე ხეარამზე 46
მიქელ 92, 93, 149, 150, 194, 267
მიქელ (ერისთავთერისთავი) 92
მიქელ შთავარანგელოზი 12, 29, 35, 42, 82, 140, 143, 182, 216, 220, 265
მიქელ-გაბრიელ 9, 17, 42, 47, 141, 274
მიხალ (წმ.) 9
მორშიძე იოანე 123
მორჩაძე 109
მორჩაძე დავით (მღვდელმონაზონი) 111
მორჩაძე ნიკო 110, 111
მორჩაძე პავლე (დეკანოზი) 10
მოსე 9, 102
მოსე (ბაბ.) 58, 102
მოწყობილი გაბრიელ 40
შვედლიძეები 145
შვედლისძე 108
შხეიძე 111
შხეიძე გიორგი 103
შხეიძე თამარ 15
შხეიძე ფირან 103
შხეიძე ქუცუნა 101, 103
შხეცაძე 12

ნადარეიშვილი 21
ნადიშაისძე სტეფანე 193
ნაერტზ 168
ნარიოზი (ესტატე აბაშიძის თანამეცხედრე) 153
ნასყიდა 76
ნატალია (გრიგოლ წერეთლის ასული) 33
ნესტან-დარეჯან (დედოფალი) 21
ნესტორი (წმ.) 94
ნიგალელი 191
ნიღიტორი 197
ნიკოლაოს პირტოლი 229
ნიკოლაძე ევსევი 276, 283—285
ნიკოლოზ 39, 111, 183, 211, 212
ნიკოლოზ (წმ.) 12, 14, 50, 57, 139, 222, 223, 247, 248, 256, 260
ნინო (წმ.) 159, 160
ნიქაბერიძე გიორგი 15
ნიშნინიძე გენესი 117
ნიშნინიძე ექვთიმე 46
ნიქაბერიძე თამაზა 16
ნუკრაძე გოგია 27

ო

ოსაძე ბასილ 173, 177, 264, 265
ოქროპირა 57
ოყვრეშელიძე დათია 115
ოყვრეშელიძე იოანე 115

პ

პავლე 82, 109, 110, 203
პავლე (იშპ.) 141, 260
პავლე მოციქული 29, 57, 141, 143
პანარტი 135
პანკრატო, პანკრატოდი, იხ. პანკრატ V
პანტელე (წმ.) 132
პაპუნა 51
პეპე 17
პეტრე 82
პეტრე მოციქული 57, 141, 143
პეტრე-პავლე მოციქულები 247, 254
პიპა 19
პროკოპი (წმ.) 94



სუენატამეილი გონია 109
 სულაქე[ე]ლიძე გოგია 109
 სულაქე[ე]ლიძე თითია 109
 სულთამაში 67, 70

ქართული
 ენციკლოპედია

ძ

ჯორდანიი თ. 87, 89, 126

რ

რატინი ლევან 5, 296
 რისტონ 70
 რომანოზ (წმ.) 202
 როსტომ 160, 183, 241
 რუსუდანი 68, 196, 208

ს

საინასარიძე 71
 სალომე (იოანე აფხაზის მეუღლე) 230
 სანოძე შამიკაყაი 21
 საყვარელიძე ეფთვიძე (აფხაზეთის კათალიკოსი) 19
 საყვარელიძე ხეცია 110
 საფულაია 30
 საბუხუციძე ზურაბ 230
 საბუძე ნიკ. 157, 161
 საბუღარი 56
 სვანიშვილი 247
 სვანიძეები 254
 სვილაქველიძე ხაბუტა 109, 111
 სვიმონ 26, 43
 სვიმონ (მთავარეპისკოპოსა) 110
 სვიმონ (წინამძღვარი) 43
 სვინტამეილი გონია 109, 110
 სვინტამეილი კაცია 110
 სილიბისტრო (წმ.) 57
 სიმონ 47, 167
 სიმონ (წმ.) 246
 სიხარულიძე ლეილა 286
 სოლომონ 16, 26, 79, 111, 163, 183, 245, 252, 266
 სოლომონ (წმ.) 159
 სოლომონ 11 (იმერეთის მეფე) 2, 45, 79, 90, 111, 163, 177, 183, 245, 246, 252, 266
 სოფია 276
 სოლოხაძე აფრიაშა 9
 სტეფანე (წმ.) 132, 159
 სტურუა დომენტი 28
 სუბატაი 202
 სუვიმონ (დეკანოზი) 108

ბ

ბერბელიძე გონია 109, 110
 ბუგულაშვილები 50

უ

უგულავა პეტრე 16, 269
 უზუბეგიშვილი ტატო 161

ფ

ფალავანდიშვილი აბაში 225
 ფალავანდიშვილი გიორგი 225
 ფელიკა 121
 ფიტე (წმ.) 58
 ფილონი 227
 ფოთელა (ზევისქველი) 44
 ფოცხვერამეილი შამისთვალი 161
 ფრეიძე ლევან 6
 ფურცხვანიძე თენგიზ 4

ჭ

ჭაბოსრო 70, 80, 81, 97, 144
 ჭამეშაძენი 133
 ჭამეშაძე გუგა 137
 ჭეთევანი 32, 230, 275
 ჭეთევან დედოფალი 33
 ჭეთვონი (გიორგი მასხარაშვილის მეუღლე) 180
 ჭვარიანი ზაქარია 110
 ჭილალი და დამანა 34, 283
 ჭიშვიტენი 88
 ჭორიძენი 39
 ჭრისტე 11, 12, 14, 18, 29, 44, 52, 75, 79, 80, 90, 94, 105, 116, 119, 175, 129, 144, 152, 159, 163, 171, 174, 177, 181, 183, 185, 191, 192, 198, 206, 207, 210, 216, 237, 242 (იხ. იესო, მაცხოვარი)
 ჭრისტეფორე 39
 ჭრისტინე 27, 135



ლ

ღვინიანიძე კოწია 45
 ღვთისმშობელი 30, 32, 34, 35, 36, 39, 40, 44—47, 51, 56, 71, 72, 77, 79, 81, 82, 87, 90, 114, 116, 125, 128, 130, 132, 138, 141, 142, 146, 148, 154, 156, 158, 162, 166, 169, 179, 183, 194, 203, 204, 216, 232, 237, 239, 240, 241, 243, 246—250, 254—256, 259, 261—264, 273, 275—277, 285

ღღობერიძე მარტე 47, 48
 ღვლაძე ბექუა 115

შ

შაველაშვილები 250
 შადინათ მოსესა 9
 შაუბჩიშვილი ს. 222, 243
 ყიფიანი ნიკოლოზ 163
 ყუბანეიშვილი ათანასი 45
 ყუბანეიშვილი დავით 45
 ყუბანეიშვილი ლევანტი 45
 ყუბანეიშვილი ლეონტი 45
 ყუბანეიშვილი მიხეილ 45
 ყუბანეიშვილი სპირიდონ 45

შ

შველიანი ივანე (შთავარი) 243
 შილვა 217
 შანიძეები 37
 შერაზატი (ჩიხის ერისთავი) 242, 243
 შერაშანი (ძე ავაგ ციხისთავისა) 80
 შეშაყში 195
 შიოში 171

ჩ

ჩარკვიანი (მღვდელი) 54
 ჩაჩიკაშვილი ნიკოლოზ 277
 ჩაჩუნაშვილი ციციო 4, 5, 6
 ჩერტევი 162
 ჩიქოვანები 17, 269
 ჩიხლაძე 17
 ჩიხლაძე დავით 18
 ჩიხლაძე რომანოზ 17
 ჩიხლაძე-ჩიქოვანი 17, 269

ჩიჯავაძე 46
 ჩიჯავაძე ბეხაზა 73
 ჩიჯავაძე ვახტანგ 46
 ჩიჯავაძე ვახუშტი 47, 48
 ჩემშიძე მამისთვალა 161
 ჩემშიძე ნიკოლოზ 161
 ჩხეიძე ბატო (მოქალაქეზეცესი) 174
 ჩხეიძე დავით 185
 ჩხეიძე თაიმურაზ 174, 175, 176
 ჩხეიძე თამარ 175
 ჩხეტიძე გერასიმე 166, 271
 ჩხეტიძე დავით 18
 ჩხეტიძე დომენტი 117, 123
 ჩხეტიძე ვახტანგ 201
 ჩხეტიძე ზაქარია (ბონის მიხე.ჩე)ის-კოპოსი) 24, 268
 ჩხეტიძე რომანოზ 17, 269
 ჩხეტიძე სვიმონ (აფხაზეთის კათალიკოსი) 53, 54
 ჩხოტიძე ბადურია 9
 ჩხოტიძე გერმანე 9
 ჩხოტიძე შედანი 9

ც

ცაგერელი 17
 ცორღილაძე გიორგი 119, 261
 ცხადასძე 108
 ციქუდასძე 108

წ

წერეთლები 222
 წერეთელი აკაკი 239, 241, 255
 წერეთელი ბეჟან 196
 წერეთელი გიგო 129, 209, 210, 231
 წერეთელი გიორგი 261, 264
 წერეთელი გოდერძი 132
 წერეთელი გრიგოლ 33, 196, 229, 249
 წერეთელი გულშარ 68
 წერეთელი დონიეთის (ქუთათელი მიტროპოლიტი) 32
 წერეთელი ელისაბედ 196
 წერეთელი ზურაბ 229, 230
 წერეთელი ილია 138, 278
 წერეთელი მართა 17
 წერეთელი მარია 52



წერეთელი როსტომ 231, 239, 241
 წერეთელი სვიმონ 239
 წერეთელი ფრიდონ 259
 წერეთელი ქაიხოსრო 228
 წერეთელი ქეთევან 243
 წულუკიძე ალექსანდრე 197
 წულუკიძე მარიამ (ქსნის ერისთავის რძალი) 25, 268
 წულუკიძე ნიდიტორი (მეფელს ალექსანდრე ივანეს ძისა) 197
 წულუკიძე სვიმეონ 90

ბ

ბაკეთაძე გიორგი 173
 ბალანგარიძე შავარი 117
 ბელიძე გულქან 152
 ბილაძეები 126
 ბილაძე დარეჯან 71
 ბილაძე დომენტი 126
 ბილაძე სოლომონ 126
 ბინჭრაქაძე იოანე 123
 ბიტაღა 121

ბიოგრაფიულ სახელწოდებებში

ბ

ბანჭერისძე შვიკი 192
 ბაშა 225, 272, 274
 ბგარა 87
 ბთონი 10, 16, 31, 47, 118, 148, 263, 229
 ბლაღვრდი 265
 ბმალღება 39, 51, 81, 246, 274
 ბმარტყეთი 248, 256
 ბნტორიის ციხე 247, 254
 ბრგვეთი 130, 189, 248, 249, 257
 ბსათიანის ჭალა 245, 252
 ბტოკი 111
 ბფხაშეთი 41, 50, 129
 ბხალღაბა 83
 ბყამეთი 73
 ბყამღრი 163

ბ

ბაგრატიის ტაძარი 125, 245, 252
 ბაზალეთის ციხე 249, 256
 ბაიაშეთი 17, 256, 269

ბიჭინაძე ვარლამ 247
 ბლივაძენი 88
 ბუონდიდელი 17
 ბუონდიდელ-ცაგარელ-ჩიქობავანი

ბ

ბეიძე თამარ 210
 ბობუა ონისე 21
 ბეტა 191

ბ

ბრისტინე 27
 ბუხუნა 102

ბ

ბაევაბ თორელი 207
 ბაევაბიშვილი ივანე 5, 134
 ბანელიძე გიორგი 185
 ბანელიძე სვიმონ (თერჯოლის მოურავი) 185
 ბანვერდი 237

ბანოჯა 245, 252
 ბაღლაღი 20, 246, 250
 ბაში 88
 ბაში 32, 745, 253, 275, 283
 ბაჭითი 216, 251, 258, 261, 278
 ბერგების კლდე 256 (იხ. ნუნისი)
 ბერთე 248
 ბერთეკლესია 128
 ბზვანი 50, 246, 253
 ბიჭვინტა 71
 ბობოთოს ციხე 247, 254
 ბომბოთი 249, 257
 ბორი 169, 249, 262
 ბაფარიძე ზინაიდა 276, 283, 284
 ბაფარიძე ტ. 276, 283—285
 ბოჭილიძენი 136
 ბობტაბერი 60
 ბულერია ანა 110

ბ

ბაბიბ იბნ მასლაბა 207

ბოსლევნი 144, 250, 257

ბოლოურა 248

ბეინევი 48, 256

ბრითი 162

ბუბა (მთა, რაჭის ჩრ.-ით) 207

ბუეთი 82, 246, 282

ბ

გაენათი 216

გამოჩინებული 37, 42, 246, 272

გუგუთი 77, 125

გელათი 31, 45, 110, 254, 247, 254

გენათი 45, 46, 110

გოგნი 199, 250, 257

გოდი 269

გოდოვანი 120, 123, 247

გოდოვანა 247

გომი 46

გორდი 16, 17, 18, 245, 252

გორდის ციხე 245

გორი 257

გორისა 130, 260

გორისჯვარი 219, 251, 255

გუეთი 254

გულზადიანი 257

გუმათი 7, 245, 252, 270, 271

გუნდეეთი 140, 248, 256, 260

გურია 145

გურნი 103, 105, 269, 281

დ

დაბა ვანი 46

დაბაჟელი 46, 83

დაბლა კერსები 247, 254

დაბაკეთი 213, 250, 258

დას. საქართველო 86, 89, 125

დაფნარი 246, 253

დარჯა 127, 248, 255

დეისი 249, 256

დიდველის ციხე 248

დიდრგანი 204, 206, 250, 258

დიდღვანა 245

დიდიგორის ციხე 250, 258

დიმი 246, 254

დიღნი 209

დიხაშო 246, 253

ღუღუშქედის ციხე 257

ღუნთა 218, 251



გ

გაგიბტე 11

გეროპა 48

გერბევი 128, 248, 255

გუური 275

გუურბაში 30

ვ

ვაზის უბანი 246

ვანი 46, 50, 72, 154, 156, 158, 246, 249, 253, 257, 273, 283

ვარდიგორა 250, 257

ვარდციხე 246, 253

ვარძია 162, 163, 249, 257

ვახანის ციხე 249, 256

ველითი 88

ველიეთი 254, 270

ველიეთის მთა 254

ვერხენი 43, 274

ზ

ზარათი 10, 247, 254, 271, 282, 284

ზარნალი 139, 248, 255

ზედავანი 273

ზედა ზოგრეთი 250, 257

ზედა საქარა 185, 249, 257

ზედა უბანი 280

ზელუბანის ციხე (კერსების) 247, 280

ზემო კერსები 247, 254

ზემო ივრია 230

ზემოციხე 126

ზესტაფონი 169, 173, 185, 264, 279, 284

ზოდი 250, 258

ზუგდიდი 21

თ

თავასა 201, 250, 258

თბილისი (ტფილისი) 6, 28, 125, 126, 210, 241

თერჯოლა 185

თირი 250
თუშეთი 5
თხოვრი [თხოვრა] 88

0

იბერია 135
იგოეთი 151
იერუსალიმი 39
ივერია 209
იოხვისი 137, 248, 256
ილემი 170
იმერეთი 3—6, 26, 71, 85, 87, 125, 163,
210, 244, 252, 258, 262, 276, 285
ინაშოური 50, 246, 253
ისრაილი 246, 253
იქვისის ციხე 248, 255

კ

კაბენი (თფილისის ახლოს) 125
კალა 13
კალაურთა 248
კალვანთა 214
კაპიტონე (მღ.) 26
კარბოული 135, 255, 277
კარგდებელი 250
კაციეთი 90
კაცხი 169, 170, 250, 258, 261, 262
კაცხის სვეტი 250
კახორი 249, 257
კეცები 222
კვარეთი 239, 241, 243, 277, 284
კინჩხა 245, 252
კისოეთი 105, 247, 254
კისოეთი 105, 247, 254
კიციხი 170
კლარჯეთი 40
კლდისკარი 248, 256
კოლაურთა 248
კოპაძეების ციხე 253
კორბეული 139, 248, 255, 277
კოსტანტინეპოლესი 229, 243
კულაში 26, 245, 253, 276
კურსები (კურსები) 116, 117, 119, 217,
254, 270, 280, 281

ლ

ლაზიკა 135
ლაშეს ვანი 148, 249, 256, 257
ლენხუმი 5, 71

მ

მათხოვი 18
მათხოვის ციხე 245, 253
მასარაული 257
მალარას ხევი 77, 246
მატილოფი 245, 252
მატილოფი 200
მატილოფის ციხე 250, 257
მელისკარის ციხე 249, 257
მათა 85, 87, 88, 90, 92
მათაშინდა 256
მათიანეთი 4
მატილოფინდა 147, 248, 256, 263
მოდინახეს ციხე 250
მოლითი 155, 249, 256, 264
მოსკოვი 14, 15, 73, 229, 280
მოწამეთა 247
მეზაურთა 45, 246, 283
მეხურთა (მეხური) 203, 204
მეხურთა 45, 246, 283
მეხურის ციხე 250, 258
მღვ-ჩევი 208, 250, 255, 260
მცხეთა 125
მწეანე უდავლი (ციხე) 245, 252

ნ

ნაბოსლევი 120, 281
ნაგერავი 210
ნადარბაზევი 249, 256
ნაგარქეთი (სოფ.) 207, 208, 250, 258,
278
ნათათარი (ციხე) 248, 256
ნათლისმცემლის უდაბნო 163
ნამახოანელი (სოფ.) 16
ნაურთევი (ადგილი) 248, 255
ნაქალაქარი 250, 257
ნაურთა (დღეს) 46
ნებოძირი 249, 256
ნეგალი (ხევი) 191

ნიკორზღა 246
ნიკორწმინდა 90, 92
ნოქალაქევი 125
ნოდის ციხე 245, 252
ნუნისი 155, 249, 256 იხ. პერგების კლდე

ო

ობჩა 54, 154, 246, 254 იხ. ოტიას ციხე
ოდიში 71
ოზურგეთი 145
ოკრიბა 85, 92, 111
ოსუნელა (var. ოსუნელი) 15, 16
ოტიას ციხე 246, 254 იხ. ობჩა
ოფეთი 41, 274 იხ. ძველი ოფეთი, ტერ-
ჩოელა
ოფურჩხეთი 10, 275
ოფშკეთი 32, 275
ოქონა 248, 250

პ

პატარა ონი 224
პერგების (პერგებისა) 141, 142, 248, 256

ჟ

ჯონეთი 10, 271

რ

რალას ციხე 247, 254
რაჭა 207, 208, 222
რაჭა-იმერეთი 85
რაჭა-ლეჩხუმი 5
რაონი (მდ.) 705—108
რაონი (სოფ.) 111, 112, 247, 254, 283
რაონის ხევი 107, 110
რადნოელა 73
რაკეთი 52, 54, 246, 253
რუსეთი 45
რუხი 21
რეხილათი 204, 207, 279

ს

საგანე 130, 178, 215, 248, 255, 277
საზანო 250, 258
საინასარძეო 71
საყავი 45

სალიმარტიანო 71
სალხინო 246
სამება 43, 113
სამეგრელო 228, 229
სამცხე-ჯავახეთი 5
სამაიჭო (var. სამაიჭაო) 43, 274
სამაიჭაოს ციხე 246, 253
სარგვეში (გამოქვაბულები) 249, 256
საქართველო 3, 4, 6, 33, 73, 86, 163,
207, 230, 268, 275
საყულია 30, 245, 253, 275, 283
საყულე 275
საჩხერე 18, 103, 214, 238, 255, 259,
261, 263, 277
საძალი (ხეობა) 248, 256
სახალი 87
სენაი 125
სენათი 13, 71, 103, 150
სვერი 142, 144, 207, 248, 256, 263
სვერის ციხე 248, 256
სვირი 72, 144, 268, 280
სილაური (ციხე) 245
სინაგური 128
სიონი 112
სკანდეს ციხე 200, 250, 257
სორმონი 113, 247, 254, 282
სოჩხეთი 88, 96, 269, 281
სპეთი 127, 248, 255
სუმაქახე ანუ ხიდისთავი 245, 258
სხვიტორი 241, 251, 255

ტ

ტაბაყინი 163, 249, 257
ტერჩოელი 41, 274 იხ. ოფეთი
ტომანიური 43, 44, 46, 246, 253 (იხ.
ძველი ტომანიური)
ტომანიურის შუამოს ციხე 253
ტოლები (ტოლევნი) 35, 246, 253, 270,
271, 282
ტფილისი 125, 210, 241
ტყაიჩი 33, 34, 246, 253, 275, 283

უ

უბისი (უბისა) 153, 248, 256, 260

უდგრძი 137
უნაგრეთი 81
უნახლო 139, 140, 248, 256
უსთა 42
უქიმბრონი 245, 252

ფ

ფარცხნალი 158, 249, 257
ფერსათი 246, 253

ძ

ძართლი 111, 163, 242, 243
ძელი 43, 44, 246, 253, 274
ძვაცხე 205
ძვედა საქარა 249, 257
ძვედა უბანი 203
ძვერუბანი (მდ.) 250, 257
ძორეთი 131, 137, 248, 256, 260, 278
ძორეთისუბანი 34, 246, 253, 272, 282 იხ.
ვაზისუბანი
ძუთაისი 4—6, 110, 115, 125, 161, 245,
252, 267, 279

წ

წაწილი 26
წეწილი 191, 297, 249, 250, 257
წელი 16, 250
წელის ციხე 245, 252
წელიგორის ციხე 258
წოდორი 138, 278
წოდუმეძელი 249
წუნთა 255

ჭ

ჭაველაშვილების ანუ ზედუბნის ციხე
(ზოდის მახლობლად) 250
ჭვირალა 222, 248, 255

ც

ცაგეთი (ჯევი) 191
ცომახეთი 139, 248, 255
ცომახეთის ზარნალი 248, 255
ცორაპანი 72, 169, 255, 257, 259, 276
ცორაპანი (ციხე) 169, 174, 249

ცორაპანის მახრა 72, 255, 258, 276
ცუამთის ციხე (ტობანიერის) 253

ჩ

ჩიხა 241, 243, 251, 255, 261, 263, 277,
278
ჩიხორი (ციხე) 250, 258
ჩოლაბური (მდ.) 189, 193, 197, 248, 257
ჩხარი 21, 197, 198, 250, 257, 267, 279
ჩხერი (ციხე) 249, 256

ც

ცაგერი 71
ცუცხვათი 77, 79, 81, 246, 254, 291
ციხილაის ჯევი 205

ძ

ძვერის ციხე 250, 257
ძველი ოფეთი 43, 246, 253 (იხ. ოფეთი)
ძველი ტობანიერი 246, 253, 274 (იხ.
ტობანიერი)
ძიროვანი 24, 84, 270
ძლევა 139, 273, 277
ძმუისი (სოფ.) 65, 88—90, 96, 229, 247,
254
ძმუის-წყნორი 89
ძეუნური 81

წ

წევა 145, 146, 248
წილთი (ბეობა) 248, 256
წიფორა 204
წმინდა გიორგის შთა (მთაწმინდა) 80,
85, 88, 100
წნორი 88, 89
წროში 86
წყარიათი (მთა) 245, 252
წყური (ციხე) 249, 257
წყნორი 88, 90, 96, 99, 270

ჭ

ჭაბუკთა 127, 128, 248, 255
ჭალა 247, 255
ჭალატყე 186, 249, 257, 267, 279





ქალისთავი 77, 246
 ქალის მთაწმინდა 248
 ქალის ციხე 247
 კარტალი 249, 256
 კაშლეთი 88, 285
 კიათურა 248, 255
 კოლვეი 113, 115, 247, 254
 კორეილა 131, 248, 256
 კრებულო 284

ბ

ბანდები (ციხე) 249, 256
 ბარაგაული 72, 151, 154, 249, 261, 278
 ბევიქედი 44
 ბეაშლის მთა (ციდემოტეხილა) 92, 220
 ხიდისთავი 245
 ხობი 54, 55, 60
 ხონოწმიდა 13, 40
 ხონი 19, 20, 21, 245, 253, 267, 279
 ხობი 246, 254

ხორბოი 151
 ხოფი 59, 63
 ხრეითის ციხე 250, 258
 ხრესილი 111, 246
 ხრესილის ციხე 246, 254

გ

გევი 115

ჯ

ჯავახეთი 5
 ჯალაღრთა 138, 256, 260
 ჯარბელა (გამოქეხებული) 248, 255
 ჯარგენაული 248, 256
 ჯონია 102, 247, 254
 ჯრუჭი 129, 221, 222, 224, 251, 258, 263, 276
 ჯრუჭელა (მდ.) 221, 238
 ჯემათი 222

ს ა რ ა ჩ ი მ ი

რედაქტორისაგან	3
შემდგენლის წინათქმა	4
გიორგი ბოჭორიძე	5
პირველი ნაწილი გუმათის მთავარანგელოზის ეკლესია	7
ოფერანხეთი	10
ქონეთი	10
<u>ზარათი</u>	10
ოსუნელა	15
ღველი	16
გორდი	16
შათხოვი	18
<u>ხონი</u>	19
ღანირი	26
<u>ქულაში</u>	26
ეწერბაში	30
<u>საფულია</u>	30
ბაში	32
ოფშკეთი	32
<u>ტყაწერი</u>	33
<u>ტოტენი</u>	35
გამორინებული	37
სამაიჭო	43
ქველი ტომანიერი	43
ქელი	43
მუხსაყრდა	45
ღამა ვანი <i>ჯაი მესხეთისი აქარ</i>	46
მზენი	50
ინამოური	50
იმალუბა	51
როკითი	52
<u>ომა</u>	54
<u>სყინი</u>	72
<u>მამკეთი</u>	74
ტუცხეთი	77
ძუცხური	81
ბუეთი	82



ახალდაბა	83
დაბაძველი	83
<u>ძირღვანი</u>	84
ძმების	90
სოჩხეთი	96
წყნორი	99
ჯონია	102
გურნი	103
კისორეთი	105
ჩიონი	105
სიონი	112
<u>ყურსეპი</u> <i>ქუთაისი</i>	119
ნაბოსლევი	120
გოდოგანი	120
ქუთაისის მანრა	125
დარჯა	127
უხვევი	128
არგვეთი	130
გორისა	130
ჭორვილა	181
<u>პორთა</u>	131
ითხვისი	137
ჭალაურთა	138
კორბეული	139
შომახეთი	139
უსახელო	140
გუნდვეთი	140
პერევისი	141
სვერი	142
ბოსლევი	144
<u>წყეა</u>	145
მირონწმილა	147
ლაშეს ვანი	148
ხარაგოული	151
მოლითი	155
ნუნისი	155
<u>ვანი</u> <i>ბუნა</i> <i>იოიანი</i>	156
ფარსხნალო	158
? <u>ვარძი</u>	162
<u>ტამბინი</u>	163
<u>ბორა</u>	169
კიცი	170
იღუმი	170
<u>ჩიდა</u> <u>სამარა</u>	185
კალატე	186

Георгий Фадеевич Бочоридзе

ИМЕРЕТИ

(на грузинском языке)

ТБИЛИСИ

1993

გამომცემლობის რედაქტორი ლეილა სიხარულიძე
მხატვარი ლამზირა ლომთათიძე
ტექნორედაქტორი ნორა ბოკერია
კორექტორი ელენე ჩხარტიშვილი

გადაეცა წარმოებას 27.4.94; ხელმოწერილია დასაბეჭდად 6.8.95;
ქაღალდის ზომა 60×84 სმ; ბეჭდვა მაღალი; გარნიტურა ვენერი;
პირობითი ნაბეჭდი თაბახი 21,25; სააღრიცხვო-საგამომცემლო თაბახი 17,39;

ტირაჟი 3000;

შევეთა № 384;

ფასი სახელშეკრულებით

